

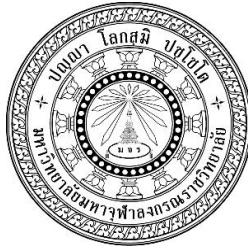
การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ
ของคณะสงฆ์ภาค ๓

THE SANGHA ADMINISTRATION BASED ON BUDDHIST GOOD GOVERNANCE
OF SANGHA REGIONAL DIVISION 3

พระครูโพธิกิตติคุณ (กิตติพงษ์ สุปลโย)

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑



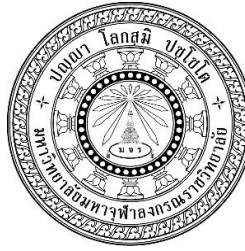
การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ
ของคณะสงฆ์ภาค ๓

พระครูโพธิกิตติคุณ (กิตติพงษ์ สุปลโย)

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



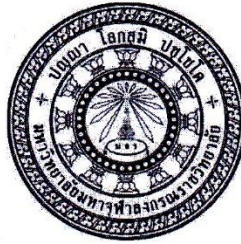
The Sangha Administration Based On Buddhist Good Governance Of Sangha Regional Division 3

Phrakhru Photikittikhun (Kittiphong Supanyo)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)



บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุชฎินิพนธ์
เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุชฎินิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(พระเมธาวิเชียร, รศ.ดร.)

.....กรรมการ
(พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนฺตเสโน, ดร.)

.....กรรมการ
(รศ.ดร.สุวิญ รักสัตย์)

.....กรรมการ
(พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ. ดร.)

.....กรรมการ
(รศ.ดร. โกนิฐ์ ศรีทอง)

คณะกรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์ :

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ. ดร.

ประธานกรรมการ

รศ.ดร. โกนิฐ์ ศรีทอง

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

พระครูโพธิจิตตคุณ

ชื่อคุณูปนิพนธ์	: การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓
ผู้วิจัย	: พระครูโพธิจิตตคุณ (กิตติพงษ์ สุบุญโย)
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์	: พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ. ดร. ป.ธ. ๗, ร.บ. (รัฐศาสตร์), พช.ม.(พัฒนาชุมชน), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) : รศ.ดร. โกนิฐฐ์ ศรีทอง ป.ธ. ๗, พ.ม., พธ.บ. (การศึกษานอกโรงเรียน), M.A. (Sociology), Ph.D. (Sociology)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๑ ธันวาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๒) เพื่อศึกษาสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ และ ๓) เพื่อเสนอรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาด้วยการสำรวจ การวิจัยเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามที่พัฒนาขึ้นตามกรอบของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธและแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง

ผลการวิจัยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์เกิดขึ้นภายหลังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา เกิดพระปัญจวัคคีย์และทรงบัญญัติพระวินัยขึ้น ในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เกิด “มหาเถรสมาคม” ขึ้นและได้พัฒนามาโดยลำดับ มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานกรรมการ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเลขาธิการ เพื่อบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ผ่านช่องทางของหน่วยงานปกครองตามลำดับขั้น นอกจากนี้แล้วกำหนดให้มีการทำงาน ๖ ด้าน กล่าวคือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

หลักธรรมาภิบาล หมายถึง ระบบโครงสร้างและกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ของสังคมเพื่อพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข ประกอบด้วยหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า โดยหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้คือ พรหมวิหาร อธิปไตย สังคหวัตถุ สारณียธรรม สัมปยุตธรรม และอธิปัตติธรรม ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่จะทำให้ภาคกิจทั้ง ๖ ด้านบรรลุเป้าหมาย

สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่ได้จากแบบสอบถาม พบว่าภาพรวมในทุกประเด็นคำถามอยู่ในระดับที่ดีมาก (มากกว่า ๔.๐ ทุกข้อ) อย่างไรก็ตาม ผลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกยังคงพบว่าสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ นั้นยังมีประเด็นปัญหา อุปสรรค ที่ทำให้ต้องวิเคราะห์ทั้งจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) และบูรณาการหลักการต่างๆ จนเกิดรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่เรียกว่า “6D+3M” โดย “6D” หมายถึง ภารกิจทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์ ซึ่งเน้นหลัก

ธรรมาภิบาลเชิงพุทธและหลักพุทธธรรมที่แตกต่างกันไปตามภาระหน้าที่ในการกิจด้านนั้นๆ และ “3M” หมายถึง การจัดบุคคลากร (Man) การจัดงบประมาณ (Money) และ การปฏิบัติการ (Management)

Dissertation Title : The Sangha Administration Based On Buddhist Good Governance of Sangha Regional Division 3

Researcher : Phrakhru Photikittikhun (Kittiphong Supanyo)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phra Suthirattanabundit, Assoc. Prof. Dr. Pali VII, B.A (Pol), Ms.A. (Community Development), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Assoc. Prof. Dr. Konit Srithong Pali VII, B.A., M.A. (Education), M.A. (Sociology), Ph.D. (Sociology)

Date of Graduation : December 1, 2018

Abstract

This dissertation entitled ‘The Sangha Administration Based On Buddhist Good Governance of Sangha Regional Division 3’ has three objectives are: 1) to study concepts, theories, and the Buddhist teachings for the Sangha administration, 2) to study the states and conditions of the Sangha Regional Division 3’s administration, and 3) to propose the Sangha administration model based on the Buddhist good governance. The mixed methods of quantitative and qualitative research were used in this research. The data collections were of survey, documentary research, in-depth interview, and focus group discussion. The research instruments were: 1) questionnaires developed under the concept of the Sangha administration and the Buddhist good governance and 2) the Prop-Questions for semi-structured in-depth interview.

The research found that the Sangha administration began after the Buddha preached the sermon. There was the first group of five disciples and then the Vinaya was prescribed. In Thailand, the “Sangha Supreme Council” was established in the Era of King Rama V. Since then, it has been being developed respectively. The Supreme Patriarch is the chairman whereas the National Office of Buddhism is the secretary. The assigned duties are of the Sangha administration carrying out according to the lines of each authority. Additionally, the six missions are implemented. They are the missions of governing, religious education, special education, Buddhist propagation, public infrastructure, and public welfare.

Regarding to the good governance, it refers to systems, structures, and various processes paving the way for governing the society in order to have the peaceful development and harmonious living together. They are the principles of

rule of law, morality, transparency, cooperation, accountability, and value. Consequently, the three Buddhist teachings that are applied in the research are of four sublime states of mind, four paths of accomplishment, four bases of social solidarity, virtues for fraternal living, qualities of a good man and conditions welfare whereby the tools for the accomplishment of the six missions are required.

In the questionnaires' results, they were clearly shown that the states and conditions of the Sangha Regional Division 3's administration were somehow rated as good (the scores were higher than 4 for all items). Nevertheless, the in-depth interviews were shown that there still have some problems and obstacles. Then, the SWOT Analysis and the integrations of principles were done as well. Finally, the Sangha administration model based on the Buddhist good governance comes to be clearly put. Such a model is called "6D+3M". The "6D" refers to the six missions of the Sangha council emphasizing the principle of good governance and the Buddhist teachings in different dimensions. Besides, the "3M" refers to man, money, and management.

กิตติกรรมประกาศ

ดัชนีนิพนธ์เล่มนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดี เนื่องจากผู้วิจัย ได้รับความกรุณาอย่างสูง จากคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และผู้ที่เกี่ยวข้องหลายท่าน

ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. อธิการบดี ที่ส่งเสริมให้ได้ศึกษาสิ่งที่ถูกต้องดีงามและประเสริฐสุด

ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งต่อพระมหาสมบุญญ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และประธานควบคุมวิทยานิพนธ์ รศ.ดร. โกนิฐฐ์ ศรีทอง กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาแนะนำแนวทางที่เป็นประโยชน์และให้โอกาสในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ให้สำเร็จอย่างมีคุณภาพด้วยความเมตตา

ขอกราบขอบพระคุณพระสงฆ์สาธุการทุกรูปที่กรุณาเมตตาให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยและขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ขอขอบคุณเพื่อนกัลยาณมิตรที่ให้งำลังใจและเกื้อกูลการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จตามความมุ่งหมาย

คุณความดีและประโยชน์ที่เกิดจากทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยขอน้อมสักการะบูชาคุณพระรัตนตรัย บิดา มารดา ผู้มีพระคุณและคณาจารย์ทุกท่านที่ได้อบรมสั่งสอน หล่อหลอมขัดเกลาจนผู้วิจัยมีพัฒนาการ มีความก้าวหน้าทางวิชาการ มาจนถึงทุกวันนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลให้ทุกท่านที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ประสบแต่ความสุข ความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรมยิ่งขึ้นไป

พระครูโพธิกิตติคุณ (กิตติพงษ์ สุพลโย)

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ซ
สารบัญแผนภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๗
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๗
๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย	๗
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๙
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ	๙
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์	๑๑
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร	๑๑
๒.๑.๑ ความหมายของการบริหาร	๑๑
๒.๑.๒ กระบวนการของการบริหาร	๑๒
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์	๑๘
๒.๒.๑ การบริหารกิจการคณะสงฆ์	๑๘
๒.๒.๒ โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์	๒๑
๒.๒.๓ ภารกิจ ๖ ด้านของคณะสงฆ์	๒๓
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล	๔๓
๒.๓.๑ วิวัฒนาการของธรรมาภิบาล	๔๓
๒.๓.๒ ความหมายของธรรมาภิบาล	๔๖
๒.๓.๓ ความสำคัญของธรรมาภิบาล	๕๐
๒.๓.๔ ลักษณะและองค์ประกอบของธรรมาภิบาล	๕๑
๒.๔ หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์	๕๕
๒.๔.๑ พรหมวิหาร	๕๕
๒.๔.๒ อิทธิบาท	๕๖
๒.๔.๓ สังคหวัตถุ	๕๗
๒.๔.๔ สาราณียธรรม	๕๘
๒.๔.๕ สัมปยุตธรรม	๕๙

เรื่อง	หน้า
๒.๔.๖ อปรีหานิยธรรม	๖๐
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖๒
๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๗๓
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๗๔
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๗๔
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๗๔
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ	๗๖
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ	๗๙
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๘๑
๔.๑ สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓	๘๑
๔.๑.๑ หลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓	๘๑
๔.๑.๒ โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓	๙๒
๔.๑.๓ แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา	๙๓
๔.๑.๔ สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ จากแบบสอบถาม	๙๙
๔.๑.๕ สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก	๑๑๓
๔.๑.๖ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม	๑๓๔
(SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓	
๔.๒ หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓	๑๔๐
๔.๒.๑ หลักนิติธรรมเชิงพุทธ	๑๔๐
๔.๒.๒ หลักคุณธรรมเชิงพุทธ	๑๔๐
๔.๒.๓ หลักความโปร่งใสเชิงพุทธ	๑๔๔
๔.๒.๔ หลักความมีส่วนร่วมเชิงพุทธ	๑๔๕
๔.๒.๕ หลักความรับผิดชอบเชิงพุทธ	๑๔๖
๔.๒.๖ หลักความคุ้มค่าเชิงพุทธ	๑๔๙
๔.๓ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่บูรณาการด้วยหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ	๑๕๒
เพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓	
๔.๔ รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓	๑๖๔
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๖๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๗๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๗๓
๕.๒ อภิปรายผล	๑๗๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๘๓
บรรณานุกรม	๑๘๕

เรื่อง	หน้า
ภาคผนวก	๑๙๓
ภาคผนวก ก หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือในการวิจัย	๑๙๔
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๒๐๐
ภาคผนวก ค รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก	๒๑๙
ภาคผนวก ง รายชื่อผู้ร่วมสนทนากลุ่ม	๒๒๑
ภาคผนวก จ แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย	๒๒๓
ภาคผนวก ฉ แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๒๓๐
ภาคผนวก ช ภาพบรรยากาศในการดำเนินการวิจัย	๒๓๓
ประวัติผู้วิจัย	๒๓๙

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๔.๑	เขตปกครองของเจาคณะภาค
ตารางที่ ๔.๒	อำนาจหน้าที่ของคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค
ตารางที่ ๔.๓	แนวทางการแนวทางการดำเนินการ ตามพันธกิจคณะสงฆ์ ๖+๑ ด้าน
ตารางที่ ๔.๔	สถานะภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม
ตารางที่ ๔.๕	คาเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมินการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักนิติธรรม
ตารางที่ ๔.๖	คาเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมินการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักคุณธรรม
ตารางที่ ๔.๗	คาเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมินการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักความโปร่งใส
ตารางที่ ๔.๘	คาเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมินการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักการมีส่วนร่วม
ตารางที่ ๔.๙	คาเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมินการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักความรับผิดชอบ
ตารางที่ ๔.๑๐	คาเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมินการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักความคุ้มค่า
ตารางที่ ๔.๑๑	ภาพรวมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓
ตารางที่ ๔.๑๒	ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ
ตารางที่ ๔.๑๓	การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการปกครอง
ตารางที่ ๔.๑๔	การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการศึกษา
ตารางที่ ๔.๑๕	การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านศึกษาสงเคราะห์
ตารางที่ ๔.๑๖	การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ตารางที่ ๓.๑๗	การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านสาธารณูปการ
ตารางที่ ๓.๑๘	การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านสาธารณสงเคราะห์
ตารางที่ ๔.๑๙	หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านการปกครอง
ตารางที่ ๔.๒๐	หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านการศาสนศึกษา

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๔.๒๑ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านศึกษาสงเคราะห์	๑๕๗
ตารางที่ ๔.๒๒ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในการเผยแพร่ พระพุทธศาสนา	๑๕๘
ตารางที่ ๔.๒๓ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านสาธารณูปการ	๑๖๐
ตารางที่ ๔.๒๔ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านสาธารณสงเคราะห์	๑๖๒

สารบัญแผนภาพ

เรื่อง		หน้า
แผนภาพที่ ๒.๑	กรอบแนวคิดการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ	๑๗
แผนภาพที่ ๒.๒	โครงสร้างการบริหารมหาเถรสมาคม	๒๒
แผนภาพที่ ๒.๓	การปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้น	๒๓
แผนภาพที่ ๒.๔	ลักษณะและองค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาล	๕๔
แผนภาพที่ ๒.๕	กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)	๗๓
แผนภาพที่ ๔.๑	โครงสร้างและจำนวนพระสงฆ์ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓	๙๓
แผนภาพที่ ๔.๒	รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ	๑๖๕
แผนภาพที่ ๔.๓	องค์ความรู้ในภาพรวมทั้ง ๖ ด้าน	๑๗๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ดุขฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๐๙/๕๕๔ หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๓ ข้อที่ ๖๐๙ หน้าที่ ๕๕๔

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก/พระสุตตันตปิฎก/พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.มหา. (ไทย)	= มหาวิงค์	ภาษาไทย
วิ.ม. (ไทย)	= มหาวรรค	ภาษาไทย
ที.ม. (ไทย)	= ทีฆนิกาย มหาวรรค	ภาษาไทย
ที.ปา. (ไทย)	= ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	ภาษาไทย
ม.ม. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	ภาษาไทย
ส.ส. (ไทย)	= สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	ภาษาไทย
อง.เอกก. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	ภาษาไทย
อง.สตตก. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	ภาษาไทย
อง.ทสก. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	ภาษาไทย
ขุ.ข. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	ภาษาไทย
ขุ.ธ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ธรรมบท	ภาษาไทย
ขุ.อิติ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	ภาษาไทย
ขุ.เปต. (ไทย)	= ขุททกนิกาย เปตวัตถุ	ภาษาไทย
ขุ.จู. (ไทย)	= ขุททกนิกาย จูฬนิทเทส	ภาษาไทย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การบริหารจัดการได้อยู่คู่ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในการสร้างสรรค์ให้องค์กรประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ อย่างไรก็ตามการบริหารในยุคโบราณมีลักษณะเป็นศิลปะค่อนข้างมากหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นเรื่องของฝีมือและพรสวรรค์ของผู้บริหาร^๑ หากศึกษาย้อนหลังไปในหลายพันปีก่อนจะพบร่องรอยการบริหารจากผลงานที่ปรากฏให้เห็นจากสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น การสร้างพีระมิดหรือระบบชลประทานของชาวอียิปต์โบราณ^๒ สิ่งเหล่านี้เป็นการบริหารที่สะท้อนการมีลักษณะเป็นศิลปะมากกว่าที่จะมีรูปแบบเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งหมายถึงการมีรูปแบบกฎเกณฑ์การดำเนินงานที่ชัดเจน กระนั้นก็ตามหลักการบริหารที่อยู่ในรูปแบบของทฤษฎีที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นหลักการที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ โดยเป็นหลักการที่เป็นผลพวงจากการที่โลกได้ผ่านพ้นจากการปฏิวัติที่สำคัญๆ ด้วยกัน ๒ ครั้ง คือครั้งที่ ๑ เรียกว่าการปฏิวัติเกษตรกรรม (Agricultural Revolution) ทำให้มนุษย์ตั้งหลักแหล่งอยู่กับที่แล้วมีอารยธรรม วัฒนธรรมเกิดขึ้น จนกระทั่งต่อมาเมื่อ ๒๕๐ ปีที่แล้ว จึงมีการปฏิวัติครั้งที่ ๒ (เกิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ถึงช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙) เรียกว่าปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution)^๓

ผลพวงจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แผ่ขยายผลมากมายและกว้างไกลพลิกผันสภาพบ้านเมืองระบบสังคมและวิถีชีวิต ผู้คนนำอารยธรรมขั้นสูงยุคใหม่โดยเฉพาะระบบอุตสาหกรรม^๔ กล่าวคือ มีการใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีที่ทันสมัยขึ้น รวมทั้งมีการบริหารจัดการบุคลากรของโรงงานให้มีประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อเพิ่มความสามารถในการผลิตสินค้าและการให้บริการแก่ลูกค้าได้ทันทั่วถึง โดยคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมจะถูกกำหนดให้แบ่งงานกันทำตามทฤษฎีการแบ่งงาน (Division of Labor) และการจำแนกความชำนาญในทักษะเฉพาะด้าน (Specialization of Skill) ซึ่งถือว่าช่วยให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว^๕ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ยังเป็นยุคของนักบุกเบิกเริ่มแรก (Preclassical Contributors) ก่อนที่จะมีการวิวัฒนาการ

^๑นิธย์ สัมมาพันธ์, การบริหารเชิงพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๒๙), หน้า ๓๓.

^๒วิโรจน์ สารรัตนะ, การบริหารหลักการทฤษฎีและประเด็นทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔.

^๓พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลคิมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๙๖-๑๐๘.

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๖๙.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗

สู่ยุคทัศนะดั้งเดิม (Classical Viewpoint) ยุคทัศนะเชิงพฤติกรรม (Behavioral Viewpoint) ยุคทัศนะเชิงปริมาณ (Quantitative Viewpoint) และยุคทัศนะร่วมสมัย (Contemporary Viewpoint)^๖ และในแต่ละยุคเหล่านี้ต่างมีนักวิชาการหรือผู้สนใจเริ่มทำการศึกษาหารูปแบบวิธีการบริหารที่เหมาะสมพร้อมทั้งเสนอแนะทฤษฎีการบริหารกันอย่างจริงจัง และทฤษฎีหลักการบริหารการจัดการเหล่านี้ได้วิวัฒนาการมาโดยลำดับจนถึงยุคปัจจุบัน

ยิ่งไปกว่านั้น ปัจจุบันการบริหารจัดการมีความสลับซับซ้อนกว่าในอดีต แต่การบริหารจัดการของหน่วยงานของรัฐยังอยู่ในช่วงปรับตัว และยังคงคุ้นเคยอยู่กับการใช้รูปแบบการบริหารจัดการที่เป็นการบริหารจัดการแบบแยกส่วน (Fragment Administration) ผลลัพธ์คือหน่วยงานแต่ละหน่วยและบุคคลแต่ละบุคคลต่างมุ่งทำงานเฉพาะส่วนของตน ไม่ได้มุ่งเน้นให้มีการประสานงานและบูรณาการกับหน่วยงานหรือบุคคลอื่นๆ ทำให้การบริหารไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร การบริหารจัดการแบบบูรณาการที่คำนึงถึงเป้าหมายและความต้องการของประชาชนการประสานงานระหว่างทุกส่วนที่เกี่ยวข้องจะช่วยนำไปสู่การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) ภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างมีเอกภาพ อันจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชนโดยรวมต่อไป^๗

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า หลักการบริหารจัดการแบบประเพณีนิยม ๔ ประการ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และ การควบคุม (Controlling)^๘ ที่ใช้กันอยู่ในการบริหารจัดการองค์กรนั้นยังไม่ได้เป็นหลักการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพอย่างเท่าที่ควร แต่หลักการทั้ง ๔ นี้ ยังคงเป็นหลักการขั้นพื้นฐานที่ใช้ในการบริหารจัดการในแต่ละองค์กรในยุคปัจจุบันนี้หรือที่เรียกกันว่ายุคสังคมข้อมูลข่าวสารหรือยุคโลกาภิวัตน์ได้เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า การพัฒนาประเทศไทยในสี่ทศวรรษที่ผ่านมา แม้ว่าจะได้รับผลสำเร็จหลายประการดังเห็นได้จากการขยายบริการโครงสร้างพื้นฐานด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีและสะดวกสบายมากขึ้น แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาที่สังคมไทยประสบอยู่ในปัจจุบันพบว่า ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากกลไกและการบริหารจัดการในประเทศของภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชนมีความไม่เหมาะสมหลายประการ เมื่อเผชิญกับสภาพแวดล้อมและกระแสโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ระบบเศรษฐกิจและสังคมไทยที่อ่อนแอจึงนำไปสู่การพัฒนาที่ขาดความสมดุลและไม่ยั่งยืนซ้ำราชการขาดจิตสำนึกถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะ รัฐวิสาหกิจดำเนินกิจการที่ไม่มีประสิทธิภาพขาดความโปร่งใส ซึ่งนำไปสู่ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันที่รุนแรงในสังคมไทยในขณะนี้ธุรกิจเอกชนบริหารกิจการอย่างขาดความระมัดระวัง เช่น การปล่อยกู้แก่โครงการที่มีความเสี่ยงสูง การแสวงหากำไรโดยมิชอบเป็นการทำลายความเข้มแข็งของภาคธุรกิจและเศรษฐกิจของชาติโดยส่วนรวมและนำมาซึ่งวิกฤตเศรษฐกิจของไทยในที่สุด ดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นเมื่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและการเงินของประเทศที่เกิดขึ้นในปี

^๖ วิจารณ์ สารรัตน์, การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา, หน้า ๑๔.

^๗ กฤษ เพิ่มทันจิตต์, หลักการและแนวทางการบริหารงานยุคใหม่ ภายใต้ภูมิทัศน์การแข่งขันใหม่ ข้อสังเกตเชิงวิจารณ์ ภายใต้กรอบคุณค่าทางสังคมและพุทธธรรมและแนวทางการบริหารแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

พ.ศ. ๒๕๔๐^๙ อย่างไรก็ตาม แม้กระทั่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ยังกล่าวถึงภาพรวมของการพัฒนาในประเทศว่า “ในขณะที่การบริหารจัดการภาครัฐยังด้อยประสิทธิภาพ ขาดความโปร่งใส และมีปัญหาคอร์รัปชันเป็นวงกว้าง จึงส่งผลให้การผลักดันขับเคลื่อนการพัฒนาไม่เกิดผลสัมฤทธิ์เต็มที่ บางภาคส่วนของสังคมจึงยังถูกทิ้งอยู่ข้างหลัง”^{๑๐}

สำหรับประเทศไทยนั้น ได้นำหลักธรรมาภิบาลมาใช้เมื่อครั้งประเทศไทยเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยคำว่า “ธรรมาภิบาล” เป็นคำแรกที่ถูกบัญญัติใช้โดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ (TDRI) ภายหลังจากที่สถาบันฯ รับมอบหมายจากรัฐบาลให้หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและกอบกู้ประเทศให้พ้นจากวิกฤต^{๑๑} ต่อมาเมื่อพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๓/๑ ได้กำหนดว่าในการปฏิบัติหน้าที่ของส่วนราชการต้องใช้วิธีการบริหารราชการกิจการบ้านเมืองที่ดี ซึ่งในหลักของธรรมาภิบาลนี้ประเทศไทยมีความเชื่อว่าถ้าหากนำหลักการนี้มาปรับใช้กับส่วนราชการเอกชนหรือประชาชนโดยทั่วไปจะทำให้ประเทศของเรา มีการพัฒนาไปในทางที่ดีและเกิดความเป็นธรรมกับประชาชนทุกหมู่เหล่า อีกทั้งจะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลโดยประชาชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ระบบบริหารของรัฐบาลมีความยุติธรรมและเป็นที่น่าเชื่อถือทั้งในและต่างประเทศ อีกทั้งนำไปสู่การลดการทุจริตซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังของบ้านเมืองได้^{๑๒} เพราะเป้าหมายของธรรมาภิบาลก็คือการพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของทุกภาคในสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือหลักธรรมาภิบาลมีจุดมุ่งหมายในการสร้างความเป็นธรรมในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับทุกภาคในสังคมไม่ใช่ภาคใดภาคหนึ่ง^{๑๓} ดังนั้น หลักธรรมาภิบาลจึงเป็นหลักในการบริหารจัดการที่ทั่วโลกต่างให้ความสนใจและมีบทบาทความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร เพราะเป็นหลักการบริหารจัดการที่ใช้หลักคุณธรรมจริยธรรมกำกับการบริหาร

ในปัจจุบันวิทยาการด้านการบริหารและการจัดการก้าวหน้าไปมาก คณะสงฆ์ควรจะได้ใช้วิทยาการเหล่านั้นมาช่วยเสริมการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจอาศัยการบริหารแบบราชการของฝ่ายบ้านเมืองโดยเฉพาะหลักธรรมาภิบาลอันได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า เป็นแนวทางในการบริหาร กิจการคณะสงฆ์บางอย่างอาจต้องอาศัยการบริหารที่คล่องตัวแบบเอกชน และ

^๙สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗.

^{๑๐}สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๙), หน้า ๑.

^{๑๑}ชาติชาย นรเศรษฐาภรณ์, “ธรรมาภิบาลในความหมายภาครัฐเอกชน และประชาชน: กรณีโครงการไฟฟ้าพลังความร้อนถ่านหิน หินกรุด”, **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

^{๑๒}บุษบง ชัยเจริญวัฒน์, **รายงานการวิจัยตัวชี้วัดธรรมาภิบาล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^{๑๓}บรรศักดิ์ อูวรรณโณ, **การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑.

กิจการบางอย่างต้องบริหารตามหลักพระธรรมวินัย คณะสงฆ์ควรผสมผสานส่วนดีของระบบราชการ และเอกชนเข้ากับหลักธรรมวินัย^{๑๔}

การบริหารกิจการคณะสงฆ์มีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็ง และการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของพระพุทธศาสนา คณะสงฆ์ถือเป็นตัวแทนสำคัญขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งทำหน้าที่ในการปฏิบัติภารกิจเผยแผ่ สืบสาน และถ่ายทอดพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้บัญญัติไว้ เพื่อให้ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาได้นำพระธรรมคำสอนไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม การเผยแผ่และถ่ายทอดพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นภารกิจสำคัญ ที่พระสงฆ์ต้องปฏิบัติ นอกจากนั้นแล้วการปฏิบัติและการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยเป็นการสร้างศรัทธา ความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกชน และเป็นแรงจูงใจให้พุทธศาสนิกชนหันมาเข้าวัดปฏิบัติธรรม เพิ่มพูนคุณภาพชีวิตในการพัฒนาจิตใจเพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

พระสังฆาธิการมีหน้าที่ในการปกครองและบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะบ่งชี้ความสำเร็จในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรสืบไป ดังคำกล่าวที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบไป ต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชน โดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน และมีบทบาทโดยตรงต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้ดำรงอยู่สืบไป^{๑๕}

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือการปกครองคณะสงฆ์โดยยึดหลัก คือการปกครองตามพระธรรมวินัยและใช้กฎหมายหรืออำนาจรัฐเป็นหลักสนับสนุน คราวใดเมื่อเกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นในคณะสงฆ์จนเป็นเหตุขัดข้อง และจำเป็นต้องพึ่งรัฐโดยอาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ปัญหาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อครั้งพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาก ในประเทศอินเดียนั้นคณะสงฆ์และทางศาสนาได้ดำเนินมาในลักษณะเช่นนี้ โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงประเทศไทยครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยจัดระบบการปกครองขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยการที่ทรงตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑ ต่อมาในสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยยกเลิกฉบับแรกนั้น ก็เพื่อจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองฝ่ายอาณาจักร ครั้นถึงรัชกาลที่ ๙ ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ด้วย และต่อมาก็ได้กำหนดให้มีมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับวางระเบียบ ออกคำสั่งมีมติและออกประกาศโดยไม่ขัดหรือ

^{๑๔}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘.

^{๑๕}กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติกฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า คำนำ.

แย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย^{๑๖} ในปี พ.ศ. ๒๕๖๑ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๔) ซึ่งยังเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^{๑๗}

จากที่เคยนิยมใช้คำว่า การปกครองคณะสงฆ์ ในปัจจุบันใช้คำว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งมีความสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและการดำรงคงอยู่อย่างมั่นคงของพระพุทธศาสนา เป็นการปกครองเพื่อบังคับบัญชาดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาให้อยู่ในการดูแลปกครองให้มีความเรียบร้อยดีงามตามหลักธรรมมาธิปไตยเป็นสำคัญ โดยผู้บริหารเองจะต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร และต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งโดยพึงสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม^{๑๘} ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์หรือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จึงต้องเห็นพระธรรมวินัยเป็นหลัก เพราะพระธรรมวินัยเป็นทั้งโครงสร้างและการจัดสภาพสังคมให้เกิดความเรียบร้อย และเป็นการพัฒนาบุคลากรในสังคมด้วยทุกคนจะรู้จักหน้าที่ของตนเอง

คณะสงฆ์ภาค ๓ มีพื้นที่ปกครอง จำนวน ๔ จังหวัด คือ จังหวัดลพบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานีจึงจำเป็นต้องมีพระสังฆาธิการจะต้องมีการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้ เป็นไปด้วยดี มีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความบริสุทธิ์ มีความยุติธรรม มีประสิทธิภาพ และเป็นไปตามหลักธรรมมาภิบาลเชิงพุทธ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในสภาพสังคมปัจจุบัน โดยหลักการ พระสังฆาธิการ มีหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์หรือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้ เป็นไปด้วยความ เรียบร้อย จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการบ่งชี้ความสำเร็จในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวร สืบต่อไป ดังคำกล่าวที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไปต้อง อาศัยพระสังฆาธิการ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชน โดยเฉพาะพระสังฆาธิการ ทุกระดับ ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน^{๑๙} แต่เวลานี้โครงสร้างการบริหารและการ จัดรูปแบบการบริหารคณะสงฆ์ไทยส่วนภูมิภาครวมศูนย์อยู่ที่จังหวัด ซึ่งเจ้าคณะจังหวัด จึงทำงาน รับผิดชอบกิจการทั้งหลายในพื้นที่เพียงองค์เดียว โดยเห็นได้จากการที่ไม่มีคณะทำงาน หรือมีองค์กร มารองรับเพื่อการสนับสนุนงาน ไม่มีองค์กรที่จะตรวจสอบการทำงานอย่างจริงจัง ในเรื่องเดียวกันนี้ เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส มีอำนาจสูงสุด ในการปกครองวัดของตนเพียงผู้เดียว การรวมศูนย์อำนาจของการบริหารเช่นนี้ เกิดจากบทบัญญัติของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงทำให้การทำงานไม่ต่อเนื่อง เป็นผลให้กิจการคณะสงฆ์ไร้ ประสิทธิภาพ เพราะขาดเครื่องมือหรือกลไกที่จะสนองงานอื่นให้ได้ผลนั้นยิ่งยาก ทั้งในการบริหารงาน แล้วยังขาดการร่วมมือร่วมคิดและรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่หลากหลาย จึงทำให้พระสังฆาธิการมีงานล้น มือ จึงทำให้เกิดปัญหาความประพฤติเสื่อมเสียของพระภิกษุสามเณรตามมา

^{๑๖}เฉลิมพล โสมอินทร์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๕-๒๕๕.

^{๑๗}ราชกิจจานุเบกษา. “พระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๖๑”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2561/A/050/T1.PDF> [๔ สิงหาคม ๒๕๖๑].

^{๑๘}พระมหาสุรศักดิ์ สุรสุโก, “การบริหารกิจการคณะสงฆ์วัดแคนอก อ.เมือง จ.สุรินทร์”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒-๓.

^{๑๙}กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, หน้า คำนำ.

ปัญหาและอุปสรรคด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านที่เกิดขึ้นคือ ๑. ด้านการปกครองที่สำคัญมี ๒ ประเด็นได้แก่ ๑) เรื่องคนและเรื่องงานถือได้ว่าเรื่องของจิตใจของแต่ละบุคคลที่เป็นอุปสรรคอย่างสำคัญ เผลอไผลปล่อยให้อำนาจความเกียจคร้าน บางครั้งทำงานตามสบายๆ ไม่มีกฎเกณฑ์ ขาดการเอาใจใส่ในหน้าที่ และความคิดที่มุงหวัง คาคหวัง ในการบริหารงานเข้ามาครอบงำจิตใจ ทำให้เจ้าอาวาสบางรูปขาดวิสัยทัศน์ ขาดเป้าหมายในการบริหารจัดการ ไม่มีการประชุมปรึกษา วางแผน และกำหนดวัตถุประสงค์อย่างเป็นรูปธรรม เป็นการบริหารจัดการวัดตามความเคยชินที่เคยปฏิบัติมา ขาดการประสานงานระหว่างวัด บ้าน และชุมชน การปฏิบัติงานขาดความต่อเนื่อง ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจมีศักยภาพพร้อมเสียสละ ทั้งพระภิกษุที่มักจะลาสิกขาบ่อยสามเณรตลอดจนคฤหัสถ์ที่มาช่วยในการดูแลบริหารจัดการและขับเคลื่อน อีกทั้งเรื่องขาดศักยภาพในเรื่องการปกครองคนลงไปตามลำดับ แม้พระสังฆาธิการส่วนหนึ่งสามารถนำเทคโนโลยีมาใช้ในการติดต่อสื่อสารงาน แต่บางท่านยังขาดความรู้ความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ในการติดต่อ ประสานงาน ก่อให้เกิดความล่าช้าบ้าง สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่า แม้พระสังฆาธิการจะเข้าใจภาวะบทบาท หน้าที่ชัดเจน มีทั้งตัวบทกฎหมาย การประชุมจากเจ้าคณะผู้ปกครอง แต่การนำไปปฏิบัตินั้นอาจยังไม่ทั้งหมดครบ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ๒) เรื่องงบประมาณการขาดงบประมาณเป็นอีกปัญหาหนึ่งส่วนใหญ่คณะสงฆ์ไม่มีงบประมาณในการบริหารงาน เจ้าอาวาสต้องหางบประมาณเอง หรือขาดงบประมาณในการสนับสนุน หรืองบประมาณมีไม่เพียงพอทั่วถึงทุกจังหวัด ๒. ด้านการศาสนศึกษา คือ จำนวนผู้เรียนพระปริยัติธรรมได้ลดลง ทั้งแผนกธรรม และแผนกบาลีในขณะที่การศึกษายสามัญของพระภิกษุสามเณรยังคงมีจำนวนมาก และในปัจจุบันบางครั้งมีการสอบไม่โปร่งใส ส่งผลให้ได้บุคลากรที่ไม่มีคุณภาพ เพื่อแก้ปัญหาความโปร่งใส ๓. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือ บุคลากรในการศึกษาในรุ่นต่อไป ต้องทำควบคู่ไปกับการตั้งศูนย์การศึกษาในการอบรมครูพระหรือครูสอนหนังสือให้มีศักยภาพ ปัญหาอุปสรรคที่ใหญ่ที่สุดและมีความจำเป็นมากที่สุดในการขับเคลื่อนภารกิจในด้านนี้คือ เรื่องงบประมาณหรือเงินทุนในการบริหารจัดการ ๔. ด้านการเผยแผ่ จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้การเผยแผ่ในยุคปัจจุบันต้องปรับเปลี่ยนไปตามกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นควรมีการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย เช่น เป็นใคร มีสถานะจิตใจเป็นเช่นไร มีความต้องการและบริบทรอบตัวของกลุ่มเป้าหมายนั้นเป็นเช่นไร มีอะไรที่เป็นความพิเศษเฉพาะหรือไม่ ตลอดจนใช้จุดเด่นหรือข้อดีของเทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ทำงานในการเผยแผ่มากยิ่งขึ้น ทั้งสื่อวิทยุโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ตหรือเว็บไซต์ต่างๆ การผลิตสื่อแบบการ์ตูน นิทานแฝงคติธรรม ละครชีวิตจริง การเทศน์หรือการบรรยายต่างๆ ที่สร้างสรรค์ทันสมัย เพื่อช่วยในการเผยแผ่ให้ดำรงอยู่และคนรุ่นหลังได้ศึกษาปฏิบัติสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยาวนานต่อไป ๕. ด้านสาธารณูปการ ปัญหาอุปสรรคข้อเสนอแนะด้านสาธารณูปการที่สำคัญมี ๓ ประเด็น คือ ๑) ด้านบุคลากร ในการบริหารจัดการ ๒) ด้านเงินงบประมาณในการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ ๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ การบูรณปฏิสังขรณ์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาเห็นว่าถ้าจะทำการบูรณะ แล้วคุ้มค่ากับการเงินหรือไม่ บางครั้งศาลาอาคาร เสื่อมสภาพแล้วก็ไม่สามารถทำการบูรณะได้ ควรจะให้มีการก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อทดแทนของเก่า ถ้าเสนาสนะเป็นของเก่าแก่ที่ยังคงใช้งานได้พอจะซ่อมแซมบูรณะได้ก็ควรจะมีการรักษาไว้เพื่อให้อยู่คู่กับวัดและรักษาศิลปวัฒนธรรมไทยเอาไว้ ๖. ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ ที่สำคัญมี ๓ ประเด็น คือ ๑) เรื่องบุคลากร ที่วัดและคณะสงฆ์ขาดบุคลากรอันเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพใน

การทำงานและรองรับการปฏิบัติงาน ๒) เรื่องเงินงบประมาณ ที่แต่ละวัดจะต้องดำเนินการตาม ศักยภาพของตนเอง บางโครงการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชน ในขณะที่บางโครงการไม่ได้รับ สิ่งเหล่านี้ส่งผลถึงความต่อเนื่องของโครงการ ๓) เรื่องการประสานงาน การขาดการประสานงานหรือการประสานงานที่ไม่ดี ไม่เป็นระบบ หรือทิศทางเดียวกัน ทำให้การทำงานกับภาครัฐ และภาคเอกชนกลายเป็นปัญหา ไม่ก้าวหน้าเป็นรูปธรรมและต่อเนื่องในการทำงานเป็นทีม

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเสนอทางออกของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล เชิงพุทธ เพื่อใช้ดำเนินการบริหารงานเช่นให้วัดมีการบริหารการปกครองตามหลักนิติธรรม มีการบริหารการเผยแผ่ตามหลักคุณธรรม โดยมีวิธีในการที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนยึดมั่นในหลักธรรม มีความโปร่งใสในการตรวจสอบในการบริหารภายในวัด ให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดมีความรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนา หรือมีการบริหารจัดการเป็นไปตามหลักความคุ้มค่า ทั้งนี้เพื่อประสิทธิภาพประสิทธิผลของการดำเนินงานขององค์กร และเพื่อเป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งสถาบันพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓
- ๑.๒.๓ เพื่อเสนอรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ ได้แก่ หลักการบริหารกิจการ โครงสร้างการบริหาร สภาพการบริหาร จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคามในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธควรเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาแนวคิดทฤษฎีและพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์พร้อมทั้งศึกษาสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ จากนั้นเพื่อนำเสนอรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาเพื่อทำการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

(๑) แหล่งข้อมูลเอกสาร

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในงานวิจัยนี้จากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ วรรณคดี หนังสือ ตำราวิชาการ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยมุ่งเน้นการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณะสงเคราะห์ และศึกษาวิเคราะห์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ

ทั้ง ๖ ด้าน คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า

(๒) แหล่งข้อมูลบุคคล

กลุ่มที่ ๑ ประชากรในกลุ่มนี้คือ พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งการปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ระดับเจ้าอาวาส มีจำนวน ๑,๒๕๖ รูป ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางหรือสูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๐๓ รูป ผู้วิจัยใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) ที่เป็นผู้สมัครใจในการให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งในส่วนนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณที่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) โดยกำหนดตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ทำการเก็บข้อมูลช่วงเดือนตุลาคม ๒๕๕๙ ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานภาพ อายุ พรรษา ระดับการศึกษา/นิกกรรม/เปรียญธรรม/สามัญ

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ ความคิดเห็นของเจ้าอาวาสที่มีต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ใน ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณะสงเคราะห์

กลุ่มที่ ๒ ประชากรในกลุ่มนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) เป็นพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ระดับเจ้าคณะอำเภอ มีจำนวน ๓๓ รูปใน ๔ จังหวัด (จังหวัดลพบุรี ๑๑ รูป จังหวัดสิงห์บุรี ๖ รูป จังหวัดชัยนาท ๘ รูป และจังหวัดอุทัยธานี ๘ รูป) ในเขตการปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ผู้วิจัยได้ใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบง่าย (Simple Random Sampling) คือเลือกจำนวน ๓ รูปในแต่ละจังหวัด รวมเป็นจำนวน ๑๒ รูป

๒) เป็นพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ระดับเจ้าคณะภาค ๓ จำนวน ๑ รูป ระดับรองเจ้าคณะภาค ๓ จำนวน ๑ รูป ระดับเจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะจังหวัด จำนวน ๔ รูป รวมเป็นจำนวน ๖ รูป ผู้วิจัยได้ใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง ๒ ส่วนนี้ มีจำนวนรวมทั้งสิ้น ๑๘ รูป เป็นผู้ให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพที่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากในช่วงพฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๕๙

กลุ่มที่ ๓ กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในกลุ่มนี้ใช้การคัดเลือกแบบง่าย (Simple Random Sampling) จำนวน ๙ รูป จากพระสังฆาธิการที่สังกัดคณะสงฆ์ภาค ๓ (ภาคผนวก ง) ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ และเป็นผู้ให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยในส่วนของการตรวจสอบ ประเมิน ให้ข้อคิดเห็นและคำแนะนำ เพื่อให้ (ร่าง) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธมีคุณภาพ เหมาะสมกับการนำไปใช้งานในสภาพปฏิบัติงานจริงของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของคณะสงฆ์ภาค ๓ ซึ่งใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการเก็บข้อมูลจากในช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย ระหว่างเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๙-สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ มีจำนวน ๔ จังหวัด คือ จังหวัดลพบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ **การบริหาร** หมายถึง ทักษะความรู้ความสามารถในการดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่ได้รับมอบหมาย ร่วมกันปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร

๑.๕.๒ **คณะสงฆ์** หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ได้ปฏิบัติศาสนกิจในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ มีจำนวน ๔ จังหวัด คือ จังหวัดลพบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี

๑.๕.๓ **กิจการคณะสงฆ์** หมายถึง งานที่พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ จะต้องปฏิบัติหรือจะต้องกระทำอันถือเป็นหน้าที่หลัก คือ การปกครองคณะสงฆ์ประกอบด้วยการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงามของพระภิกษุ การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งเป็นภารกิจคณะสงฆ์และเป็นกิจการพระศาสนาเน้นงานในหน้าที่ขององค์กรปกครองคณะสงฆ์โดยแท้

๑.๕.๔ **การบริหารกิจการคณะสงฆ์** หมายถึง งานที่พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ จะต้องดำเนินงานในการวางแผนโครงการ การควบคุมดูแล และรายงานเกี่ยวกับกิจการพระศาสนาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย กฎหมายและกฎระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศของมหาเถรสมาคมและตามพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

๑.๕.๕ **หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ** หมายถึง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่ปฏิบัติอย่างมีความถูกต้อง เป็นธรรม โดยใช้หลักธรรมาภิบาลสากลเข้ากับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ

ก. ประโยชน์โดยตรงจากการศึกษาวิจัย

- ๑.๘.๑ ทราบแนวคิดทฤษฎีและพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์
- ๑.๘.๒ เข้าใจสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓
- ๑.๘.๓ ได้เสนอรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ

ข. ประโยชน์ที่จะเกิดจากการนำผลการวิจัยนี้ไปใช้

- ๑.๘.๔ ทำให้มีการนำองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยนี้ ไปใช้ประโยชน์กับบุคคลอื่น
- ๑.๘.๕ ทำให้คณะสงฆ์ภาค ๓ ได้มีแนวทางในการพัฒนาคุณภาพในการบริหารให้สอดคล้องกับรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ เพื่อเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความสัมพันธ์ สอดคล้อง ทันสมัย กับสภาพสังคมและยุคสมัยในปัจจุบัน

๑.๘.๖ เป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนโดยการเอื้อประโยชน์ต่อพุทธบริษัท ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของภิกษุที่จะเข้าใจ เข้าถึง และมีทักษะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในงานวิจัยนี้ เริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาค้นคว้า โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล

๒.๔ หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ ๑) ความหมายของการบริหาร ๒) กระบวนการของการบริหาร รายละเอียด ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการบริหาร

คำว่า “บริหาร” มาจากภาษาบาลีว่า “ปริหาร”

มาจากศัพท์ว่า ปริ แปลว่า รอบ และ หร ธาตุในความนำไป

ดังนั้น คำว่า บริหาร จึงแปลว่า นำไปโดยรอบ อีกนัยหนึ่ง คำว่า “บริหาร” แปลว่า อ้อมหนี หลีกหนี หลบหนี ดังในประโยคภาษาบาลีว่า “ปณฺห ปริหริตฺ สมฺตโณ” แปลว่า ผู้สามารถเพื่อการอ้อมหนี หลีกหนี หลบหนีซึ่งปัญหา หรือแปลว่า ผู้สามารถบริหารปัญหา และนำปัญหาไปโดยรอบ หรือกำจัดปัญหาให้หมดสิ้นไป^๑

คำว่า บริหาร แปลมาจากภาษาอังกฤษ ว่า Administer และ Administration แปลความหมายคือ การปกครอง ดำเนินการ อำนาจการ จัดการ จัดให้ วาง ส่งเสริม และบำรุง^๒

การบริหาร (Administration) หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป^๓ นำทั้งศาสตร์และศิลป์ มาใช้ในการทำงานร่วมกันตามกระบวนการดำเนินงานซึ่งมีลำดับการทำงานเป็น

^๑สิริภพ เหล่าลาภะ, พุทธศาสตร์การเมือง, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

^๒อ้างแล้ว.

^๓ศจี อนันต์นพคุณ, กลวิธีการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ, (สงขลา: ชลบุตรกราฟฟิก, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

ขั้นตอน^๔ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ โดยอาศัยหน้าที่ทางการบริหารที่สำคัญ คือ การจัดการองค์การ การวางแผน การติดตาม และการควบคุม^๕ อีกนัยหนึ่งการบริหาร หมายถึง ศิลปะในการใช้คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ขององค์การและนอกองค์การ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ^๖

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people)^๗

ในขณะเดียวกัน พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การปกครองดูแล ตลอดทั้งแนะนำสั่งสอน อบรม พระภิกษุ สามเณรและคฤหัสถ์ ที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัดให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย ตามกฎของบ้านเมือง กฎข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งและ การประกาศของมหาเถรสมาคม^๘

สรุปได้ว่า การบริหารนั้นเป็นการทำงานร่วมกันของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ในการทำหน้าที่ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการจัดการองค์การให้บรรลุเป้าหมายด้วยการใช้คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในกระบวนการการทำงานของแต่ละองค์กร

๒.๑.๒ กระบวนการของการบริหาร

การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ประกอบด้วยองค์ประกอบของความรู้ (Knowledge) มีหลักเกณฑ์ (Principle) และทฤษฎี (Theory) ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ เป็นศาสตร์ทางสังคมซึ่งอยู่กลุ่มเดียวกันกับวิชาจิตวิทยา สังคม วิทยา และรัฐศาสตร์ ส่วนในทางปฏิบัตินั้น จะขึ้นอยู่กับความสามารถประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารแต่ละคนที่จะนำความรู้ หลักการและทฤษฎีไปปรับหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม^๙

กระบวนการบริหารมีแนวคิดที่สำคัญ เช่น โปสต์ คอรับ (POSDCoRB) เกิดจากแนวคิดของลูเธอร์ กุลิก (Luther Gulick) และลินดอล เออร์วิค (Lyndall Urwick) ประกอบด้วยขั้นตอนการบริหาร ๗ ประการ คือการวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบริหารงานบุคคล (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting)^{๑๐}

^๔ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: อักษรปริทรรศน์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒.

^๕วิโรจน์ สารรัตน์, การบริหารหลักการทฤษฎีและประเด็นทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^๖สมคิด บางโม, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๖๑.

^๗พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^๘พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล), การบริหารวัด, (ราชบุรี: วัดหลวงพ่อสวดธรรมกายาราม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๐.

^๙เด่น ชะเนติยง, การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๓๓), หน้า ๕๒.

^{๑๐}วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น: สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย, (กรุงเทพมหานคร: โฟร์เพช, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙.

เฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) นักวิชาการเหมืองแร่ชาวฝรั่งเศส ผู้เป็นต้นกำเนิดในการเสนอหน้าที่ทางการบริหาร (Management Functions) ที่เรียกว่า POCCC ว่าประกอบไปด้วย ๕ องค์ประกอบมูลฐาน ดังนี้^{๑๑}

๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การสร้างทางเลือกหรือแนวทางดำเนินการไว้ล่วงหน้า เพื่อใช้ในการตัดสินใจในอนาคต

๒) การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การกำหนดโครงสร้างหน่วยงานและระบุหน้าที่โดยการผสมผสานระหว่างวัตถุ คน และเงิน

๓) การบังคับบัญชา (Commanding) หมายถึง การทำให้เกิดการดำเนินงานตามที่ได้มีการกำหนดไว้ ซึ่งการบังคับบัญชาที่ดีนั้นจะต้องมีการติดต่อสื่อสาร ๒ ทาง กล่าวคือ การยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถแสดงความคิดเห็นได้

๔) การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การรวมความพยายามของผู้ปฏิบัติงานและช่วยสนับสนุนให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพื่อให้การทำงานสำเร็จ

๕) การควบคุม (Controlling) การติดตามการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

จากทฤษฎีของเฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) ศิริวรรณ เสรีรัตน์และอื่นๆ ได้ใช้เป็นแนวทางกำหนดหลักการในการบริหารจัดการ ๑๔ ประการ เพื่อเป็นหลักการในการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการบริหารจัดการ ประกอบด้วย^{๑๒}

๑) การแบ่งงานกันทำ (Division of Labor) คนงานหรือเจ้าหน้าที่ควรจะได้รับกรมอบหมายหน้าที่ให้ปฏิบัติมากขึ้น หรือได้รับการกระตุ้นให้มีความรับผิดชอบในผลลัพธ์ของงานมากขึ้น

๒) อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) อำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการมาจากตำแหน่งหน้าที่ของผู้บริหารในสายการบังคับบัญชา ส่วนอำนาจหน้าที่แบบไม่เป็นทางการจะได้รับจากความชำนาญงานของบุคคล (Expertise) ความรู้ทางด้านเทคนิค (Technical Knowledge) ความมีคุณค่าทางศีลธรรม (Moral Worth) และความสามารถในการนำ (Leading) และสร้างความผูกพันกับผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนเห็นว่าอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบควรอยู่คู่กัน

๓) การมีผู้บังคับบัญชาคนเดียว (Unity of Command) คำสั่งสองคำสั่ง (Dual Command) อาจก่อให้เกิดปัญหาในการทำงาน เช่น การรายงานจะมีความเกี่ยวข้องในเมื่อผู้ควบคุมสองคนได้ให้คำสั่งกับผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว

๔) สายการบังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ (Line of Authority) เป็นสายการบังคับบัญชาจากผู้บริหารในระดับบนสู่ผู้ปฏิบัติงานในระดับล่างขององค์การ ความสัมพันธ์ของการจำกัดความยาวของสายการบังคับบัญชา โดยการควบคุมจำนวนของระดับในลำดับขั้นของการบริหารจัดการ (Hierarchy) การจำกัดความยาวนี้จะทำให้ปัญหาในการติดต่อสื่อสารลดลง และองค์การจะมีการปฏิบัติงานที่รวดเร็ว และมีความยืดหยุ่นมากขึ้น

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๒}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และอื่นๆ, ทฤษฎีองค์การ: ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๖๘-๖๙.

๕) การรวมอำนาจ (Centralization) เป็นการรวมอำนาจของการบังคับบัญชาไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงขององค์การ ซึ่งอำนาจหน้าที่จะไม่ได้รวมไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงของสายการบังคับบัญชา แต่เป็นการกำหนดว่า ควรมีการรวมอำนาจไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงเท่าใดอย่างไร และมีการกระจายอำนาจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาและคนงานในระดับล่างอย่างไร

๖) การมีเป้าหมายเดียวกัน (Unity of Direction) เป็นการออกแบบหรือกำหนด แผนในการปฏิบัติงานของผู้บริหารและคนงานที่ใช้ทรัพยากรขององค์การ องค์การใดที่ไม่มี การวางแผนจะทำให้ขาดประสิทธิภาพและขาดประสิทธิผล แต่การวางแผนจะเริ่มที่ผู้บริหารระดับสูงทำงานเป็นทีม ร่วมกับกลยุทธ์ของ องค์การ ซึ่งจะต้องมีการติดต่อกับผู้บริหารในระดับกลางที่มีส่วนในการตัดสินใจว่าจะใช้ทรัพยากรขององค์การอย่างไรเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามกลยุทธ์ หลักการในข้อนี้ยึดหลักว่า กิจกรรมของแต่ละกลุ่มต้องมีจุดหมายและแผนเดียวกัน

๗) หลักความเสมอภาค (Equity) ความเสมอภาค คือ ความเป็นธรรม (Justice) ความยุติธรรม (Impartiality) และความเหมาะสม (Fairness)

๘) การออกคำสั่ง (Order) วิธีการจัดการซึ่งอยู่ในตำแหน่งนั้นในการจัดหาเพื่อให้องค์กรได้รับประโยชน์สูงสุดและเป็นการจัดหางานให้แก่พนักงานโดยใช้ผังองค์การ(Organization Chart) เพื่อแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งและหน้าที่ของพนักงานแต่ละคน และเป็นการชี้ชัดว่าตำแหน่งของพนักงานแต่ละคนอาจจะมีการเลื่อนขึ้นได้ในอนาคต อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรมนุษย์ถือว่ามีความจำเป็นที่จะต้องให้การฝึกอบรม (Training) และการพัฒนากำลังแรงงาน (Developing) โดยองค์กรจะกำหนดตำแหน่ง หน้าที่สำหรับคนทุกคน และทุกคนจะเข้าใจตำแหน่งหน้าที่ของตน

๙) ความคิดริเริ่ม (Initiative) เป็นความสามารถของบุคคลในการกระทำการสิ่งต่างๆ โดยปราศจากการสั่งการจากผู้บังคับบัญชา ผู้บริหารจะต้องกระตุ้นให้พนักงานมีความคิดริเริ่มซึ่ง ความคิดริเริ่มนั้นนับถือว่าเป็นจุดแข็งขององค์การ เนื่องจากจะสามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ได้ ผู้บริหารมีความต้องการทักษะ (Skill) และไหวพริบ (Tact) เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างองค์กร และความต้องการของพนักงาน และความสามารถ (Ability)

๑๐) ความมีระเบียบวินัย (Discipline) เป็นการมุ่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการ เชื่อฟัง (Obedience) อำนาจ (Power) การใช้กฎบังคับ (Application) และลักษณะของการแสดงความนับถือออกมา สำหรับอำนาจของผู้บังคับบัญชา ความมีระเบียบวินัยเป็นบุคลิกลักษณะที่เกี่ยวข้องกับผู้บริหารหลายๆ คนที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ผู้ปฏิบัติงานทั้งหมด และ ทำงานอย่างเข้มแข็ง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ ความมีระเบียบวินัยจะเป็นความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกภายในองค์กรกับคุณสมบัติของผู้นำภายในองค์กร และเป็นความสามารถของ ผู้บริหารในการที่จะปฏิบัติตามอย่างยุติธรรมอีกด้วย

๑๑) ค่าตอบแทน (Remuneration of Personnel) การให้รางวัลประกอบด้วยโบนัส และแผนการแบ่งกำไร เป็นการช่วยกระตุ้นการทำงานของพนักงานได้ ระบบรางวัลที่มีประสิทธิภาพสามารถให้ความยุติธรรมทั้งพนักงานและองค์กร รวมทั้งสามารถกระตุ้นผลผลิตเพิ่ม

๑๒) ความมั่นคงในงาน (Stability of Tenure of Personnel) ความมั่นคงในงานมี ความสำคัญต่อการจ้างงานระยะยาว เมื่อพนักงานอยู่ในองค์กรซึ่งมีแนวโน้มจะทำงานเป็นทีมเป็น ระยะเวลานาน โดย

พยายามพัฒนาทักษะ และปรับปรุงความสามารถในการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรขององค์กร การจ้างงานระยะยาวเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้อธิบายการประสบความสำเร็จของบริษัทได้

๑๓) ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ขององค์กร (Subordination of individual interests to the common interest) ผลประโยชน์ขององค์กรถือว่าเป็นประโยชน์ของทุกๆ คน หรือของทุกกลุ่มในองค์กร

๑๔) ความสามัคคี (Esprit de corps) เป็นความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกภายในองค์กร ที่ช่วยสนับสนุนการทำงานของสมาชิกในกลุ่ม ในการออกแบบประยุกต์ใช้อำนาจหน้าที่ตามลำดับชั้นภายในองค์กร และสิทธิในการสั่งการ หรือการบริโภค

ในขณะที่พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) กล่าวถึง หน้าที่ของผู้บริหารเป็นกรอบในการพิจารณาของผู้บริหารให้สำเร็จ มี ๕ ประการ ตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้^{๑๓}

๑) P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

๒) O คือ Organizing หมายถึง คือ การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้าง ความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

๓) S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

๔) D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ

๕) C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

ในทำนองเดียวกัน กระบวนการการบริหารควรประกอบด้วย ๑๐ ประการ คือ^{๑๔}

๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดงานหรือวิธีการปฏิบัติงานไว้เป็น การล่วงหน้า โดยเกี่ยวกับการคาดการณ์ (Forecasting) การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives) การพัฒนากลวิธี (Develop strategies) ในการวางแผน ซึ่งต้องคำนึงถึงนโยบาย (Policy) เพื่อให้แผนงานที่กำหนดขึ้นไว้มีความสอดคล้องต้องกันในการดำเนินงาน

๒) การจัดการองค์การ (Organizing) หมายถึง การพัฒนาระบบการทำงานเพื่อให้ งานต่างๆ สามารถดำเนินไปโดยมีการประสานงานกันอย่างดี

๓) การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การจัดหาบุคคลเข้าปฏิบัติงานให้ เหมาะสมตามตำแหน่งหน้าที่ที่รับผิดชอบ

๔) การตัดสินใจ (Decision making) หมายถึง ความสามารถของผู้บริหารในการที่จะตัดสินใจ แยกแยะและวิเคราะห์ออกมาให้ได้ว่าในการทำงานจะต้องมีการตัดสินใจในเรื่องใดบ้าง

^{๑๓}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), พุทธวิธีบริหาร, หน้า ๓-๕.

^{๑๔}พงษ์ศักดิ์ ปัญจพรผล, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๒), หน้า ๖๔-๗๒.

๕) การสั่งการ (Directing) หมายถึง การศึกษาวิธีการวินิจฉัยสั่งการ รวมทั้งการควบคุมงานและนิเทศงาน ตลอดจนถึงศิลปะในการบริหารงานที่จะทำให้การทำงานประจำวันของเจ้าหน้าที่ทุกคนเป็นไปด้วยดี

๖) การควบคุม (Controlling) หมายถึง การร่วมมือประสานงานเพื่อการดำเนินการเป็นไปด้วยดี และราบรื่น ศึกษาหลักเกณฑ์และวิธีการที่จะทำการประสานงานดีขึ้นและดำเนินการแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาขึ้น

๗) การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การประสานงานให้ผู้ปฏิบัติงานทุกฝ่ายมีความเข้าใจในงาน เข้ามาร่วมทำงานกันอย่างพร้อมเพรียงกัน ข้อตกลงที่สำคัญยิ่งของการ ประสานงาน คือ ความร่วมมือ ซึ่งเป็นเรื่องของ “จิตใจ”

๘) การสื่อสารข้อความ (Communicating) หมายถึง การผ่านข่าวสารข้อมูลและความเข้าใจ เพื่อที่จะให้ผู้ได้บังคับบัญชาหรือบุคคลอื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่ต้องการ

๙) การรายงานผล (Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงานให้แก่ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานตลอดจนการประชาสัมพันธ์ (Public Relation) แจ้งให้ประชาชนทราบ ซึ่งโดยทั่วไปการรายงานจะหมายถึงวิธีการของสถาบันหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้ข้อมูลแก่ผู้สนใจมาติดต่อสอบถามผู้บังคับบัญชา/ผู้ร่วมงาน ความสำคัญของการรายงานนั้นจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นจริง

๑๐) การงบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การงบประมาณ โดยศึกษาให้ทราบถึงระบบและกรรมวิธีในการบริหารเกี่ยวกับงบประมาณ และการเงินตลอดจนการใช้งบประมาณในการควบคุมงาน

นอกจากนี้แล้ว สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) เสนอการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ (Public Sector Management Quality Award : PMQA) เพื่อเป็นกรอบการบริหารจัดการองค์การในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ส่วนราชการนำไปใช้ในการประเมินองค์การด้วยตนเองที่ครอบคลุมภาพรวมในทุกมิติ เพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการให้เทียบเท่ามาตรฐานสากล โดยมุ่งเน้นให้หน่วยงานราชการปรับปรุงองค์การอย่างรอบด้านและอย่างต่อเนื่อง ครอบคลุมทั้ง ๗ ด้าน ดังนี้^{๑๕}

๑) การนำองค์การ เป็นการประเมินการดำเนินการของผู้บริหารในเรื่องวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ ค่านิยม ความคาดหวังในผลการดำเนินการ การให้ความสำคัญกับผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การกระจายอำนาจการตัดสินใจ การสร้างนวัตกรรมและการเรียนรู้ การกำกับดูแลตนเองที่ดี และดำเนินการเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชน

๒) การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ เป็นการประเมินวิธีการกำหนดและถ่ายทอดประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ กลยุทธ์หลัก และแผนปฏิบัติราชการ เพื่อนำไปปฏิบัติและวัดผลความก้าวหน้าของการดำเนินการ

๓) การให้ความสำคัญกับผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นการประเมินการกำหนดความต้องการ ความคาดหวัง และความนิยมชมชอบ การสร้างความสัมพันธ์ และการกำหนดปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความพึงพอใจ

^{๑๕}สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, “การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=153 [๑ สิงหาคม ๒๕๖๐].

๔) การวัด การวิเคราะห์ และการจัดการความรู้ เป็นการประเมินการเลือก รวบรวม วิเคราะห์ จัดการ และปรับปรุงข้อมูลและสารสนเทศ และการจัดการความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการปรับปรุงผลการดำเนินการขององค์กร

๕) การมุ่งเน้นทรัพยากรบุคคล เป็นการประเมินระบบงาน ระบบการเรียนรู้ การสร้างความผูกพันและแรงจูงใจของบุคลากร เพื่อให้บุคลากรพัฒนาตนเองและใช้ศักยภาพอย่างเต็มที่ตามทิศทางองค์กร

๖) การจัดการกระบวนการ เป็นการประเมินการจัดการกระบวนการ การให้บริการ และกระบวนการอื่นที่ช่วยสร้างคุณค่าแก่ผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และกระบวนการสนับสนุนเพื่อให้บรรลุพันธกิจขององค์กร

๗) ผลลัพธ์การดำเนินการ เป็นการประเมินผลการดำเนินการและแนวโน้มของส่วนราชการในมิติด้านประสิทธิภาพ มิติด้านคุณภาพการให้บริการ มิติด้านประสิทธิภาพ และมิติด้านการพัฒนาองค์กร

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ^{๑๖}



กล่าวโดยสรุป กระบวนการของการบริหารนั้นเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เพราะประกอบด้วยองค์ประกอบของความรู้ หลักเกณฑ์ และทฤษฎี ส่วนขั้นตอนการบริหารนั้นส่วนใหญ่แล้วจะมีการวางแผน การจัดองค์กร การบริหารงานบุคคลในการแบ่งงานกันทำหรือเรียกว่าการบังคับบัญชา เพื่อการอำนวยความสะดวก การประสานงาน การกำกับดูแล และการงบประมาณ แต่ละคนมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบสอดคล้องกับแต่ละตำแหน่ง เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร

^{๑๖}อ้างแล้ว.

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ ๑) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๒) โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และ ๓) ภารกิจ ๖ ด้านของคณะสงฆ์ รายละเอียด ดังนี้

๒.๒.๑ การบริหารกิจการคณะสงฆ์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ ตรัสรู้ ๒ เดือน นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ทำให้เกิดพระสงฆ์ขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์เป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพุทธศาสนา พระพุทธองค์ต้องบริหารคณะสงฆ์^{๑๗} ต่อมาในการจัดองค์กรสงฆ์นั้น มีการวางรากฐานจากพระวินัยหรือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ของสงฆ์และองค์กรในการอยู่ร่วมกันด้วยดี ทั้งนี้ในการบัญญัติสิกขาบทเป็นไปตามบริบทของสังคม ทั้งต่างศาสนา การดำเนินชีวิตของผู้คน เพื่อความสามัคคีขององค์กรสงฆ์และการรักษาศรัทธาของชาวบ้าน รวมถึงเป็นแนวทางในการปฏิบัติของสงฆ์และองค์กร โดยมีวัตถุประสงค์ ๑๐ ประการ คือ^{๑๘}

- ๑) เพื่อความดีแห่งหมู่
- ๒) เพื่อความสำราญแห่งหมู่
- ๓) เพื่อกำจัดบุคคลเพื่อผู้เกียติ (หน้าด้าน)
- ๔) เพื่อความอยู่เป็นผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
- ๕) เพื่อระงับอาสวะที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน
- ๖) เพื่อกำจัดอาสวะที่จะมีต่อไปข้างหน้า
- ๗) เพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส
- ๘) เพื่อความเจริญยิ่งๆ ของผู้เลื่อมใสแล้ว
- ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
- ๑๐) เพื่ออุทิศบุญพระวินัย

ดังนั้น พระวินัยหรือสิกขาบท จึงเป็นธรรมนูญที่พระพุทธองค์ทรงใช้ปกครองเพื่อรองรับการขยายตัวขององค์กรสงฆ์เพื่อการบริหารจัดการในครั้งพุทธกาล เป็นปณิธานในการไปประกาศพระพุทธศาสนา ต่อมาได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามจารีตสังคม สอดคล้องกับกฎหมายของประเทศ โดยการปรับปรุงกฎเกณฑ์ ระเบียบที่ไม่ขัดต่อพระวินัยสิกขาบท อีกทั้งเอื้อประโยชน์ต่อการปกครองขององค์กรสงฆ์ ทำให้ระบบแบบบราชาการเกิดขึ้น การแบ่งสายการบังคับบัญชา มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบลดหลั่นกันไป ตามลำดับจนถึงระดับเจ้าอาวาส

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอผู้ใหญ่ที่ทรงคุณธรรมคือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อน ส่งผลถึงการปฏิรูปการปกครององค์กรสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๒๑) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ทรงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทำให้เกิดองค์กรคณะสงฆ์กลายเป็น

^{๑๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีบริหาร*, หน้า ๓.

^{๑๘} วิ.มหา (ไทย) ๑/๓๙-๔๐/๒๘-๒๙.

องค์กรของรัฐ ต่อมาได้พัฒนาจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองของรัฐอย่างต่อเนื่องมาจนถึงการบริหารองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน^{๑๙} ที่เรียกว่า “มหาเถรสมาคม”

มหาเถรสมาคม^{๒๐} เป็นองค์กรบริหารกิจการพระพุทธศาสนาสูงสุดของประเทศไทย (เทียบได้กับคณะรัฐมนตรี-คณะรัฐบาลผู้บริหารประเทศ) คำว่า “มหาเถรสมาคม” ได้เริ่มต้นใช้เป็นครั้งแรก เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) และได้เปลี่ยนชื่อเรียกมหาเถรสมาคมเป็น “สังฆสภา” ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ภายหลังได้กลับมาเรียกองค์กรบริหารกิจการพระพุทธศาสนาสูงสุดของประเทศไทยว่า “มหาเถรสมาคม” อีกครั้ง ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕) และ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. ๒๕๖๐) ในปัจจุบัน

การจัดตั้งมหาเถรสมาคมขึ้น ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติทั้ง ๓ ฉบับข้างต้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นศูนย์กลางที่รวมพระสงฆ์ทุกกลุ่มให้มางานร่วมกัน กล่าวคือให้มีองค์กรมหาเถรสมาคมรับผิดชอบทำหน้าที่ทุกอย่างเพื่อเกื้อหนุนพระธรรมวินัยตามรูปแบบของการจัดองค์กรบริหารสมัยใหม่ที่มีมุ่งเน้นการรวมพลังของพระสงฆ์ทุกกลุ่ม การกระจายอำนาจ ร่วมรับผิดชอบร่วมตัดสินใจด้วยกัน และมุ่งเน้นประสิทธิภาพในการทำงานทุกขั้นตอน กฎหมายได้พยายามออกแบบให้มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรที่

- ๑) มีความเข้มแข็งในการรักษาพระธรรมวินัย
- ๒) มีความเข้มแข็งในการจัดการศึกษาพระธรรมวินัยแก่ชาวพุทธและบุคคลทั่วไป
- ๓) มีความเข้มแข็งในการจัดการพุทธศาสนสถาน พุทธศาสนิก ทรัพยากรสังคม ตลอดจนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ
- ๔) มีความเข้มแข็งในการสร้างและรักษาความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวพุทธและบุคคลทั่วไป

องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ตามพระราชบัญญัติทั้ง ๓ ฉบับข้างต้นดังกล่าวนี้ ย่อมมีข้อแตกต่างกันและมีการปรับเปลี่ยนกันไปตามยุคสมัย กล่าวสำหรับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ.๒๕๖๐) กรรมการมหาเถรสมาคมประกอบด้วย

- ๑) สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง
 - ๒) สมเด็จพระราชาคณะทุกรูป เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ปัจจุบัน มีจำนวน ๘ รูป
 - ๓) พระราชาคณะที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง มีจำนวนไม่เกิน ๑๒ รูป
- รวมกรรมการมหาเถรสมาคม มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๑ รูป

กรรมการมหาเถรสมาคมตามข้อ ๑ และ ๒ ไม่มีการจำกัดวาระการดำรงตำแหน่ง ส่วนกรรมการตามข้อ ๓ มีวาระการดำรงตำแหน่งตามที่สมเด็จพระสังฆราชทรงประกาศแต่งตั้ง

อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. ๒๕๖๐) มาตรา ๑๕ ตรี ได้ระบุไว้ดังนี้

^{๑๙}พระระพิน พุทธิสาร (ด้วงลอย), “การจัดองค์กรบริหารสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดเชิงพุทธ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒.

^{๒๐}มหาเถรสมาคม, “เกี่ยวกับมหาเถรสมาคม”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://mahathera.onab.go.th/index.php?url=about> [๔ สิงหาคม ๒๕๖๐].

- ๑) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยดีงาม
 - ๒) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร
 - ๓) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์
 - ๔) รักษาหลักการพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
 - ๕) ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่น
- ในทางปฏิบัติ มหาเถรสมาคม จะบริหารงาน ออกนโยบาย และแผนปฏิบัติการประจำปี กำกับและสั่งการการทำงานกิจการพระพุทธศาสนาผ่านช่องทางของหน่วยงานปกครองในระดับต่างๆ ของทางคณะสงฆ์ ดังนี้ คือ ๑) คณะใหญ่ ๒) คณะสงฆ์ภาค ๓) คณะสงฆ์จังหวัด ๔) คณะสงฆ์อำเภอ ๕) คณะสงฆ์ตำบล ๖) คณะสงฆ์วัด

ตามอำนาจหน้าที่ที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (มาตรา ๑๕ ตรี และมาตรา ๑๙) เพื่อให้การทำงานของมหาเถรสมาคมมีประสิทธิภาพ มหาเถรสมาคมจึงประกาศจัดตั้ง คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ เพื่อให้ทำงานในด้านต่างๆ ตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของมหาเถรสมาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม คณะกรรมการดังกล่าวนี้ประกอบด้วยพระภิกษุและฆราวาส คณะละไม่เกิน ๑๕ ท่าน ดำรงตำแหน่งคราวละ ๒ ปี ปัจจุบันคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของมหาเถรสมาคม ประกอบด้วย

- ๑) คณะกรรมการฝ่ายปกครอง
- ๒) คณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษา
- ๓) คณะกรรมการฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์
- ๔) คณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๕) คณะกรรมการฝ่ายสาธารณูปการ
- ๖) คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์

แม้อำนาจ หน้าที่ และองค์ประกอบของมหาเถรสมาคมข้างต้นจะเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. ๒๕๖๐) ก็ตามที แต่หลักการสำคัญยังคงเหมือนเดิม กล่าวคือ เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบเพื่อความผาสุกและเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ซึ่งในประเด็นนี้ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามหาราชวราธิบดีกล่าวถึงแนวคิดการบริหารวัด ว่าต้องปฏิบัติให้ไปตามหลักการ คือ^{๒๑}

- ๑) สะอาด หมายถึง การดูแลและการจัดการวัดที่ดี ไม่สกปรกรกรุงรัง จัดเสนาสนะเป็นสะอาด สว่าง และสงบ ระเบียบเรียบร้อย เป็นที่เกิดศรัทธาปสาทะแก่ผู้มาพบเห็น ไม่สร้างความขุ่นข้องใจแก่ผู้มาเยือน
- ๒) สว่าง หมายถึง การจัดวัดที่ดูโปร่ง สบายตา ไม่รกทึบ หรือมีความสลับซับซ้อน เน้นความเรียบง่ายและประโยชน์ให้สูงสุด
- ๓) สงบ หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สงบจากอบายมุข ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครมรบกวนเป็นสุข ด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ

^{๒๑}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖-๒๗.

ยิ่งไปกว่านั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๒๒} กล่าวถึงความหมายการปกครองคณะสงฆ์ หรือการบริหารคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาว่าเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษาก็ต้องปกครองด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิปักษ์ ที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยิ่งต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับไม่ใช่การปกครอง แบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลว

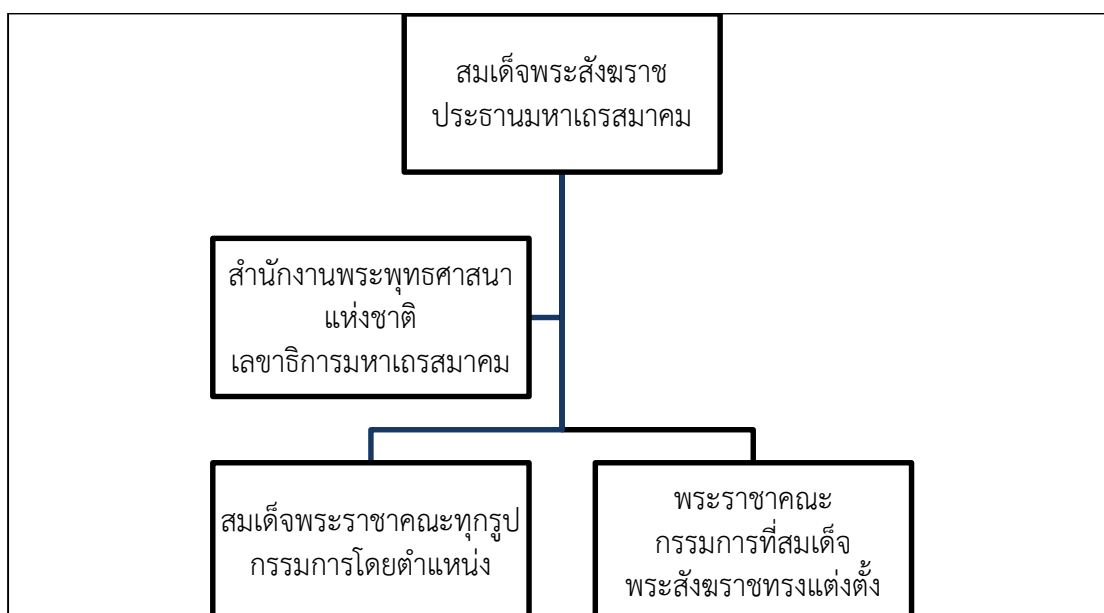
กล่าวโดยสรุป การบริหารกิจการคณะสงฆ์เกิดขึ้นภายหลังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา เกิดพระปัญจวัคคีย์และทรงบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบทเพื่อประโยชน์ของสงฆ์ในการอยู่ร่วมกันด้วยดี ในประเทศไทย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดการปฏิรูปการปกครององค์กรสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๒๑) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ด้วยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ต่อมาได้พัฒนาจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองของรัฐอย่างต่อเนื่องมาจนถึงการบริหารองค์กรสงฆ์ในปัจจุบันที่เรียกว่า “มหาเถรสมาคม” ทำหน้าที่เทียบได้กับคณะรัฐมนตรี-คณะรัฐบาลผู้บริหารประเทศ โดยมีสมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง เพื่อบริหารงาน ออกนโยบาย และแผนปฏิบัติการประจำปีกำกับและสั่งการการทำงานกิจการพระพุทธศาสนาผ่านช่องทางของหน่วยงานปกครองในระดับต่าง ๆ ของทางคณะสงฆ์ คือ ๑) คณะใหญ่ ๒) คณะสงฆ์ภาค ๓) คณะสงฆ์จังหวัด ๔) คณะสงฆ์อำเภอ ๕) คณะสงฆ์ตำบล ๖) คณะสงฆ์วัด ตามลำดับ

๒.๒.๒ โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์

จากที่ได้กล่าวในหัวข้อที่ผ่านมาถึงองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของกรรมการมหาเถรสมาคม เริ่มต้นจากสมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง โดยมีสมเด็จพระราชาคณะทุกรูป เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง (ปัจจุบัน มีจำนวน ๘ รูป) และพระราชาคณะที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง มีจำนวนไม่เกิน ๑๒ รูป รวมกรรมการมหาเถรสมาคม มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๐ รูป ขณะที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ทำหน้าที่เป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคม ดังแผนภาพที่ ๒.๒ นี้

^{๒๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕-๕๖.

แผนภาพที่ ๒.๒ โครงสร้างการบริหารมหาเถรสมาคม



โครงสร้างการบริหารมหาเถรสมาคมข้างต้นนั้น จัดได้ว่าเป็น องค์กรปกครองคณะสงฆ์ ส่วนกลาง ประกอบด้วย^{๒๓}

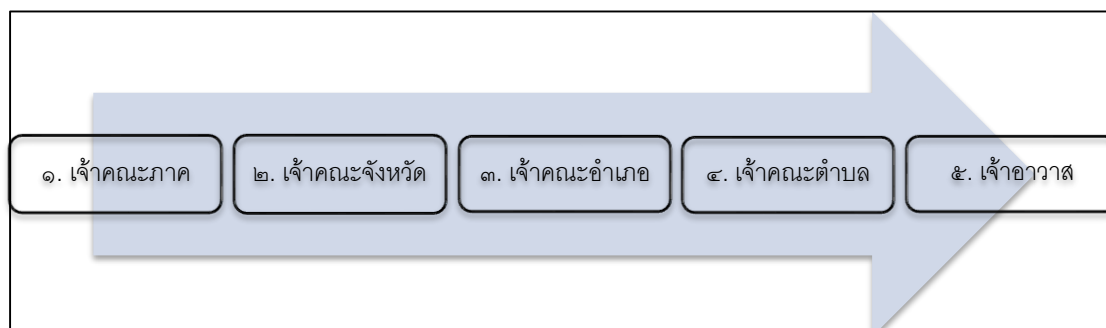
๑) เขตปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ เขตปกครองสงฆ์ในภิกษุสงฆ์ คือ หน (ม) เจ้าคณะใหญ่ เป็นผู้บังคับบัญชา และ คณะ (ธ) เจ้าคณะใหญ่เป็นผู้บังคับบัญชามีเลขานุการสนองงานการ เลขานุการเจ้าคณะใหญ่ จัดเป็น “พระสังฆาธิการ”

การปกครองคณะสงฆ์ไทยปัจจุบันนั้นมีการแบ่งเขตปกครองตามลำดับชั้นคือ ตั้งแต่เจ้า คณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส โดยแบ่งสาย การปกครอง

ส่วนการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคเป็นไปตามความใน มาตรา ๒๒ ของ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่กำหนดขึ้น ตำแหน่งพระสังฆาธิการ หรือผู้ปกครองคณะ ตามลำดับชั้น ดังในแผนภาพที่ ๒.๓ กระนั้นก็ตาม โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เน้นคณะ สงฆ์ภาค ๓ จะได้ขยายความอีกครั้งหนึ่งในบทที่ ๓

^{๒๓}พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ), การพัฒนาพระสังฆาธิการ ภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๘-๑๐.

แผนภาพที่ ๒.๓ การปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้น



๒) คณะกรรมการฝ่าย (ด้าน) ต่างๆ ของมหาเถรสมาคม คือ (๑) ฝ่ายปกครอง (๒) ฝ่ายศาสนศึกษา (๓) ฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์ (๔) ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา (๕) ฝ่ายสาธารณูปการ และ (๖) ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ ในส่วนนี้ผู้วิจัยจักได้ขยายความต่อไป

๓) คณะกรรมการและคณะอนุกรรมการอื่นๆ ได้แก่ คณะกรรมการการศึกษาของสงฆ์ คณะกรรมการอำนวยการพระธรรมทูต คณะกรรมการร่างกฎหมาย คณะกรรมการจัดตั้งทุนสาธารณสงเคราะห์และศึกษาสงเคราะห์ คณะกรรมการควบคุมพระภิกษุสามเณรไปยังต่างประเทศ (ศ.ต.ภ.)

๔) กองงาน ประกอบด้วย (๑) กองบาลีสนามหลวง (๒) กองธรรมสนามหลวง และ (๓) กองงานพระธรรมทูต

๒.๒.๓ การกิจ ๖ ด้านของคณะสงฆ์

ในส่วนการทำงานที่มีคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของมหาเถรสมาคม ๖ ฝ่ายหรือ ๖ ด้าน ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เรียกได้ว่าเป็นภารกิจ ๖ ด้านของคณะสงฆ์ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (มาตรา ๑๕ ตรี และมาตรา ๑๙) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ด้านการปกครอง

การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การระงับรักษา หรือการบริหาร อีกนัยหนึ่ง หมายถึง การควบคุม ดูแลหมู่คณะให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่คณะหรือของสังคมนั้นๆ^{๒๔} การปกครองในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์มิได้ให้ความสำคัญกับผู้ปกครองมากนัก แต่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยมากกว่า เพราะพระธรรมวินัยไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ดังที่พระองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย^{๒๕} เมื่อมองจากการปกครองภายในของพระสงฆ์เองในปัจจุบันนี้ นอกจากจะใช้ธรรมวินัยเป็น

^{๒๔}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔๖.

^{๒๕}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

หลักในการปกครองแล้ว เป็นการปกครองในเชิงของธรรมาภิบาล กล่าวคือ ดูแลกันโดยธรรม ปกครองกันแบบพอปกครองลูก อาจารย์ปกครองศิษย์ ดังปรากฏตัวอย่างที่เป็นต้นแบบให้เห็นชัดเจน คือ

หน้าที่ของสัทธิวาริกที่จะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ และหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสัทธิวาริก ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสัทธิวาริก ตั้งจิตสนิทสนมในกันและกัน ให้พระอุปัชฌาย์สำคัญสัทธิวาริกฉันบุตร ให้สัทธิวาริกนับถือพระอุปัชฌาย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนั้นต่างจะมีความเคารพเชื่อฟังกันและกัน ย่อมถึงซึ่งความเจริญงอกงามในธรรม ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสัทธิวาริกให้อื้อเพื่อประพฤติชอบต่อกัน หน้าที่ของสัทธิวาริกจะพึงกระทำต่อพระอุปัชฌาย์เรียกว่า อุปัชฌายวัตร และหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสัทธิวาริก เรียกว่าสัทธิวาริกวัตรและอาจารย์วัตร หน้าที่ของศิษย์ที่จะพึงปฏิบัติต่ออาจารย์ อันเตวาสิกวัตร หน้าที่ของอาจารย์จะพึงปฏิบัติต่อศิษย์ ทั้งสองฝ่ายต่างก็เอื้ออาทรต่อกัน ไม่มีตรีจิตต่อกัน^{๒๖} และยังมีการปกครองด้วยการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) มาใช้เป็นเครื่องมือในการปกครอง ด้วยการมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปในรูปแบบเดียวกันจึงมีระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ดังนี้ คือ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ตรี มาตรา ๒๐ และมาตรา ๒๐ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มหาเถรสมาคมตรากฎมหาเถรสมาคมไว้ ดังต่อไปนี้

๑) หน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม

(๑) บำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงงานและแรงความคิด อันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม

(๒) การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การจัดกิจกรรมของวัดตามหน้าที่ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดกิจกรรมแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล กิจกรรมของวัดซึ่งหมายถึงกิจการ ๕ ประเภทคือ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ เผยแผ่พระพุทธศาสนา สาธารณูปการ สาธารณสงเคราะห์ ซึ่งสอดคล้องกับระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

(๓) การจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การดูแลและรักษา การใช้จ่าย การจัดหาทรัพย์สินของวัด ตลอดจนการบัญชีทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติของวัดที่ตนเองเป็นเจ้าของให้ให้เป็นไปด้วยดี คือให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

๒) หน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด

(๑) ปกครอง หมายถึง การเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ได้เป็นอยู่ด้วยความผาสุกให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควร ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิตคฤหัสถ์ด้วยพรหมวิหารธรรมตามสมควรแก่เหตุ

^{๒๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๓.

(๒) สอดส่อง หมายถึง การเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบคำสั่งมหาเถรสมาคม เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

๓) หน้าที่เป็นธรรมาธิการศึกษาและอบรม

(๑) การจัดการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและนักธรรม (รวมทั้งธรรมศึกษา)

(๒) การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย หมายถึง การจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตตามวิธีการที่กำหนดในคำสั่งมหาเถรสมาคม

๔) หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล

(๑) แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศล

(๒) ในการบำเพ็ญกุศลของวัดเองเป็นประจำและเป็นภาระ

(๓) ผู้จะบำเพ็ญกุศลนอกวัดและขอคำปรึกษาเจ้าอาวาสหรือจากวัด

(๔) การสร้างสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล^{๒๗}

กล่าวโดยสรุป บทบาทด้านการปกครองนี้ เป็นการจัดระเบียบการปกครองนอกจากจะใช้ธรรมวินัยเป็นหลัก ก็ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย ซึ่งเป็นการมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยการแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ ส่วน คือ คณะสงฆ์ส่วนกลาง และการปกครองส่วนภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อให้การดูแล การคุ้มครอง การระวังรักษาดูแลคณะสงฆ์ให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่คณะสงฆ์หรือของสังคมนั้นๆ

๒) ด้านการศาสนศึกษา

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์ หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรม โดยแบ่งการศาสนศึกษาออกเป็น ๒ แผนกหลัก คือ แผนกบาลี และแผนกธรรม รวมถึงการศึกษาธรรมศึกษาและการจัดให้มีการเรียนพระธรรมวินัยเป็นส่วนเสริมอีกด้วย บางแบบแผนตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และบางแบบแผนให้กำหนดโดยกฎหมายมหาเถรสมาคม หรือให้กำหนดโดยระเบียบมหาเถรสมาคม และบางแบบแผนได้ยึดจารีตเป็นหลัก แยกตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายมี ๒ ส่วน คือ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ๑ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ๑ และพิจารณาตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการวัด เห็นควรเพิ่มระเบียบการปกครองส่วนวัดเข้าเป็นหน้าที่ ๓ การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้น ให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ^{๒๘}

^{๒๗} กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗๖-๘๐.

^{๒๘} พระครูปลัดอภิชัย สุวณฺณโชโต (ทรงกิจวิศการ), “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๕.

ในบทบาทด้านการศาสนศึกษา^{๒๙} หากจะมองบทบาทของพระสงฆ์ โดยมองจากพื้นฐานอันเป็นแก่นแท้ของคำสอนแล้ว ผู้เข้าสู่บรรพชาแห่งสมณเพศ นั่นคือเข้าสู่สังฆมณฑล หมายถึงเข้าสู่วิถีแห่งการศึกษา การศึกษานั้น ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า สิกขา^{๓๐} หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศีล เรียกว่า ศีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา การศึกษา การเล่าเรียน เช่น ปริยัติสิกขา^{๓๑} คำว่าสิกขานี้ตรงกับภาษาไทยว่า ศึกษา หมายถึงการเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม^{๓๒} อีกความหมายหนึ่งใช้คำว่า เรียน หมายถึง เข้ารับความรู้จากผู้สอน, รับการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจหรือความชำนาญ เช่น เรียนหนังสือ เรียนวิชาความรู้, ฝึกให้เกิดความรู้ความเข้าใจจนเป็นหรือมีความชำนาญ เมื่อประกอบกันกับคำว่า “รู้” จึงเป็นคำว่า “เรียนรู้” ซึ่งหมายถึงการเข้าใจความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยประสบการณ์ที่ได้รับการเรียนรู้จนเกิดความรู้ความเข้าใจมีความชำนาญมาตามลำดับที่ได้จากการฝึกฝนอบรมมานั่นเอง^{๓๓}

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นแบ่งระดับการศึกษาไว้สองระดับด้วยกัน ได้แก่ระดับที่เรียกว่า เสขะ^{๓๔} ประการหนึ่ง ระดับที่เรียกว่า อเสขะ^{๓๕} ประการหนึ่ง ระดับที่เรียกว่า เสขะนั้นหมายถึงผู้ยังไม่จบการศึกษาจึงจำต้องศึกษาอยู่ และในการศึกษานี้ก็ต้องศึกษาในหลักของไตรสิกขาตั้งในพระสูตรต้นตอปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย อธิบายคำว่า เสขะไว้ว่า คำว่า เสขะ ในคำว่า และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้ อธิบายว่า เพราะเหตุไร จึงเรียกว่าพระเสขะ เพราะท่านยังต้องศึกษา จึงเรียกว่าพระเสขะ ท่านยังต้องศึกษาอะไร ท่านยังต้องศึกษาอภิสลสิกขาบ้าง อภิจิตตสิกขาบ้าง อภิปญญาสิกขาบ้าง^{๓๖}

การศึกษาตามหลักไตรสิกขา เป็นการกระบวนการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตให้ถูกต้องดีงาม เป็นการศึกษาพัฒนาเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทั้งที่เป็นรูปธรรม คือ กาย วาจา และนามธรรม คือ จิต และปัญญา ด้วยการที่ผู้ต้องการจะพัฒนาตนเองต้องลงมือปฏิบัติเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า บัณฑิตย่อมฝึกตนเอง^{๓๗}

สิ่งที่พระสงฆ์ ซึ่งรวมไปถึงชาวพุทธทั้งหมดด้วย ที่จะต้องศึกษาพระพุทธศาสนาให้มีความสำคัญกับการฝึกฝนอบรมตนเอง อันเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการเรียนรู้ต่อไป เพราะมนุษย์นั้นจัดว่าเป็นผู้ที่สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ดีกว่าสัตว์ประเภทอื่นๆ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอรรถกถาอรรถกถาเกี่ยวกับเรื่องของการฝึกตนว่า คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม

^{๒๙}วิมพา. ๑/๔๕/๓๓, สิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมมี ๓ ประการ คือ ๑) อภิสลสิกขา คือ การศึกษาอบรมในเรื่องศีล ๒) อภิจิตตสิกขา คือการศึกษาอบรมในเรื่องจิต และ ๓) อภิปญญาสิกขา คือการศึกษาอบรมในเรื่องปัญญา.

^{๓๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๙๐.

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐๔.

^{๓๒}พระครูปลัดอภิวาที สุวณฺณโชโต (ทรงกิจวิศการ), “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๓๕.

^{๓๓}พระเสขะ หมายถึงพระอริยบุคคล ๗ จำพวก มีพระโสดาบัน เป็นต้น ผู้ศึกษาตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา.

^{๓๔}อเสขะ หมายถึงธรรมระดับโลกุตระของพระอเสขะ คือ พระอรหันตนิพพาน.

^{๓๕}ช.จุ. (ไทย) ๓๐/๗/๖๓.

^{๓๖}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๘๐/๕๓.

พระราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นอ้อยคาล่วงเกินได้ ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว^{๓๗}เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ม้าอัสตร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่ ที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ แต่คนที่ฝึกตนได้แล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น^{๓๘}

พระพุทธศาสนามีหลักที่เป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อให้เป็นเครื่องมือในการควบคุมตนเองและเป็นเครื่องมือนำไปสู่การศึกษาทั้งสามด้านคือ กาย วาจา และใจ หลักที่เป็นกระบวนการในการศึกษานั้นเรียกว่า ไตรสิกขา เกี่ยวกับเรื่องไตรสิกขานี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า ไตรสิกขา เป็นระบบการฝึกอบรมจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียดและจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่า เมื่อแรกเริ่มการฝึก ส่วนหยาบภายนอกในขั้นศีลช่วยเป็นฐานแก่การฝึกส่วนละเอียดภายใน ทำให้พร้อมและสะดวกที่จะฝึกในขั้นจิตและปัญญาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อฝึกขั้นละเอียดภายในคือขั้นจิตและปัญญา ผลก็ส่งกลับออกมาช่วยการดำเนินชีวิตด้านนอก เช่น มีความประพฤติสุจริตมั่นคง คิดแก้ปัญหาและทำกิจต่างๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ เมื่อฝึกตลอดระบบของสิกขาแล้ว ระบบการดำเนินชีวิตก็กลายเป็นระบบของมรรค สอดคล้องกันหมดทั้งภายนอกและภายใน^{๓๙}

กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนานั้นเริ่มที่การฝึกหัดตนเอง ข้อสำคัญของการศึกษานั้นพระพุทธศาสนาเน้นการศึกษาอย่างมีคุณภาพครบถ้วนทั้ง ๔ ด้าน คือ

- ๑) คุณภาพ ได้แก่มีความรู้ดีและมีคุณธรรมดี
- ๒) สมรรถภาพ ได้แก่มีความสามารถดี มีความเข้มแข็งอดทน มีสมาธิดี
- ๓) สุขภาพ ได้แก่ มีความสุขในการเรียนรู้ในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเอง
- ๔) อิศรภาพ ได้แก่ พ้นจากความทุกข์ไม่เป็นทาสของกิเลส

การพัฒนาตนเองทั้ง ๔ ด้านคือ ๑) ด้านกาย ๒) ด้านสังคม ๓) ด้านจิต ๔) ด้านปัญญา ทั้งสี่ด้านดังกล่าวนี้มีหลักการการศึกษา ๓ ขั้นตอน คือ ๑) ขั้นรับรู้ ๒) ขั้นคิดตรិตรอง ๓) ขั้นการปฏิบัติ ทั้ง ๓ ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาเพื่อให้เกิดปัญญาโดยผ่านกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ครบทั้ง ๔ ด้าน ดังนี้^{๔๐}

๑) ขั้นรับรู้ ได้แก่การคบสัตบุรุษและการฟังสัทธรรม เพราะการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนนั้น การรับรู้เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของกระบวนการการศึกษา ขั้นการรับรู้จำแนกออกเป็น ๒ ประการ คือ (๑) การรับรู้ที่เป็นองค์ประกอบภายนอกได้แก่ หนังสือ ตำรับตำรา ข้อมูลข่าวสาร คำสอนของสัตบุรุษหรือกัลยาณมิตร (๒) การรับรู้ที่เป็นองค์ประกอบภายในได้แก่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารคำสอนของสัตบุรุษหรือคำแนะนำต่างๆ อันเป็นองค์ประกอบภายนอกด้วยความเข้าใจไม่คลาดเคลื่อนจากความ

^{๓๗}ฝึกตนได้แล้ว หมายถึง ฝึกตนได้ด้วยอริยมรรค ๔ (โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค).

^{๓๘}ญ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓.

^{๓๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๙๑๖.

^{๔๐}พระครูปลัดอภิวาติ สุวณฺณโชโต (ทรงกิจวิศการ), “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, หน้า ๓๘-๓๙.

เป็นจริง รู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นตรงกับความเป็นจริง รับรู้ด้วยใจที่ประกอบด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งไม่เอนเอียงคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง

๒) ขั้นการคิดตรึงตรอง ได้แก่ โยนิโสมนสิการกล่าวคือการคิดพิจารณาถึงสิ่งที่ได้รับรู้มานั้นอย่างเป็นระเบียบถูกต้องวิธีเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะความเป็นจริงเป็นการสร้างคุณภาพของจิตให้คิดเป็น อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ฝึกฝนอบรมตน

๓) ขั้นการปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึงการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมกล่าวคือการปฏิบัติต่อเนื่องกันไปตามสมควรอย่างถูกต้องตรงตามจุดประสงค์ของข้อปฏิบัติให้สอดคล้องระหว่างหลักการปฏิบัติอันเป็นส่วนย่อยกับหลักการปฏิบัติที่เป็นหลักใหญ่ เพราะการปฏิบัติ นั้นเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญในการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา การศึกษาเล่าเรียนที่ขาดการปฏิบัติไม่ใช่การศึกษาที่สมบูรณ์ การปฏิบัติที่จะกล่าวในขั้นนี้มุ่งเอาขั้นการปฏิบัติที่เป็นโลกียะเท่านั้น

กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้นเป็นการศึกษาทั้ง ๓ ด้านคือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา แล้วนำไปพัฒนาให้ครบทั้ง ๔ ด้าน โดยมีองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยภายนอกคือกัลยาณมิตรผู้บอกกล่าวแนะนำชี้แนะแนวทางในการพัฒนาตนและปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการได้แก่การคิดพิจารณาให้เห็นถึงคุณค่าแท้ของสิ่งที่ได้รับรู้นั้น คือ^{๔๑}

ด้านที่ ๑ เกี่ยวกับศีลนั้น พัฒนาด้านกายและด้านสังคม พัฒนาด้านกายนั้นเป็นการพัฒนาทักษะชีวิตด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างรู้เท่าทัน การใช้สอยหรือบริโภคปัจจัยต่างๆ ด้วยปัญญา มีกิจกรรมยาตราเรียบร้อยดงามตามกาลเทศะ เรียกได้ว่าพัฒนาการส่วนกายนี้เป็นการปรับพฤติกรรมให้มีปฏิสัมพันธ์กับโลกวัตถุ สรีระ ด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อมด้วยปัญญา ส่วนด้านสังคมเป็นการพัฒนาปรับพฤติกรรมให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามัคคีกัน เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีวินัยจากภายใน ปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคม ลดละเลิกอบายมุขอันเป็นทางแห่งความเสื่อมทรามในชีวิต ไม่ทุจริต ดำรงชีพด้วยอาชีพสุจริตไม่สร้างปัญหาให้สังคมสิ่งแวดล้อม

ด้านที่ ๒ เกี่ยวกับสมาธินั้น เป็นการพัฒนาศักยภาพของจิตใจให้มีความตั้งมั่นไม่เอนแงโคลงแคลน มีความเข้มแข็ง เบิกบาน เป็นจิตที่มีคุณภาพกล่าวคือเป็นจิตที่มีคุณธรรม มีความกตัญญู เมตตากรุณา ละอายต่อความชั่วกลัวต่อบาปอกุศลกรรม เป็นจิตที่มีสมรรถภาพกล่าวคือเป็นจิตที่มีสมาธิ จดจ่อตั้งมั่น เข้มแข็ง กล้าหาญ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจ ไม่ย่อท้อ เป็นจิตที่มีสุขภาพ กล่าวคือ มีความเบิกบาน ผ่องใส ไม่เครียด มีความสุขสงบในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง

ด้านที่ ๓ เกี่ยวกับปัญญานั้น เป็นการพัฒนาปัญญาให้มีความใฝ่รู้ รู้รอบ รู้จริง แก้ปัญหาได้ตั้งแต่การเริ่มพัฒนาปัญญาขั้นต้นคือ สุตมยปัญญา ได้แก่ ปัญญาคือความรู้ที่ได้มาจากการฟังจากกัลยาณมิตร จนสามารถแยกแยะได้ เข้าใจถูก นำไปสู่ปัญญาขั้นที่สองคือ จินตามยปัญญา คือความรู้ที่ได้ด้วยการเอาใจใส่คิดพิจารณา พินิจพิจารณาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ อันจะนำไปสู่ปัญญาขั้นที่สามคือ ภาวนามยปัญญา ได้แก่ ปัญญาความรู้ที่ได้มาแล้วจากการฝึกฝนอบรมตน เป็นปัญญาที่รู้สัจธรรมแห่งชีวิต รู้ตามความเป็นจริง นำไปสู่การแก้ปัญหา สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

^{๔๑}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๑.

๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือการศึกษาอื่นนอกการศาสนสถาน หรือสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน เป็นการสงเคราะห์คนหรือประชาชนให้ได้รับการศึกษา โดยอาศัยศาลาหรือเสนาสนะใดๆ ของวัดเป็นโรงเรียนหรือพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม จะอย่างไรก็ตาม การศึกษาสงเคราะห์ จัดเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัดการศึกษาร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิมวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยเฉพาะในด้านการศึกษา ชุมชนหนึ่งมีลักษณะการปฏิบัติภารกิจที่ครบจบสิ้นในตัว วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชน จึงทำหน้าที่ให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น^{๔๒}

ในเวลาต่อมา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา การจัดให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงทางรัฐ พระสงฆ์แม้จะมีบทบาทด้านการศึกษาก็เพียงช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลอยู่บ้าง แต่บทบาทเหล่านี้ก็ค่อยๆ ลดน้อยลงตามลำดับจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลผลิตครูได้มากขึ้นก็ได้อาราธนาพระสงฆ์เป็นครูสอนวิชาสามัญในโรงเรียนอีก คงมีแต่การอาราธนาพระสงฆ์ไปสอนศีลธรรมในโรงเรียนบ้าง เป็นผู้อุปการโรงเรียนบ้าง การศึกษาของรัฐที่พระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ยังคงมีส่วนช่วยอยู่ก็เป็นในด้านการศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น^{๔๓}

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์ จัดให้มีการบริหารแก่สังคมตามความมุ่งหมายของการศึกษาของรัฐ ที่มีการดำเนินกิจการอยู่ในปัจจุบัน สามารถแยกออกเป็น ๓ ลักษณะได้แก่^{๔๔}

๑) การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ให้นักเรียนและพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ การจัดโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนราชภัฏ การกุศลของวัด โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์

๒) การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษา ในสถาบันศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเป็นผู้นำในการตั้งโรงเรียนในชนบทที่ตั้งวัดการให้สร้างสถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่างๆ การให้อุปถัมภ์แก่เด็ก

๓) การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษา ในระบบโรงเรียน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม การจัดหน่วยนวกะ การใช้หน่วยงานพระธรรมทูตและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน และสถานศึกษาต่างๆ ใน

^{๔๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: จุฬารายการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

^{๔๓}พระมหาสมทรง สิรินธโร และคณะ, บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเคสดีไทย จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๔๒-๔๓.

^{๔๔}มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๖.

ปัจจุบัน ระบบการศึกษาในโรงเรียนของประเทศเปลี่ยนไป มีการขยายฐานการศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๓ และการศึกษาที่เน้นประสบการณ์ตรงเป็นส่วนมากเด็กและเยาวชนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ เพื่อศึกษาหาความรู้ตนเอง ในระยะเวลาที่เปลี่ยนระบบการเรียนนี้ จึงทำให้ระบบโรงเรียนที่พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์จัด ต้องประสบปัญหาในด้านการบริหารการจัดการ เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์หลายโรงเรียนต้องประสบปัญหานักเรียนขาดเรียน เนื่องจากใช้เวลาในระบบโรงเรียนสามัญเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่อาจทนระบบการเรียนการสอนในห้องเรียนในวันอาทิตย์ได้หรือการที่โรงเรียนต้องขาดนักเรียน

การศึกษาสงเคราะห์ ที่พระสงฆ์ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษา ซึ่งแบ่งเป็น ๔ ประเภท ได้แก่^{๔๕}

๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่ง เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้เข้าใกล้วัด

๒) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายให้วัด และพระสงฆ์ให้การศึกษาดูแบบปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระศาสนา

๓) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็กก่อนวัยเรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัดและพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติในวัยเด็ก

๔) โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แผนกสามัญศึกษา และมีการศึกษาพระปริยัติธรรมหมวดธรรมบาลี หมวดพระธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ขณะนี้มีวัดต่างๆ จำนวนมากจัดตั้งแต่โดยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แต่ยังมีได้จัดเป็นการศาสนศึกษาหรือการศึกษาสงเคราะห์ โดยรูปการนั้น จึงจัดเป็น “การศึกษาสงเคราะห์” มากกว่า เพราะเป็นการศึกษาเพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียนและผู้สอนก็เน้นหนักทางวิชาสามัญศึกษา

การศึกษาสงเคราะห์นับเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี เป็นต้น มาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัดการศึกษาร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิม วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชน จึงทำหน้าที่ให้การศึกษาลดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น^{๔๖}

^{๔๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๗.

^{๔๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, หน้า ๓.

การศึกษาสงเคราะห์ถือว่าเป็นบทบาทและภารกิจของภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่งกล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลและการช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษาหรือสถาบันการศึกษาอื่น นอกจากการศาสนศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาโดยแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ ๑) โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ๒) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ๓) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ๔) โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ๕) โรงเรียนอบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด^{๔๗}

กล่าวโดยสรุป การศึกษาสงเคราะห์เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติทั้งด้านการศึกษาการอบรมสั่งสอนการให้ที่อยู่อาศัยอาหารรวมทั้งการทำให้เด็กมีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาประชากรของประเทศให้เป็นกำลังคนที่มีคุณภาพประสิทธิภาพในการรักษาความมั่นคงของชาติอย่างยิ่ง และสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติอย่างยิ่ง ซึ่งบทบาทพระสงฆ์ไทย ได้ทำหน้าที่จัดการศึกษาและให้การศึกษาแก่คนไทยตั้งแต่อดีตมาแล้ว เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นสภาพการณ์ต่างๆ เปลี่ยนไปทำให้บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ลดลง ก็คงเหลือแต่การศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์คือการให้การสงเคราะห์แก่รัฐในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน อนึ่ง มหาเถรสมาคมยังได้ให้ความสำคัญของการศึกษาสงเคราะห์โดยประกาศเรื่องการตั้งทุนสงเคราะห์แก่นักเรียนนักศึกษา โดยกำหนดข้อบัญญัติในเรื่องการตั้งทุนว่า การตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียนชั้นประถมศึกษา ให้เป็นไปตามกุศลเจตนาของวัดทั้งหลายที่มีกำลังและสามารถจะจัดทำได้ มิให้มีการบังคับด้วยประการใดๆ ห้ามมิให้นำเงินการกุศลหรือเงินผลประโยชน์ หรือเงินอื่นใดของวัดมาจัดตั้งทุนเพื่อการนี้ ห้ามมิให้วัดกัณฑ์เงินมาจัดตั้งเป็นทุนไม่ว่าจะเป็นการตั้งทุนชั่วคราวหรือการตั้งถาวร การสงเคราะห์ให้คนหรือประชาชนได้รับการศึกษายังไม่มีครูฝ่ายฆราวาสเพียง ก็ได้อาศัยศาลาหรือเสนาสนะใดๆ ของวัดเป็นโรงเรียน พระสงฆ์เห็นความจำเป็นที่บุตรหลานของประชาชนในท้องที่ของวัดนั้นจะต้องมีโรงเรียนให้เรียน ก็ช่วยกันชักชวนนำประชาชนช่วยสร้างโรงเรียนขึ้นในวัดเพื่อให้บุตรหลานของชาวบ้านได้เล่าเรียน รัฐบาลก็ให้สงฆ์ให้ช่วยรับภาระจัดโรงเรียนและเป็นครูสอน นับเป็นการศึกษาสงเคราะห์ของวัดและพระสงฆ์ ตั้งแต่แรกที่รัฐเริ่มจัดการศึกษา เป็นต้น

๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แพร่ออกไปแล้วมีการน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกที่ควร^{๔๘}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีทั้งเชิงรับและเชิงรุก บางทีถ้าไม่ได้ทำความเข้าใจให้ดีก็จะไม่เห็นความแตกต่างในเรื่องนี้ ขณะที่พูดถึงการเผยแผ่เชิงรับ หมายถึงการเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอน

^{๔๗}บุญศรี พานะจิตต์, *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐.

^{๔๘}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๓.

ธรรมเป็นหลัก ส่วนการเผยแผ่เชิงรุก หมายถึงการใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรม ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นวิธีการเผยแผ่เชิงรุกเวลาที่พระสงฆ์ทำเรื่องขอเลื่อนหรือตั้งสมณศักดิ์ ผลงานด้านเผยแผ่ก็จะอยู่ที่ว่ามีคนเข้าวัดถือศีลฟังธรรมจำนวนเท่าไร มีคนเวียนเทียนจำนวนเท่าไร อย่างนี้เรียกว่า การเผยแผ่เชิงรับ แม้แต่การที่พูดถึงการเผยแผ่ของพระอัสสชิแค่ท่านไปบิณฑบาตในหมู่บ้านอุปติสสะปริพาชกเห็นท่านแล้วเลื่อมใสมาขอฟังเทศน์ พระอัสสชิก็เทศน์ว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”^{๔๙}

อุปติสสะฟังแล้วได้ดวงตาเห็นธรรมมาขอบวชนี่ก็เป็นการเผยแผ่เชิงรับ และในการเผยแผ่พระพุทธานุสาสนานั้น พระสงฆ์ต้องยึดหลักของการเผยแผ่ในโอวาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเป้าหมายในการพัฒนาสังคมให้ได้ก็คือ

- ๑) เว้นจากทุจริต คือประพฤติชั่ว ด้วยกาย วาจา ใจ
- ๒) ประกอบสุจริต คือประพฤติชอบด้วยการ วาจา ใจ
- ๓) ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลภ โกรธ หลง^{๕๐} เป็นต้น

นอกจากนี้ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ สำหรับพระสงฆ์ผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือรักษาการแทนเจ้าอาวาส มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา ๓๗ (๓) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนี้^{๕๑}

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

(๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ตามบทบัญญัตินี้ ได้จำแนกการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสจะต้องประพฤติ จะต้องปฏิบัติ จะต้องจัด จะต้องทำ อันเป็นภารกิจประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือ รักษาการแทนเจ้าอาวาส แยกออกเป็น ๒ ประการคือ

- ๑) เป็นธุระในการจัดการศึกษา อบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต
- ๒) เป็นธุระในการอบรมและสั่งสอนธรรมแก่คฤหัสถ์

หน้าที่ในการเผยแผ่ของวัดหรือพระสงฆ์ คือ จัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ องค์การเผยแผ่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ ได้กำหนดหน้าที่ของวัดต่าง ๆ เจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์อำเภอ คณะสงฆ์จังหวัดเกี่ยวกับการเผยแผ่ไว้ ดังนี้^{๕๒}

^{๔๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๗๓., (ธรรมที่เกิดแต่เหตุ คือ ชันธ ๕ ได้แก้ตัวทุกข์ เหตุแห่งธรรม คือ สมุทัย ความดับแห่งธรรมเหล่านั้น คือ นิโรธและมรรคมรรค ๘).

^{๕๐}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **นวโกวาท (ฉบับประชาชน)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕.

^{๕๑}กรมการศาสนา, **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๘-๑๕๐.

^{๕๒}พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺณโชโต (ทรงกิจวิศการ), “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, หน้า ๔๑-๔๒.

๑) อบรมภิกษุสามเณร ให้มีสมณะสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาทตลอดถึงการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่างๆ

๒) อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย

๓) หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอน หรือแนะนำที่เป็นประโยชน์

๔) แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ

๕) เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และให้ได้ยินได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง

๖) หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น บำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยชอบ

๗) ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

๘) ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรม บาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไป ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

๙) ขวนขวายจัดหาเครื่องอุปกรณ์ในการเรียนภาษาไทยบางประเภทสำหรับชั้นประถมขึ้น เพื่อให้เด็กที่ขัดสนยืมใช้ในการเรียน

กิจการเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัด และ คณะสงฆ์ ในปัจจุบันมีทั้งแบบประเพณี แบบปรับปรุง ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเฉพาะขึ้นดำเนินการ ได้แก่

๑) การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย มีการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้าน ผู้อาราธนาและที่อื่นในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปฐกฐาวิสาข ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุง มีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกเสียงหรือแถบบันทึก นำไปเผยแผ่ในที่ต่างๆ และโอกาสต่างๆ

๒) การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่นในโอกาสต่างๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกเสียง การพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแผร์

๓) การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำหรือครั้งคราว เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น^{๕๓}

การเผยแผ่ศาสนาธรรม หมายถึงการดำเนินการประกาศพระพุทธานุศาสน์ให้แก่ศาสนทายาท และประชาชนทั่วไปได้รับทราบในทุกวิธีการที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยโดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนไปใช้ในชีวิตประจำวัน การเผยแผ่พระพุทธานุศาสน์คำสั่งสอน ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ เพื่อปลูกฝังอบรมให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดี มีศีลธรรมและประพฤติปฏิบัติชอบนั้น อบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ สั่งสอนให้ผู้เรียนบังเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา และตั้งตนอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เพราะว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นกับมวลมนุษยชาติ การพัฒนาศักยภาพของ

^{๕๓} พระครูปลัดต่อภิกขิต สุนทรธโชโต (ทรงกิจวิศการ), “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๔๒.

คณะสงฆ์เพื่อให้องค์กรคณะสงฆ์เข้มแข็งมีประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นั้น พระสงฆ์ควรตระหนักในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนา โดยยึดหลักวัตรปฏิบัติ ๓ ประการ คือ

- ๑) ทิฐฐธรรมิกกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ในชาตินี้
- ๒) สัมปรายิกกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ในชาติหน้า
- ๓) ปรมัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน

บทบาทที่สำคัญของสถาบันสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของภิกษุสงฆ์ งานเผยแผ่ที่ภิกษุสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมี ดังนี้

๑) งานพระธรรมทูต ดำเนินการโดยใช้มติมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพระธรรมทูตภายในประเทศ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยจัดพระสงฆ์ผู้สมัครบำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนา ออกไปจาริกเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนทั่วประเทศเป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรม และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมะ สามารถนำธรรมะไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างถูกวิธีและถูกต้อง รวมทั้งสามารถใช้ธรรมะแก้ปัญหาต่างๆ ในด้านเศรษฐกิจสังคม การปกครองและสิ่งแวดล้อม งานพระธรรมทูตเป็นงานพัฒนาทรัพยากรบุคคลและเป็นงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติแนวทางการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยาย การสนทนาธรรมกถา นำฝึกสมาธิ นำเป็นพุทธมาฆะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิตและนำจัดกิจกรรมวัตรปฏิบัติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มี ๔ ประการ คือ (๑) เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความอยู่รอดปลอดภัยของประเทศชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ (๒) เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และให้คำแนะนำทางจิตใจ แก่ประชาชน (๓) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างข้าราชการ ประชาชน พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนา ในการพัฒนาประเทศและความ เป็นอยู่ของประชาชน และ(๔) เพื่อให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้มีโอกาสบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาตามสมควรแก่สมณวิสัย

๒) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.บ.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทยตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมาย ที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้ภิกษุสงฆ์ในชนบท ได้มีบทบาทและเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัด ให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่น ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

๓) งานอบรมจริยธรรมนักเรียนข้าราชการ และประชาชนเพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนาสามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของชาวพุทธ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและน้อมนำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔) การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นการจัดบรรพชาเยาวชนชายอายุตั้งแต่ ๑๐ ปี เพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาธรรมในช่วงปิดภาคฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน

๕) การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมาฆะผู้เยาว์ เป็นหน่วยสงเคราะห์ที่วัดและประชาชนจัดให้มีขึ้นในวัด ในหมู่บ้านเพื่อจัดฝึกอบรมด้านความรู้ความประพฤติและจิตใจ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ฝึกอบรมสั่งสอนและบริหารงานทั่วไป ของหน่วยสงเคราะห์พุทธมาฆะผู้เยาว์

เรียกว่า พุทธมามกาจารย์ แบ่งเป็น ๓ คณะ คือ คณะประณมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๗-๑๐ ขวบ คณะมัธยมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๑-๑๕ ขวบ คณะอุดมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๖-๑๘ ปี

๖) การเผยแพร่ทางสื่อสารมวลชน เป็นการดำเนินการโดยเผยแพร่ทางวิทยุ โทรทัศน์วารสาร นิตยสารเผยแพร่ธรรมะและการเผยแพร่ในต่างประเทศ อาจมีการตั้งวัดในต่างประเทศ

๗) การเผยแพร่ตามศักยภาพของวัดเป็นโครงการที่จัดขึ้นมาเพื่อพัฒนา คุณภาพชุมชนตาม ศักยภาพของวัด ได้แก่ โครงการอุทยานการศึกษา การจัดสวนสมุนไพรในวัด โครงการลานวัด ลานใจ ลานกีฬา เป็นต้น^{๕๔}

๘) สื่อสารมวลชนกับคณะสงฆ์ เพื่อให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกรูปมีความรู้ความเข้าใจ ในการใช้สื่อสารมวลชน เช่น สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น และตระหนักว่าสื่อสารมวลชน มีบทบาท สำคัญในสังคมปัจจุบัน คือ (๑) ความสำคัญของสื่อสารมวลชน (๒) หลักการ และจรรยาบรรณของ สื่อสารมวลชน (๓) พ.ร.บ. คลื่นความถี่กับการพระศาสนา (๔) ชนิดและรูปแบบของสื่อสารมวลชน และ (๕) บทบาทพระสงฆ์กับสื่อสารมวลชน

๙) งานประชาสัมพันธ์คณะสงฆ์ เพื่อให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกรูปมีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับหลักและวิธีการประชาสัมพันธ์ และสามารถนำหลักการและวิธีการไปประยุกต์ใช้กับงานคณะ สงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ (๑) หลักและวิธีการประชาสัมพันธ์ (๒) องค์ประกอบของการ ประชาสัมพันธ์ (๓) ความสำคัญของการวางแผนประชาสัมพันธ์ (๔) การสื่อสารเพื่อประชาสัมพันธ์ (๕) แนวทางการประชาสัมพันธ์^{๕๕}

ในการเผยแพร่พุทธธรรมนั้นมีหลายวิธีการ คือ

๑) การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมะ สั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ ผู้ฟัง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งวิธีนี้ ภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแพร่หลักธรรมเป็นประจำ

๒) ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะยืนและผู้พูดจะต้องมี สีลาในการพูดเพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังพิเศษเป็นวิธีการที่น่าสนใจ

๓) อภิปรายธรรม คือ การชี้แจงหรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งให้ผู้อ่าน เข้าใจ

๔) สันทนาธรรม คือ การพูดจาหรือในหลักธรรมเพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตโดยยึด หลักทางสายกลาง

๕) การสอนสมถกรรมฐาน หรือ วิปัสสนากรรมฐาน คือ การสั่งสอนให้นั่งภาวนาเพื่อให้ใจ เป็นสมาธิและเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขาร ตามหลัก ไตรลักษณ์

๖) การใช้สื่อ และอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การใช้หนังสือธรรมะการใช้ วิทยุทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแพร่ศาสนาธรรมโดยอาจจำหน่าย แจกไปในกลุ่มที่มีเวลาศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

^{๕๔}บุญศรี พานะจิตต์, โครงการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕) หน้า ๒๑.

^{๕๕}พระครูปลัดอาทิตย์ อตฺถเวที (ของดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพ โสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต, หน้า ๘๖.

กล่าวโดยสรุป การเผยแผ่ธรรมะในปัจจุบันมีหลายวิธี ได้แก่การเทศนาธรรม ปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สนทนาธรรม การสอนวิปัสสนากรรมฐานและการใช้สื่อประกอบการสอนธรรมะ จะเลือกใช้วิธีใด ขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับ การเทศนาสั่งสอนประชาชน เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่พระสงฆ์และคณะสงฆ์ ถือเป็นกิจการที่สำคัญที่สุดจุดหมายของการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมประการหนึ่ง คือความรู้ความสามารถในการที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชนหรือ การเผยแผ่นี้เองคณะสงฆ์ไทยเคยจัดให้มีโรงเรียนพระธรรมกถา ภิขุสงฆ์ที่เทศน์ดี จะได้รับการยกย่องมาก ปัจจุบันมีบางวัดสอนวาทยศิลป์ในหลักสูตรการศึกษาภิขุสงฆ์สามเณร ก็เป็นการส่งเสริมภิขุสามเณรให้มีความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นหัวใจหลักในการประกาศพระพุทธศาสนา ให้มีความมั่นคงถาวรนั้น นับว่าได้ตามพุทธประสงค์ที่ทรงส่งสาวกประกาศพระพุทธศาสนาในเบื้องต้นแห่งพุทธกาล และเอื้อเฟื้อต่อกฎ ระเบียบ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทยเป็นอย่างยิ่ง และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นหน้าที่อันสำคัญของพระสงฆ์ เพราะว่าพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นจะต้องมีความรู้ความสามารถและเทคนิควิธีการนอกเหนือจากความรู้ด้านหลักพุทธธรรม จึงจะสามารถทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพ การเผยแผ่พระศาสนา เป็นการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการอบรม สั่งสอนธรรม ให้แก่พระสงฆ์ สามเณร ให้แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อเป็นการยังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้เป็นคนดีของสังคมและประเทศชาติต่อไป

๕) ด้านการสาธารณูปการ

การสาธารณูปการ^{๕๖} หมายถึง การก่อสร้างและการปฏิสังขรณ์ ศาสนสถานของสงฆ์ เช่น โบสถ์ วิหารเป็นต้น ส่วน สาธารณูปการที่นำการบริหารกิจการของสงฆ์ โดยบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี กล่าว คือ

๑) การก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน

๒) การอื่นเกี่ยวกับการวัด คือการสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

๓) กิจการอื่นๆ ของวัด เช่น การจัดงานวัด การเรียไร

๔) การศาสนสมบัติของวัด (สบว.)

การสาธารณูปการ ใน ๔ ความหมายนี้ ส่วนมากบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส มาตรา ๓๗ (๑) ว่า “บำรุงรักษาวัดจัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี”

ลักษณะงานการสาธารณูปการ ว่าโดยลักษณะแตกต่างกัน ๓ คือ

๑) การกระทำด้วยแรงความคิดแรงงานและทุนทรัพย์รวมถึงการควบคุม ได้แก่การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นกิจการที่ต้องทำด้วยแรงความคิด กล่าวคือ การวางแผนงานให้พอเหมาะกับกิจที่จะดำเนินการ เมื่อดำเนินการต้องใช้แรงงานให้พอเหมาะกับกิจการที่จะดำเนินการ เมื่อดำเนินการต้องใช้แรงงานและทุนทรัพย์และใช้หลักบัญชีควบคุมด้วย ใคร่ขอกล่าวถึงการวางแผนงานพอให้มองเห็น ควรเริ่มการคิดทำแผนผังวัดให้พอเหมาะสมกับสภาพวัด เช่น ควรกำหนด

^{๕๖}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๗๕.

สร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิ ซึ่งเป็นหลักของวัดไว้ที่ใด โรงเรียนพระปริยัติธรรม หอสมุดมนต์ หอระฆัง หอกลอง ถนนหนทาง สนามหญ้าและอื่นๆ ไว้ที่ใด แล้วเขียนแผนผังวัดเป็นหลัก และเขียนแบบแปลนสิ่งที่จะสร้างตามโอกาส และสิ่งที่จะสร้างขึ้นนั้นควรให้เป็นทรงไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ หรือยึดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนาดใหญ่เล็กตามความคาดแหล่งทุนทรัพย์เมื่อจะก่อสร้าง เสนาสนะตามแผนผังที่กำหนดไว้ และเสนาสนะที่สร้างต้องเป็นไปตามแบบแปลน แม้การบูรณปฏิสังขรณ์ ก็ถือแบบแปลนนี้เป็นหลักปฏิบัติ แต่ส่วนมากแผนผังวัดมักเขียนแล้วแต่คราวของอนุญาตสร้างวัดเมื่อเขียนแล้วต้องให้เป็นไปตามเดิม เว้นแต่มีการขยายบริเวณวัดให้กว้างขวางกว่าเดิม

๒) การกระทำด้วยเอกสารรายงาน ได้แก่ การดำเนินการกิจการทางด้านเอกสาร เช่น การขออนุญาตสร้างวัด ขอตังวัด ขอรวมวัด ขอย้ายวัด ขอยุบวัด ขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ขอยกวัด ร้างให้เป็นวัดมีพระภิกษุจำพรรษา และการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง ขออนุญาตจัดงานวัด ขออนุญาตเรียไร การดำเนินการกิจการเหล่านี้ การขอยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวงปฏิบัติ ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ การอนุญาตจัดงานวัดและการขอเรียไร ปฏิบัติตามคำสั่งมหาเถรสมาคมว่าด้วยการนั้น การอื่นๆ มีการขออนุญาตสร้างวัด เป็นต้น ปฏิบัติตามที่กำหนดในกฎกระทรวง บางเรื่องทางราชการเป็นเจ้าการ คณะสงฆ์เป็นส่วนประกอบ บางเรื่องคณะสงฆ์เป็นเจ้าการ ทางราชการเป็นเพียงส่วนประกอบ

๓) การทำโดยการจัดระเบียบขึ้น ได้แก่ การดำเนินการในการรักษาทรัพย์สินใช้จ่ายทรัพย์สิน และการจัดระเบียบของวัดโดยตรง คือ การศาสนสมบัติ เป็นงานละเอียดอ่อน ต้องปฏิบัติตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง^{๕๗}

การจัดการสาธารณูปการ เป็นการลงมือปฏิบัติงานสาธารณูปการตามลักษณะที่แยก กล่าว ย่อมมีวิธีปฏิบัติแตกต่างกันตามลักษณะของงาน จะขอแยกให้ข้อแนะนำเฉพาะการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ส่วนอีก ๓ อย่าง คือ กิจการอันเกี่ยวกับการวัด กิจการของวัดและการศาสนสมบัติของวัด จัดแยกกล่าวอีกส่วนหนึ่ง

๑) แผนผังวัด การกำหนดแผนผังวัด มิใช่เรื่องยุติตายตัว ย่อมมีข้อยกย้ายไปตามเหตุการณ์ ให้คำนึงขนาดของวัดและชุมชนพร้อมสภาพที่ดินที่ตั้งวัดและความเหมาะสมเป็นสำคัญ

๒) วัดขนาดเล็ก และที่ตั้งอยู่ในชุมชนขนาดเล็กควรจัดแผนผังขนาดย่อย โดยให้มีถนนหนทางเชื่อมพองามกับให้มีสนามหญ้าและที่ปลูกต้นไม้ไว้ส่วนหนึ่ง เสนาสนะควรมีเฉพาะ ที่ขาดไม่ได้ คือ กุฏิ ศาลาการเปรียญและอุโบสถ ควรกันไว้เป็นเขตฌาปนสถาน พร้อมกับสิ่งก่อสร้างไว้ในแผนผัง คือ เมรุเผาศพ ศาลาบำเพ็ญบุญ ส่วนเสนาสนะอื่น ถ้าจำเป็นจริงจึงมี เพราะถือนโยบายประหยัด

๓) วัดขนาดกลาง และตั้งอยู่ในชุมชนขนาดกลาง ที่ตั้งวัดกว้างขวาง ควรจัดแบ่งเป็นเขต คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตการศึกษาและเขตสาธารณะสงเคราะห์ คั่นด้วยเขตถนนหรือลำคลอง จัดเป็นสนามหญ้าบริเวณปลูกต้นไม้ และเขตอภัยทาน ตามควรแก่ที่ตั้งวัดและชุมชน เสนาสนะควรมีมากกว่าวัดขนาดเล็ก คือ กุฏิเป็นหมู่ ศาลาการเปรียญ อุโบสถ โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์ หรือ ฌาปนสถาน ควรแยกออกเป็นส่วนหนึ่ง กำหนดสิ่งก่อสร้างให้ชัดเจน เช่น เมรุเผาศพ ศาลาบำเพ็ญบุญ ที่เก็บศพ โรงครัว

^{๕๗} กรมการศาสนา, การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

๔) วัดขนาดใหญ่ และตั้งอยู่ในชุมชนขนาดใหญ่ ควรจัดแบ่งเขตให้เหมาะสมกว่าขนาดกลาง หรืออาจเพิ่มเขตจัดประโยชน์เข้าอีก เสนาสนะก็อาจมีมากกว่าและประดับขึ้นตามสมควรที่ขนาดวัดและชุมชน การเขียนแผนผังวัดนี้ ขออุปถัมภ์บางส่วนได้จากกรมการศาสนาเพื่อให้ได้มาตรฐานแบบเดียวกัน เมื่อเขียนเสร็จแล้ว เสนอตามลำดับเพื่ออนุมัติเป็นหลักการต่อไป

ส่วนการตกแต่ง วัดขนาดเล็ก ขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ก็ตาม ควรได้มีการแต่งให้น่ารื่นรมย์เหมาะสมกับคำว่า อาราม เช่น จัดทำถนนเข้าวัดและภายในวัด จัดทำความสะดวกอาวัดประจำทุกสัปดาห์ จัดปลูกต้นไม้ยืนต้นริมทาง จัดทำป้ายบอกชื่อวัด ทำป้ายประชาสัมพันธ์กิจการภายในวัด เขียนแผนผังวัดลงในกระดานขนาดใหญ่ติดไว้ในที่เปิดเผย การทำป้ายชื่อวัดนั้นขอให้บอกชื่อทางราชการ และให้ถูกต้องกันทั้งป้ายถนนแยกเข้าและป้ายหน้าวัด

อย่างไรก็ตาม การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อน ที่ผู้ปฏิบัติโดยตรง คือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด และเจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการคือ

๑) ควบคุมการสาธารณูปการ

๒) ส่งเสริมการสาธารณูปการ

การสาธารณูปการ ในพระพุทธศาสนาก็มีหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องการส่งเสริมการสาธารณูปการไว้ว่า พระพุทธศาสนาส่งเสริมพระภิกษุให้การเข้าไปมีบทบาทในสังคม และยกย่องการกระทำที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขต่อสาธารณชน ดังเรื่องในอังกูรเบตวัตถุ^{๕๘} มีเรื่องเล่าว่า มฆมาณพได้นำผู้คนทำการพัฒนาท้องถิ่นด้วยการทำความสะอาดสถานที่ต่างๆ สร้างถนนหนทาง ศาลาที่พักคนเดินทาง ขุดบ่อน้ำกินน้ำใช้ สร้างสะพาน และสิ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์อื่นๆ เป็นจำนวนมากการกระทำดังกล่าวมาถือว่า เป็นบุญกุศลมาก เมื่อเขาสิ้นชีวิตลง บุญกุศลนั้นได้อำนวยให้มาณพได้ไปเสวยสุขในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

จากแนวความคิดที่ว่า การให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นสาธารณกุศล เป็นบ่อเกิดแห่งการได้บุญกุศลมากทางหนึ่ง ประกอบกับมีพระสงฆ์เป็นผู้ชักนำประชาชนให้กระทำงานเหล่านี้ยังเป็นการเพิ่มบุญกุศล และนำมาซึ่งความมีชื่อเสียง ความเคารพยกย่องจากผู้อื่น ทั้งประชาชน มั่นใจในความเป็นผู้บริสุทธิ์หรือไว้วางใจเคารพในตัวพระสงฆ์อยู่แล้ว พระสงฆ์ชักนำประชาชนให้เกิดการพัฒนาจึงประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี แนวความคิดเรื่องการทำบุญนี้ จึงได้กลายเป็นจุดสำคัญในการพัฒนาชุมชนต่อมา สิ่งต่างๆ ดังกล่าวมานี้สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ใน วนโรปสูตรว่า^{๕๙}

ชนเหล่าใดปลูกสวนอันนารื่นรมย์

ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย

บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น

ทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ

ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว

ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน

ดังนั้น การสาธารณูปการจะเน้นในส่วนบำรุงรักษาวัดและศาสนาสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี เป็นหน้าที่ของผู้บริหารวัดและคณะสงฆ์โดยตรง ในส่วนของพุทธบริษัทจะต้องอุปถัมภ์ด้วยไม่ว่าจะ

^{๕๘} พ.ต. (ไทย) ๒๖/๒๕๗-๒๕๘/๒๐๙-๒๑๕.

^{๕๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

ก่อสร้างหรือบูรณะรักษาเสนาสนะของสงฆ์ พระสังฆาธิการทุกรูปต้องมองเห็นความสำคัญการจัดทำแผนแม่บทการก่อสร้าง และรู้จักวิธีการบริหารงานสาธารณูปการเป็นอย่างดี มีเทคนิคและวิธีการขอคำปรึกษากับหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ ขั้นตอนการดำเนินการก่อสร้าง การบริหารจัดการงานสาธารณูปการที่ดี และต้องรู้จักวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนาวัตถุและพัฒนาวัดให้สงบบรมรื่น เป็นศูนย์กลางพัฒนาของชุมชน โดยกำหนดยึดหลักการบริหารบูรณปฏิสังขรณ์ การรักษาดูแลทำนุบำรุงศาสนาวัตถุ และการจัดทำวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ถึงกระนั้นก็ตามพระสงฆ์จะมีเพียงหน้าที่ในการทำนุบำรุงรักษาเพียงอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีการอนุรักษ์ศาสนสถาน คือ ดูแลรักษาสถานให้มั่นคงถาวรและเป็นการอนุรักษ์สถานแก่อนุชนรุ่นหลังได้ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาวัดเป็นการปรับปรุงสภาพวัดและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัด โดยเน้นการปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่องเดิมภายในวัดรวมทั้งส่งเสริมกระบวนการดำเนินงานกิจกรรมพระศาสนาในวัดให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพสมบูรณ์ เพื่อสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นแหล่งอารยธรรมอันเจริญรุ่งเรือง มีศาสนาวัตถุ ศาสนสถานอันเป็นเครื่องหมายแห่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม

๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงานหรือของคณะบุคคล หรือบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจุนเจือกิจการของรัฐ หรือเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไป^{๖๐}

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ที่กำหนดไว้ในอำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมข้อหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์” (ม. ๑๕ ตร.) และในระเบียบการปกครองของคณะสงฆ์ส่วนกลาง ได้กำหนดไว้ว่า วิธีดำเนินการสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม การสาธารณแยกโดยลักษณะ มี ๔ คือ

๑) การดำเนินการกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มิใช่วัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการเพื่อห้องสมุด เพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิเพื่อคนยากจนหรือกิจการอื่น ๆ การนี้มุ่งเอากิจการที่ทำเอง หรือโครงการที่กำหนดเอง ทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำ หรือกิจการชั่วคราว

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่นๆ การนี้มุ่งเอาเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่น มิได้มุ่งถึงกิจการเฉพาะเรื่อง แม้การช่วยป้องกันยาเสพติดให้โทษ เช่น ยาบ้า หรือช่วยป้องกันการติดโรคเอดส์

๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง สร้างฌาปนสถาน (นอกวัด) สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้าและอื่นๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณประโยชน์

^{๖๐}กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓๑-๓๓๖.

๔) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควรช่วยเหลือ เช่น การประสบอุทกภัย การประสบอัคคีภัย การประสบวาตภัย หรือคราวหนาวจัด หรือแม้ยามปกติตามโอกาส เช่น สงเคราะห์คนชรา คนพิการ และสงเคราะห์โดยประการอื่น การนี้มุ่งเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำหรือการเฉพาะ^{๖๑}

การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชนของพระภิกษุนั้น อาจจะกระทบกับความเชื่อเดิมของท้องถิ่น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เผยแผ่ธรรม หรือพัฒนาสิ่งต่างๆ มิให้ขัดกับความเชื่อของเขาเหล่านั้น และให้ปรับธรรมเข้าหาแนวความเชื่อนั้น หรือถ้าแนวความเชื่อเดิมนั้นสามารถทำให้คนนั้นเป็นคนดีได้พระองค์ก็ทรงอนุโลมตามประเพณีการปฏิบัติตนของชาวบ้าน ถ้าประเพณีนั้นมีได้เป็นภัยต่อชุมชนส่วนรวม จากแนวคิดเช่นนี้จึงทำให้พระสงฆ์และประชาชนโดยทั่วไปอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน^{๖๒}

อาศัยเหตุผลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สามารถทำการสงเคราะห์ช่วยเหลือแก่สังคม เพราะประชาชนในปัจจุบันนี้หรือแม้ในอดีตกาลก็ตาม ยังมีปัญหาและความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งทางวัตถุและทางจิตใจอยู่ เพราะความสามารถของรัฐในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนยังมีไม่ทั่วถึง ผู้ที่เป็นที่พึ่งได้ในยามนี้ คือ พระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้รู้ธรรมสามารถแสดงข้อธรรมอันเป็นที่กังขาของประชาชนให้คลายความกังวลและความทุกข์ในชีวิตลงได้

พระสงฆ์ไม่ได้มีบทบาทแค่การเผยแผ่ธรรมะ การให้คำปรึกษาหารือ การให้การศึกษาก็เท่านั้น แต่ยังมีพระสงฆ์อีกจำนวนหนึ่ง มีความรู้เรื่องยาสมุนไพร และด้านการรักษาโรค ความรู้เหล่านี้อาจจะร่ำเรียนมาสมัยเป็นชาวบ้าน หรือเรียนรู้ขณะเป็นพระภิกษุ เมื่อโรครภัยเกิดขึ้นกับประชาชนก็จะเข้าไปขอให้พระสงฆ์ทำการรักษาโรคให้ เพราะการแพทย์ในอดีตกาลยังไม่เจริญแม้การทำการรักษาโรคนั้นจะไม่ใช่อาชีพของพระสงฆ์ก็ตาม แต่เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมจำเป็นต้องทำโดยให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย

ดังนั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ได้ดำเนินไปด้วยอาศัยปัจจัย ๔ จากการอุปการะของคฤหัสถ์ เพื่อให้มีชีวิตดำรงอยู่ได้ตามอัตภาพ พระภิกษุสงฆ์จึงควรมีความสำนึกในหน้าที่ของตน อยู่เสมอ นั่นคือ การเร่งศึกษาปฏิบัติธรรมไม่ประมาท ดังพุทธพจน์ในปัพพชิตอภินิสสูตรว่า “บรรพชิตพึงพิจารณาอยู่เนืองๆ ว่า การเลี้ยงชีพของเราเนื่องด้วยผู้อื่น วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่”^{๖๓}

เมื่อมีความสำนึกในหน้าที่ดังนี้แล้ว พระสงฆ์จึงควรตอบแทนอุปการะชาวบ้านด้วยการนำธรรมนั้นๆ ที่ได้ศึกษาและปฏิบัติมาสั่งสอนอบรมประชาชนให้เกิดสันติสุขดังพุทธพจน์ว่า ในพหุการสูตรว่า^{๖๔}

ภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้มียุอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย พวกเขามารุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริวาร แม้เธอทั้งหลายก็จงเป็นผู้มียุอุปการะมากแก่พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันดีงามในเบื้องต้น ท่ามกลางในที่สุด

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๖๒} ภัทรพร สิริกาญจน์, **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียนสุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน**, (สถาบันไทยคดีศึกษา: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

^{๖๓} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๘/๑๐๔.

^{๖๔} พ.อติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๘๖.

จงประกาศแบบการครองชีวิตอันประเสริฐพร้อมทั้งอรรถ และพยัญชนะบริสุทธิ บริบูรณ์ แก่พราหมณ์ และคฤหบดีทั้งหลายเถิด ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายต่างอาศัยกันและกันด้วยอามิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้เพื่อต้องการสละโอหะ เพื่อทำความสิ้นทุกข์โดยชอบด้วยอาการอย่างนี้

กล่าวโดยสรุปภารกิจทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์นั้น จัดได้ว่าเป็นการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นงานที่พระสังฆาธิการจะทำได้โดยตรงคือ การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่างๆ สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจด้วยการประพฤติตนเป็นแบบอย่าง ส่วนการสงเคราะห์สังคมที่กำลังพัฒนาในแง่ของ

ด้านการปกครอง เป็นการปกครองในเชิงของธรรมาภิบาล คือ ดูแลกันโดยธรรม ปกครองกันแบบพอปกครองลูก อาจารย์ปกครองศิษย์ ดังปรากฏตัวอย่างที่เป็นต้นแบบให้เห็นชัดเจน คือ หน้าที่ของสัทธีวาทริกที่จะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ และ หน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสัทธีวาทริก ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสัทธีวาทริก ตั้งจิตสนทนกันและกัน ให้พระอุปัชฌาย์สำคัญสัทธีวาทริกฉันทบุตร ให้สัทธีวาทริกนับถือพระอุปัชฌาย์ฉันทบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ ต่างจะมีความเคารพเชื่อฟังกันและกัน ย่อมถึงซึ่งความเจริญงอกงามในธรรม และมีการเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัด ให้อยู่ด้วยความผาสุกให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควร ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิตคฤหัสถ์ด้วยพรหมวิหารธรรมตามสมควรแก่เหตุ

เมื่อดูในบริบทของหน้าที่ ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ด้วยการบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี ทั้งการก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงเงินแรงงานและความคิด อันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม และการจัดกิจกรรมของวัดก็ให้เป็นไปด้วยดี มีการจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี ดูแลและรักษา การใช้จ่าย การจัดหาทรัพย์สินของวัด ตลอดจนการบัญชีทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติของวัด

ด้านการศึกษา หากจะมองบทบาทของพระสงฆ์ โดยมองจากพื้นฐานอันเป็นแก่นแท้ของคำสอนแล้ว ผู้เข้าสู่มรรคาแห่งสมณเพศ นั่นคือเข้าสู่สังคมสงฆ์ หมายถึงเข้าสู่วิถีแห่งการศึกษา ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า ศึกษา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศีล เรียกว่า ศีลศึกษา สมาธิ เรียกว่า จิตศึกษา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาศึกษา

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การศึกษาการเล่าเรียน เช่น ปริยัติศึกษา คำว่าสิกขานี้ตรงกับภาษาไทยว่า ศึกษา หมายถึงการเล่าเรียน ผูกฝน และอบรม อีกความหมายหนึ่งใช้คำว่า เรียน หมายถึง เข้ารับความรู้จากผู้สอน, รับการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจหรือความชำนาญ ส่วนบริบทในหน้าที่เป็นธุระจัดการศึกษาและอบรมให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและนักธรรม ธรรมศึกษา และบริบทในหน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศล

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หน้าที่ในการเผยแผ่ของพระสงฆ์ คือ จัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ด้วยการอบรมภิกษุสามเณร ให้มีสมณะสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาทตลอดถึง

การปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่างๆ อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอน หรือแนะนำที่เป็นประโยชน์แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และให้ได้ยินได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น บำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยชอบ ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมบาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไป ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

ด้านการสาธารณูปการ การจัดการสาธารณูปการ เป็นการลงมือปฏิบัติงานสาธารณูปการ มีการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ จัดแผนผังวัด ทั้งการควบคุมการสาธารณูปการ และ ส่งเสริมการสาธารณูปการ

ด้านการสาธารณสงเคราะห์ เป็นการดำเนินการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไป แต่ถ้าหากชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าพระเป็นผู้นำท้องถิ่น ก็ควรมีบทบาทด้วยการเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่าในชุมชนมีอะไรที่จะทำให้เกิดแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทางวัตถุจะทำได้ก็โดยทางอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำ หรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่น มาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะ ด้วยการทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับบทบาท เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย วัตถุนิยมได้เข้ามามีบทบาทในสังคม หากพระสงฆ์แสดงบทบาททันตามปรากฏการณ์ของสังคมปัจจุบันก็จะสามารถแก้สภาพปัญหา จะส่งผลให้สภาพสังคมและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า

อีกทั้ง สถาบันศาสนาซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ วัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันทางสังคมที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่าย ดังนั้นจึงเป็นการง่ายต่อการประสานงานในการพัฒนาชุมชน และการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระศาสดา ซึ่งทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์สังคมเท่าที่พระสงฆ์จะทำได้ วัดในปัจจุบันนี้ ไม่ใช่สถานที่แบ่งแยกสภาวะของวัดและบ้านออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ยังมีความสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ในทำนองเดียวกันพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ แม้มิใช่พระอริยสงฆ์ผู้ตักสิเลสุมุ่งเน้นนิพพานแต่ประการเดียว โดยไม่รับรู้ปัญหาของประชาชนทั้งหมดนั้นคงไม่ได้ พระสงฆ์จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับฆราวาส เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ตามหน้าที่สมควรแก่สถานะ การก้าวเข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้าน พระสงฆ์จึงมีบทบาทเป็นนักพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อความอยู่รอดของสังคมไทย ดังนั้นพระสงฆ์ในปัจจุบันจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้อนุเคราะห์ประชาชนทั้งในทาง เศรษฐกิจสังคม และ จิตใจ สติปัญญา เป็นสถานที่พึ่งอย่างแท้จริง ในสังคมปัจจุบันอย่างดีที่สุด

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล

แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล มีประเด็นที่น่าสนใจคือ ๑) วิวัฒนาการของธรรมาภิบาล ๒) ความหมายของธรรมาภิบาล ๓) ความสำคัญของธรรมาภิบาล ๔) ลักษณะและองค์ประกอบของธรรมาภิบาล มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๓.๑ วิวัฒนาการของธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาลเป็นแนวคิดที่มีมาแต่โบราณกาล นับแต่สมัย (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์หลายท่านได้พยายามค้นหารูปแบบการปกครองที่ดี แต่ก็ยังไม่ได้ความหมายและขอบเขตที่ชัดเจน อาจกล่าวได้ว่ารูปแบบและวิวัฒนาการรูปแบบธรรมาภิบาลที่ดี ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อมีการค้นหารูปแบบการปกครองที่สามารถนำประเทศไปสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยตะวันตกของประเทศที่ได้รับการปลดปล่อยจากอาณานิคมและสามารถฟื้นฟูประเทศจากความเสียหายหลังสงคราม ซึ่งต่อมาระบบการปกครองดังกล่าวผสมผสานกับระบบราชการเวเบอร์ (Weberian) ได้ถูกนำไปใช้ในประเทศต่างๆ ทั่วโลก ซึ่งลักษณะของระบบดังกล่าวเป็นการปกครองที่มีโครงสร้างเป็นลำดับชั้น มีการเมืองที่เป็นกลาง มีเป้าหมายที่ปฏิบัติได้ และมีการประสมประสานของระบบคุณธรรม อย่างไรก็ตามรูปแบบของเวเบอร์ (Weberian) ยากที่จะนำไปประยุกต์ใช้และสานต่อ เนื่องจากการขยายตัวของระบบราชการ ทำให้การจัดการขาดความยืดหยุ่นในการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลก นอกจากโครงสร้างระบบราชการทำให้การปกครองบ้านเมืองขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล และยังก่อให้เกิดช่องทางการบิดเบือนการใช้อำนาจและการคอร์รัปชัน ในช่วงต้น พ.ศ. ๒๕๓๒ นักวิชาการส่วนใหญ่ต่างเห็นพ้องว่า แนวทางการบริหารรัฐที่เป็นอยู่ไม่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูปและการปรับปรุงรูปแบบของการปกครองใหม่ ในช่วงดังกล่าวมีองค์กระหว่างประเทศที่สำคัญๆ เช่น ธนาคารโลก (World Bank) และกองทุนนานาชาติเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองที่ดี หรือเรียกกันว่า Good Governance หรือ ธรรมาภิบาล ดังนั้น แนวคิดธรรมาภิบาลจึงไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นการสะสมความรู้ที่เป็นวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันในบ้านเมืองและสังคมอย่างมีความสุข สามารถประสานประโยชน์และคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี และสังคมที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๒๕}

แนวคิด ทฤษฎีการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลตามภาษาไทย เป็นแนวคิดที่ได้มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางหลังจากมีเหตุการณ์วิกฤติทางเศรษฐกิจในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียง โดยแนวคิดเรื่องการจัดการปกครองและการจัดการปกครองที่ดีนั้นได้รับการรณรงค์อย่างมากโดยสถาบันทางเศรษฐกิจและการเงินระดับโลก^{๒๖} และดังที่ทราบแล้วว่าแนวคิดนี้ได้มีการค้นพบมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ แต่ถึงกระนั้นก็ได้มีการนำคำว่า Good governance มาใช้อย่างเป็น

^{๒๕} สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, คู่มือการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วย การสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี, (ม.ป.ท., ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^{๒๖} พงศพิศ ธรรม, คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๐.

รูปธรรม ซึ่งกล่าวได้ว่าคำว่า Good governance เพิ่งมีการนำมาใช้อย่างเป็นจริงเป็นจังเมื่อไม่นานนี้เอง ดังที่อรพินท์ สฟโซคซัย กล่าวถึงการพัฒนาการของการใช้คำ Good governance ไว้ว่า

คำว่า Good governance ปรากฏและมีการใช้ในวงการของนักวิชาการที่สนใจ .การพัฒนาการของการบริหารและการปกครองของสังคมเมื่อไม่นานมานี้ ส่วนคำว่า governance นั้น ได้ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมและมีผู้ใช้กันมานานแล้วโดยพจนานุกรมได้ให้ความหมายคำว่า governance ดังนี้ governance means (๑) the act, process, or power of governing; government (๒) The state of being governed” หมายถึง การกระทำ กระบวนการหรืออำนาจ ในการบริหารการปกครอง ซึ่งเมื่อใช้กับรัฐก็น่าจะมีความหมายใกล้เคียงเกี่ยวข้องกับคำว่าภาครัฐ (State) จึงหมายถึงทั้งรัฐบาล (Government) และระบบราชการ (Civil service)^{๖๗}

ในสมัยโบราณเน้นการปกครอง (Governing) ผู้ปกครองก็เรียกว่ารัฐบาล ในสมัยราชาธิปไตย การปกครองที่ติดอยู่ที่การมีธรรมราชาดังที่มีการเน้นเรื่องทศพิธราชธรรม ถัดจากสมัยราชาธิปไตย ผู้ปกครองก็เป็นทหารบ้างเป็นนักการเมืองบ้าง เมื่อสังคมวิวัฒนาการไป ภาครัฐกิจเติบโตขึ้นและมีผลกระทบต่องานสังคมมากและภาคประชาชนหรือสังคมก็มีบทบาทมากขึ้น หลักการเรื่องการปกครอง (Governing) โดยรัฐลักษณะใช้อำนาจจากบนลงล่างก็ไม่เพียงพอเพราะอำนาจไม่ได้อยู่ที่รัฐบาล เท่านั้น แต่อยู่ที่ภาครัฐกิจและภาคสังคมด้วย จึงมีการนำคำว่า Governance เข้ามาใช้แทน Governing เพื่อจะให้ความหมายกว้างและถูกต้องมากกว่า Governing ในสังคมสมัยใหม่ คงจะต้องคำนึงถึงไตรภาคี คือภาครัฐ ภาครัฐกิจ และภาคสังคม ในการอภิบาล ทั้งภาครัฐบาลและภาครัฐกิจ ต้องมีความโปร่งใสถูกต้องได้ จึงจะตั้งอยู่ในความถูกต้อง (ธรรมะหรือ Good) สังคมต้องเข้มแข็ง จึงจะทำให้รัฐและรัฐกิจโปร่งใส Good governance จึงประกอบด้วย รัฐโปร่งใส รัฐกิจโปร่งใส และสังคมเข้มแข็ง^{๖๘}

ดังนั้น แนวคิดเรื่อง Good governance หรือหลักธรรมาภิบาลสากลนี้ จากการอ้างอิงข้อมูลจากองค์กรบางองค์กรพบว่าเพิ่งมีการใช้ครั้งแรกของธนาคารโลกเมื่อปี ๑๙๘๙ ในรายงานเรื่อง sub-sahara Africa: From Crisis to Sustainable Growth ซึ่งเป็นรายงานของธนาคารโลกในยุคแรกที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมี Good governance และการฟื้นฟูเศรษฐกิจ^{๖๙} ถึงกระนั้นก็ตาม ธนาคารโลกเองก็มิได้มีการพัฒนาให้เป็นที่ยอมรับเท่าที่ควร ฝ่ายองค์กรที่ได้นำแนวคิดนี้มาใช้ อย่างจริงจังอีกทั้งได้เป็นแกนนำในการผลักดันแนวคิดและสร้างความยอมรับร่วมกันในระดับโลกว่า กลไกประชาธิปไตยที่การพัฒนาคนที่ยั่งยืนเป็นประเด็นสำคัญที่ไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ กลไกประชาธิปไตยเป็นรากฐานที่ทำให้คนในสังคมโดยรวมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข^{๗๐} คือองค์กรพัฒนาแห่งประชาชาติ (United Nations Development Programme (UNDP โดยที่ UNDPได้นำแนวคิด

^{๖๗}อรพินท์ สฟโซคซัย, “สังคมเสถียรภาพและกลไกประชาธิปไตยที่ดี”, รายงานที่ดีอาร์ไอ ฉบับที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^{๖๘}ประเวศ วะสี, “ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม: สังคมสันติ ประชาธรรม”, รวมบทความ ๒๐ ปี ปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังภากรณ์, รวบรวมโดยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โอเพ่นบุ๊ก, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗๙.

^{๖๙}อรพินท์ สฟโซคซัย, “สังคมเสถียรภาพและกลไกประชาธิปไตยที่ดี”, รายงานที่ดีอาร์ไอ ฉบับที่ ๒๐, หน้า ๒.

^{๗๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ดังกล่าวไปศึกษาวิเคราะห์และได้อธิบายรายละเอียดไว้ในเอกสารนโยบายเรื่อง Governance for Sustainable Human Development

โดยทั่วไปกลไกประชารัฐเป็นส่วนที่เชื่อมโยงองค์ประกอบของสังคมทั้ง ๓ ส่วนเข้าด้วยกัน คือประชาสังคม (Civil society) ภาคธุรกิจเอกชน (Private sector) และภาครัฐ (State หรือ Public sector) ดังนั้น การที่สังคมมีกลไกประชารัฐที่ดี ก็จะเป็นกลไกแกนในการสร้างความสมดุลระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและสังคมมีเสถียรภาพกลไกประชารัฐที่ดีมีบทบาทอำนาจหน้าที่ในการดูแลบริหารจัดการใน ๓ ด้านคือ ด้านเศรษฐกิจการเมืองและการบริหารประเทศ ซึ่งมีองค์ประกอบของโครงสร้างอำนาจหน้าที่ ๓ ด้าน คือกลไกประชารัฐด้านการเมือง (Political governance) หมายถึงกระบวนการกำหนดนโยบายที่มีผลต่อปวงชนในประเทศ ได้แก่ รัฐสภาหรือฝ่ายการเมือง ไม่ว่าจะเป็นผู้แทนจากการเลือกตั้งแต่งตั้ง หรือเผด็จการ และกลไกบริหารรัฐกิจหรือภาคราชการ (Administrative governance) หมายถึงกลไกและกระบวนการแปลงนโยบายและทรัพยากรไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลและอย่างเที่ยงธรรม ซึ่งจะผ่านทางกลไกการกำหนดนโยบายและหน่วยงานปฏิบัติ ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์ความหมายของคำว่า Governance ตามนิยามข้างต้น ก็ควรมีความหมายรวมถึงระบบโครงสร้างและกระบวนการที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของประเทศเพื่อที่ภาคส่วนของสังคมจะพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติสุข^{๗๑}

จากการที่แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาและสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ จากนั้นเป็นต้นมาจึงได้มีการนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในหลายองค์กร เช่น ธนาคารพัฒนาการแห่งเอเชีย (ADB) ธนาคารโลก (World Bank) ที่ได้นำมาใช้กับประเทศในแถบเอเชียเพื่อแก้ปัญหาทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของภูมิภาคดังกล่าว^{๗๒} โดยที่ธนาคารโลก (World Bank) และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ถือว่าแนวคิดนี้เป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญในการจะช่วยฟื้นฟูเศรษฐกิจของบรรดาประเทศต่างๆ ให้กลับเข้าสู่สภาวะปรกติ ดังนั้น องค์กรดังกล่าวได้กำหนดเป็นเงื่อนไขให้ประเทศที่ได้รับความช่วยเหลือทางการเงิน จะต้องสร้างธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นและมีการดำเนินการตามนโยบายสาธารณะที่ได้ตกลงไว้ในสัญญารับการสนับสนุนทางการเงินอย่างเคร่งครัด ปัจจัยทั้งสองนี้จะช่วยให้ประเทศที่ประสบปัญหาสามารถพัฒนาเศรษฐกิจให้กลับสู่เสถียรภาพได้อย่างรวดเร็วและในระยะยาวสังคมที่มีธรรมาภิบาลจะเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งมั่นคง มีความสมดุลในการบริหารบ้านเมืองและมีภูมิคุ้มกันวิกฤตที่จะเกิดขึ้นภายหลัง^{๗๓}

^{๗๑}UNDP, Governance for Sustainable Human Development, (a UNDP Policy Document, January 1997), pp. 5-6, อ้างใน บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: วิทยุชน, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๗๒}มนตรี กนกวรรี, “รัฐธรรมนูญกับการสร้างธรรมรัฐในองค์กรอิสระ,” อ้างใน พระมหาพุทธิวงศ์ นภฐธัญญ (สุวรรณรัตน์), “การบริหารวัดตามหลักธรรมาภิบาล: ศึกษากรณีวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑.

^{๗๓}สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน, หลักธรรมาภิบาลกับการพัฒนาข้าราชการ, (กรุงเทพมหานคร: หจก. โอเดียร์สแควร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

จากนั้นมาแนวความคิดในเรื่องธรรมาภิบาล จึงได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อมวลชนโดยนักคิด นักวิชาการและผู้นำทางสังคมอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามแนวความคิดนี้เป็นแนวความคิดที่เกิดขึ้นมาจากสังคมตะวันตกและหลังไหลมาสู่สังคมตะวันออก แต่เมื่อได้ศึกษาหลักการนี้อย่างจริงจังจะทำให้ทราบว่าแท้ที่จริงแนวความคิดนี้ไม่ได้ห่างไกลจากหลักการทางพระพุทธศาสนาแม้แต่น้อยนั่นคือการที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้ผู้ปกครองในยุคนั้นได้ใช้ธรรมเป็นใหญ่ในการปกครองบ้านเมืองที่เรียกว่าหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ อันเป็นหลักของผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำและผู้ปกครองรัฐ ตั้งตั้งแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป^{๗๔} ต้องยึดถือเป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง การปกครองโดยธรรมจึงเป็นอุดมการณ์สูงส่งในการปกครองประเทศ การมีมาตรฐานทางจริยธรรมจึงมีความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีต่อกันและส่งเสริมให้ฝ่ายปกครองมีจิตใจสูงรู้จักบังคับหรือปกครองตนเอง^{๗๕} นอกจากนี้หลักทศพิธราชธรรมจะเป็นหลักของผู้ปกครองแล้ว นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังได้ตรัสหลักธรรมหมวดอื่นๆไว้อีกหลายหมวดด้วยกันเพื่อไว้สำหรับเป็นองค์ประกอบ ช่วยสนับสนุนในการปกครองนั้นให้ดำเนินไป

๒.๓.๒ ความหมายของธรรมาภิบาล

คำนิยามของธรรมาภิบาล (Good governance) ได้มีผู้ให้คำนิยามและความหมายของธรรมาภิบาลไว้ทั้งในส่วนที่เป็นองค์การและบุคคล ดังนี้

ธนาคารโลก ได้ให้ความหมายธรรมาภิบาลว่า เป็นลักษณะและวิถีทางของการใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อจัดการงานของบ้านเมือง โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพื่อการพัฒนาซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีธรรมาภิบาลช่วยในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลสามารถให้บริการที่มีประสิทธิภาพ มีระบบที่ยุติธรรม มีกระบวนการกฎหมายที่อิสระ ระบบราชการมีฝ่ายนิติบัญญัติและสื่อที่มีความโปร่งใส รับผิดชอบและตรวจสอบได้^{๗๖}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้พูดถึงธรรมาภิบาลในหัวข้อเรื่องพระพุทธศาสนากับหลักธรรมาภิบาล สรุปได้ว่า ธรรมาภิบาลต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ ๓ ด้าน คือ^{๗๗}

๑) ธรรมาภิบาลด้านธุรกิจ (Economic good governance) เช่น ประเทศไทยเศรษฐกิจตกต่ำในปี พ.ศ.๒๕๔๐ เพราะมีปัญหาด้านเศรษฐกิจเรียกว่า ธรรมาภิบาลด้านธุรกิจบกพร่อง

๒) ธรรมาภิบาลด้านการเมือง (Political good governance) เช่น การเมืองลุ่มๆ ดอนๆ ปัญหากฎหมายรัฐธรรมนูญใช้ไม่ต่อเนื่องเรียกว่า ธรรมาภิบาลด้านการเมืองบกพร่อง

๓) ธรรมาภิบาลด้านราชการ (Bureaucracy good governance) เช่น เมื่อพัฒนาประเทศที่ไร้มียุทธศาสตร์ทุจริตรื้อระบบ เรียกว่า ธรรมาภิบาล ด้านราชการบกพร่อง

^{๗๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *ธรรมานุชิต*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗.

^{๗๕}ทินพันธ์ นาคะตะ, *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สหายบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๖๓.

^{๗๖}นฤมล ทับจุมพล, *แนวคิดและวาทกรรมว่าด้วยธรรมรัฐแห่งชาติในการจัดการปกครอง*, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕.

^{๗๗}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “พระพุทธศาสนากับธรรมาภิบาล”, *พุทธจักร*, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๘ (สิงหาคม ๒๕๕๐): หน้า ๖.

ทั้ง ๓ ด้านนี้ หมายถึงกระบวนการ (Processes) ของการตัดสินใจที่ดีหรือการใช้อำนาจสั่งการที่ดีจะเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล (Good governance) กล่าวคือ ต้องมีธรรมาภิบาลประกอบ

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ได้ให้ความหมายคำว่า ธรรม ดังนี้^{๗๘}

๑) ธรรม เป็นคำกลางๆ ใช้หมายถึงทั้งสิ่งดีและไม่ดี เพราะทั้งสิ่งดีและไม่ดีต่างก็ทรงความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้ตลอดไปไม่มีเปลี่ยนแปลง เช่น คุณสมบัติของธรรมฝ่ายดีคือป้องกันผู้ปฏิบัติตามมิให้ตกต่ำมิให้ตกไปในที่ชั่ว

๒) ธรรม หมายถึงสิ่งดี คุณความดี ความจริง ความถูกต้อง สิ่งของที่ดี หลักปฏิบัติทางศาสนา เช่น ใช้ว่ามีกุศลธรรม มีเมตตาธรรม ประพฤติธรรม เข้าถึงสัจธรรม ความยุติธรรมความเป็นธรรม

๓) ธรรม หมายถึงสิ่งไม่ดี ความชั่ว เช่น ใช้คำว่าอกุศลธรรม บาปธรรม กัณหาธรรม

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล) เขียนหนังสือเรื่องหลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์ มีใจความตอนหนึ่งว่า การปกครองการบริหารแบบบูรณาการ (Integration) ของหัวหน้าฝ่ายบริหาร (CEO - Chief Executive Officer) ขององค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรของทางราชการ ในส่วนกลางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ดี องค์กรรัฐวิสาหกิจ และองค์กรธุรกิจเอกชนก็ดี องค์กรทางศาสนา และองค์กรสาธารณชนอื่นๆ ก็ดี จะให้บังเกิดผลสำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพสูง จะต้องมียุทธศาสตร์การบริหารที่ชื่อว่า การบริหารการปกครองที่ดี (Good Governance) นั้นประมวลรวมย่อลงใน “หลักธรรมาภิบาล”^{๗๙}

ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายว่า ความถูกต้อง (ธรรม) แห่งชาติ หรือธรรมรัฐแห่งชาติ หมายถึงอย่างน้อย ดังต่อไปนี้^{๘๐}

๑) ธรรมรัฐในภาครัฐ (ทั้งการเมืองและระบบราชการ)

๒) ธรรมรัฐในภาคธุรกิจ (Corporate good governance)

๓) ธรรมรัฐภาคสังคม (ประชาสังคม-Civil society)

ความถูกต้องในภาครัฐและภาคธุรกิจมีลักษณะอย่างน้อย ๔ ประการ คือ

๑) มีความสุจริต

๒) มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

๓) มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้

๔) มีความร่วมมือกันทำความดี ไม่ร่วมมือกันไปปล้นผู้อื่น

๕) มีความเข้มแข็งทางปัญญา เรียนรู้และปรับตัวได้

^{๗๘}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำวัดที่ชาวพุทธควรรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม), หน้า ๓๔๕.

^{๗๙}พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชัยมงคลพริ้นตัง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๔.

^{๘๐}ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม, (กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒), หน้า ๑-๒.

ภาคสังคมต้องเป็นสังคมเข้มแข็งหรือประชาสังคม (Civil society) ความเป็นประชาสังคมเป็นปัจจัยชี้ขาดให้เศรษฐกิจดีการเมืองดีและศีลธรรมดี จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของธรรมนูญแห่งชาติ คนไทยทุกคนควรทำความเข้าใจและมีส่วนร่วมสร้างประชาสังคม

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ให้ความหมายว่า Good Governance เป็นการปกครองที่ดีโดยรัฐและรัฐบาลเป็นด้านหลัก รัฐและรัฐบาลมีระบบและการใช้กฎหมายที่ยุติธรรม มีความรับผิดชอบ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม มีความโปร่งใส มีความคงเส้นคงวา สามารถตรวจสอบได้^{๘๑}

สุทธิพร บุญส่ง ได้ให้ความหมายธรรมาภิบาลว่าหมายถึงการจัดการบริหารประเทศที่ดีทุกๆ ด้านและทุกระดับ ซึ่งรวมถึงการจัดระบบองค์กรและกลไกของคณะรัฐมนตรี ส่วนราชการองค์กรของรัฐและรัฐบาลที่ไม่ใช่ส่วนราชการ การบริหารราชการส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น องค์การที่ไม่ใช่รัฐบาล องค์กรเอกชน ชมรมและสมาคมเพื่อกิจกรรมต่างๆ นิติบุคคลภาคเอกชนและภาคประชาชนมีการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ^{๘๒}

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้ให้ความหมายว่า ธรรมาภิบาล หมายถึง ระบบโครงสร้างและกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของประเทศ เพื่อที่ภาคต่างๆ ของสังคมจะพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข^{๘๓} อีกทั้ง ธรรมาภิบาลแบบสากลเน้นตรงกฎเกณฑ์ (Norm) ที่วางระบบโครงสร้าง กระบวนการและความสัมพันธ์ของภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาสังคมในการบริหารจัดการเศรษฐกิจการเมืองและสังคมของรัฐซึ่งเป็นการบริหารจัดการที่ดี (Good governance) โดยมีสมมุติฐานว่าวิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมาเป็นผลมาจากธรรมาภิบาล (Bad governance)^{๘๔}

ไชยวัฒน์ คำชู ได้ให้ความหมายของธรรมาภิบาลว่า หมายถึงการมีส่วนร่วม คือความโปร่งใสตรวจสอบได้และการมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานเพื่อให้หลักประกันว่าการดำเนินการทางการเมืองและเศรษฐกิจอยู่บนฉันทานุมัติอย่างกว้างขวางของสังคม และให้ความมั่นใจว่าเสียงคนยากจนและคนด้อยโอกาสจะเป็นที่รับฟังในกระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร^{๘๕}

อานันท์ ปันยารชุน อธิบายว่า Good governance หมายถึงผลลัพธ์ของการจัดกิจกรรมซึ่งบุคคลและสถาบันทั้งในภาครัฐและเอกชนมีผลประโยชน์ร่วมกันได้กระทำในหลายทางมีลักษณะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจนำไปสู่การผสมผสานผลประโยชน์ที่หลากหลายและขัดแย้งกันได้ โดยสาระของ Good governance คือองค์ประกอบที่ทำให้เกิดการจัดการอย่างมี

^{๘๑}ชัยอนันต์ สมุทวณิช, หลักธรรมาภิบาลกับการปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปการเมือง, (กรุงเทพมหานคร: สายธาร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๓

^{๘๒}สุทธิพร บุญส่ง, คุณธรรมจริยธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ทริบเพิล กรุ๊ป, ๒๕๕๐), หน้า ๗๗.

^{๘๓}บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย, หน้า ๑๖๔.

^{๘๔}เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๘-๑๙.

^{๘๕}ไชยวัฒน์ คำชู, การบริหารการปกครองที่โปร่งใสด้วยจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๔๒-๔๓

ประสิทธิภาพเพื่อให้แน่ใจว่านโยบายที่กำหนดไว้จะได้ผล หมายถึงการมีบรรทัดฐานเพื่อให้มีความ
แน่ใจว่ารัฐบาลจะสามารถ สร้างผลงานตามที่สัญญาไว้กับประชาชน^{๘๖}

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ให้ความหมายว่า ธรรมรัฐ หมายถึงการบริหารกิจการของบ้านเมือง
ด้วยความเป็นธรรม เคารพสิทธิของผู้คนพลเมืองอย่างเสมอกัน มีระบบตัวแทนประชาชนที่สะท้อน
ความคิดของผู้คนได้อย่างเที่ยงตรง มีรัฐบาลที่ไม่ถืออำนาจเป็นธรรมแต่ใช้อำนาจอย่างที่ว่าประชาชนจะ
ตรวจสอบได้ ตัวรัฐบาลเองก็มีความเอื้ออาทรต่อผู้คนสามัญเป็นอาภรณ์ประดับตนไม่ดูถูกประชาชน
ด้วยการเอาความเท็จมาให้ มีอารยะพอที่จะแสดงความรับผิดชอบหากการบริหารผิดพลาดหรือไร้
ประสิทธิภาพ^{๘๗}

อรพิน สฟโชคชัย ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึงระบบโครงสร้างและกระบวนการต่างๆ ที่วาง
กฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจการเมือง และสังคมของประเทศเพื่อที่ภาคต่างๆ ของสังคมจะ
พัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข^{๘๘}

บุษบง ชัยเจริญวัฒน์ ให้คำนิยามว่าธรรมาภิบาล ทำหน้าที่เป็นกลไก เครื่องมือ และ
แนวทางการดำเนินงานที่เชื่อมโยงกันของภาคเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง โดยเน้นความจำเป็นของ
การสร้างความร่วมมือจากภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนอย่างจริงจังและต่อเนื่องเพื่อให้
ประเทศมีพื้นฐานระบอบประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง มีความชอบธรรมของกฎหมายมีเสถียรภาพ มี
โครงสร้างและกระบวนการการบริหารที่มีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใสและสามารถตรวจสอบได้อัน
จะนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน^{๘๙}

ธีรยุทธ บุญมี อธิบายว่า ธรรมรัฐ คือกระบวนการความสัมพันธ์ (Interactive relation)
ระหว่างภาครัฐ ภาคสังคม ภาคเอกชนและประชาชนโดยทั่วไปในการที่จะทำให้การบริหารราชการ
แผ่นดินดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม โปร่งใสยุติธรรมและตรวจสอบได้การบริหาร
ประเทศที่ดีควรเป็นความร่วมมือแบบสื่อสาร ๒ ทาง ระหว่างรัฐบาลประชาธิปไตยและฝ่ายสังคม
เอกชน องค์การที่ไม่ใช่หน่วยงานรัฐ (NGOS) โดยเน้นการมีส่วนร่วม (Participation) ความโปร่งใส
และตรวจสอบได้ การร่วมกันกำหนดนโยบาย (Shared policy making) และการจัดการตนเอง
(Self-management) ของภาคสังคมเพิ่มมากขึ้นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นธรรมมากขึ้น^{๙๐}

ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้ให้ความหมายว่า Good governance คือการปกครองที่ดีซึ่งควรจะ
เรียกว่าธรรมาธิปไตย คือถือเอาความถูกต้องเป็นหลัก ธรรมรัฐคือ Good state ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อมี

^{๘๖}อานันท์ ปันยารชุน, “ธรรมรัฐกับอนาคตของประเทศไทย: มติชนรายวัน, (๒๕ มีนาคม ๒๕๔๑): ๒,
อึ้งใน ชินดา ศิลปะวุฒิ, “การบริหารจัดการที่ดี: กรณีศึกษาลำดับมาตรฐานงบประมาณ สำนักงบประมาณ”,
วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒.

^{๘๗}ชาติชาย นรเศรษฐาภรณ์. “ธรรมาภิบาลในความหมายของภาครัฐ เอกชน และประชาชน: กรณีโครงการ
โรงไฟฟ้าพลังความร้อนถ่านหินหินกรูด”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖.

^{๘๘}อรพิน สฟโชคชัย, “สังคมเสถียรภาพและกลไกประชาธิปไตย”, รายงานที่ตีพิมพ์ฉบับที่ ๒๐, หน้า ๔.

^{๘๙}บุษบง ชัยเจริญวัฒน์, **ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
พระปกเกล้า, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

^{๙๐}ธีรยุทธ บุญมี, สังคมเข้มแข็ง ธรรมรัฐแห่งชาติ, อึ้งใน ชัยวัฒน์ สุริยชัย, **ธรรมาภิบาลกับคอร์รัปชัน
ในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๓.

Good governance หรือธรรมาธิปไตย รัฐจะเป็นรัฐได้ก็ต้องมีผู้นำหรือผู้ใช้อำนาจปกครองที่เป็นธรรม ราชารูปหรือประเพณีปฏิบัติอย่างธรรมราชา^{๙๑}

๒.๑.๓ ความสำคัญของธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาลมีความสำคัญ ต่อองค์กร ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ดังนี้

๑) เป็นหลักพื้นฐานในการสร้างความเป็นธรรมในสังคม เอื้อผลประโยชน์ให้กับคนทุกระดับไม่ว่าจะเป็นคนรวยหรือคนจน ในการมีงานทำ มีรายได้ การพัฒนาที่เท่าเทียมกันและการมีคุณภาพที่ดี^{๙๒}

๒) ธรรมาภิบาลช่วยให้สังคมมีความเข้มแข็งทุกด้าน ทั้งทางคุณค่าและจิตสำนึกทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม จริยธรรมและทางเศรษฐกิจ มีสมรรถนะ มีความโปร่งใส สามารถอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุขและเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยลดความรุนแรงของปัญหา^{๙๓}

๓) การสร้างธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นในทุกระดับจะทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน โดยมีตนเป็นศูนย์กลางที่แท้จริง ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมเสถียรภาพ^{๙๔}

๔) ธรรมาภิบาลเป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคีและรวมพลังก่อเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งยังเป็นส่วนเสริมสร้างความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ประเทศ (ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยระบบบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๒)^{๙๕}

๕) ธรรมาภิบาลจะช่วยให้ระบบของรัฐมีความยุติธรรมเป็นที่น่าเชื่อถือทั้งในและต่างประเทศ อีกทั้งนำไปสู่การลดปัญหาการทุจริตซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังของบ้านเมืองได้^{๙๖}

๖) ธรรมาภิบาลเป็นมาตรฐานสากลที่บ่งชี้ถึงระดับการพัฒนาของประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง^{๙๗}

๗) ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙) หลักธรรมาภิบาลเป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ต่างๆ ไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาประเทศ^{๙๘}

^{๙๑}ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๑.

^{๙๒}อานันท์ ปันยารชุน, **มุมมองนายอานันท์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓.

^{๙๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๙๔}บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, **การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย**, หน้า ๑๖๒.

^{๙๕}สำนักงานคณะกรรมการพลเรือน, **คู่มือการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วย การสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี**, หน้า ๑๔.

^{๙๖}บุษบง ชัยเจริญวัฒนา และบุญมี ลี, **รายงานการวิจัยตั้งชีวิตธรรมาภิบาล**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๔), หน้า ๔๘-๕๐.

^{๙๗}ประพันธ์ โพธิ์วรรณ, **หลักการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ส่งเสริมการปฏิรูปการศึกษา**, (นครปฐม: สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา, ๒๕๔๔). หน้า ๑-๕.

^{๙๘}สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ ถึง ๒๕๔๙)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๐.

สืบเนื่องจนกระทั่งในปัจจุบันที่ปรากฏให้เห็นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ที่ยังมีการให้ความสำคัญของหลักธรรมาภิบาล^{๙๙}

กล่าวโดยสรุป การใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการนั้นจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขของประชาชนเกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐมีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่าลดขั้นตอนการปฏิบัติงานเกินความจำเป็นมีการปรับปรุงภารกิจของส่วนราชการให้ทันต่อสถานการณ์ประชาชนได้รับการอำนวยความสะดวกและตอบสนองความต้องการมีการประเมินผลการปฏิบัติราชการอย่างสม่ำเสมอ

๒.๓.๔ ลักษณะและองค์ประกอบของธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาลเป็นแนวคิดที่ใช้ในสาขารัฐศาสตร์โดยเป็นคำที่รวมกลุ่มคำประชาธิปไตย ประชาสังคมการมีส่วนร่วมของประชาชนสิทธิมนุษยชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน นักรัฐศาสตร์ส่วนหนึ่งเห็นว่าธรรมาภิบาลเป็นมิติใหม่ที่เน้นบทบาทของผู้บริหารในการที่จะปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ มีการตรวจสอบประเมินผลงานได้อย่างชัดเจนและมีการแข่งขันเพื่อการบริการที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับการมีธรรมาภิบาลคือการมีประชาธิปไตยไม่ได้หมายความว่านำไปสู่การมีธรรมาภิบาลเสมอไปแต่ประชาธิปไตยนั้นจะเป็นพื้นฐานที่ที่จะช่วยสนับสนุนให้มีธรรมาภิบาล^{๑๐๐}

ธีรยุทธ บุญมี กล่าวถึงธรรมาภิบาลไว้ดังนี้

๑) ธรรมาภิบาลเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานและค่านิยมซึ่งเป็นตัวอย่างแนวทางการดำเนินงานภายในองค์กรเกิดความโปร่งใส คณะกรรมการขององค์กรและผู้บริหารเป็นผู้เกี่ยวข้องและรับผิดชอบโดยตรงในการผลักดันให้องค์กรไปสู่ภาวะธรรมาภิบาล

๒) ธรรมาภิบาลเป็นกระบวนการความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างภาครัฐสังคมเอกชนและประชาชนซึ่งทำให้การบริหารราชการแผ่นดินมีประสิทธิภาพมีคุณธรรมโปร่งใสตรวจสอบได้และมีความร่วมมือของทุกฝ่าย

๓) ธรรมาภิบาลเป็นรูปแบบแห่งความสมานฉันท์การประสานงานที่จริงจังของรัฐบาล สังคมเอกชนผู้ทรงคุณวุฒิผู้นำสถาบันหลักๆ และเครือข่ายประชาคมต่างๆ ในยามวิกฤต

๔) เป็นรูปแบบระดมปัญญา (Think Tank) มากกว่ารูปแบบแห่งอำนาจ^{๑๐๑}

ในขณะที่องค์การพัฒนาศหระนาการแห่งสหประชาชาติ อังใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ เสนอความเห็นว่ หลักธรรมาภิบาลประกอบด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนกฎหมายยุติธรรมความเปิดเผยโปร่งใสการมีฉันทานุมัติร่วมในสังคมกลไกการเมืองที่ชอบธรรม ความเสมอภาคประสิทธิภาพประสิทธิผลพันธะความรับผิดชอบต่อสังคมการมีวิสัยทัศน์เชิงกลยุทธ์^{๑๐๒}

^{๙๙}สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๙), หน้า ๘.

^{๑๐๐}บุษบง ชัยเจริญวัฒนา และบุญมี ลี, รายงานการวิจัยตั้งชีวิตธรรมาภิบาล, หน้า ๗๖.

^{๑๐๑}ธีรยุทธ บุญมี, ธรรมรัตน์แห่งชาติ ยุทธศาสตร์กัญหายนะประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สายธาร, ๒๕๔๑), หน้า ๗๔.

^{๑๐๒}อารยา กอบความดี, “การบริหารวัดตามหลักธรรมาภิบาล: กรณีศึกษาวัดสามพรานจังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนเสนอหลักธรรมาภิบาลที่ได้จากการประชุมประจำปีระหว่างส่วนราชการและคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนว่าหลักธรรมาภิบาล ประกอบด้วยหลักสำคัญ ๖ ประการ คือหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใสหลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า^{๑๐๓}

สถาบันราชประชาสมาสัย กล่าวว่า ธรรมาภิบาล หรือการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี หมายถึง ขบวนการหรือขั้นตอนในการทำงานหรือกิจกรรมใดๆ ที่จัดขึ้นในสถาบันฯ เริ่มจากงานในหน้าที่รับผิดชอบแต่ละคน งานที่ได้รับคำสั่งให้ทำ หรืองานที่ร่วมกันทำจะต้องเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล ๖ หลักคือ^{๑๐๔}

๑) หลักนิติธรรม เคารพ และปฏิบัติตามกติกา ระเบียบแบบแผนและกฎหมายต่างๆ โดยไม่ละเมิดอย่างตั้งใจหรือจงใจหลีกเลี่ยงหรือไม่ตั้งใจเพราะไม่รู้ ฉะนั้นถ้าไม่แน่ใจต้องศึกษาก่อนว่าจะผิดหลักนิติธรรมหรือไม่ก่อนที่จะทำลงไป

๒) หลักคุณธรรม ในหลายแง่มุม เช่นเมตตาธรรม คือความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข จริยธรรม ทำอะไรให้ถูกต้องครบถ้วนทุกขั้นตอน กตัญญูกตเวทิตา การรู้จักบุญคุณและคิดจะตอบแทน หิริโอตตัปปะ การรู้จักละอาย และเกรงกลัวบาปกรรมไม่ดี โดยการมีคุณธรรมจะช่วยยกคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้นเป็นที่ยกย่องของคนทั่วไป

๓) ความโปร่งใส ตรวจสอบได้ทุกเรื่องราวในการทำงานตามภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบอยู่ ตอบข้อสงสัยได้ชัดเจนทุกคำถาม

๔) การมีส่วนร่วม พึงระลึกไว้ว่าตนเองเป็นสมาชิกของสถาบันฯ นอกเหนือจากงานในหน้าที่แล้ว กิจกรรมอื่นที่มีผลต่อสถาบันฯ จะต้องร่วมมือ อะไรที่มีต้องทักท้วง

๕) ร่วมรับผิดชอบต่อผลงานที่ทำเอง ทำโดยกลุ่ม ทำในนามสถาบันฯ ถ้าดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น ถ้าผิดพลาดบกพร่องต้องช่วยกันแก้ไขไม่วางเฉย

๖) ความคุ้มค่า ทั้งในแง่รูปธรรมและนามธรรมที่สัมผัสจับต้องมองเห็นได้หรือรู้สึกคุ้มค่าหรือไม่คุ้มค่า ถ้าทำตามหลักข้างต้นทั้ง ๕ มาครบถ้วนแล้ว เมื่อพิจารณาถึงหลักความคุ้มค่าแล้วไม่ผ่านควรทบทวนปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เกิดความคุ้มค่าต่อผลงานให้มากที่สุด

บุษบง ชัยเจริญวัฒนะ และบุญมี ลี ได้กำหนดองค์ประกอบในการเสริมสร้างการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีในกระทรวงมหาดไทยมี ๑๑ องค์ประกอบคือการมีส่วนร่วมความยั่งยืน สิ่งที่ชอบธรรม ความโปร่งใสความเป็นธรรมและความเสมอภาคความรู้และทักษะของเจ้าหน้าที่ความเสมอภาคทางเพศความอดทนอดกลั้น หลักนิติธรรมความรับผิดชอบต่อและการเป็นผู้นำกับดูแลเห็นได้ว่าองค์ประกอบของธรรมาภิบาลที่เสนอในกระทรวงมหาดไทยเน้นไปในทางด้านการบริหารการปกครองการพัฒนาและการกระจายอำนาจซึ่งเป็นสายงานที่กระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบโดยตรง^{๑๐๕}

^{๑๐๓}เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖.

^{๑๐๔}ราชประชาสมาสัย, สถาบัน, **ธรรมาภิบาลบันดาลสุข**, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^{๑๐๕}สุดจิต นิมิตรกุล, **กระทรวงมหาดไทยกับการบริหารจัดการที่ดี**, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๙๓.

ในทำนองเดียวกัน สมหมาย ปฐมชัยวัฒน์ กล่าวว่าหลักธรรมาภิบาลประกอบด้วยความสมเหตุสมผลที่อธิบายได้ (Accountability) ความโปร่งใสเข้าใจตรงกันความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ (Responsibility) ความเสมอภาคและความเป็นธรรม (Equitable Treatment)^{๑๐๖}

สุรพงษ์ ปนาทกุล กล่าวว่าหลักธรรมาภิบาลประกอบด้วย หลักความมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลความโปร่งใสความรับผิดชอบต่อผลงาน (Accountability) การคำนึงถึงหลักการของกฎหมายและระเบียบกติกา (Legibility) ความรับผิดชอบ (Responsibility) การมีส่วนร่วมของประชาชนและความสามารถที่จะทำนายหรือคาดการณ์ได้ (Predictability) เปิดเผย (Openness) ความเชื่อมโยงและมององค์รวม (Holistic) การคำนึงถึงคุณภาพ (Quality) เปิดโอกาสให้บุคลากรได้ใช้ศักยภาพ (Potential) อย่างเต็มที่ความซื่อสัตย์สุจริต (Honesty) ความยุติธรรมและความรู้รักสามัคคี (Unity)^{๑๐๗}

นอกจากนี้แล้ว การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทยเป็นแนวคิดที่สากลที่ถูกนำเข้ามาในสังคมไทยเหมือนๆ กับการนำเข้าแนวความคิดเรื่องประชาธิปไตยทางการเมือง แนวความคิดเศรษฐกิจ แบบเสรีนิยม และแนวความคิดทางสังคมแบบปัจเจกชนนิยม ซึ่งล้วนเป็นแนวความคิดที่สากลทั้งสิ้น ดังนั้น ธรรมาภิบาลมีความหมายรวมถึงระบบโครงสร้าง และกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของประเทศที่ภาคต่างๆ ของสังคมจะพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ธรรมาภิบาลแบบสากลเน้นตรงกฎเกณฑ์ (Norm) ที่วางระบบโครงสร้างกระบวนการและความสัมพันธ์ของภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาสังคม ในการบริหารจัดการเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของรัฐเป็นการบริหาร จัดการที่ดี (Good Governance) และเป้าหมายของธรรมาภิบาลคือการพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่าง สันติสุขของทุกภาคในสังคม^{๑๐๘}

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารกิจการโดยตั้งอยู่บนหลักนิติธรรม ความมีคุณธรรม หลักความโปร่งใส การมีส่วนร่วม การรับผิดชอบต่อ และความคุ้มค่า ในการบริหารองค์กรโดยวิธีบริหารที่มีพลัง ขับเคลื่อนที่ถูกต้องเป็นธรรม ร่วมกันทำ ร่วมกันจัดการ ร่วมกันรับผิดชอบ แก้ปัญหาพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ดังแสดงในแผนภาพที่ ๒.๔

^{๑๐๖}สมหมาย ปฐมชัยวัฒน์, หลักการปกครองที่ดีกับสภาวะแวดล้อมของระบบควบคุมภายใน, (ม.ป.ท. ๒๕๔๔), หน้า ๓๖.

^{๑๐๗}สุรพงษ์ ปนาทกุล, หลักทฤษฎีและการปฏิบัติการบริหารการศึกษา, (ลพบุรี: สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๒), หน้า ๖๑.

^{๑๐๘}กฤษฎา ใจวัฒนานุกุล, “การพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (กอสส.)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๖๑.

แผนภาพที่ ๒.๔ ลักษณะและองค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาล

หลักนิติธรรม	การตรากฎหมาย กฎข้อบังคับต่างๆ ให้เป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม มิใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของตัวบุคคล
หลักคุณธรรม	การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจ ขยันอดทน มีระเบียบวินัย มีคุณธรรม
หลักความโปร่งใส	กลไกการทำงานที่มีความโปร่งใส เปิดเผยข้อมูล และตรวจสอบได้
หลักความมีส่วนร่วม	เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความเห็นในการตัดสินใจ ไม่ว่าด้วยการแจ้งความเห็น การมีส่วนร่วมสาธารณะการแสดงประชามติ หรืออื่นๆ
หลักความรับผิดชอบ	ตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบ การใส่ใจและกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา เคารพในความเห็นที่แตกต่าง กล้าที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตน
หลักความคุ้มค่า	การบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดเพื่อให้เป็นประโยชน์สูงสุด มีความประหยัด ใช้ของอย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์ มีคุณภาพ

๒.๔ หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์

หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วย ๑) พรหมวิหาร ๒) อิทธิบาท ๓) สังคหวัตถุ ๔) สารณียธรรม ๕) สัมปยุตธรรม และ ๖) อปริหานิยธรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ พรหมวิหาร

พรหมวิหาร ๔ เป็นธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ ผู้นำ ผู้บริหาร ใช้เป็นหลักในการควบคุมความประพฤติเชื่อว่าดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น และปฏิบัติต่อมนุษย์และสัตว์ได้อย่างเหมาะสม ประกอบด้วย

๑) เมตตา คือความรักความปรารถนาดี ต้องการช่วยเหลือคนให้มีความสุข สำเร็จ สมหวัง
๒) กรุณา คือความสงสาร ที่อยากให้คนอื่นพ้นทุกข์ สนใจที่จะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ ความเดือดร้อนให้กับทั้งมนุษย์และสัตว์

๓) มุทิตา คือความเบิกบานทางจิต พลอยยินดีเมื่อเห็นคนอื่น ได้ดี มีความสุข ไม่อิจฉา ริษยา^{๑๐๙}

๔) อุเบกขา คือความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงและปฏิบัติไปด้วยความเที่ยงธรรม
พรหมวิหาร ๔ ประการเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่ประสบ กล่าวคือ

ก. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มียเมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ทั้งแต่ละคนๆ ที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นฐานประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มียเมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

ข. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มียกรุณา คือ ความพลอยรู้สึกโหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มียกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

ค. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เราก็มียมุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็มียย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการทำงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไปนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุน แต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดี ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ก็จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นั้น คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบาย

^{๑๐๙}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖.

ใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกอยาก่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมือ อย่างไรก็ตาม ปิโย เท่านั้นไม่พอ ปิโย นั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

ง. ในสถานการณ์ที่เราทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เรามี อุเบกขา หมายความว่า เมื่อใด เขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้องทำให้เสียหลัก เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้นผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างหยุดการขวนขวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคนหรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกาที่ชอบธรรม^{๑๑๐}

๒.๔.๒ อิทธิบาท

อิทธิบาท ๔ หมายถึงคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย^{๑๑๑} ในมหาปริณิพพานสูตรกล่าวว่า อิทธิบาทจัดได้ว่าเป็นหนึ่งในสังเวชนียธรรม^{๑๑๒} อันหมายถึงธรรมที่ทรงแสดงเพื่อความรู้ยิ่ง ฟังเรียน เสพ เจริญ ทำให้มากด้วยดี โดยวิธีที่พรหมจรรย์นี้จะพึงตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน เป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ในพระสูตรเดียวกัน เมื่อมารกราบพูลให้ปริณิพพาน พระพุทธองค์ตรัสความสำคัญของอิทธิบาท ๔ กับพระอานนทว่า “ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ปรรกษิแล้ว ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กับ หรือเกินกว่า ๑ กับ”^{๑๑๓}

การเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ ประกอบด้วย^{๑๑๔}

๑) เจริญอิทธิบาท คือฉันทสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์)

๒) เจริญอิทธิบาท คือวิริยสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์)

๓) เจริญอิทธิบาท คือจิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์)

๔) เจริญอิทธิบาท คือวิมิงสาสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมิงสาและความเพียรสร้างสรรค์)

หากขยายความหมายจะเห็นได้ว่า^{๑๑๕}

๑) ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

^{๑๑๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

^{๑๑๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๐.

^{๑๑๒}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๑๓๑.

^{๑๑๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๓๑.

^{๑๑๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘.

^{๑๑๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๐.

๒) วิริยะ หมายถึง ความเพียร ความขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓) จิตตะ หมายถึง ความคิด การตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝน ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

๔) วิมังสา หมายถึง ความไตร่ตรอง การหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหา เหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิถีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จำเป็นต้องใช้อิทธิบาท ๔ กล่าวคือทั้งฉันท์ ความพอใจที่จะทำภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ประสบความสำเร็จ วิริยะ มีความเพียร แม้จะพบเจอกับปัญหา อุปสรรค ก็ต้องมุ่งมั่น ฝ่าฟัน เข้มแข็ง อดทน ไปให้ถึงเป้าหมายของงานนั้นๆ ให้ได้ รวมทั้งจิตตะและ วิมังสาที่ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาใจใส่ไม่ทอดธุระในเรื่องนั้นๆ ใคร่ครวญ ไตร่ตรอง ใช้ปัญญาพิจารณาหาหนทางที่จะบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้บรรลุตามจุดหมาย การที่คณะ สงฆ์ภาค ๓ หากแต่ละรูปมีหลักอิทธิบาท ๔ เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ เปรียบเหมือนแต่ละท่านมี ยานพาหนะเป็นเครื่องมือสำหรับเกื้อกูล อนุเคราะห์ ทำประโยชน์ ให้ทั้งบ้าน วัด และโรงเรียน

๒.๔.๓ สังคหัตถ์

สังคหัตถ์ ๔ เป็นหลักพุทธธรรมที่ใช้เป็น“ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว”^{๑๑๖} ในการ “สงเคราะห์ ประชาชน”^{๑๑๗} และ “สงเคราะห์บริษัท”^{๑๑๘} ผู้กัมมัตริ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล และประสานหมู่ชนไว้ใน สามัคคี ประกอบด้วยหลักธรรมย่อย ๔ หลักธรรม ดังนี้^{๑๑๙}

๑) ทาน คือ การเสียสละ การให้ในสิ่งที่ เป็นประโยชน์และไม่เป็นโทษต่อครอบครัว และ สังคมการเสียสละตนในด้านกำลัง สุขส่วนตัว ปัญหาที่จะเรียนรู้และเข้าใจผู้อื่น ในเรื่องของทาน นั้นจำแนกได้เป็น ๒ อย่าง ตามที่ได้ปรากฏหลักฐานในทานสูตร ว่าด้วยการให้ทาน ดังที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๒ อย่าง คือ อามิสทาน (การให้สิ่งของ) และธรรมทาน (การให้ธรรม) บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ”^{๑๒๐} คือ การแนะนำข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุพระนิพพาน

๒) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพไพเราะ พูดด้วยความจริงใจ พูดในสิ่งที่ เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักจัสสุจริต คือ พูดจริง พูดไพเราะอ่อนหวาน พูดคำให้สามัคคี พูดคำมีประโยชน์

๓) อัตถจริยา คือ การประพฤติปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ เช่น การชวนช่วยช่วยเหลือ การ เอาใจใส่ เป็นต้น เป็นการสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติในสิ่งที่ เป็นประโยชน์เกื้อกูลผู้อื่น

๔) สมานัตตตา คือ การทำตนเสมอต้นเสมอปลายถูกต้องตามกาลเทศะ เป็นผู้มีความ สม่าเสมอ เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติต่อภิกษุทั้งหลายแบบไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ว่าจะมาจากสกุล พราหมณ์ ศูทร กษัตริย์ เป็นต้น

^{๑๑๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๖๗.

^{๑๑๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๑๑๘}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๑/๓๑.

^{๑๑๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

^{๑๒๐}ขุ. (ไทย) ๒๕/๘๘/๔๗๓.

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่มีภาคกิจทั้ง ๖ ด้านนั้นเป็นการ สงเคราะห์ญาติโยมแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภารกิจด้านศึกษาสงเคราะห์และศาสนสงเคราะห์ ที่ เห็นได้ชัดเจน เพราะแม้แต่ชื่อยังคำว่า สงเคราะห์ และในที่นี้หมายถึงการให้ (ทาน) ด้วยวาจาที่มี ความจริงใจ (ปิยวาจา) เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขเกื้อกูลผู้อื่น (อัตถจริยา) อย่างเสมอต้นเสมอ ปลายและตามกาล (สมานัตตตา)

๒.๔.๔ สารณียธรรม

สารณียธรรม ๖ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการ อยู่ร่วมกัน สารณียธรรม ๖ คือ

๑) เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือ กัน ทั้งต่อ หน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วย บอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจา สุภาพ แสดงความ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ตั้ง จิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้ม แจ่มใสต่อกัน

๔) สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของ เล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียวนำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วม ใช้สอย บริโภคทั่วกัน ข้อนี้ ใช้อุปปฏิวัตตโกศ ก็ได้

๕. สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ มี ความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นผู้ร่ำรังเกียจของหมู่คณะ

๖. ทิฏฐิสามัญญตา มีทิฏฐิงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มี ความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

ธรรม ๖ ประการนี้ มีคุณ คือ เป็น สารณียะ ทำให้เป็นที่ระลึกถึง เป็น ปยกรณ์ ทำให้เป็น ที่รัก เป็น ครุกรณ์ ทำให้เป็นที่ระลึกเคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ความกลมกลืนเข้าหากัน เพื่อ ความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเอกภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๑๒๑}

หลักสารณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา ที่มีการกล่าวถึง การช่วยเหลือกิจธุระ ของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็น ประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อ หน้าและลับหลัง และเป็นคุณธรรมที่ทำให้รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ทำให้เข้าใจคนอื่นมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีในการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ผู้บริหารควรนำมาปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดผลดีแก่ เพื่อนร่วมงานและการบริหารกิจการคณะสงฆ์ต่อไป

^{๑๒๑}พ.ป. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

๒.๔.๕ สัปุริสธรรม

สัปุริสธรรม เป็นธรรมของสัตว์บุรุษสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม ในหมู่คน เนื่องจากองค์ธรรมแต่ละข้อแสดงถึงการรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น ยอมรับในเหตุและผล รู้กาลเทศะการวางตนให้เหมาะสม หากบุคคลในสังคมหรือชุมชนใช้หลักสัปุริสธรรมในการดำเนินชีวิตในการปฏิบัติต่อผู้อื่น สังคมหรือชุมชนนั้นย่อมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สัปุริสธรรม ปรากฏในธัมมัญญสูตร^{๑๒} ว่า ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ธรรม ๗ ประการ คือ

- ๑) ธัมมัญญ คือ เป็นผู้รู้ธรรม
- ๒) อัตถัญญ คือ เป็นผู้รู้ความหมายแห่งภาษิต (คำพูด ข้อความ) นั้น
- ๓) อัตตัญญ คือ เป็นผู้รู้จักตนว่ามี ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณ เพียงใด
- ๔) มัตตัญญ คือ เป็นผู้รู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร

๕) กาลัญญ คือ เป็นผู้รู้จักกาล รู้ว่านี่เป็นกาลแห่งอุทเทส (การเรียนพุทธพจน์) นี่เป็นกาลแห่งปริจฉา (การสอบถามเหตุผล) นี่เป็นกาลบำเพ็ญเพียร นี่เป็นกาลหลักธัมม

๖) ปริสสัญญ คือ เป็นผู้รู้จักบริษัท ว่านี่ชัตตยบริษัท นี่พราหมณบริษัท นี่คหบดีบริษัท นี่สมณบริษัท ในบริษัทนั้นเราควรเข้าไปหาอย่างนี้ ควรยืนอย่างนี้ ควรทำอย่างนี้ ควรนั่งอย่างนี้ ควรกล่าวอย่างนี้ ควรสงบนิ่งอย่างนี้

๗) บุคคลปโรปรัญญ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้รู้จักความแตกต่างของบุคคล แต่ละบุคคลมีความแตกต่างกันอย่างไร

พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายขยายความสัปุริสธรรม ๗ ไว้ว่า^{๑๓}

๑) ธัมมัญญตา รู้จักเหตุ รู้หลักความจริง หลักการ หลักเกณฑ์ กฎแห่งธรรมดากฎเกณฑ์แห่งเหตุผลและหลักการที่จะทำให้เกิดผลนั้น เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้น

๒) อัตถัญญตา รู้จักผล ความหมาย ความมุ่งหมาย ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้ผลที่จะเกิดขึ้นเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลักนั้น เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาษิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร สิ่งที่ดีนั้นกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะเกิดผลอะไรบ้าง

๓) อัตตัญญตา รู้จักตน รู้ว่าตนเองนั้น โดยฐานะ ภาวะ เพศ ความรู้ความสามารถ ความถนัด คุณธรรม ฯลฯ เป็นอย่างไร แล้วจึงประพฤติตนให้เหมาะสมกับสิ่งที่ตนมี รวมทั้งรู้ที่จะปรับปรุงแก้ไขต่อไปอีกด้วย

๔) มัตตัญญตา รู้จักประมาณในความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ ฤๅสัทธิรู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์

^{๑๒} อ.ส.ต.ด.ก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๖.

^{๑๓} พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

๕) กาลัญญตา รู้กาล รู้เวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ หรือกระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะกับเวลา

๖) ปริสัญญุตตา รู้จักชุมชน รู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ประพจน์ต่อชุมชนนั้น เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗) บุคคลัญญุตตา หรือ บุคคลปโรปริญญุตตา รู้จักบุคคล รู้ความแตกต่างของบุคคลว่า โดย อธิบาย ศักยภาพ คุณธรรม ฯลฯ ของใครเป็นอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติตนต่อบุคคลนั้นด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ จะใช้งาน ดำเนิน ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

สำหรับคุณสมบัติของผู้ที่มีสัปปุริสธรรม ๗ พระอานนท์กล่าวไว้ในเสขปฏิบัติปาฐกสูตรดังนี้^{๑๒๔}

๑) เป็นผู้มืศรัทธา คือ เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๒) เป็นผู้มืหิริ คือ ละอายต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อกุศลธรรม

๓) เป็นผู้มืโอตตปปะ คือ กลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต กลัวต่อกุศลธรรม

๔) เป็นพหูสูต ทรงธรรมที่ได้ฟัง สัมมธรรมที่ได้ฟัง ประกาศธรรมที่ได้ฟัง จำไว้ได้ สัมมด้วยวาจา ตามเพ่งด้วยใจ แหงตลอดด้วยดี ด้วยความเห็น

๕) เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย

๖) เป็นผู้มืสติ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตน ระลึกได้แม้สิ่งที่ทำไว้แล้วนานหรือ ถ้อยคำที่พูดไว้แล้วนาน

๗) เป็นผู้มืปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันเห็นความเกิดและความดับเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์

กล่าวโดยสรุป สัปปุริสธรรม ๗ เป็นธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันเพื่อการดำเนินชีวิตที่เป็นสุข ประกอบด้วย ๑) ธัมมัญญุตตา รู้จักเหตุที่กระทำ ๒) อัตถัญญุตตา รู้จักผล รู้ประโยชน์ที่พึงประสงค์ ๓) อัตตัญญุตตา รู้จักตนว่าเป็นอย่างไร ๔) มัตตัญญุตตา รู้จักประมาณในความพอดี ๕) กาลัญญุตตา รู้กาล รู้เวลาอันเหมาะสม ๖) ปริสัญญุตตา รู้จักชุมชนรู้กิจที่จะประพจน์ต่อชุมชนนั้น ๗) บุคคลัญญุตตา หรือ บุคคลปโรปริญญุตตา รู้ความแตกต่างของบุคคล โดยคุณสมบัติของผู้ที่มีสัปปุริสธรรม ๗ คือ ๑) เป็นผู้มืศรัทธา ๒) เป็นผู้มืหิริ ๓) เป็นผู้มืโอตตปปะ ๔) เป็นพหูสูต ๕) เป็นผู้ปรารภความเพียร ๖) เป็นผู้มืสติ และ ๗) เป็นผู้มืปัญญา

ดังนั้น ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจในหลักสัปปุริสธรรมทั้ง ๗ ประการ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่จะทำให้ภาคกิจทั้ง ๖ ด้านบรรลุเป้าหมาย ยกตัวอย่างเช่นในการใช้จ่ายงบประมาณ คณะสงฆ์ต้องมีเหตุผล เข้าใจความจำเป็น ความคุ้มค่า และจัดสรรงบประมาณไปพร้อมๆ กับการเข้าใจฐานะของตนเองในการดำเนินงาน ประสานงานกับทุกภาคส่วน เป็นต้น

๒.๔.๖ อปริหานิยธรรม

หลักอปริหานิยธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในปฐมสัตตกสูตร มีรายละเอียดที่กล่าวถึงอปริหานิยธรรมธรรม ๗ ประการ ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง อปริหานิยธรรม

^{๑๒๔}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑/๒๔-๒๕.

๗ ประการแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อปริหานิยธรรม ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยัง หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ประชุมกันมาครั้ง

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์พึงทำ

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่บัญญัติสิ่งที่เรามิได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่เราบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในสิกขาบทที่ บัญญัติไว้

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาภิกษุผู้เป็นเถระ เป็นรัตติกุลญ บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยัง ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาก่อให้เกิดภพใหม่ ที่เกิดขึ้นแล้ว

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยัง เป็นผู้มุ่งหวังเสนาสนะป่า

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุตั้ง สติมั่นไว้ในภายในว่า ‘ทำอย่างไร เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงานที่ยังไม่มา ขอให้มา และ ท่านที่มาแล้ว พึงอยู่อย่างผาสุก’

ภิกษุทั้งหลายภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ ภิกษุยังมีอปริหานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอปริหานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่”^{๑๒๕}

หลักธรรมที่ใช้สำหรับการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคน ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยเฉพาะหลัก อปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับการปกครองที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของหมู่ คณะ องค์กร หน่วยงานต่างๆ คณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองจะต้องนำหลักธรรมอปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับใช้ในการปกครอง เพื่อป้องกันมิให้การบริหารหมู่คณะเสื่อมถอย แต่กลับเสริมให้เจริญเพียงส่วนเดียว สามารถนำไปใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีทั้งหมด ๗ ประการคือ

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการงานต่างๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกันโดยสม่ำเสมอ

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการประชุมและการทำกิจกรรมทั้งหลายที่พึงกระทำร่วมกัน

๓) ไม่บัญญัติ หรือล้มเลิกข้อบัญญัติต่างๆ เป็นการไม่เพิกถอน ไม่เพิ่มเติม ไม่ละเมิดหรือวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนุญ

^{๑๒๕} ๑. สดตต. (ไทย) ๒๓/๒๓/๓๗-๓๘.

๔) ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์ยาวนาน ดังนั้นเราต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มาก

๕) ไม่ข่มเหงสตรี เป็นการให้เกียรติและคุ้มครองสตรี มิให้มีการกดขี่ข่มเหงรังแก

๖) เคารพบูชาสักการะเจดีย์ คือการให้ความเคารพ ศาสนสถาน ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ อันเป็นเครื่องเตือนความจำ ปลุกเร้าให้เราทำความดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานที่สำคัญเหล่านั้นตามประเพณีที่ดำรงมา

๗) ให้การอารักขาพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ทรงศีล เป็นการจัดการให้ความอารักขา บำรุงคุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

หลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือยุแหย่ให้แตกสามัคคี^{๑๒๖}

หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในข้อธรรมที่กล่าวมาข้างต้น ถือเป็นข้อธรรมพื้นฐาน อันเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพของผู้นำในที่นี้ คือพระสังฆาธิการ ให้สามารถปกครองและสร้างความยุติธรรมและความถูกต้องดีงามให้เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ อันจะนำมาซึ่งความร่วมมือของทุกฝ่ายในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป และยังเป็นหลักธรรมที่พระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพื่อให้เป็นผู้ที่พร้อมไปด้วยจริยวัตรอันงดงามในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการวางตนของเจ้าอาวาส หรือการเป็นผู้ปกครองวัดและพระลูกวัด ตลอดจนการเป็นผู้นำชุมชนทั้งในด้านความคิด และการนำปฏิบัติในสิ่งที่จะก่อให้เกิดความสุขความเจริญ ความดีงามอย่างเหมาะสมตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา แก่ชุมชนหรือสังคมประเทศชาติต่อไป

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ครั้งนี้ มีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

ก. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล

๒.๕.๑ สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ระบุถึงฐานะหน้าที่และภารกิจของพระสังฆาธิการไว้ดังนี้ การบริหารงานเป็นกิจการของคณะสงฆ์ที่จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นฐานะหน้าที่ และเป็นภารกิจของพระสังฆาธิการจะต้องปฏิบัติ อันเป็นภารกิจของคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ประการ คือ ๑) การปกครอง ๒) การศาสนศึกษา ๓) การศึกษาสงเคราะห์ ๔) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕) การสาธารณูปการ และ ๖) การสาธารณสงเคราะห์^{๑๒๗}

^{๑๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

^{๑๒๗} สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการและพระวินยาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒), หน้า ๗๑.

๑.๖.๒ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุถึงภารกิจที่สำคัญของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในแต่ละด้าน ดังนี้

๑) ด้านศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่นๆ อันควรแก่สมณะ ซึ่งได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรม หรือการศึกษาธรรมบาลี ซึ่งปัจจุบันได้จำแนกเป็นสองส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

๒) ด้านศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปปัจจุบันมีการดำเนินการดังนี้ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดโรงเรียนราษฎร์ สงเคราะห์ที่วัดสนับสุนน

๓) ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม เป็นการเผยแผ่ศาสนาธรรม ดำเนินการใน ๒ ลักษณะ คือ เป็นโครงการปฏิบัติสืบเนื่องและเป็นโครงการเฉพาะกิจปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล

๔) ด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคมโดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อนโครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาส พระภิกษุเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชน และประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาเด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ เป็นต้น

๕) ด้านสาธารณูปการ เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่นๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแลบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและبارมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ทางวัดจะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการศาสนาเป็นบางส่วนเรียกว่า เงินอุดหนุนบูรณะวัด

๖) ด้านการปกครอง งานปกครองของสงฆ์ อาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยลำดับชั้นการปกครองคณะสงฆ์ ไว้ดังนี้มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม^{๑๒๘} และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ พ.ศ. ๒๕๔๑ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง และหมวด ๓ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค^{๑๒๙}

๑.๖.๓ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ ข้อที่ ๕ ว่าด้วยเรื่อง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่ เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนาหรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่าย คือ ๑) การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม๒)

^{๑๒๘}สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๕๖), หน้า ๖.

^{๑๒๙}กรรมการมหาเถรสมาคม, แลลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๘๖ ฉบับพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร: มหาเถรสมาคม, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

การศาสนศึกษา ๓) การศึกษาสงเคราะห์ ๔) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕) การสาธารณูปการ และ ๖) การสาธารณสงเคราะห์ วิธีดำเนินงานการทั้ง ๖ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม แต่บางการคงเป็นไปตามจารีต คือ ปฏิบัติตามจารีตที่มีอยู่^{๑๓๐}

การปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะเกิดขึ้นในสังคมชาวพุทธที่มีรูปแบบและประวัติอย่างยาวนาน^{๑๓๑}

๑.๖.๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงความหมายการปกครองคณะสงฆ์ หรือการบริหารคณะสงฆ์ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัย คือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษาก็ต้องปกครองด้วยอำนาจเมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิปักษ์ ที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหา เริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยังต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลว^{๑๓๒}

๑.๖.๕ พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญฺโญ) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนาหรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่าย คือ การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม(การปกครอง) การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์^{๑๓๓}

๑.๖.๖ พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงฺโกล) ได้เขียนแนวคิดเรื่อง “การบริหารวัด” การบริหารวัด มีความหมายกว้าง ทั้งดูแลรักษาตน การปกครอง ดูแลรักษาหมู่คณะคือพระภิกษุสงฆ์ทั้งวัด รวมทั้งสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักในวัด และทั้งการจัดการของวัด ซึ่งมีทั้งกิจกรรมต่างๆ พิธีกรรมต่างๆ และการจัดการทางด้านการเงินและทรัพย์สินอื่นๆ ของวัดอันเป็นส่วนรวมของพระภิกษุทั้งวัด^{๑๓๔}

สรุปเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ที่นักวิชาการได้กล่าวถึงการบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้นสามารถสรุปได้ว่า เป็นภารกิจที่คณะสงฆ์จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี

^{๑๓๐}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, กฎมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๑๓๑}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

^{๑๓๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๑๓๓}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๑๓๔}พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงฺโกล), การบริหารวัด, (ราชบุรี: วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐.

๖ ฝ่ายคือ การปกครอง (การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม) การศาสนาศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ การบริหารทั้ง ๖ ด้านนี้เป็นสิ่งที่เจ้าคณะพระสังฆาธิการต้องให้ความสำคัญยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติโดยยึดหลักพระธรรมวินัย และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นสำคัญเพื่อเป็นการรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาดังนั้นพระสังฆาธิการมีหน้าที่ในการปกครองและบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะบ่งชี้ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรสืบต่อไป

๑.๖.๗ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้พูดถึงธรรมาภิบาลในหัวข้อเรื่องพระพุทธศาสนากับหลักธรรมาภิบาล สรุปได้ว่า ธรรมาภิบาลต้องมีองค์ประกอบ ๓ ด้าน คือ ๑) ธรรมาภิบาลด้านธุรกิจ (Economic Good Governance) ยกตัวอย่าง ประเทศไทยเศรษฐกิจตกต่ำในปี พ.ศ.๒๕๔๐ เพราะมีปัญหาด้านเศรษฐกิจเรียกว่า ธรรมาภิบาลด้านธุรกิจบกพร่อง ๒) ธรรมาภิบาลด้านการเมือง (Political Good Governance) ยกตัวอย่าง การเมืองลุ่มๆ ดอนๆ ปัญหารัฐธรรมนูญใช้ไม่ต่อเนื่องเรียกว่าธรรมาภิบาลด้านการเมืองบกพร่อง และ ๓) ธรรมาภิบาลด้านราชการ (Bureaucracy Good Governance) ยกตัวอย่าง พัฒนาประเทศเมื่อไรก็มีปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน เป็นเรื่องที่ทราบโดยทั่วกันในแวดวงด้านราชการ เรียกว่าธรรมาภิบาลด้านราชการบกพร่อง ทั้ง ๓ ด้านนี้หมายถึง กระบวนการ (Processes) ของการตัดสินใจที่ดีเป็นกระบวนการของการตัดสินใจหรืออำนาจสั่งการที่ดีจะเป็น Good Governance คือต้องมีธรรมาภิบาลประกอบ^{๑๓๕}

๑.๖.๘ ดิษ นัท ฮันท์ (Thich Naht Hanh) กล่าวถึงหลักธรรมาภิบาลในหัวข้อเรื่องคุณูปการแห่งพระพุทธศาสนาที่มีต่อธรรมาภิบาลและการพัฒนา (Buddhist Contributions to Good Governance and Development) สรุปได้ว่า นักการเมืองนักธุรกิจไม่สามารถนำความสุขมาสู่ชีวิตได้เราไม่สามารถปกครองไม่สามารถนำพาประเทศชาติถ้าเราไม่มีอำนาจ แต่หลายครั้งเราใช้อำนาจในทางที่ผิดเราทุกคนมีอำนาจในตัวเองในฐานะที่เป็นคู่รัก เรามีอำนาจในฐานะที่เป็นคุณพ่อเราก็มีอำนาจเหมือนกันถ้าเราใช้อำนาจในทางที่ผิด อำนาจนั้นก็ทำให้คนอื่นมีความทุกข์ไปด้วยเมื่อมีเงินทอง มีชื่อเสียง มีอำนาจ เราตกอยู่ในความทุกข์ได้ถ้าเราไม่มีอำนาจทางวิญญาณ เราก็ไม่สามารถใช้อำนาจในทางที่ถูกต้อง ในพระพุทธศาสนามีคำสอนที่ช่วยให้นักการเมือง นักธุรกิจมีความสุขได้ดังนั้นประเด็นสำคัญเราควรตั้งมั่นใน ๑) เราควรใช้สติในการดำเนินชีวิต ๒) ใช้ปัญญาเป็นฐานการพัฒนาชีวิต และ ๓) ใช้พลังแห่งความเมตตา ความรัก เป็นพลังที่เราควรบ่มเพาะหรือเจริญให้มาก การปกป้องชีวิตมีเมตตา ปกป้องโลกและชีวิตบนโลกและจักรวาล^{๑๓๖}

๑.๖.๙ อริยพุทธ บุญมี ได้เขียนถึงธรรมาภิบาลในหัวข้อเรื่อง ธรรมรัฐแห่งชาตินิพพาน การกู่หายณะประเทศไทย หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงความหมายของธรรมรัฐ ความจำเป็นต้องมีธรรมรัฐแห่งชาติ รูปแบบ ภารกิจของธรรมรัฐแห่งชาติ วิถีพิเศษกิจของไทยกับปัจจัยที่ทำให้เกิดธรรมรัฐแห่งชาติ รวมถึงการกู่ชาติจากหายณะได้แก่ การเพิ่มทุนทางการเมือง การเพิ่มทุนทางสังคมให้กับประเทศและการเพิ่มทุนทางค่านิยม วัฒนธรรม ตลอดจนเสนอกรอบความคิดในการปฏิรูปตัวเองอีก

^{๑๓๕}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “พระพุทธศาสนากับธรรมาภิบาล”, พุทธจักร, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๘ (สิงหาคม ๒๕๕๐): ๖.

^{๑๓๖}ดิษ นัท ฮันท์, “คุณูปการแห่งพระพุทธศาสนาที่มีต่อธรรมาภิบาลและการพัฒนา”, พุทธจักร, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๘ (สิงหาคม ๒๕๕๐): ๖๓.

ส่วนหนึ่งเป็นการกล่าวถึงวิกฤติโกสินทร์ครั้งที่ ๒ ที่ประชาธิปไตยแบบตัวแทนล้มเหลวและเสนอประชาธิปไตยแบบตรวจสอบขึ้นมาแทนที่ เพื่อสร้างทางออกในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจล้มเหลว^{๑๓๗}

๑.๖.๑๐ **บรรศักดิ์ อุวรรณโณ** ได้เขียนถึงธรรมาภิบาลในหัวข้อเรื่อง การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย สรุปได้ว่า หลักธรรมาภิบาลเป็นแนวคิดที่สากลที่ถูกนำเข้ามาในสังคมไทยเหมือนกับ การนำเข้าแนวความคิดเรื่องประชาธิปไตยทางการเมือง แนวความคิดเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและแนวความคิดทางสังคมแบบปัจเจกชนนิยม ล้วนเป็นแนวความคิดที่สากลทั้งสิ้น ธรรมาภิบาล (Good Governance) ในความหมายแบบสากลนี้มีความหมายรวมถึงระบบโครงสร้างและกระบวนการที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของประเทศเพื่อที่ภาคต่างๆ ของสังคมจะพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ธรรมาภิบาลแบบสากลเน้นตรรกะเกณฑ์ (Norm) ที่วางระบบโครงสร้างกระบวนการและความสัมพันธ์ของภาครัฐ ภาคธุรกิจ เอกชน และภาคประชาสังคมในการบริหารจัดการเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของรัฐเป็นการบริหารจัดการที่ดี (Good Governance) และเป้าหมายของธรรมาภิบาลก็คือการพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของทุกภาคในสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ธรรมาภิบาลมีจุดหมายในการสร้างความเป็นธรรมในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับทุกภาคในสังคมไม่ใช่ภาพใดภาคหนึ่ง^{๑๓๘}

๑.๖.๑๑ **ประเวศ วะสี** ได้เขียนถึงเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม และได้เขียนถึงธรรมาภิบาลในหัวข้อเรื่อง ธรรมรัฐแห่งชาติกับอนาคตของประเทศ สรุปได้ว่า ธรรมรัฐแห่งชาติ (Good governance) มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการฟื้นฟูบูรณะประเทศ ถ้าปราศจากธรรมรัฐแห่งชาติประเทศไทยไม่มีทางหายวิกฤติ เพราะธรรมรัฐแห่งชาติ หมายถึงชาติที่มีความถูกต้อง ถ้าปราศจากความถูกต้องเราเจริญไม่ได้ความไม่ถูกต้องนำไปสู่วิกฤติทางเศรษฐกิจรุนแรงที่สุดอย่างที่เราเห็นๆ กันอยู่^{๑๓๙}

๑.๖.๑๒ **ปรีชา ช่างขวัญยืน** ได้เขียนหนังสือเรื่อง ธรรมรัฐ ธรรมราชา โดยได้พูดถึงเกี่ยวกับแนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองการปกครองตามแนวความคิดตามหลักพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎกโดยเน้นว่าผู้ปกครองที่ดีคือผู้ปกครองที่เป็นธรรมราชา หมายถึง ผู้ปกครองที่ทรงธรรม มีจุดหมายเพื่อให้คนในรัฐยึดถือธรรมะเป็นหลักในการดำเนินชีวิตโดยผู้เขียนเองได้สรุปลักษณะที่ดีตามระบอบธรรมราชาไว้ด้วยว่า ผู้ปกครองที่ดีต้องมีลักษณะดังนี้ ๑) ผู้ปกครองต้องมีความรู้ ๒) ผู้ปกครองต้องเป็นคนดี คือปกครองตนได้ก่อนจึงจะปกครองผู้อื่น ๓) ผู้ปกครองต้องอุทิศตน ๔) ผู้ปกครองต้องมีจุดหมายเพื่อให้ผู้ได้ปกครองทุกหมู่เหล่า ๕) การปกครองที่ดีต้องเป็นธรรม ผู้ปกครองที่ดีต้องส่งเสริมคนดี ๖) ผู้ปกครองต้องเป็นคนงาม คือผู้ปกครองต้องเป็นคนควบคุมอารมณ์ได้ ๗) ผู้ปกครองต้องส่งเสริมความดีงาม ๘) ผู้ปกครองต้องสร้าง

^{๑๓๗}ธีรยุทธ บุญมี, ธรรมรัฐแห่งชาติ ยุทธศาสตร์กู้หายนะประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สารธาร, ๒๕๔๑), หน้า ๖๖.

^{๑๓๘}บรรศักดิ์ อุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๓๙}ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม, (กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

และแผ่ความร่มเย็นเป็นสุข คือพิพากษาคดีต่างๆ โดยเป็นธรรม ๙) ผู้ปกครองต้องรักษารัฐไว้ไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของคนต่างชาติ และ ๑๐) มีความห่วงใยใกล้ชิดประชาชน^{๑๔๐}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑๓ พระมหาไชว์ ทสฺสนีโย (ผลเจริญ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารการปกครองคณะสงฆ์ไทยตามหลักธรรมาภิบาล” จากการศึกษาพบว่า

๑) การบริหารการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล พบว่า สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา บริหารคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง มีพระธรรมวินัยเป็นกฎเกณฑ์หลักในการบริหารงาน มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดี และพระเถระอีกหลายรูปช่วยงานทำให้การบริหารงานคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย กาลต่อมาพระพุทธองค์ทรงมอบอำนาจให้คณะสงฆ์ปกครองกันเอง ปัญหาในการบริหารงานมีน้อยเพราะพระสงฆ์โดยส่วนมากเป็นพระอรหันต์ การบริหารสมัยพุทธกาลเป็นรูปแบบแนวราบ มีข้อเด่นคือ ๑) ไม่ตกเป็นภาระหนักของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเกินไป ๒) มีโครงสร้างที่ยืดหยุ่นแต่เข้มแข็งหลักการ ๓) มีความตื่นตัวและสามารถปรับตัวได้ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ๔) มีการบริหารงานในเชิงรุกมากกว่าการตั้งรับ ๕) ทำงานได้กระจายทั่วถึง มิใช่จำแนกในรูปแบบชนชั้นวรรณะ และ ๖) มีความต่อเนื่อง

๒) การบริหารการปกครองคณะสงฆ์ไทยปัจจุบันพบว่า การบริหารการปกครองคณะสงฆ์ที่ต่อเนื่องกันมานาน ช่วงต้นของการบริหารคณะสงฆ์ในประเทศไทยจุดแข็งทำให้เป็นเอกภาพได้ดี ต่อมาเมื่อโลกเปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์โลกไร้พรมแดนทำให้จุดแข็งบางอย่าง กลายเป็นจุดอ่อนหลายประการที่จะต้องปรับปรุงแก้ไข เช่นการรวมศูนย์อำนาจ การแก้ปัญหาที่ขาดประสิทธิภาพ การสื่อสารกันระหว่างองค์กรสงฆ์ การทำงานในตำแหน่งเดิมนานๆ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงให้คนพื้นที่ได้มีโอกาสแก้ปัญหาอย่างใกล้ชิด การไม่เปิดโอกาสให้พุทธบริษัทได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือพระพุทธานุศาสน์อย่างเต็มที่ และมีปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ คือพระผู้ปกครองควรอยู่ในพื้นที่นั้น พระผู้ปกครองควรมีความรู้เรื่องการบริหารการปกครองที่ดี และผู้ปกครองระดับสูงควรมีความตั้งใจจริงในการจัดการศึกษาและเข้าใจในหน้าที่ของผู้ปกครองให้ดียิ่งขึ้น

๓) นโยบาย ปัญหา อุปสรรคการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน พบว่านโยบายขาดความชัดเจนเมื่อเทียบกับองค์กรของรัฐและภาคธุรกิจเอกชนขาดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์ในการทำงานทั้งระยะสั้นและระยะยาว ขาดตัวชี้วัดความสำเร็จของการดำเนินงานคือแผนการทำงาน เจ้าคณะพระสังฆาธิการไม่ได้เข้าไปดูแลสอดส่องดูแลพระสงฆ์สามเณรภายใต้การปกครองอย่างแท้จริง การคัดสรรคนเข้าศาสนาค่อนข้างหลวม จึงทำให้ผู้บวชเข้ามามักมีปัญหาเกิดขึ้นบ่อยๆ ผู้บริหารไม่ค่อยมีความรู้ความสามารถที่แท้เข้ามาบริหารงานคณะสงฆ์และผู้บริหารมักมีอายุมากที่ต้องแบกรับงานบริหารคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ คำสั่ง มติมหาเถรสมาคมไม่ค่อยได้รับการปฏิบัติตาม ขาดการติดตามอย่างมีประสิทธิภาพ

๔) พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์กับหลักธรรมาภิบาล พบว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ปัจจุบันส่วนดีช่วยเอื้อต่อการส่งเสริมให้มีการธำรงรักษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยแล้วพระสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายของบ้านเมืองช่วยส่งเสริมและคุ้มครองด้วย พ.ร.บ. สงฆ์เกิดขึ้นใน

^{๑๔๐}ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒),

สมัยเผด็จการ ไม่ค่อยเอื้อต่อรูปแบบการปกครองในปัจจุบัน ขาดคล่องตัว ไม่ค่อยกระจายอำนาจ องค์กรไม่สามารถสนองงานระดับถัดไปของมหาเถรสมาคม โครงสร้างของมหาเถรสมาคมควรกระจายอำนาจมากกว่านี้ ควรมีสังฆสภา ควรมีคณะพระวินัยธรทำหน้าที่คล้ายศาลสงฆ์ และที่สำคัญที่สุดคือ การบริหารควรเป็นรูปของคณะกรรมการมากกว่าที่จะให้อำนาจแก่เจ้าอาวาสเพียงรูปเดียว การแต่งตั้งพระผู้บริหารไม่ได้เปิดโอกาสไม่ให้พระในวัดตลอดทั้งพุทธบริษัทที่อุปัชฌาย์ได้มีส่วนร่วมคัดเลือก มักจะใช้อำนาจของผู้บริหารแต่งตั้งเข้าไป การแต่งตั้งอุปัชฌาย์ และสมณศักดิ์ก็ไม่ค่อยคำนึงถึงถืออาวุโส ตัวพระราชบัญญัติคณะสงฆ์หลายเรื่อง ทำให้เห็นว่าไม่สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความไม่โปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม

๕) พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์กับหลักธรรมาภิบาล พบว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ปัจจุบันส่วนดีช่วยเอื้อต่อการส่งเสริมให้มีการธำรงรักษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แล้วพระสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายของบ้านเมืองช่วยส่งเสริมและคุ้มครองด้วย พ.ร.บ. สงฆ์เกิดขึ้นในสมัยเผด็จการ ไม่ค่อยเอื้อต่อรูปแบบการปกครองในปัจจุบัน ขาดคล่องตัว ไม่ค่อยกระจายอำนาจ องค์กรไม่สามารถสนองงานระดับถัดไปของมหาเถรสมาคม โครงสร้างของมหาเถรสมาคมควรกระจายอำนาจมากกว่านี้ ควรมีสังฆสภา ควรมีคณะพระวินัยธรทำหน้าที่คล้ายศาลสงฆ์ และที่สำคัญที่สุดคือ การบริหารควรเป็นรูปของคณะกรรมการมากกว่าที่จะให้อำนาจแก่เจ้าอาวาสเพียงรูปเดียว การแต่งตั้งพระผู้บริหารไม่ได้เปิดโอกาสไม่ให้พระในวัดตลอดทั้งพุทธบริษัทที่อุปัชฌาย์ได้มีส่วนร่วมคัดเลือก มักจะใช้อำนาจของผู้บริหารแต่งตั้งเข้าไป การแต่งตั้งอุปัชฌาย์ และสมณศักดิ์ก็ค่อยไม่คำนึงถึงถืออาวุโส ตัวพระราชบัญญัติคณะสงฆ์หลายเรื่อง ทำให้เห็นว่าไม่สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความไม่โปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม การบริหารจัดการวัดเพียงเรื่องเดียวก็พบจากทั้งสองหลักนี้มาก งานวิจัยหลายเรื่องระบุชัดเจนว่าการบริหารจัดการในปัจจุบันมีความหย่อนยานในเรื่องทั้งสองหลักนี้มาก^{๑๔๑}

๑.๖.๑๔ พระระพิน พุทธิสาร (ด้วงลอย) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดองค์กรบริหารสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดเชิงพุทธ” จากการศึกษาพบว่ารูปแบบ ๑) การจัดองค์กรครั้งพุทธกาล ยึดพระธรรมวินัยเป็นแกนกลางร่วมกัน ๒) มีการจัดแบ่งงาน ๓) การมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ ๔) การจัดสายการบังคับบัญชาและระบบเครือข่าย ๕) การประสานงานภายใน ๖) มีระบบความรู้(ปัญญา)เป็นเครื่องมือทำให้เกิดการปฏิบัติไปตามเจตนารมณ์ขององค์กร การจัดตั้งองค์กรสมัยใหม่ เป็นการจัดองค์กรที่มีระบบ วิธีการที่ชัดเจน ทั้งนโยบายยุทธศาสตร์ แต่เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดขององค์กร เน้นที่ประโยชน์ในเชิงวัตถุและผลกำไร เมื่อนำรูปแบบการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนาไปเปรียบเทียบกับเชิงวิเคราะห์กับการจัดองค์กรตามแนวคิดของศาสตร์สมัยใหม่พบว่ามี ความเหมือนกันแต่แตกต่างที่เป้าหมายขององค์กร^{๑๔๒}

๑.๖.๑๕ ทรงวิทย์ แก้วศรี ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้าผลแห่งการวิจัยพบว่า หลักการบริหารสมัยใหม่ตามรูปแบบการบริหารเชิงยุทธวิธีนั้น สอดคล้องกันกับวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้มาก่อนแล้วทั้งสิ้น วิธีการของพระองค์เป็นวิธีการ

^{๑๔๑}พระมหาโชวี ทสฺสนีโย (ผลเจริญ), “การบริหารการปกครองคณะสงฆ์ไทยตามหลักธรรมาภิบาล”, *วิทยานิพนธ์การจัดการคุชฌิบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๓), หน้า ๒-๔.

^{๑๔๒}พระระพิน พุทธิสาร (ด้วงลอย), “การจัดองค์กรบริหารสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดเชิงพุทธ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒.

ปฏิบัติจริง เรียบง่าย กระชับรัดกุม ตรงประเด็น สามารถจัดการแก้ปัญหาการบริหารได้ทุกอย่าง ได้ผล มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะทุกกระบวนการความคิดของพระองค์เป็นระบบและสมเหตุสมผล จากสมมุติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีข้อเท็จจริงและหลักฐานตาม คัมภีร์พระพุทธศาสนายืนยันว่า

๑) พระพุทธเจ้าทรงประกาศศาสนา ด้วยพระปรีชาสามารถและพระกุศโลบายอันแยบยล ลึกซึ้ง ยุทธวิธีของพระองค์นั้นเมื่อเทียบเคียงแล้วแสดงว่าทฤษฎีการบริหารเชิงยุทธวิธีของตะวันตกมา สอดคล้องกับวิธีการของพระพุทธเจ้าโดยมีข้อสงสัย ทั้งวิธีการของพระพุทธองค์มีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุดด้วย

๒) ตามหลักการวิเคราะห์สวอต (SWOT Analysis) ของตะวันตก แยกการวิเคราะห์ สภาพแวดล้อมออกเป็น ๒ คือการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก เพื่อหาโอกาสและภัยอันตรายและ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน เพื่อหาจุดแข็งและจุดอ่อน พระพุทธเจ้าทรงวิเคราะห์โดยรวมทุก สภาพแวดล้อม ในการวิเคราะห์นั้น ผู้วิจัยจำแนกสภาพแวดล้อมต่างๆ ออกเป็น ๓กลุ่มคือ สภาพแวดล้อมทางศาสนา สภาพแวดล้อมทางการเมืองการปกครอง และสภาพแวดล้อมทางสังคม พระพุทธเจ้าทรงทราบจุดแข็ง, จุดอ่อน, ภัยอันตราย และโอกาสช่องทางได้เป็นอย่างดี จึงทรงสามารถ นำพระพุทธศาสนาเข้าแทรกซึมในหมู่ประชาชนชาวชมพูทวีป จนประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้ มั่นคงภายในเวลาเพียง ๔ ปี

๓) ผลของการศึกษาวิจัยพบว่า กระบวนการคิดออกมาเป็นทฤษฎีระหว่างตะวันตกกับ พระพุทธเจ้าแตกต่างกัน ตะวันตกหรือสามัญชนทั่วไปนั้นคิดตั้งทฤษฎีจากปัญญาคือความรู้แค่ ๒ ประการ ได้แก่จินตตามยปัญญาและสุตมยปัญญา จึงเป็นการตั้งสมมุติฐานแล้วคิดหาวิธีการเพื่อไปสู่ เป้าหมาย โดยคาดคะเนเอาว่าจะต้องเป็นไปตามนั้น ซึ่งอาจไม่แน่นอนแต่พระพุทธเจ้าทรงคิดค้นทฤษฎี จากภวามยปัญญา ได้ผ่านการทดลองปฏิบัติการจนเห็นผลมาแล้ว จึงทรงนำมาประมวลสรุปเป็น ทฤษฎี อาจจะกล่าวได้ว่าตะวันตกคิดทฤษฎีต่าง ๆ ได้เพียงแค่ “ทฤษฎี”(Theory) แต่พระพุทธเจ้านั้น ทรงคิดได้ถึงขั้นเป็น “ทฤษฎีบท” (Theorem)

๔) ยุทธวิธีการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้าทุกขั้นตอน สามารถนำหัวข้อธรรมมาใช้ เป็นหลักควบคุมกันไปได้อย่างกลมกลืน กล่าวคือ การคิดใช้โยนิโสมนสิการ, การตัดสินใจใช้ปริยญา ๓ อธิฐานธรรม ๔ และปัญญจธรรม ๓, การวางแผนใช้โกศล ๓ และสัมมปปธาน ๔,การบริหารใช้อัทธิ บาท ๔ พละ ๔ และทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔, ภาวะผู้นำใช้อัตตหิตสมบัติ พรหิตปฏิบัติ และ ยุทธการแบบทหารมีอาชีพตามที่ตรัสไว้ในโยธาชิวสูตร

๕) ยุทธวิธีของพระพุทธเจ้านั้น สามารถบูรณาการออกมาใช้กับการดำเนินงานทั่วไปใน องค์การต่างๆ ในที่นี้ได้แสดงเป็นรูปแบบไว้ ๓ รูปแบบคือ “แบบตรีกรรม”, “แบบจตุรารยัสส”, และ “แบบรัตนตรัย” แต่ละแบบแสดงด้วยแผนภูมิให้เห็นวิธีการและขั้นตอนอย่างชัดเจน สุดท้ายได้แสดง ตัวอย่างการบูรณาการยุทธวิธีแบบพุทธวิธี ใช้กับห้องสมุดและสถาบันวิทยบริการ “แบบรัตนตรัย” เพื่อเป็นแบบอย่างแก่องค์การต่าง ๆ นำไปประยุกต์ใช้ ในฐานะเป็น “องค์ความรู้ใหม่” ต่อไป^{๑๔๓}

^{๑๔๓}ทรงวิทย์ แก้วศรี, “การศึกษาวเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓-๔.

๑.๖.๑๖ **นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง** ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก ผลการวิจัยพบว่า ๑) รูปแบบของการปกครองทางการเมืองมี ๒ รูปแบบได้แก่การปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวในการปกครองรูปแบบนี้คือพระราชารปกครองแบบสามัคคีธรรมซึ่งอำนาจอยู่ในมือของชนชั้นสูง และมีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยในปรัชญากรีก ส่วนรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนานั้นมีพัฒนาการโดยเริ่มต้นจากพระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์ในฐานะธรรมราชาจนกระทั่งพระพุทธองค์ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการปกครอง จึงเป็นรูปแบบการปกครองเฉพาะตน ๒) หลักการของการปกครองแบบราชาธิปไตยได้แก่ หลักธรรมต่างๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้จำนวนมากเพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งในการใช้อำนาจของผู้ปกครองเนื่องจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวและหลักการของการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีหลักการปกครองที่สำคัญคือ อปรีหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อสร้างความสามัคคีและหลักธรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง ส่วนหลักการของการปกครองคณะสงฆ์นั้นมีพระธรรมวินัยเป็นหลักการปกครองสำคัญซึ่งคณะสงฆ์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่างๆให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย^{๑๔๔}

๑.๖.๑๗ **อุทัย สติมัน** ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนทัศน์พุทธธรรมาภิบาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดธรรมาภิบาลยังมีอำนาจแบบอัตตาธิปไตยรวมถึงอุปทาน๔ แฝงอยู่ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเป้าหมายในเชิงผลประโยชน์จะมุ่งประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักมากกว่าประโยชน์ส่วนรวมส่วนพุทธธรรมาภิบาลจะเน้นประโยชน์ทั้งสองคือประโยชน์ของทุกฝ่ายรวมทั้งประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้าสาเหตุสำคัญที่ทำให้ธรรมาภิบาลไม่ประสบความสำเร็จส่วนหนึ่งเกิดจากความสลับซับซ้อนของสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับต่างๆ แนวคิดพุทธธรรมาภิบาลให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคนทั้งโลกจะเห็นได้ว่าธรรมาภิบาลนั้นเป็นเรื่องของการบริหารจัดการผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสียซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญและยากที่สุดจุดอ่อนสำคัญของแนวคิดธรรมาภิบาลแบบวิทยาการโลกปัจจุบันก็คือเป็นแนวคิดแบบวัตถุนิยมหรือประโยชน์นิยมและให้ความสำคัญกับผู้มากกว่าประชาชนโดยใช้กฎหมายกติการ่วมเป็นเครื่องมือควบคุมประชาชนมากกว่าที่จะเริ่มต้นภายในจิตใจซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งอันเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา^{๑๔๕}

๑.๖.๑๘ **แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม** ศึกษาเรื่อง การบริหารองค์การตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการบริหารองค์การตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ๖ ประการ สรุปได้คือ ๑) หลักนิติธรรมเชิงพุทธ ได้แก่วินัยบัญญัติซึ่งเป็นแบบแผนและกฎเกณฑ์ทางพระพุทธศาสนา โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขทรงปกครองพุทธบริษัท ๔ โดยยึดหลักธรรมเนียมจริยา ๓ อันเป็นแบบแผนทางพระพุทธศาสนา ๒) หลักคุณธรรมเชิงพุทธ ได้แก่อปรีหานิยธรรม ๗ ประการซึ่งเป็นหลักธรรมที่ภิกษุปฏิบัติตามแล้วพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมมีความสามัคคีพร้อมเพรียงนอกจากความสามัคคีแล้วผู้บริหารต้องเป็นผู้รู้เหตุผลในการบริหารองค์การด้วยหลัก

^{๑๔๔}นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, “รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

^{๑๔๕}อุทัย สติมัน, “กระบวนทัศน์พุทธธรรมาภิบาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓-๔.

สัปปริสธรรม ๗ ประการ ซึ่งเป็นคุณธรรมของผู้บริหารตั้งอยู่ในหลักธรรมาธิปไตย การถือธรรมหลักการการเป็นสำคัญบริหารองค์การอย่างมีคุณธรรมด้วยสังคหวัตถุ ๔ ธรรมที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจ และพรหมวิหาร ๔ ๓) หลักความโปร่งใสเชิงพุทธ กล่าวคือการบริหารองค์การพระพุทธเจ้าทรงไม่ประสงค์ให้การกระทำทุกอย่างเป็นความลับ ต้องซื่อสัตย์ตรงไปตรงมาตรวจสอบได้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ๔) หลักความมีส่วนร่วมเชิงพุทธ พระพุทธเจ้าให้พระสาวกมีส่วนร่วมในการบริหารเช่นในกรณีที่ส่งพระอรหันตสาวก ๖๐ รูปออกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรก ๕) หลักความรับผิดชอบเชิงพุทธ ทรงแต่งตั้งสาวกทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นเอตทัคคะ คือเป็นผู้ชำนาญรับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ และ ๖) หลักความคุ้มค่าเชิงพุทธ พระพุทธเจ้าให้โอวาทบรรดาสงฆ์สาวกให้ใช้ปัจจัย ๔ อย่างคุ้มค่า เพื่อเป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสังแวดล้อม^{๑๔๖}

๑.๖.๑๙ **โชติ บติรัฐ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการบริหารงานของพระสังฆราชที่การในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้าน มีผลดังนี้ ในการบริหารคน มีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพในการบริหารภาระงานมีการออกกฎระเบียบในการปกครองคณะสงฆ์และกำหนดโทษผู้ที่ละเมิดกฎระเบียบที่วางไว้ และในการบริหารองค์การมีการทำงานเป็นทีม ๒) ประสิทธิภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้านมีผลดังนี้ในการบริหารคนมีการดำเนินไปอย่างรวดเร็วสนองต่องานที่มอบหมายให้ทำโดยใช้คนตรงกับความรู้ความสามารถในการบริหารภาระงาน มุ่งบริหารอย่างประหยัดคุ้มค่า และสนองต่อความต้องการของผู้มาติดต่อ และในการบริหารองค์การได้เน้นในเรื่องสร้างศรัทธาเข้าวัดปฏิบัติธรรมมากขึ้น ๓) ศักยภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้านมีผลดังนี้ในการบริหารคนมีการนำจุดเด่นของบุคลากรมาใช้ในการบริหารงานและแก้ปัญหาจุดด้อยของบุคลากรในการบริหารงานในการบริหารภาระงานมีการประยุกต์เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการบริหารงาน และในการบริหารองค์การมีการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อพัฒนาองค์การอย่างต่อเนื่อง ๔) สำหรับแนวทางการพัฒนาการบริหารคนการบริหารภาระงานและการบริหารองค์การของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้านมีข้อเสนอแนะดังนี้ ควรมีวิธีการพัฒนาคนให้เก่งมีความรู้ความสามารถให้มีความรู้ความเข้าใจรักพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยวิธีการส่งเสริมให้พระสังฆาธิการมีการศึกษาและพัฒนาภาวะผู้นำ มีการพัฒนาสมรรถนะภาระงานด้านบริหารโดยอบรมให้พระสังฆาธิการให้เป็นผู้รู้ ในการพัฒนาจิตใจ จริยธรรม คุณธรรมและให้มีความรู้และทักษะในเรื่องการป้องกันไม่ให้พุทธศาสนิกชนเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนาและตั้งมั่นความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนต่อไป^{๑๔๗}

๑.๖.๒๐ **พระครูปลัดอาทิตย์ อตถเวที** (ชองดี) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดและการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต): ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการใน

^{๑๔๖}แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม, “การบริหารองค์การตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓-๔.

^{๑๔๗}โชติ บติรัฐ, “การบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓-๔.

เขตปกครองภาค ๒”โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาล รวมทั้งแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ที่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และมติมหาเถรสมาคม ตลอดจนศึกษาทัศนคติและระดับความพึงพอใจของพระสงฆ์ในการปกครองภาค ๒ ที่มีต่อแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ผลการวิจัยพบว่า การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงใช้หลักการปกครองโดยสามัคคีธรรมเป็นที่ตั้ง ให้ความเสมอภาคในหมู่คณะ ทางมอบหมายภาระหน้าที่ในการบริหารคณะสงฆ์แก่พระสาวกให้เหมาะสมกับฐานะตำแหน่งหน้าที่ ยกย่องตามฐานะ แต่พระพุทธองค์ก็ได้ทรงมอบความเป็นใหญ่ในการปกครองให้กับใคร่ นอกจากพระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ภายหลังพระพุทธกาลการบริหารปกครองคณะสงฆ์ยังยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก แต่มีรูปแบบการบริหารปกครองที่สอดคล้องกับของฝ่ายบ้านเมืองในยุคสมัยนั้นๆ ส่วนแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ ก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม เอื้อต่อพระธรรมวินัย อิงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และมติมหาเถรสมาคม เป็นแนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบ้าน วัด ราชการ และที่สำคัญคือสามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ^{๑๔๘}

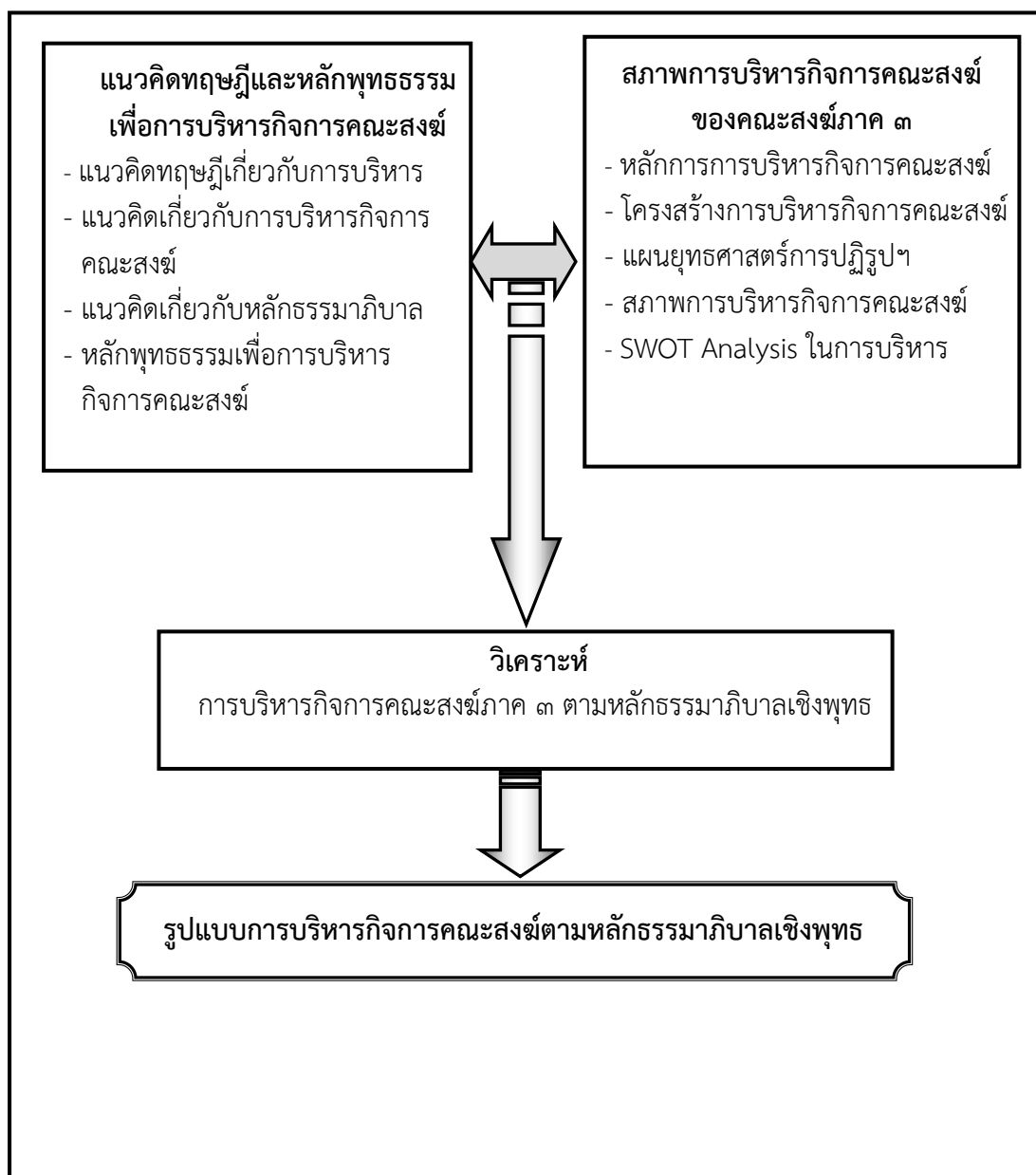
จากการศึกษาผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ทำให้ทราบว่าบริหารจัดการที่ดี ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานใดๆ จะต้องใช้หลักธรรมควบคู่ไปกับการบริหารระบบการปกครอง ผู้บริหารทุกคนต้องยึดหลักการปกครองโดยธรรมอย่างเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธามั่นคง เพราะว่าการบริหารการปกครองที่ดีจะต้องมีหลักธรรมเข้าไปใช้ในการดำเนินงานต่างๆ ด้วยการบริหารหรือการปกครองนั้นจึงจะสำเร็จได้ด้วยดีและมีประสิทธิภาพและทำให้ได้แนวทางในการบริหารองค์กรในปัจจุบัน

^{๑๔๘}พระครูปลัดอาทิตย์ อดตเวที (ทองดี), “การศึกษาแนวคิดและการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต): ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์ในการปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑-๒.

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ มีความเชื่อมโยงในการศึกษา แสดงเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยดังแผนภาพที่ ๑.๑ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)



บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยตามลำดับ ๔ ขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑. รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” เป็นการศึกษาแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) กล่าวคือ ใช้วิธีการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักธรรมาภิบาล และหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นต้น

ผู้วิจัยกำหนดแนวทางการวิจัยเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกจะทำการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อให้เกิดความเชื่อถือในเชิงประจักษ์ข้อมูล และวิเคราะห์ให้ทราบถึงเหตุผลที่มีส่วนสัมพันธ์กันกับข้อมูลเชิงคุณภาพ ส่วนที่สองจะทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ทราบถึงประเด็นของการศึกษาในรายละเอียดที่สำคัญ และมีความครอบคลุมในเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำการศึกษาอย่างครบถ้วน พร้อมกันนั้นในการวิจัยเชิงคุณภาพจะช่วยให้ทราบถึงข้อมูลเชิงลึก (In-Depth) ที่มีรายละเอียดชัดเจนจนสามารถนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ส่วนประกอบของข้อมูลที่ได้ (Content Analysis)

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร กลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

- ๑) ประชากร และ กลุ่มตัวอย่างสำหรับงานวิจัยเชิงปริมาณ

ประชากรคือ พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ระดับเจ้าอาวาสมีจำนวน ๑,๒๕๖ รูป ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางหรือสูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane)^๑

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

เมื่อ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = จำนวนประชากรที่ใช้ในการศึกษา

e = ความคลาดเคลื่อนที่ยอมให้เกิดขึ้นได้ในการวิจัยครั้งนี้เท่ากับ ๐.๐๕

แทนค่าในสูตร

$$n = \frac{1,256}{1 + 1,256(0.05)^2}$$

$$n = 303 \text{ รูป}$$

ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ มีจำนวน ๓๐๓ รูป

ผู้วิจัยใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) ที่เป็นผู้สมัครใจในการให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งในส่วนนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณที่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) โดยผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานภาพ อายุ พรรษา ระดับการศึกษา (นักธรรม/เปรียญธรรม/สามัญ)

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ ความคิดเห็นของเจ้าอาวาสที่มีต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ใน ๖ หลัก คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า

๒) ประชากร กลุ่มตัวอย่างสำหรับการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ประชากร กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ เป็นพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ระดับเจ้าคณะอำเภอ มีจำนวน ๓๓ รูปใน ๔ จังหวัด (จังหวัดลพบุรี ๑๑ รูป จังหวัดสิงห์บุรี ๖ รูป จังหวัดชัยนาท ๘ รูป และจังหวัดอุทัยธานี ๘ รูป) ในเขตการปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ผู้วิจัยได้ใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) คือคัดเลือกจำนวน ๓ รูป ในแต่ละจังหวัด รวมเป็นจำนวน ๑๒ รูป (ภาคผนวก ข)

^๑ทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ได้เสนอสูตรการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างสัดส่วน ๑ กลุ่ม โดยสมมุติค่าสัดส่วนเท่ากับ ๐.๕ และที่ระดับความเชื่อมั่น ๙๕ %.

ส่วนที่ ๒ เป็นพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ระดับเจ้าคณะภาค จำนวน ๑ รูป ระดับรองเจ้าคณะภาค จำนวน ๑ รูป ระดับเจ้าคณะจังหวัดหรือรองเจ้าคณะจังหวัด จำนวน ๔ รูป รวมเป็นจำนวน ๖ รูป (ภาคผนวก ข) ผู้วิจัยได้ใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนรวมทั้งสิ้น ๑๘ รูป เป็นผู้ให้ข้อมูลเพื่อสะท้อนสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓

ส่วนที่ ๓ เป็นพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ จำนวน ๙ รูป ใช้การคัดเลือกแบบง่าย (Simple Random Sampling) จำนวน ๙ รูป (ภาคผนวก ง) ถือว่าเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ และเป็นผู้ให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยในส่วนของการตรวจสอบ ประเมิน ให้ข้อคิดเห็นและคำแนะนำ เพื่อให้ (ร่าง) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธมีคุณภาพ เหมาะสมกับการนำไปใช้งานในสภาพปฏิบัติงานจริงของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของคณะสงฆ์ภาค ๓ ใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

กลุ่มตัวอย่างทุกท่านสามารถให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพที่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการระดมความคิดเห็น โดยมีหน้าที่ให้แง่คิดและทำหน้าที่ในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ทั้งนี้เพื่อความครบถ้วนของข้อมูล ความแม่นยำในเนื้อหาความน่าเชื่อถือ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการดำเนินการโดยใช้วิธีสามเส้า (Triangulation) และการทบทวนข้อมูลโดยการทวนซ้ำ (Repeatability) ตลอดจนจำแนก จัดกลุ่มข้อมูล และวิเคราะห์ สังเคราะห์ส่วนประกอบของข้อมูลที่ได้ (Content Analysis) โดยใช้การบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive Method)

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaires) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน ๓๐๓ รูป โดยแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานะภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานภาพ อายุ พรรษา การศึกษา/นิกกรรม/บาลี และการศึกษาสามัญ/ทางโลก ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ (Check List)

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่อสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ใน ๖ หลัก คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ซึ่งแบบสอบถามในตอนนี้เป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) มีเกณฑ์การให้คะแนน ๕ ระดับตามหลักการของลิเคิร์ต (Likert Scale)^๒ โดยกำหนดค่าเกณฑ์การให้คะแนน ๕ ระดับตามหลักการของลิเคิร์ต^๓ ดังนี้

^๒สุตาภรณ์ อรุณดี, ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัย, (เลย: รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๗๒.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

๕ หมายถึง เจ้าอาวาสได้มีการปฏิบัติจริง อยู่ในระดับ **มากที่สุด**

๔ หมายถึง เจ้าอาวาสได้มีการปฏิบัติจริง อยู่ในระดับ **มาก**

๓ หมายถึง เจ้าอาวาสได้มีการปฏิบัติจริง อยู่ในระดับ **ปานกลาง**

๒ หมายถึง เจ้าอาวาสได้มีการปฏิบัติจริง อยู่ในระดับ **น้อย**

๑ หมายถึง เจ้าอาวาสได้มีการปฏิบัติจริง อยู่ในระดับ **น้อยที่สุด**

การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดหลักเกณฑ์^๔ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายความว่า ระดับการปฏิบัติ **มากที่สุด**

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายความว่า ระดับการปฏิบัติ **มาก**

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายความว่า ระดับการปฏิบัติ **ปานกลาง**

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายความว่า ระดับการปฏิบัติ **น้อย**

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายความว่า ระดับการปฏิบัติ **น้อยที่สุด**

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามที่เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ที่กลุ่มตัวอย่างต้องการจะเปิดเผยข้อมูล ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ของคณะสงฆ์ภาค ๓ (เช่นเดียวกับในตอน ที่ ๒) แต่ในตอน ที่ ๓ นี้ เป็นส่วนของคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Questions)^๕

ทั้งนี้แบบสอบถาม (Questionnaires) ที่ใช้ในงานวิจัยนี้มี (๑) ขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ (๒) ขั้นตอนการเก็บรวบรวมตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล และ (๓) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

(๑) ขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

แบบสอบถาม (Questionnaires) ในงานวิจัยนี้ มีขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๑) ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ จากแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และผลงานการวิจัยหรือรายงานการวิจัยที่เคยมีผู้ทำวิจัยไว้

๒) ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดและกำหนดวัตถุประสงค์โดยขอคำแนะนำ พร้อมทั้งปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาคุณุณิพนธ์ เพื่อมาทำการสร้างเครื่องมือ (ร่าง)

๓) หาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จ เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาคุณุณิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๕ ท่าน (ภาคผนวก ก) เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม โดยพิจารณาทั้งในด้านเนื้อหาสาระ และโครงสร้างของคำถาม รูปแบบของแบบสอบถาม ตลอดจนภาษาที่ใช้และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

^๔ประกอบ กรรณสูตร, สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๘.

^๕แบบสอบถาม ในตอนที่ ๓ จัดว่าเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่สาเหตุที่ผู้วิจัยนำมาแสดงไว้ในหัวข้อ ๑.๗.๓ เพราะต้องการนำเสนอให้เห็นเป็นรูปธรรมที่มีความชัดเจนและความต่อเนื่องสอดคล้องกัน.

๔) นำแบบสอบถามที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบ และจัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้จริงในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง (ภาคผนวก จ)

(๒) ขั้นตอนการเก็บรวบรวมตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

แบบสอบถาม (Questionnaires) มีขั้นตอนการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑) ติดต่อขอหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา) เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงเจ้าคณะภาค ๓ และเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่จะเข้าแจกแบบสอบถาม

๒) นำส่งหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ โดยกำหนดวันที่จะไปขอแจกแบบสอบถามด้วยตนเอง

๓) จัดเตรียมนำแบบสอบถามที่ผ่านขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือไปขอความร่วมมือกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๐๓ รูป ในการทำแบบสอบถาม

๔) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถามหลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง แล้วดำเนินการลงรหัสตามคู่มือการลงรหัส (Code Book) หลังจากนั้นได้มีการตรวจสอบแบบสำรวจเพื่อความถูกต้องอีก ๑ ครั้ง แล้วจึงดำเนินการถ่ายรหัสทั้งหลายลงในแบบฟอร์มถ่ายข้อมูล (Transfer Sheet) บรรจุข้อมูลลงในคอมพิวเตอร์ และวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อหาค่าทางสถิติ

(๓) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นผู้วิจัยหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตามโดยการใช้การประมวลผลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์เสนอข้อมูลดังนี้^๖

๑) ข้อมูลแบบสอบถาม ตอนที่ ๑ เกี่ยวกับสถานะภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานภาพ อายุ พรรษา การศึกษา/นิกาย/บาลี และการศึกษาสามัญ/ทางโลก ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ (Check List) วิเคราะห์โดยการหาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒) ข้อมูลแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ เกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม ที่มีต่อการบริหารจัดการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) มีเกณฑ์การให้คะแนน ๕ ระดับตามหลักการของลิเคิร์ท (Likert Scale) ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ใช้การวิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน S.D. (Standard Deviation)

๓) ข้อมูลแบบสอบถาม ตอนที่ ๓ เกี่ยวกับปัญหา และอุปสรรคของการบริหารจัดการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากคำถามปลายเปิด นำมาจัดกลุ่มคำตอบ วิเคราะห์รายชื่อ วิเคราะห์โดยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) นำเสนอข้อมูลโดยเขียนเป็นความเรียงประกอบตาราง

^๖สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, การใช้สถิติในการวิจัยอย่างถูกต้องและได้มาตรฐานสากล, (กรุงเทพมหานคร: เพ็ญฟ้า พรินต์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๔.

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured In-depth Interview) เพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินการที่แต่ละคำถามและลำดับคำถามนั้นสามารถยืดหยุ่นได้ จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางการบริหาร หลักธรรมาภิบาล ตลอดจนหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ สอดคล้องกับปัญหาการบริหารงานของคณะสงฆ์ภาค ๓ และในประเด็นแนวคำถามที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบและประเมิน (ร่าง) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่ผู้วิจัยนำเสนอว่าควรเป็นอย่างไร เห็นด้วยหรือไม่อย่างไร ตลอดจนมีกระบวนการและเหตุปัจจัยอย่างไรที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่นำไปสู่การมีหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธในแต่ละด้านหรือแต่ละองค์ประกอบของการบริหาร รวมทั้งข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่มีต่อ (ร่าง) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ

ก่อนที่ผู้วิจัยจะได้สร้างแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้างนั้น ผู้วิจัยได้เข้าสู่ขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร โดยศึกษาจากเอกสารต่างๆ ดังนี้

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) การรวบรวมจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสือวารสาร บทความงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการจัดการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ตลอดจนข้อมูลที่รวบรวมโดยหน่วยงานราชการหรือสถาบันการศึกษา และแหล่งข้อมูลที่เป็นที่ยอมรับ

อนึ่ง ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนบทความงานวิจัยในวารสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมทั้งผู้วิจัยได้ดำเนินการในส่วนของการวิจัยเชิงปริมาณที่ทำให้ผู้วิจัยประจักษ์ถึงสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ พร้อมกันนั้นได้ศึกษา ทราบและเข้าใจแนวคิดทฤษฎีและพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จึงได้ดำเนินการในขั้นตอนต่อไป กล่าวคือ (๑) ขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ และ (๒) ขั้นตอนการเก็บรวบรวมตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

(๑) ขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑) ร่างแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์พิจารณาความครอบคลุมครบถ้วน

๒) นำแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกไปผ่านการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิต่อจากนั้นนำมาปรับปรุงแก้ไข ให้ถูกต้องสมบูรณ์และนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

(๒) ขั้นตอนการเก็บรวบรวมตรวจสอบประเมิน และวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

๑) ติดต่อขอหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา) เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึง

กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพมีจำนวนรวมทั้งสิ้น ๑๘ รูป ได้แก่ เจ้าคณะภาค ๓ รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัดหรือรองเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะอำเภอ (ภาคผนวก ข)

๒) นำส่งหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือด้วยการนัดหมายวัน เวลา สถานที่ ที่จะสัมภาษณ์ พร้อมกับนำส่งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ และประเด็นแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก

๓) ดำเนินการสัมภาษณ์ในวัน เวลา สถานที่ที่ได้รับอนุญาตจากกลุ่มตัวอย่าง โดยก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใด ผู้วิจัยก็จะไม่บันทึกเสียง

๔) ตรวจสอบข้อมูล โดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Method) เพื่อหาความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของข้อมูลและตรวจสอบความครบถ้วนและคุณภาพของข้อมูล ซึ่งหากข้อมูลที่ได้มามีความแตกต่างกันหรือขัดแย้งกัน ผู้วิจัยจะเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลใหม่ โดยการทวนซ้ำ (Repeatability) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกัน และหากข้อมูลที่ได้ทำการตรวจสอบแล้วปรากฏว่าเป็นข้อมูลที่เหมือนกันและน่าเชื่อถือ ถือว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแล้ว

๕) วิเคราะห์ สังเคราะห์ส่วนประกอบของข้อมูลที่ได้ โดยการจำแนก เปรียบเทียบ จัดกลุ่มจัดระบบของข้อมูล (Content Analysis) ตามประเด็นของกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ และเรียบเรียง สรุป และนำเสนอผลงานโดยใช้การบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive Method)

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ตามที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ ๒ ในบทที่ ๔ นี้ เป็นการศึกษาสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ และนำเสนอรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ซึ่งผู้วิจัยได้ร่างรูปแบบการบริหารฯ ต่อจากนั้นดำเนินการปรับปรุง รวมทั้งรวบรวมการอภิปรายและนำเสนอความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องมาแสดงไว้ รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๔.๑ สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓

๔.๒ หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓

๔.๓ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่บูรณาการด้วยหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓

๔.๔ รูปแบบองค์ความรู้การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓

๔.๑ สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓

๔.๑.๑ หลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ เป็นไปตามหลักการใหญ่ของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ กล่าวคือสอดคล้องตาม ๑) หลักพระธรรมวินัย และ ๒) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ มติ มหาเถรสมาคม ๓) จารัต ประเพณี รายละเอียดดังนี้

๑) หลักพระธรรมวินัย

สังคมสงฆ์มีการบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดหาใช่สงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติจุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดีพ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรม จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ทรงปกครองคณะสงฆ์โดยอาศัยหลักธรรมาภิบาล โดยกล่าวคือ ทรงแสดงธรรม บัญญัติพระวินัย และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระสงฆ์โดยที่พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา^๑ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่การปกครอง ๑๐ ประการ คือ^๒ ๑) เพื่อความรับทราบที่ดีแห่งสงฆ์ ๒) เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๓) เพื่อข่มบุคคลเพื่อเกื้อยา ๔) เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๕) เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน ๖) เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๗) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส

^๑ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๐๙/๕๕๔.

^๒วิ.ม. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และ ๑๐) เพื่อถือตามพระวินัย

ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มากพระพุทธองค์ใช้การบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เอง ด้วยการตรัสว่า "จงมาเป็นภิกษุเถิด"^๓ โดยมีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วยตามที่ทรงโปรดให้ช่วย พร้อมพระโมคคัลลานะและพระเถระทั้งหลายผู้เป็นสังฆมิตรและสังฆปริณายกเป็นหมู่ๆ ทรงมอบให้สงฆ์เพื่อเป็นสมานสังวาสกันเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยและต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญ^๔ ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้นและมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ทรงอนุญาตให้พระสาวกอุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้ โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาต่อหน้าพระสาวกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ๓ ครั้ง^๕ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มมากขึ้นอีก ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบทกำหนดวิธีพิจารณาด้วยการบวชโดยให้คณะสงฆ์ประชุมกันในอุโบสถ^๖ โดยมีพระภิกษุตัวแทนสงฆ์ ๑ รูป ในจำนวน ๕ หรือ ๑๐ รูป ตามแต่ภูมิประเทศ แจ้งให้สงฆ์ทราบการขอบวช เมื่อตัวแทนสงฆ์ประกาศครบ ๔ ครั้งไม่มีพระรูปใดคัดค้าน ถือว่าผู้ขอบวชได้รับการยอมรับให้เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา หลักการปกครองคณะสงฆ์ด้วยการใช้การปกครองตามพระธรรมวินัยนี้ยังคงใช้สืบต่อมาในประเทศไทยจนปัจจุบัน

๒) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ มติ มหาเถรสมาคม

นอกจากหลักการปกครองคณะสงฆ์ด้วยการใช้พระธรรมวินัยแล้ว คณะสงฆ์ไทยยังใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ มติ มหาเถรสมาคมเป็นหลักการในการปกครอง กล่าวคือในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยคณะสงฆ์จัดระบบการปกครอง ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ต่อมาในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ยกเลิกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดระบบการปกครองใหม่ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองแบบราชาอาณาจักร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อจัดการปกครองคณะสงฆ์ในรูปแบบใหม่จึงได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และถัดมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ใช้เป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์^๗

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ระบุตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประมุขสงฆ์ไทยและสงฆ์อื่น

^๓วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒-๔๓.

^๔สุนทร ธีรวัช, สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์รัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕-๖๐.

^๕พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนาคำว่าที่ชาวพุทธควรรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาสถาบันสันติธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๑.

^๖สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓-๔.

^๗พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย และทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายพระธรรมวินัยและกฎหมายมหาเถรสมาคม สมเด็จพระสังฆราชทรงอยู่ในฐานะที่ผู้ใดจะหมิ่นประมาทดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายมิได้ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองสูงสุด คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานและกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการแต่งตั้ง

ในการปกครองคณะสงฆ์มีแบบแผนการปกครองออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลักการกำหนดหน่วยงานเขตการปกครองผู้ปกครองหรือผู้รับมอบหมายงาน หรือผู้มอบหมายงานปฏิบัติงานคณะสงฆ์และส่วนย่อยๆ ได้แก่ แบบแผนการกำหนดอำนาจหน้าที่การควบคุมบังคับบัญชาการประสานงานการตั้งผู้รักษาการแทน และการวางระเบียบการปฏิบัติอื่นๆ ระเบียบการปฏิบัติปกครองคณะสงฆ์กำหนดให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุต ปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ โดยมีแบบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค^๔

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางรวมอำนาจปกครองและกิจการคณะสงฆ์ทั้งสิ้น ของคณะสงฆ์ไทยเป็นศูนย์รวมเขตการปกครอง และเจ้าคณะส่วนกลางซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางโดยกำหนดเขตการปกครอง ได้แก่ เขตการปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะเจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ^๕

การปกครองสงฆ์ในส่วนกลาง ได้แก่ เจ้าคณะหนใหญ่ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการในส่วนกลางเป็นผู้ประสานงานกับสมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคมเป็นหน่วยงานในส่วนกลางและประสานงานกับเจ้าคณะในส่วนภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตนเรียกว่า หน มีเจ้าคณะหนใหญ่ ๕ หน คือ ๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ และ ๕) เจ้าคณะใหญ่หนธรรมยุต

การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคได้จัดเขตการปกครองออกเป็น ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล จำนวนตำบลและเขตปกครองให้เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม โดยมีมาตรา ๒๒ กำหนดให้พระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับชั้นคือ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะชั้นนั้นๆ ด้วยก็ได้

พระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ทุกตำแหน่งเรียกว่า “พระสังฆาธิการ” เป็นภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดทางคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มแบบรวมตำแหน่ง ซึ่งนอกเหนือจากตำแหน่งดังกล่าวข้างต้นแล้วยังรวมไปถึงเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เจ้าคณะและเจ้าอาวาสเป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มกฎหมายและควบคุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^๕ในปีพ.ศ. ๒๕๖๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณบดินทรเทพยวรางกูร ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๖๑ ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ในมาตรา ๑๒ มหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ โดยตำแหน่ง และกรรมการอื่นอีกไม่เกินยี่สิบรูปซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งจากสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ หรือพระภิกษุซึ่งมีพรรษาอันสมควร และมีจริยวัตรในพระธรรมวินัยที่เหมาะสมแก่ การปกครองคณะสงฆ์ และมาตรา ๑๔ กรรมการมหาเถรสมาคมซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งคราวละสองปี และอาจได้รับการแต่งตั้งอีกได้.

(๑) ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง

กฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ ๒๓ (๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางได้กำหนดข้อที่ ๕ วิธีดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยดีงาม วิธีดำเนินการศาสนศึกษา และศึกษาสงเคราะห์ วิธีดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีดำเนินการสาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนาให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม

ข้อที่ ๖ เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ตามข้อ ๔ ให้เจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์ในภิกขุสงฆ์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้^{๑๐}

๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลางปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ภาค ๒ ภาค ๓ ภาค ๑๓ ภาค ๑๔ และภาค ๑๕

๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ภาค ๕ ภาค ๖ และภาค ๗

๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออกปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๘ ภาค ๙ ภาค ๑๐ ภาค ๑๑ และภาค ๑๒

๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๖ ภาค ๑๗ และภาค ๑๘

๕) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตภาคทุกภาค

ข้อที่ ๗ เจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตหนของตน ดังนี้

๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

๓) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาคหรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๖) ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

๗) ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะใหญ่หรือเจ้าคณะใหญ่ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมรักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่

ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะใหญ่ เมื่อได้ปฏิบัติตามความในวรรคต้นแล้ว ให้ดำเนินการเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่ภายในเวลาไม่เกิน ๑ ปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะใหญ่

๘) เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ให้มีเลขานุการเจ้าคณะใหญ่ ๒ รูป ทำหน้าที่การเลขานุการ

^{๑๐}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๓-๑๘๕.

(๒) ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคแบ่งการปกครองเป็นระดับ ๔ ชั้น คือระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล เจ้าคณะภาคเป็นผู้บังคับบัญชา แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๘ ภาค โดยแต่ละภาคจะแบ่งจังหวัดในการดูแลรับผิดชอบ ซึ่งโดยรวมเขตการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดต่างๆ และในการปกครอง ในระดับภาคนี้ได้กำหนดให้มีรองเจ้าคณะภาค เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของเจ้าคณะภาคและรับผิดชอบ การปกครองคณะสงฆ์ในภาคของตน ดังแสดงในแผนภาพที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ เขตปกครองของเจ้าคณะภาค^{๑๑}

เจ้าคณะภาค	จำนวน ที่ปกครอง	จังหวัดที่ปกครอง
๑) ภาค ๑	๔	กรุงเทพฯ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ
๒) ภาค ๒	๓	พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สระบุรี
๓) ภาค ๓	๔	ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี
๔) ภาค ๔	๔	นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์
๕) ภาค ๕	๔	พิษณุโลก สุโขทัย ตาก อุตรดิตถ์
๖) ภาค ๖	๕	ลำปาง พะเยา เชียงราย แพร่ น่าน
๗) ภาค ๗	๓	เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน
๘) ภาค ๘	๕	อุดรธานี หนองคาย เลย สกลนคร หนองบัวลำภู บึงกาฬ
๙) ภาค ๙	๔	ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด
๑๐) ภาค ๑๐	๕	อุบลราชธานี ยโสธร มุกดาหาร ศรีสะเกษ นครพนม อำนาจเจริญ
๑๑) ภาค ๑๑	๔	นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์
๑๒) ภาค ๑๒	๔	ปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา สระแก้ว
๑๓) ภาค ๑๓	๔	ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด
๑๔) ภาค ๑๔	๔	นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี สมุทรสาคร
๑๕) ภาค ๑๕	๔	ราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม ประจวบคีรีขันธ์
๑๖) ภาค ๑๖	๓	นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ชุมพร
๑๗) ภาค ๑๗	๕	ภูเก็ต ตรัง พังงา กระบี่ ภูเก็ต
๑๘) ภาค ๑๘	๖	สงขลา พัทลุง สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส

อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล ตามกฎหมายเถรสมาคม กำหนดไว้ดังตารางที่ ๔.๒ นี้^{๑๒}

^{๑๑}สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม, กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๔ (พ.ศ. ๒๕๓๕) ว่าด้วยจำนวนและเขตการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคหมวด ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔๗.

^{๑๒}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๗๒-๗๖.

ตารางที่ ๔.๒ อำนาจหน้าที่ของคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค

อำนาจหน้าที่ของคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค	
๑) เจ้าคณะภาค	อำนาจหน้าที่ปกครอง
เจ้าคณะภาค เป็นพระสังฆาธิการที่ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งจากสมเด็จพระสังฆราช โดยผ่านมติการเห็นชอบของมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่การปกครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม ในเขตจังหวัดของตน	๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี ๓) วินิจฉัยการลงนิคมกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นจังหวัด ๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ ๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาสตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชา หรืออยู่ในเขตปกครองของตนและชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย ๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน
ข้อ ๑๑ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะภาค หรือเจ้าคณะภาคไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะใหญ่แต่งตั้งรองเจ้าคณะภาครักษาการแทนเจ้าคณะภาค ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาคหรือรองเจ้าคณะภาคไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง ที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะภาค แล้วรายงานให้มหาเถรสมาคมทราบ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะภาค เมื่อได้ปฏิบัติตามความในวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะใหญ่ดำเนินการเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะภาคภายในเวลาไม่เกินหนึ่งปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะภาค มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะภาค ข้อ ๑๒ รองเจ้าคณะภาคเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะภาค มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะภาคมอบหมาย ข้อ ๑๓ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาค ให้มีเลขานุการเจ้าคณะภาคและเลขานุการรองเจ้าคณะภาค ทำหน้าที่เลขานุการ	
๒) เจ้าคณะจังหวัด	อำนาจหน้าที่ปกครอง
เจ้าคณะจังหวัด หมายถึง เจ้าคณะกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะจังหวัดนอกราชอาณาจักรกรุงเทพมหานคร รวมถึงรองเจ้าคณะจังหวัด หมายถึง รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะจังหวัดนอกราชอาณาจักร	๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน ๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

	๓) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะอำเภอ ๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ ๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึง พระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย ๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน
ข้อ ๑๖ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะจังหวัด หรือเจ้าคณะจังหวัดไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะภาค แต่งตั้งรองเจ้าคณะภาครักษาการแทนเจ้าคณะภาค ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาคหรือรองเจ้าคณะภาคไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง ที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัด แล้วรายงานให้เจ้าคณะใหญ่ทราบ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะจังหวัด เมื่อได้ปฏิบัติตามความในวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะภาค ดำเนินการเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดภายในเวลาไม่เกินหนึ่งปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัด มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะจังหวัด ข้อ ๑๗ รองเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะจังหวัด มอบหมาย ข้อ ๑๘ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดและรองเจ้าคณะจังหวัด ให้มี เลขาธิการเจ้าคณะจังหวัด ทำหน้าที่เลขานุการ	
๓) เจ้าคณะอำเภอ	อำนาจหน้าที่ปกครอง
เจ้าคณะอำเภอ หมายถึง เจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานครและเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนอกรอกจากกรุงเทพ มหานคร รองเจ้าคณะอำเภอ หมายถึง รองเจ้าคณะเขตในกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนอกรอกจากกรุงเทพมหานคร	๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน ๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี ๓) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะตำบล ๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้เป็นไปโดยชอบ ๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึง พระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย ๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

ข้อ ๒๑ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะอำเภอ หรือเจ้าคณะอำเภอไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะจังหวัดแต่งตั้งรองเจ้าคณะอำเภอรักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอ ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอหรือรองเจ้าคณะอำเภอไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง ที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอ แล้วรายงานให้เจ้าคณะภาคทราบ

ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะอำเภอ เมื่อได้ปฏิบัติตามความในวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะจังหวัดดำเนินการเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอภายในเวลาไม่เกินหนึ่งปี

ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอ มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะอำเภอ

ข้อ ๒๒ รองเจ้าคณะอำเภอเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะอำเภอ มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะอำเภอมอบหมาย

ข้อ ๒๓ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอและรองเจ้าคณะอำเภอ ให้มีเลขานุการเจ้าคณะจังหวัด ทำหน้าที่เลขานุการ

๔) เจ้าคณะตำบล	อำนาจหน้าที่ปกครอง
เจ้าคณะตำบล หมายถึง เจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานคร และเจ้าคณะตำบลในจังหวัด นอกจากกรุงเทพมหานคร รวมถึงรองเจ้าคณะตำบล หมายถึง รองเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครและรองเจ้าคณะตำบลในจังหวัดนอกจากกรุงเทพมหานคร	๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน ๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี ๓) ระวังข้ออธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือวินิจฉัยขึ้นเจ้าอาวาส ๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบ ๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรือผู้อยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย ๖) ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล ให้มีเลขานุการทำหน้าที่เลขานุการ

ข้อ ๒๖ ในเมื่อไม่มีเจ้าคณะตำบล หรือเจ้าคณะตำบลไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้เจ้าคณะอำเภอแต่งตั้งรองเจ้าคณะตำบลรักษาการแทนเจ้าคณะตำบล ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะตำบลหรือรองเจ้าคณะตำบลไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งพระภิกษุสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง ที่เห็นสมควรรักษาการแทนเจ้าคณะตำบล แล้วรายงานให้เจ้าคณะจังหวัดทราบ

ในกรณีที่ไม่มีเจ้าคณะตำบล เมื่อได้ปฏิบัติตามความในวรรคต้นแล้ว ให้เจ้าคณะอำเภอดำเนินการเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลภายในเวลาไม่เกินหนึ่งปี ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะตำบล มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะตำบล ข้อ ๒๗ รองเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตำบล มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะตำบลมอบหมาย	
๕) เจ้าอาวาส	อำนาจหน้าที่ปกครอง
เจ้าอาวาส เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัดและเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ ตามกฎหมายเถรสมาคม เป็นผู้ปกครองวัดและเป็นผู้แทนวัด เนื่องจากวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลคือบุคคลตามกฎหมาย ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงมีฐานะเป็นเจ้านักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตามมาตรา ๔๕ ได้กล่าวว่า “ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกรเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา”^{๓๓} อีกทั้งเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกาประชาชนและเด็กเล็ก ย่อมเข้าใจปัญหา และหาทางคลี่คลายปัญหาได้ง่าย^{๓๔}	พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้บัญญัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา ๓๗ และมาตรา ๓๘^{๓๕} ดังนี้ มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้ ๑) บำรุงรักษา จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่ง ๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีอำนาจ ดังนี้ ๑) ห้ามบรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอาศัยอยู่ในวัด ๒) สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด ๓) สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัดทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติดังกล่าวเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

หน้าที่เจ้าอาวาส ดังกล่าวข้างต้นกล่าวได้ว่าเป็นหน้าที่โดยภาพรวม หากนำมากำหนดโดยลักษณะงานเป็น ๔ ลักษณะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้^{๓๖}

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

^{๓๔}พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน), ธรรมญาณนิพนธ์: ๑๐๐ ปี พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๕.

^{๓๕}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) , เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๓๓-๓๔.

^{๓๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๓๖.

๑) หน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ได้แก่

(๑) การบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การก่อสร้างการบูรณปฏิสังขรณ์การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงงาน แรงงาน และแรงความคิดอันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้าง ส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ศาสนสถาน และศาสนวัตถุของวัดวาอารามต่างๆ จักได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นไปด้วยดี

(๒) การจัดการกิจการของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การจัดการกิจการของวัดตามหน้าที่ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดการแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล เช่น การรับทรัพย์สิน การอรรถคดี กิจการเหล่านี้เจ้าอาวาสจะต้องจัดการให้เป็นไปด้วยดี คือเป็นไปโดยถูกต้องตามระเบียบแบบแผนหรือจารีตว่าด้วยการนั้น

(๓) การจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การดูแลรักษา การใช้จ่ายการจัดทรัพย์สินของวัดตลอดจนการบัญชีทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติของวัดที่ตนเป็นเจ้าอาวาสให้เป็นไปด้วยดี คือ ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

๒) หน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด ได้แก่

(๑) การปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การคุ้มครองปกป้องรักษาให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ได้เป็นอยู่ด้วยความผาสุก ให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควร หรือกล่าวอีกในหนึ่งว่าช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าว ด้วยพรหมวิหารธรรมตามควรแก่เหตุ

(๒) การสอดส่องบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การตรวจตราและเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติตนของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม รวมถึงควบคุมและบังคับบัญชาบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าว ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งมหาเถรสมาคมและรวมถึงการว่ากล่าวแนะนำชี้แจงเกี่ยวกับการปฏิบัติดังกล่าวด้วย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งวัดและพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

๓) หน้าที่เป็นธุระจัดการศึกษาและอบรม

(๑) การจัดการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม (รวมถึงธรรมศึกษาอยู่ด้วย) หรือเฉพาะแผนกใดแผนกหนึ่งซึ่งยึดแบบแผนตามจารีตประเพณีที่โดยปฏิบัติสืบมาโดยตรง ได้แก่ การจัดตั้งสำนักศาสนศึกษา แผนกธรรม หรือการให้พระภิกษุสามเณรไปเรียนที่วัดใกล้เคียงซึ่งมีสำนัก ศาสนศึกษาดังกล่าว

(๒) การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย หมายถึง การจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตตามวิธีการที่กำหนดในคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องให้ภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย พ.ศ.๒๕๒๘ และการจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่คฤหัสถ์ในรูปแบบอื่นๆ รวมถึงการฝึกอบรมระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ เช่น การทำกิจวัตรประจำวัน การฝึกซ้อมสวดมนต์ ฝึกซ้อมเรื่องสังฆกรรมและพิธีกรรมทางพระศาสนา ตลอดจนฝึกอบรมการปฏิบัติศาสนกิจของคฤหัสถ์ เช่น การทำวัตรสวดมนต์ประจำวันพระ การสมาทานอุโบสถศีลและปฏิบัติศาสนพิธีอื่นๆ

๔) **หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล** หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลนั้นเป็นหน้าที่เชื่อมโยงผูกพันกับสังคมทั้งในส่วนวัดและนอกวัด และเป็นหน้าที่อันเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมซึ่งพอแยกได้โดยลักษณะ คือ

(๑) การอำนวยความสะดวกแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศลทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม

(๒) การอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลของวัดเอง ทั้งที่เป็นการประจำและเป็นการจร

(๓) การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้จะบำเพ็ญกุศลนอกวัด แต่ขอรับคำปรึกษาและความอุปถัมภ์จากเจ้าอาวาสหรือจากวัด

(๔) การสร้างสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล เช่น การสร้าง ฌาปนสถาน มีเมรุเผาศพ ศาลาเผาศพ ศาลาพักรับลม หรือศาลาบำเพ็ญกุศล และที่เก็บศพ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว เจ้าอาวาสต้องพัฒนาท้องถิ่นในการเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นของตนด้วย ในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นก็ต้องเริ่มที่เจ้าอาวาสต้องควบคุมบรรยากาศในวัดให้ร่มรื่นด้วยเมตตา สัจจะ สามัคคี คนในวัดรักกันซื่อสัตย์ต่อกันปรองดองต่อกัน^{๑๗} สภาพวัดเจ้าอาวาสก็ต้องจัดวัดให้เป็นศาสนสถาน คือเป็นที่บำเพ็ญกิจทางศาสนา เป็นบุญสถานคือ เป็นสถานที่ในการบำเพ็ญกุศล เป็นศึกษาสถานคือ ให้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนอบรม เป็นธรรมสถานคือ จัดเป็นสถานที่ประสิทธิ์ประสาทคุณงามความดี ดังนั้นภายในวัดจึงต้องมีบรรยากาศแห่งศาสนกิจอยู่ตลอดเวลา เช่น มีการไหว้พระ มีการสวดมนต์ มีการเข้าทำสังฆกรรมเป็นประจำตามพระธรรมวินัย^{๑๘} อีกทั้งมหาเถรสมาคมมีอำนาจที่เกี่ยวข้องกับงานคณะสงฆ์ ๖ ประเภท คือ ๑) การปกครอง ๒) การศาสนศึกษา ๓) การศึกษา สงเคราะห์ ๔) การเผยแผ่ ๕) การสาธารณูปการ และ ๖) การสาธารณสงเคราะห์ การบริหารงานของมหาเถรสมาคมเป็นไปในลักษณะที่ว่ากรรมการทั้งหมดร่วมกันรับผิดชอบงานทั้ง ๖ ประเภท โดยไม่มีการแต่งตั้งเป็น “กระทรวง” ให้ชัดเจนแล้วมอบหมายให้กรรมการรูปใดรูปหนึ่งทำหน้าที่เป็น “รัฐมนตรี” เพื่อกำกับดูแลเป็นการเฉพาะและการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเจ้าอาวาสมีหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในสังกัดให้ขับเคลื่อนการทำงานสอดคล้องกับลักษณะงานทั้ง ๖ ด้าน

(๓) จาริต ประเพณี

การบริหารกิจการคณะสงฆ์นอกจากจะคำนึงถึงหลักพระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ มติ มหาเถรสมาคมแล้ว ยังต้องคำนึงถึงจาริต ประเพณีของแต่ละสังคมที่มี อัตลักษณ์ที่แตกต่างกันไปเป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินการกิจการพระพุทธศาสนา^{๑๙} ยกตัวอย่างเช่น ในบางกรณีที่ภิกษุในปกครองไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และไม่ปฏิบัติตามกฎหมายมหาเถรสมาคม แม้เจ้าอาวาสจะมีอำนาจตามมาตรา ๓๗ ที่สามารถ “สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจาก

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๑๘} พระธรรมญาณมุนี (ทอญ้อย กิตติทินโน), วัดจะช่วยชาวบ้านได้อย่างไรในการแสวงหาเส้นทางพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน กรมการศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙-๔๒.

^{๑๙} คณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา มหาเถรสมาคม, แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ปี ๒๕๖๐-๒๕๖๑, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, ๒๕๖๐), หน้า ๔๘.

วัด”^{๒๐} เจ้าอาวาสควรพิจารณาถึงบุคคลรอบข้างและผลกระทบที่ตามมา ในกรณีเช่นนี้ เจ้าอาวาสมักจะพิจารณาให้บิดาหรือมารดาของภิกษุรูปนั้นๆ มารับทราบปัญหาและหาทางออกร่วมกัน^{๒๑}

กล่าวโดยสรุป การบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ ใช้ทั้งหลักพระธรรมวินัยตามที่ปรากฏมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล พัฒนามาใช้ร่วมกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ มติ มหาเถรสมาคม และจารีต ประเพณีตามลักษณะของสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อเป็นประโยชน์แก่การปกครองและเป็นความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม

๔.๑.๒ โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓

โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ เป็นไปตามมาตรา ๒๒ และ ๒๓ ดังนี้^{๒๒}

๑) มาตรา ๒๒ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้มีพระภิกษุ เป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับดังต่อไปนี้ ๑) เจ้าคณะภาค ๒) เจ้าคณะจังหวัด ๓) เจ้าคณะอำเภอ และ ๔) เจ้าคณะตำบล เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้นๆ ก็ได้

๒) มาตรา ๒๓ การแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอันเกี่ยวกับตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งอื่นๆ และไวยาวัจกรให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม

กล่าวได้ว่าวัดเป็นองค์กรในลำดับล่างสุด แต่เป็นองค์กรหลักเพราะเป็นฐานรองรับกิจการคณะสงฆ์และพระศาสนา เป็นหน่วยบริหารและจัดกิจการโดยตรง มีเจ้าอาวาสเป็นผู้บังคับบัญชา รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ช่วยในกิจการทั่วไป มีไวยาวัจกรเป็นผู้ช่วยงานการศาสนสมบัติ

โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ ปรากฏดังแผนภาพที่ ๔.๑^{๒๓}

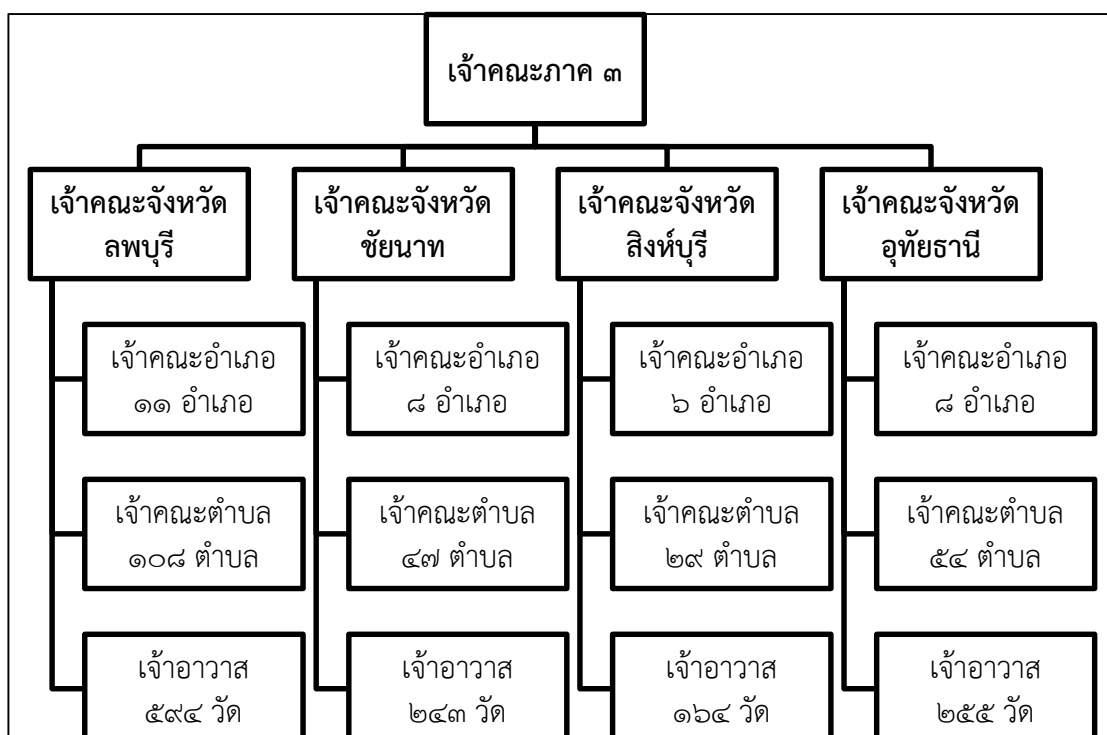
^{๒๐}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ) , เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๓๓

^{๒๑}พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การบริหารวัดด้วยธรรมาภิบาล, ปาฐกถาธรรมวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.watprayoon.com/main.php> [๑ สิงหาคม ๒๕๖๑].

^{๒๒}พระพรหมกวี, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๔.

^{๒๓}ปฏิทินศาสนา ๒๕๖๐, “ภาค ๓”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.sangkhatakan.com> [๓๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

แผนภาพที่ ๔.๑ โครงสร้างและจำนวนพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓



กล่าวโดยสรุป โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ เป็นไปตามมาตรา ๒๒ และ ๒๓ กล่าวคือมีพระภิกษุ เป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับตั้งแต่ระดับเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส โดยแต่ละตำแหน่งสามารถมีผู้ช่วยได้

๔.๑.๓ แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ เป็นแผนปฏิบัติการระยะสั้น ๕ ปี สอดรับกับการเปลี่ยนประเทศไทยไปสู่ยุค ๔.๐ มีรายละเอียด ดังนี้^{๒๔}

๑) วิสัยทัศน์ (Vision) ว่า “พุทธศาสน์มั่นคง ดำรงศีลธรรม นำสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน” ในการกำหนดวิสัยทัศน์นั้น ได้อาศัยแผนยุทธศาสตร์ชาติที่ว่า “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” เป็นต้นแบบในการกำหนดทิศทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

“พุทธศาสน์มั่นคง (มั่นคง)” เป็นการแสดงถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา อันเป็น ๑ ใน ๓ สถาบันหลักของชาติ พุทธบริษัทมีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีและมีอัตราที่เพิ่มขึ้นของผู้ศึกษาพระปริยัติธรรม มีศูนย์ข้อมูลด้านพระพุทธศาสนาของโลก

“ดำรงศีลธรรม (มั่งคั่ง)” แสดงถึงพุทธบริษัทนำหลักธรรมไปใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม อาศัยการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลในการอยู่ร่วมกัน

^{๒๔} คณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา มหาเถรสมาคม, การขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.buddhism4.com/web/index.php/9-1/4-2017-10-21-19-13-40> [๖ สิงหาคม ๒๕๖๑].

“นำสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน (ยั่งยืน)” เป็นผลที่เกิดจากการศึกษาในหลักปรีชาญาณ แล้วนำไปปฏิบัติ จนเป็นปฏิเวธ คือผลลัพธ์ที่จะนำสังคมให้มีสันติสุขอย่างยั่งยืน โดยมีเทียบจากอันดับความสันติสุขระดับประเทศ

๒) พันธกิจ (Mission) การจะทำให้วิสัยทัศน์บรรลุผลได้ ต้องดำเนินการตามพันธกิจ หรือภาระงานของคณะสงฆ์ ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านศาสนศึกษา ๓) ด้านศึกษา สงเคราะห์ ๔) ด้านเผยแผ่ ๕) ด้านสาธารณูปการ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ นอกจากนี้ ได้เพิ่มภาระงานพิเศษอีก ๑ ด้าน คือ ด้านการพัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก เพราะชาวพุทธทั่วโลกมีมติให้พุทธมณฑลเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลก เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๘^{๒๕}

๓) ค่านิยม (Core Value) คือ “อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา สู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน” เพราะฉะนั้น การสนองงานพระพุทธศาสนานั้น ผู้ปฏิบัติต้องเป็นผู้มีจิตสาธารณะ (Service Mind) มีความเชื่อมั่นในองค์กรว่าสามารถนำพาชีวิตให้มีสันติสุขได้อย่างแท้จริง (ศรัทธา) มีจิตใจที่เสียสละ (จาคะ) มีความพยายามบากบั่น (วิริยะ) มีความอดทน (ขันติ) และมองเห็นเป้าหมายในการทำงานอย่างชัดเจน (ปัญญา) จึงจะสามารถขับเคลื่อนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาให้สำเร็จได้

แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ได้กำหนดเป้าหมายในแต่ละปี ดังนี้

พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นการสร้างมาตรฐานกระบวนการทำงาน มาตรการ แผน นโยบาย

พ.ศ. ๒๕๖๑ เป็นการปรับปรุงกระบวนการทำงานเข้าสู่มาตรฐานและยกระดับคุณภาพศาสนบุคคลตามเป้าหมาย

พ.ศ. ๒๕๖๒ มีการทำงานภายใต้ระบบมาตรฐานและศาสนบุคคลได้รับการพัฒนาตามแผนที่กำหนด

พ.ศ. ๒๕๖๓ การบริหารกิจการพระพุทธศาสนามีรูปแบบชัดเจน โปร่งใส ตรวจสอบได้

พ.ศ. ๒๕๖๔ พระพุทธศาสนามีความสถาพร ด้วยระบบบริหารจัดการที่ทันสมัย ศาสนบุคคลมีความรู้ความสามารถ ประชาชนมีศรัทธา มีผู้เข้ามาศึกษาพระธรรมและนำคำสอนไปปฏิบัติ พุทธศาสนามั่นคง ยั่งยืน

นอกจากนี้แล้ว แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ ได้ให้แนวทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาตามพันธกิจคณะสงฆ์ ๖+๑ ด้าน สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ ๔ ด้าน คือ ๑) สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา ๒) ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน ๓) พัฒนางค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ และ ๔) มีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

^{๒๕}ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๐ ก่อนการประกาศแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงคำนึงถึงภารกิจ ๖ ด้านเท่านั้น.

ตารางที่ ๔.๓ แนวทางการแนวทางการดำเนินการ ตามพันธกิจคณะสงฆ์ ๖+๑ ด้าน

แนวทางการแนวทางการดำเนินการ ตามพันธกิจคณะสงฆ์ ๖+๑ ด้าน	
๑) ด้านการปกครอง	๑) สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา ด้วยการปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรผ่านสื่อ การเจริญพระพุทธมนต์เฉลิมพระเกียรติ การบรรพชาอุปสมบทถวายเป็นพระราชกุศล การปฏิบัติธรรม เป็นต้น ๒) ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน โดยอาศัยความร่วมมือภาคีเครือข่ายต่างๆ เพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผล การพัฒนาระบบบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล การพัฒนาระบบสารสนเทศให้ทันสมัย การพัฒนาหลักสูตรเชิงพุทธและนวัตกรรมวิชาการให้ทันสมัย ๓) พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ ด้วยการเพิ่มขีดความสามารถของศาสนบุคคล เช่น พระสังฆาธิการ พระอุปัชฌาย์ พระจริยานิเทศก์ พระวินยาธิการ ตลอดจนไวยาวัจกร และเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็ง ๔) มีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา ด้วยการบริหารจัดการศาสนสมบัติอย่างมีประสิทธิภาพ จัดหาแหล่งงบประมาณสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนา
๒) ด้านศาสนศึกษา	๑) สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนา ผ่านการศึกษาพระปริยัติธรรม ธรรมศึกษา บาลีศึกษา เพิ่มศักยภาพทางปัญญาแก่ศาสนทายาท ๒) ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน โดยอาศัยความร่วมมือภาคีเครือข่ายตามหลัก “บ ว ร” พัฒนาระบบธรรมาภิบาล ระบบสารสนเทศ พัฒนาหลักสูตรเชิงพุทธและนวัตกรรมวิชาการให้ทันสมัย ๓) พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ ด้วยการเพิ่มขีดความสามารถของศาสนบุคคล เช่น ผู้บริหารศาสนศึกษา ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี พระปริยัตินิเทศก์ เสริมสร้างองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็ง ๔) มีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา ด้วยการจัดหาแหล่งงบประมาณสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนาจากภาครัฐและเอกชน
๓) ด้านศึกษาสงเคราะห์	๑) สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนา ด้วยการสนับสนุนทุนการศึกษา และทรัพยากรทางการศึกษา เพิ่มศักยภาพทางปัญญา โดยการขยายโอกาสทางการศึกษาพระพุทธศาสนาแก่ทุกหมู่เหล่า ๒) ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการ โดยอาศัยความร่วมมือภาคีเครือข่ายด้านการศึกษา ตามหลัก “บ ว ร” พัฒนาระบบธรรมาภิบาล

แนวทางการแนวทางการดำเนินการ ตามพันธกิจคณะสงฆ์ ๖+๑ ด้าน	
	ในการปฏิบัติงาน ระบบสารสนเทศที่ทันสมัย พัฒนาหลักสูตรเชิงพุทธ และนวัตกรรมวิชาการให้ทันสมัย เช่น พัฒนาและส่งเสริมหลักสูตร ผู้บริหารสถานศึกษาเชิงพุทธ หลักสูตรพุทธศาสนาวินาที หลักสูตร พระอภิธรรมสำหรับคฤหัสถ์ เป็นต้น ๓) พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ ด้วยการเพิ่มขีดความสามารถศาสน บุคคล เช่น ผู้บริหารสถานศึกษา ครูสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวินาที ครูสอนโรงเรียนการกุศล เป็นต้น เสริมสร้างองค์ความรู้ด้าน พระพุทธศาสนาให้เข้มแข็ง ๔) มีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา ด้วยการ จัดหาแหล่งงบประมาณสนับสนุน เช่น โครงการจัดตั้งกองทุนเพื่อ การศึกษาสงเคราะห์ เป็นต้น
๔) ด้านการเผยแผ่	๑) สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลูกฝังศรัทธาใน พระพุทธศาสนาให้เข้มแข็ง ด้วยการเผยแผ่เชิงรุก เช่น จัดทำแผน แม่บทการเผยแผ่เชิงรุก การเพิ่มช่องทางการสื่อสารเชิงรุกสำหรับ กิจการพระพุทธศาสนา พัฒนารูปแบบรายการเชิงพุทธผ่านสถานีวิทยุ โทรทัศน์ทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมกิจกรรมหมู่บ้านรักษาศีล ๕ เป็น ต้น เพิ่มศักยภาพทางปัญญาของศาสนบุคคล เช่น พัฒนาพระนักเผยแผ่ ส่งเสริมชมรมทางพระพุทธศาสนาในองค์กรภาครัฐและเอกชน เป็นต้น ๒) ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน ด้วยอาศัยความร่วมมือ ภาศิเครือข่ายให้เกิดสัมฤทธิ์ผล พัฒนาระบบธรรมาภิบาลในการ ปฏิบัติงาน พัฒนาระบบสารสนเทศให้ทันสมัย พัฒนาหลักสูตรเชิงพุทธ และนวัตกรรมวิชาการให้ทันสมัย เพิ่มขีดความสามารถของศาสน บุคคล คือ พระนักเผยแผ่ พระนักเทศน์ พระสอนศีลธรรม พระธรรม ทูต พระวิปัสสนาจารย์ ๓) พัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ ด้วยการเสริมสร้างองค์ความรู้ ด้านพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็ง สำหรับสถานที่ปฏิบัติธรรม พระ วิปัสสนาจารย์ พระนักเผยแผ่ ๔) มีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา ด้วย การจัดหาแหล่งงบประมาณสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนาจาก ภาครัฐและเอกชน เช่น โครงการจัดตั้งกองทุนเพื่อการเผยแผ่
๕) ด้านสาธารณูปการ	๑) สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลูกฝังศรัทธาใน พระพุทธศาสนาในโครงการวัดเสริมสร้างความสุข ๒) ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน ด้วยอาศัยการร่วมมือ กับภาศิเครือข่ายให้เกิดสัมฤทธิ์ผล พัฒนาระบบธรรมาภิบาลในการ

แนวทางการแนวทางการดำเนินการ ตามพันธกิจคณะสงฆ์ ๖+๑ ด้าน	
	ปฏิบัติงาน พัฒนาระบบสารสนเทศให้ทันสมัย พัฒนาหลักสูตรเชิงพุทธและนวัตกรรมวิชาการให้ทันสมัย ๓) พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ ด้วยการเพิ่มขีดความสามารถศาสนบุคคล เช่น เพิ่มศักยภาพของพระนวกกรรมเชิงพุทธ เสริมสร้างองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมให้เข้มแข็ง ๔) มีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา ด้วยการจัดหาแหล่งงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน
๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์	๑) สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา โดยการปลูกฝังศรัทธาให้เข้มแข็ง ผ่านกิจกรรมการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ ผู้ได้รับความเดือดร้อน ไร้ที่พึ่ง ๒) ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน ด้วยการพัฒนาแบบธรรมาภิบาลในการปฏิบัติงาน พัฒนาระบบสารสนเทศให้ทันสมัย พัฒนาหลักสูตรเชิงพุทธและนวัตกรรมวิชาการให้ทันสมัย เช่น หลักสูตรพระนักพัฒนา หลักสูตรสามัคคี หลักสูตรสาธารณสงเคราะห์เชิงพุทธ เป็นต้น ๓) พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ ด้วยการเพิ่มขีดความสามารถของศาสนบุคคล เสริมสร้างองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็ง ๔) มีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา ด้วยการจัดหาแหล่งงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน และการจัดกิจกรรมระดมทุนเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ
๗) ด้านพัฒนาพุทธมณฑลเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลก	๑) สร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา ด้วยการปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็ง ให้มีความรักและหวงแหนในพุทธมณฑล เพิ่มศักยภาพทางปัญญาแก่ศาสนบุคคล ด้วยการพัฒนาจิตเจริญปัญญา ๒) ยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน โดยอาศัยความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายในการทำงานเพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผล พัฒนาระบบธรรมาภิบาลในการปฏิบัติงาน พัฒนาระบบสารสนเทศให้ทันสมัย ๓) พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ ด้วยการเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา โดยการจัดทำแหล่งความรู้และสารสนเทศของพุทธมณฑล ศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลก ๔) มีทรัพยากรเพียงพอในการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา ด้วยการจัดหาแหล่งงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ

คณะสงฆ์ภาค ๓ ได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาของจังหวัดลพบุรี^{๒๖} ชัยนาท^{๒๗} สิงห์บุรี^{๒๘} อุทัยธานี^{๒๙} ล้อตามแผนแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ ดังกล่าวข้างต้น อีกทั้งได้แต่งตั้งให้เจ้าคณะจังหวัด เป็นประธานกรรมการที่ปรึกษาและสนับสนุนการดำเนินงาน รองเจ้าคณะจังหวัด เป็นรองประธานกรรมการที่ปรึกษาและสนับสนุนการดำเนินงาน และแต่งตั้งให้มีคณะกรรมการดำเนินงานบริหารกิจการคณะสงฆ์ประจำจังหวัดแต่ละจังหวัด ในแต่ละด้านของภาระหน้าที่ เพื่อให้งานคณะสงฆ์ดำเนินไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนานำนโยบายสู่การปฏิบัติ โดยถ่ายทอดสู่ระดับหน ระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล และระดับวัด ซึ่งมีโครงการเชิงยุทธศาสตร์ จำนวน ๑๓ + ๑ โครงการ ประกอบด้วย

- ๑) โครงการขยายโอกาสทางการศึกษาสู่สังคม
- ๒) โครงการยกระดับหมู่บ้านศีล ๕
- ๓) โครงการวิปัสสนากรรมฐานเพื่อพัฒนาทุนมนุษย์
- ๔) โครงการยกระดับคุณภาพการศึกษาพระปริยัติธรรม
- ๕) โครงการส่งเสริมความร่วมมือภาคีเครือข่าย
- ๖) โครงการพัฒนาระบบบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล
- ๗) โครงการพระพุทธศาสนา ๔.๐ (Smart Card) (ฐานข้อมูลศาสนบุคคล)
- ๘) โครงการส่งเสริมนวัตกรรมเชิงพุทธ
- ๙) โครงการพัฒนาขีดความสามารถศาสนบุคคล
- ๑๐) โครงการพัฒนาศูนย์รวมองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา
- ๑๑) โครงการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ระบบการเงิน-บัญชี)
- ๑๒) โครงการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม ๕ ส.
- ๑๓) โครงการสาธารณสงเคราะห์เพื่อสังคม
- ๑๔) โครงการพัฒนาพุทธมณฑลสู่ศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก

กล่าวโดยสรุป แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่วาดด้วยความ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ในการกำหนดทิศทางการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาตามยุทธศาสตร์ ๔ ด้าน และพันธกิจ ๖+๑ ด้าน ส่งผลให้กิจการพระพุทธศาสนานำนโยบายสู่การปฏิบัติตาม ๑๓+๑ โครงการ

^{๒๖}คณะสงฆ์จังหวัดลพบุรี, แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๖๑-๒๕๖๔, (ลพบุรี: คณะสงฆ์จังหวัดลพบุรี, ๒๕๖๑), หน้า คำนำ.

^{๒๗}คณะสงฆ์จังหวัดชัยนาท, แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๖๑-๒๕๖๔, (ชัยนาท: คณะสงฆ์จังหวัดชัยนาท, ๒๕๖๑), หน้า คำนำ.

^{๒๘}คณะสงฆ์จังหวัดสิงห์บุรี, แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๖๑-๒๕๖๔, (สิงห์บุรี: คณะสงฆ์จังหวัดสิงห์บุรี, ๒๕๖๑), หน้า คำนำ.

^{๒๙}คณะสงฆ์จังหวัดอุทัยธานี, แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๖๑-๒๕๖๔, (อุทัยธานี: คณะสงฆ์จังหวัดอุทัยธานี, ๒๕๖๑), หน้า คำนำ.

๔.๑.๔ สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ จากแบบสอบถาม

สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามพระสังฆาธิการในภาค ๓ จำนวน ๓๐๓ รูป ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม แบ่งเป็น ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ สถานะภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ ผลการวิเคราะห์การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ และตอนที่ ๓ ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓

ตอนที่ ๑ สถานะภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๔ สถานะภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

รายการข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
อายุ		
- น้อยกว่า ๓๐ ปี	๒	๐.๖๖
- ๓๑ - ๔๕ ปี	๖๙	๒๒.๗๗
- ๔๖ - ๖๐ ปี	๑๘๕	๖๑.๐๖
- สูงกว่า ๖๐ ปีขึ้นไป	๔๗	๑๕.๕๑
พรรษา		
- ต่ำกว่า ๑๐ พรรษา	๑๐	๓.๓๐
- ๑๐ - ๒๐ พรรษา	๑๔๕	๔๗.๘๕
- มากกว่า ๒๐ พรรษา ขึ้นไป	๑๔๘	๔๘.๘๕
ตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์พระสังฆาธิการระดับ		
- เจ้าอาวาส	๒๒๕	๗๔.๒๖
- เจ้าคณะตำบล	๕๒	๑๗.๑๖
- เจ้าคณะอำเภอ	๑๘	๕.๙๔
- รองเจ้าคณะอำเภอ	๘	๒.๖๔
วุฒิการศึกษาสายสามัญ		
- ต่ำกว่ามัธยมศึกษา	๑๑	๓.๖๓
- มัธยมศึกษา	๗๐	๒๓.๑๐
- อนุปริญญา หรือ ปริญญาตรี	๑๙๖	๖๔.๖๙
- ปริญญาโทขึ้นไป	๒๖	๘.๕๘
วุฒิการศึกษาทางธรรม		
- ไม่มีวุฒิการศึกษาทางธรรม	-	-
- นักธรรมชั้นตรี	-	-
- นักธรรมชั้นโท	๑๑	๓.๖๓
- นักธรรมชั้นเอก	๒๙๒	๙๖.๓๗
วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม		

รายการข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
- ไม่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม	๑๗๑	๕๖.๔๔
- ประโยคชั้น ๑-๒-๓	๘๙	๒๙.๓๗
- ประโยคชั้น ๔-๕-๖	๓๕	๑๑.๕๕
- ประโยคชั้น ๗-๘-๙	๘	๒.๖๔
รวม	๓๐๓	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๓.๓ เป็นการแสดงข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนและการร้อยละของกลุ่ม ตัวอย่าง จำแนกตาม อายุ พรรษา ตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์พระสังฆาธิการระดับ วุฒิการศึกษาสาย สามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม

อายุ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยส่วนใหญ่มีอายุ ๔๖-๖๐ ปี จำนวน ๑๘๕ รูป คิดเป็น ร้อยละ ๖๑.๐๖ รองลงมาได้แก่มีอายุ ๓๑-๔๕ ปี จำนวน ๖๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๗๗ มีอายุสูง กว่า ๖๐ ปีขึ้นไป จำนวน ๔๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๕๑ และมีอายุน้อยกว่า ๓๐ ปี จำนวน ๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๐.๖๖ ตามลำดับ

พรรษา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีพรรษามากกว่า ๒๐ พรรษา ขึ้นไปจำนวน ๑๔๘ รูป คิด เป็นร้อยละ ๔๘.๘๕ รองลงมาได้แก่มีพรรษา ๑๐-๒๐ พรรษา จำนวน ๑๔๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๘๕ และมีพรรษาน้อยกว่า ๑๐ พรรษา จำนวน ๑๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓.๓๐ ตามลำดับ

ตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์พระสังฆาธิการระดับ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีตำแหน่ง ทางการปกครองคณะสงฆ์ระดับเจ้าอาวาส จำนวน ๒๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๒๖ รองลงมาระดับ เจ้าคณะตำบล จำนวน ๕๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๑๖ ระดับเจ้าคณะอำเภอ จำนวน ๑๘ คน คิดเป็น ร้อยละ ๕.๙๔ และระดับรองเจ้าคณะอำเภอ จำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๖๔ ตามลำดับ

วุฒิการศึกษาสายสามัญ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาระดับอนุปริญญา หรือ ปริญญาตรี จำนวน ๑๙๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๖๙ รองลงมาระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๗๐ รูป คิด เป็นร้อยละ ๒๓.๑๐ ระดับปริญญาโทขึ้นไป จำนวน ๒๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘.๕๘ และระดับต่ำกว่า มัธยมศึกษา จำนวน ๑๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓.๖๓ ตามลำดับ

วุฒิการศึกษาทางธรรม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมระดับนักธรรมชั้น เอก จำนวน ๒๙๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๙๖.๓๗ รองลงมาระดับนักธรรมชั้นโท จำนวน ๑๑ รูป คิดเป็น ร้อยละ ๓.๖๓ ส่วนระดับนักธรรมชั้นตรีและไม่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมนั้นไม่มี

วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม จำนวน ๑๗๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๖.๔๔ รองลงมาประโยคชั้น ๑-๒-๓ จำนวน ๘๙ รูป คิดเป็นร้อย ละ ๒๙.๓๗ ประโยคชั้น ๔-๕-๖ จำนวน ๓๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๕๕ และประโยคชั้น ๗-๘-๙ จำนวน ๘ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒.๖๔ ตามลำดับ

ตอนที่ ๒ ผลการวิเคราะห์การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ของคณะสงฆ์ภาค ๓

ผลการวิเคราะห์การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ ภาค ๓ ที่มีต่อการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านหลักนิติธรรม ๒) ด้านหลัก

คุณธรรม ๓) ด้านหลักความโปร่งใส ๔) ด้านหลักความมีส่วนร่วม ๕) ด้านหลักความรับผิดชอบ และ ๖) ด้านหลักความคุ้มค่า ปรากฏดังตารางที่ ๓.๔-๓.๑๐ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและผลการประเมิน
การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักนิติธรรม

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล		$\bar{X}$	S.D.	ผลการประเมิน
หลักนิติธรรม				
๑	พระสงฆ์มีการมีการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจตามนโยบายคณะสงฆ์อย่างชัดเจน	๔.๔๘	๐.๕๖	มาก
๒	พระสงฆ์มีการมีการนำแผนงานมาสู่การปฏิบัติต่อบรรพชิตด้วยความเท่าเทียมกัน	๔.๔๐	๐.๕๘	มาก
๓	พระสงฆ์มีการดำเนินการให้บรรพชิตทุกคนปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัดและมีเหตุผล	๔.๔๗	๐.๕๙	มาก
๔	พระสงฆ์มีการจัดให้มีการอบรมหลักศีลธรรม และพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตอย่างสม่ำเสมอ	๔.๔๖	๐.๕๖	มาก
๕	พระสงฆ์มีการจัดให้มีพระพี่เลี้ยงคอยดูแลพระภิกษุบวชใหม่เพื่อชี้แนะความรู้พระธรรมวินัยที่ถูกต้อง	๔.๔๓	๐.๕๙	มาก
๖	พระสงฆ์มีการมีการกำหนดให้บรรพชิตปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ทั้งบรรพชิตด้วยกันและแก่ประชาชนภายนอก	๔.๔๑	๐.๕๗	มาก
๗	พระสงฆ์มีการมีการตรวจสอบ ลงโทษอย่างยุติธรรมตามโทษานุโทษ	๔.๓๔	๐.๕๙	มาก
ภาพรวม		๔.๔๓		มาก

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า พระสงฆ์มีการของคณะสงฆ์ภาค ๓ มีการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านหลักนิติธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๓ และเมื่อพิจารณาในรายข้อพบว่า ประเด็นที่มีระดับการบริหารจัดการสูงสุด คือ พระสงฆ์มีการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจตามนโยบายคณะสงฆ์อย่างชัดเจน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๘ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๖ รองลงมาคือ พระสงฆ์มีการดำเนินการให้บรรพชิตทุกคนปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัดและมีเหตุผล มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๗ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๙ และที่มีระดับการบริหารจัดการน้อยที่สุด คือ พระสงฆ์มีการมีการตรวจสอบ ลงโทษอย่างยุติธรรมตามโทษานุโทษ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๔ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๙ สอดคล้องกับการสัมภาษณ์คือ การปกครองปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ มาบังคับใช้ในงานปกครองวัดให้มี

ความสงบเรียบร้อย^{๓๐} แม้การปกครองของเจ้าอาวาสยึดหลักความเมตตาธรรม เน้นการสงเคราะห์ ส่งเสริมให้พระภิกษุและประชาชนในการปกครองให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย^{๓๑} หากมีการทำผิดพระวินัยเกิดขึ้นจะมีการซักถาม สอบถาม สืบหาความจริงก่อนที่จะลงโทษทางวินัย บางกรณีเปิดโอกาสให้ผู้ที่ถูกกระทำผิดได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม^{๓๒} หากมิได้ปฏิบัติตามจะมีขั้นตอน กระบวนการ ในการสอบสวน คัดโทษ และลงโทษ เป็นลำดับขั้นไป การปกครองต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ^{๓๓}

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมิน
การบริหารงานตามหลัก ธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักคุณธรรม

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล		$\bar{X}$	S.D.	ผลการประเมิน
	หลักคุณธรรม			
๘	พระสงฆ์สามารถได้นำนโยบายมาปฏิบัติต่อเพื่อนบรรพชิตด้วยไมตรีจิต	๔.๕๓	๐.๕๖	มากที่สุด
๙	พระสงฆ์สามารถกล้าตัดสินใจแสดงความเห็นสิ่งถูกสิ่งผิด	๔.๔๗	๐.๕๘	มาก
๑๐	พระสงฆ์สามารถควบคุมดูแลบรรพชิตประพฤติตนอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย	๔.๔๓	๐.๕๘	มาก
๑๑	มีการส่งเสริมให้บรรพชิตทุกรูปเข้าร่วมอบรมประชุมสัมมนาวิชาการในสถาบันต่างๆ	๔.๔๑	๐.๕๙	มาก
๑๒	ส่งเสริมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์นำหลักธรรม เช่น เมตตา พรหมวิหารธรรมไปใช้แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน	๔.๔๙	๐.๕๖	มาก
๑๓	แสดงความเอาใจใส่ รับผิดชอบต่อการดำเนินงาน หรือกิจการด้านต่างๆ ของคณะสงฆ์	๔.๔๘	๐.๕๖	มาก
๑๔	ส่งเสริมการอบรมเพิ่มพูนความรู้ และการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสม	๔.๕๐	๐.๕๙	มากที่สุด
ภาพรวม		๔.๔๗		มาก

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า พระสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ มีการบริหารงานตามหลัก ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านหลักคุณธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๗ และเมื่อพิจารณาในรายข้อพบว่า ประเด็นที่มีระดับการบริหารจัดการสูงสุด คือ พระสงฆ์สามารถได้นำนโยบายมาปฏิบัติต่อเพื่อนบรรพชิตด้วยไมตรีจิต มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๕๓ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๖ รองลงมาคือ ส่งเสริมการอบรมเพิ่มพูนความรู้ และ การปฏิบัติตาม

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระสุธีวรารักษ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสม มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๕๐ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๙ และที่มีระดับการบริหารจัดการนอยที่สุด คือ มีการส่งเสริมให้บรรพชิตทุกรูปเข้าร่วมอบรม ประชุมสัมมนาวิชาการในสถาบันต่างๆ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๑ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๙ สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ดังนี้ พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส เป็นผู้ปกครองวัด มีอำนาจและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยจะเห็นได้ว่าเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้นำสงฆ์ ผู้มีหน้าที่บริหารปกครองวัดและอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนและชุมชนมากที่สุด พระพุทธศาสนาจะเจริญก็เพราะความเลื่อมใสของประชาชนต่อเจ้าอาวาสวัด เจ้าอาวาสวัดจึงเป็นตัวจักรสำคัญในความเจริญของพระพุทธศาสนาและการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งนี้ พระสงฆ์โดยเฉพาะพระสังฆาธิการในปัจจุบันจึงมีบทบาทยิ่งขึ้นกว่าในอดีต แต่ต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการของศาสนิกชน โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาจิตใจคนให้สูงขึ้น และพัฒนาวัดให้มีความพอเหมาะแก่การใช้สอย^{๓๔}

ตารางที่ ๔.๗ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมิน
การบริหารงานตามหลัก ธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักความโปร่งใส

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล		$\bar{X}$	S.D.	ผลการประเมิน
หลักความโปร่งใส				
๑๕	แจ้งวัตถุประสงค์และจำนวนการเบิกจ่ายงบประมาณภายในวัด ก่อนและหลัง ให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ	๔.๔๑	๐.๖๒	มาก
๑๖	แต่งตั้งคณะกรรมการทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อตรวจสอบการเงินของวัด	๔.๓๙	๐.๖๑	มาก
๑๗	แจ้งงบประมาณรายรับ-รายจ่ายประจำปี ให้บรรพชิตและคณะผู้ที่เกี่ยวข้องทราบ	๔.๓๙	๐.๖๒	มาก
๑๘	มีการดำเนินการอย่างเคร่งครัดเมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น	๔.๓๙	๐.๖๑	มาก
๑๙	แสดงความรับผิดชอบเมื่อดำเนินงานด้านงบประมาณผิดพลาด เช่น นำงบประมาณไปใช้ไม่ตรงกับจำนวนหรือวัตถุประสงค์ที่แจ้งไว้	๔.๓๙	๐.๖๐	มาก
๒๐	ปรับปรุงระบบกลไกการบริหารงานเพื่อสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน	๔.๓๑	๐.๖๑	มาก
๒๑	มีระบบและกลไกตรวจสอบการบริหารงานของเจ้าอาวาสและเจ้าคณะพระสังฆาธิการ	๔.๓๑	๐.๖๐	มาก
ภาพรวม		๔.๓๗		มาก

^{๓๔}สัมภาษณ์ พระครูอนุกตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า พระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ภาค ๓ มีการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านหลักความโปร่งใส โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๗ และเมื่อพิจารณาในรายข้อพบว่า ประเด็นที่มีระดับการบริหารจัดการสูงสุด คือ แจ้งวัตถุประสงค์และจำนวนการเบิกจ่ายงบประมาณภายในวัด ก่อนและหลัง ให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๑ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๖๒ รองลงมา มี ๔ รายการ คือ (๑) แต่งตั้งคณะกรรมการทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เพื่อตรวจสอบการเงินของวัด มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๙ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๖๑ (๒) แจ้งงบประมาณรายรับ-รายจ่ายประจำปี ให้บรรพชิตและคณะผู้ที่เกี่ยวข้องทราบ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๙ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๖๒ (๓) มีการดำเนินการอย่างเคร่งครัดเมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๙ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๖๑ (๔) แสดงความรับผิดชอบเมื่อดำเนินงานด้านงบประมาณผิดพลาด เช่น นำงบประมาณไปใช้ไม่ตรงกับจำนวนหรือวัตถุประสงค์ที่แจ้งไว้ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๙ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๖๑ และที่มีระดับการบริหารจัดการน้อยที่สุดมี ๒ รายการ คือ (๑) ปรับปรุงระบบกลไกการบริหารงาน เพื่อสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๑ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๖๑ (๒) มีระบบและกลไกตรวจสอบการบริหารงานของเจ้าอาวาสและเจ้าคณะพระสังฆาธิการ (S.D.) เท่ากับ ๐.๖๐ สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ครั้งนี้ ศักยภาพของพระสังฆาธิการที่แบ่งตามการบริหารคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านนั้น ต้องแบ่งออกเป็น ๒ คือ ๑) การพัฒนาคน คือ การพัฒนาคนให้มีความรู้ความเข้าใจ จะมีการปลูกจิตสำนึกให้พระสังฆาธิการจะต้องมีความรับผิดชอบในการบริหารคณะสงฆ์ ๒) การพัฒนางาน คือ การพัฒนางานต้องทำควบคู่กับการพัฒนาคน โดยจะต้องพัฒนางานต่างๆ จะต้องมียุทธศาสตร์ในการพัฒนางานจะได้มีการวางแผนและรูปแบบในการทำงาน โดยเฉพาะการพัฒนางานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน^{๓๕}

ตารางที่ ๔.๘ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมิน

การบริหารงานตามหลัก ธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักการมีส่วนร่วม

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล		$\bar{X}$	S.D.	ผลการประเมิน
	หลักการมีส่วนร่วม			
๒๒	เปิดโอกาสให้บรรพชิตมีส่วนร่วมในการวางกรอบนโยบาย การปรับปรุงและพัฒนาวัด	๔.๓๖	๐.๕๙	มาก
๒๓	เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปรับปรุงและพัฒนาวัด	๔.๓๐	๐.๕๘	มาก
๒๔	เปิดโอกาสให้บรรพชิตปฏิบัติหน้าที่แทนในกรณีที่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้	๔.๒๘	๐.๕๖	มาก
๒๕	ให้บรรพชิตมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ รับรู้สถานการณ์	๔.๒๘	๐.๕๖	มาก

^{๓๕}สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล		$\bar{X}$	S.D.	ผลการประเมิน
	หลักการมีส่วนร่วม			
	ปัญหา และร่วมเสนอแนะแก้ไขสถานการณ์ ปัญหาภายในวัด			
๒๖	เปิดโอกาสให้บรรพชิตและประชาชนร่วมตรวจสอบและติดตามผลสิ่งที่ได้ร่วมตัดสินใจไป	๔.๓๑	๐.๕๗	มาก
๒๗	มีเครือข่ายเชื่อมโยงด้านข้อมูลข่าวสาร เพื่อสะดวกในการบริหารงานในวัด	๔.๒๙	๐.๕๘	มาก
๒๘	ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดอบรมและปฏิบัติธรรม	๔.๓๑	๐.๕๘	มาก
ภาพรวม		๔.๓๐		มาก

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า พระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ภาค ๓ มีการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านหลักการมีส่วนร่วม ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๐ และในรายชื่อพบว่า ประเด็นที่มีระดับการบริหารจัดการสูงสุด คือ เปิดโอกาสให้บรรพชิตมีส่วนร่วมในการวางกรอบนโยบายการปรับปรุงและพัฒนาวัด มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๖ และสวนเปียงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๙ รองลงมา มี ๒ รายการคือ (๑) เปิดโอกาสให้บรรพชิตและประชาชนร่วมตรวจสอบและติดตามผลสิ่งที่ได้ร่วมตัดสินใจไป มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๑ และสวนเปียงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๗ (๒) ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดอบรมและปฏิบัติธรรม มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๓๑ และสวนเปียงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๘ และที่มีระดับการบริหารจัดการน้อยที่สุดมี ๒ รายการ คือ (๑) เปิดโอกาสให้บรรพชิตปฏิบัติหน้าที่แทนในกรณีที่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๒๘ และสวนเปียงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๖ (๒) ให้บรรพชิตมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ รับรู้สถานการณ์ปัญหา และร่วมเสนอแนะแก้ไขสถานการณ์ปัญหาภายในวัด มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๒๘ และสวนเปียงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๖ สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ครั้งนี้ การร่วมกับหลายฝ่ายทำงานทั้ง ๖ ด้านนั้น ทำให้หลายหน่วยงานมีส่วนในการพัฒนาพระสังฆาธิการ ขณะเดียวกันพระสังฆาธิการเองก็มีความตื่นตัวมาก ต่างไขว่คว้าหาความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อยกระดับให้มีสมรรถนะมากยิ่งขึ้น เพื่อให้รู้เท่าทันความรู้และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่รุดหน้าไปมาก^{๓๖}

^{๓๖}สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ตารางที่ ๔.๙ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมิน
การบริหารงานตามหลัก ธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักความรับผิดชอบต่อ

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล		$\bar{X}$	S.D.	ผลการประเมิน
	หลักความรับผิดชอบต่อ			
๒๙	เมื่อเกิดความผิดพลาดจากการปฏิบัติหน้าที่ กล้าที่จะยอมรับผิด	๔.๔๓	๐.๕๗	มาก
๓๐	จัดให้มีการร่วมรับผิดชอบต่อในการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาบริหารงาน	๔.๔๐	๐.๕๗	มาก
๓๑	พัฒนางานของวัดให้สามารถปฏิบัติและเกิดผลเป็นที่ประจักษ์ต่อสังคม	๔.๔๔	๐.๕๗	มาก
๓๒	รับผิดชอบต่อช่วยเหลือบรรพชิตที่มีปัญหา และ ช่วยแก้ไขอย่างเป็นระบบ	๔.๔๐	๐.๕๘	มาก
๓๓	กำหนดหน้าที่แก่บรรพชิตให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชน	๔.๓๒	๐.๕๘	มาก
๓๔	มีการจัดตั้งศูนย์ที่ปรึกษาแก้ไขปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรม ยาเสพติด และ ความยากจน	๔.๒๒	๐.๕๙	มาก
๓๕	ระลึกถึงคำสอนที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย และรับผิดชอบต่อในคำเทศนาของตนเอง	๔.๖๒	๐.๕๒	มากที่สุด
ภาพรวม		๔.๔๐		มาก

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า พระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ภาค ๓ มีการบริหารงานตามหลัก ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านหลักความรับผิดชอบต่อ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๐ และเมื่อพิจารณาในรายข้อพบว่า ประเด็นที่มีระดับการบริหารจัดการสูงสุด คือ ระลึกถึงคำสอนที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย และรับผิดชอบต่อในคำเทศนาของตนเอง มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๖๒ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๒ รองลงมาคือ พัฒนางานของวัดให้สามารถปฏิบัติ และเกิดผลเป็นที่ประจักษ์ต่อสังคม มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๔ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๗ และที่มีระดับการบริหารจัดการน้อยที่สุด คือ การจัดตั้งศูนย์ที่ปรึกษาแก้ไขปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรม ยาเสพติด และ ความยากจน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๒๒ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๙ สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ครั้งนี้ พระสังฆาธิการหรือเจ้าอาวาสได้รับการศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่องในลักษณะของการอบรมหลักสูตรระยะสั้น นำความรู้มาพัฒนางานปกครองของวัด^{๓๗} กล่าวได้ว่าพระสังฆาธิการรู้อัตลักษณ์ของตนเอง ว่ามีความถนัดความรู้ความสามารถอย่างไร เข้าใจการหาทีมงานหรือผู้ช่วยมาช่วยงานของตนเอง เพื่อเสริมงานของตนให้ครบในการบริหารคณะสงฆ์^{๓๘}

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระราชสุวัฒนารณ, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอโมรเมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ตารางที่ ๔.๑๐ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และผลการประเมิน
การบริหารงานตามหลัก ธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักความคุ้มค่า

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล		$\bar{X}$	S.D.	ผลการประเมิน
	หลักความคุ้มค่า			
๓๖	ตรวจสอบคุณภาพ ความคุ้มค่า ความคงทน วัสดุอุปกรณ์ ที่ จะทำการจัดซื้อก่อนทุกครั้ง	๔.๔๘	๐.๕๘	มาก
๓๗	ใช้ศาสนสมบัติของวัดอย่างเกิดประโยชน์คุ้มค่า	๔.๕๒	๐.๕๕	มากที่สุด
๓๘	ส่งเสริมสนับสนุนให้บรรพชิตพัฒนาการศึกษาอย่างมี ประสิทธิภาพและประสิทธิผล	๔.๕๐	๐.๕๖	มากที่สุด
๓๙	เมื่อเริ่มปฏิบัติงานอย่างหนึ่งอย่างใด มีการคำนึงถึงความ คุ้มค่ากับงบประมาณที่ใช้จ่ายไปเสมอ	๔.๔๙	๐.๕๕	มาก
๔๐	มีการจัดงานอย่างเรียบง่ายและประหยัด สามารถเป็น แบบอย่างให้แก่พุทธศาสนิกชน	๔.๕๑	๐.๕๖	มากที่สุด
๔๑	ส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนจัดงานอย่างเรียบง่ายและ ประหยัด	๔.๕๓	๐.๕๔	มากที่สุด
๔๒	มีการควบคุม ดูแล บำรุงรักษา ตกแต่ง และซ่อมแซมอาคาร สถานที่ให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้อย่างสม่ำเสมอ	๔.๕๗	๐.๕๖	มากที่สุด
ภาพรวม		๔.๕๑		มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า พระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ภาค ๓ มีการบริหารงานตามหลัก ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านหลักความคุ้มค่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๕๑ และเมื่อพิจารณาในรายข้อพบว่า ประเด็นที่มีระดับการบริหารจัดการสูงสุด คือ มีการควบคุม ดูแล บำรุงรักษา ตกแต่ง และซ่อมแซมอาคารสถานที่ให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้อย่างสม่ำเสมอ มี ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๕๗ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๖ รองลงมาคือ ส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนจัดงานอย่างเรียบง่ายและประหยัด มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๕๓ และส่วน เบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๔ และที่มีระดับการบริหารจัดการน้อยที่สุด คือ ตรวจสอบ คุณภาพ ความคุ้มค่า ความคงทน วัสดุอุปกรณ์ ที่ จะทำการจัดซื้อก่อนทุกครั้ง มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๘ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ ๐.๕๘ สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ดังนี้ การใช้ เงินทุนในการก่อสร้าง ต้องมีการวางแผน พิจารณาให้ดี ให้เหมาะสม รอบคอบ รัดกุม ไม่ใช่แบบบางที่ เงินทุนหมดไม่มีเงินทุนทำต่อ ไม่มีผู้ให้การสนับสนุน ไม่สามารถหาทุนมาดำเนินการก่อสร้างต่อได้^{๓๙} การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ควรสร้างให้มีความพอเหมาะพอควร กับสังคมในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ถ้าชุมชนเล็ก การก่อสร้างก็ควรจะเล็ก แต่ถ้าชุมชนใหญ่ ก็ควรก่อสร้างใหญ่ ส่งเสริม

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิคุณ, เจ้าคณะอำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อสร้าง^{๔๐} การบูรณปฏิสังขรณ์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาก่อนว่า ถ้าจะทำการบูรณะ แล้วคุ้มค่ากับการเงินหรือไม่^{๔๑} บางครั้งศาลา อาคาร เสื่อมสภาพแล้วก็ไม่สามารถทำการบูรณะได้ ควรจะให้มีการก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อทดแทนของเก่า ถ้าเสนาสนะเป็นของเก่าแก่ที่ยังคงใช้งานได้พอจะซ่อมแซมบูรณะได้ก็ควรจะมีการรักษาไว้เพื่อให้อยู่คู่กับวัดและรักษาศิลปวัฒนธรรมไทยเอาไว้^{๔๒} การใช้วัสดุอุปกรณ์ต้องให้คุ้มค่ากับการลงทุน ไม่ใช่ทำงานไปแล้วพองานไม่ได้ตามวัตถุประสงค์เกิดความผิดพลาดบางอย่าง ทำแล้วก็ทุบทิ้ง ทำให้เสียวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างไปโดยเปล่าประโยชน์^{๔๓} นอกจากนั้น การควบคุมวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง คือ สร้างแล้วไม่สานต่อ สร้างแล้วทิ้งไม่ดำเนินการแบบต่อเนื่อง หรือสร้างสิ่งนี้อยู่แต่ไปทำอีกสิ่งหนึ่ง บางทีงบประมาณที่ตั้งไว้เกิดบานปลาย เพราะไม่สร้างให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์^{๔๔} ทำให้เกิดความเสียหายและล่าช้า^{๔๕}

ตารางที่ ๔.๑๑ ภาพรวมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓

ภาพรวมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล เชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓		$\bar{X}$	ผล การประเมิน
๑	หลักนิติธรรม	๔.๔๓	มาก
๒	หลักคุณธรรม	๔.๔๗	มาก
๓	หลักความโปร่งใส	๔.๓๗	มาก
๔	หลักการมีส่วนร่วม	๔.๓๐	มาก
๕	หลักความรับผิดชอบ	๔.๔๐	มาก
๖	หลักความคุ้มค่า	๔.๕๑	มากที่สุด
ภาพรวม		๔.๔๑	มาก

จากตารางที่ ๔.๑๑ เมื่อพิจารณาพบว่า คะแนนเฉลี่ยของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๑ และเมื่อพิจารณาในรายด้านพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านหลักความคุ้มค่า มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๕๑ รองลงมา คือ ด้านหลักคุณธรรม มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ ๔.๔๗ รองลงมาคือ หลักคุณธรรม ($\bar{X} = ๔.๔๓$) รองลงมา คือ หลักความรับผิดชอบ ($\bar{X} = ๔.๔๐$) รองลงมา คือ หลักความโปร่งใส ($\bar{X} = ๔.๓๗$) และหลักการมีส่วนร่วม ($\bar{X} = ๔.๓๐$) สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ทั้ง ๖ ด้าน ดังนี้ ๑. หลักนิติธรรม การปกครองปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ มาบังคับใช้ในงานปกครองวัดให้มี

^{๔๐}สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๔๑}สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๔๒}สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอกำแพงบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๔๓}สัมภาษณ์ พระครูอนุตตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๔๔}สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๔๕}สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอกำแพงบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ความสงบเรียบร้อย^{๔๖} แม้การปกครองของเจ้าอาวาสยึดหลักความเมตตาธรรม เน้นการสงเคราะห์ ส่งเสริมให้พระภิกษุและประชาชนในการปกครองให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย^{๔๗} หากมีการทำผิดพระวินัยเกิดขึ้นจะมีการซักถาม สอบถาม สืบหาความจริงก่อนที่จะลงโทษทางวินัย บางกรณีเปิดโอกาสให้ผู้ที่ถูกกระทำผิดได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม^{๔๘} หากมิได้ปฏิบัติตามจะมีขั้นตอน กระบวนการ ในการสอบสวน คัดโทษ และลงโทษ เป็นลำดับขั้นไป การปกครองต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ^{๔๙} ๒. หลักคุณธรรม พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส เป็นผู้ปกครองวัด มีอำนาจและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยจะเห็นได้ว่าเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้นำสงฆ์ ผู้มีหน้าที่บริหารปกครองวัด และอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนและชุมชนมากที่สุด พระพุทธศาสนาจะเจริญก็เพราะความเลื่อมใสของประชาชนต่อเจ้าอาวาสวัด เจ้าอาวาสวัดจึงเป็นตัวจักรสำคัญในความเจริญของพระพุทธศาสนาและการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งนี้ พระสงฆ์โดยเฉพาะพระสังฆาธิการในปัจจุบันจึงมีบทบาทยิ่งขึ้นกว่าในอดีต แต่ต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการของศาสนิกชน โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาจิตใจคนให้สูงขึ้น และพัฒนาวัตถุให้มีความเหมาะสมแก่การใช้สอย^{๕๐} ๓. หลักความโปร่งใส ศักยภาพของพระสังฆาธิการที่แบ่งตามการบริหารคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านนั้น ต้องแบ่งออกเป็น ๒ คือ ๑) การพัฒนาดน คือ การพัฒนาดนให้มีความรู้ความเข้าใจ จะมีการปลูกจิตสำนึกให้พระสังฆาธิการจะต้องมีความรับผิดชอบในการบริหารคณะสงฆ์ ๒) การพัฒนางาน คือ การพัฒนางานต้องทำควบคู่กับการพัฒนาดน โดยจะต้องพัฒนางานต่างๆ จะต้องมิจุดประสงค์ในการพัฒนางานจะได้มีการวางแผนและรูปแบบในการทำงาน โดยเฉพาะการพัฒนางานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน^{๕๑} ๔. หลักการมีส่วนร่วม การร่วมกับหลายฝ่ายทำงานทั้ง ๖ ด้านนั้น ทำให้หลายหน่วยงานมีส่วนในการพัฒนาพระสังฆาธิการ ขณะเดียวกันพระสังฆาธิการเองก็มีความตื่นตัวมาก ต่างไขว่คว้าหาความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อยกระดับให้สมรรถนะมากยิ่งขึ้น เพื่อให้รู้เท่าทันความรู้และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่รุดหน้าไปมาก^{๕๒} ๕. หลักความรับผิดชอบต่อพระสังฆาธิการหรือเจ้าอาวาสได้รับการศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่องในลักษณะของการอบรมหลักสูตรระยะสั้น นำความรู้มาพัฒนางานปกครองของวัด^{๕๓} กล่าวได้ว่าพระสังฆาธิการรู้อัตลักษณ์ของตนเอง ว่ามีความถนัดความรู้ความสามารถอย่างไร เข้าใจการหาทีมงานหรือผู้ช่วยมาช่วยงานของตนเอง เพื่อเสริมงานของตนให้ครบในการบริหารคณะสงฆ์^{๕๔} ๖. การใช้เงินทุนในการก่อสร้าง ต้องมีการวางแผน พิจารณาให้ถี่ ให้เหมาะสม รอบคอบ รัดกุม ไม่ใช่แบบบางที่เงินทุนหมดไม่มีเงินทุนทำต่อ ไม่มีผู้ให้การสนับสนุน ไม่

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระสุธีวรารักษ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระครูอนุยุตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอด่านสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอด่านสิงห์ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระราชสุวัฒนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สามารถหาทุนมาดำเนินการก่อสร้างต่อไปได้^{๕๕} การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ควรสร้างให้มีความพอเหมาะพอควร กับสังคมในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ถ้าชุมชนเล็ก การก่อสร้างก็ควรจะเล็ก แต่ถ้าชุมชนใหญ่ ก็ควรก่อสร้างใหญ่ ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อสร้าง^{๕๖} การบูรณปฏิสังขรณ์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาก่อนว่าถ้าจะทำการบูรณะ แล้วคุ้มค่ากับการเงินหรือไม่^{๕๗} บางครั้งศาลา อาคาร เสื่อมสภาพแล้วก็ไม่สามารถทำการบูรณะได้ ควรจะให้มีการก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อทดแทนของเก่า ถ้าเสนาสนะเป็นของเก่าแก่ที่ยังคงใช้งานได้พอจะซ่อมแซมบูรณะได้ก็ควรจะมีการรักษาไว้เพื่อให้อยู่คู่กับวัดและรักษาศิลปวัฒนธรรมไทยเอาไว้^{๕๘} การใช้วัสดุอุปกรณ์ต้องให้คุ้มค่ากับการลงทุน ไม่ใช่ทำงานไปแล้วพองานไม่ได้ตามวัตถุประสงค์เกิดความผิดพลาดบางอย่าง ทำแล้วก็ทุบทิ้ง ทำให้เสียวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างไปโดยเปล่าประโยชน์^{๕๙} นอกจากนั้น การควบคุมวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง คือ สร้างแล้วไม่สานต่อ สร้างแล้วทิ้งไม่ดำเนินการแบบต่อเนื่อง หรือสร้างสิ่งนี้อยู่แต่ไปทำอีกสิ่งหนึ่ง บางทีงบประมาณที่ตั้งไว้เกิดบานปลาย เพราะไม่สร้างให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์^{๖๐} ทำให้เกิดความเสียหายและล่าช้า^{๖๑}

กล่าวโดยสรุป จากผลการวิเคราะห์แบบสอบถามในทุกประเด็นข้อคำถามมีค่าเฉลี่ยในระดับมากที่สุด จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ โดยภาพรวมอยู่ในระดับที่ดี มีปัญหาและอุปสรรคในระดับที่น้อยมาก ในทางตรงกันข้าม มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าคะแนนที่ได้อาจไม่สะท้อนสภาพการบริหารงานที่เป็นจริงหรือจริงเพียงบางส่วน เช่น ในประเด็นบางคำถามที่ถามว่ากลุ่มตัวอย่างได้ทำเช่นนั้นๆ หรือไม่ กลุ่มตัวอย่างแม้ลงมือกระทำเพียงน้อยนิดก็อาจประเมินว่าสิ่งที่ตนเองทำนั้น ได้ทำแล้วเช่นนั้นๆ อีกกรณีหนึ่ง แม้แบบสอบถามจะไม่ได้ให้ระบุชื่อของผู้ทำแบบสอบถามและไม่มีผลกับตำแหน่ง ภาระ หน้าที่ก็ตามที แต่ในบริบทวัฒนธรรมของภาค ๓ นั้น อาจทำให้ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกจะตอบในคำตอบที่เป็นบวกกับตนเองมากกว่าที่จะสะท้อนสภาพปัญหาที่แท้จริง หรือแม้กระทั่งสถานที่ที่ผู้วิจัยใช้ในการแจกแบบสอบถามนั้น มักเป็นที่ประชุมของพระสังฆาธิการ หรือห้องเรียนของหน่วยวิทยบริการของมหาวิทยาลัย ก็อาจมีผลกระทบกับข้อมูลที่ได้ อย่างไรก็ตาม ในประเด็นที่เป็นผลการวิเคราะห์จากค่าเฉลี่ยและข้อสังเกตเหล่านี้ ได้มีข้อมูลจากตอนที่ ๓ ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ซึ่งเป็นข้อมูลอีกส่วนหนึ่งที่สะท้อนสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมะนัง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๕๙} สัมภาษณ์ พระครูอนุตตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ตอนที่ ๓ ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

จากการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้วยแบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย และในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างบางท่านหาให้ข้อมูลไม่ชัดเจน กลุ่มเครือข่ายผู้วิจัยในฐานะพระสงฆ์สาธุการท่านหนึ่งในคณะสงฆ์ภาค ๓ ได้ใช้การพูดคุย สอบถาม ถกปัญหาเพื่อหาทางออกร่วมกัน จึงทำให้สรุปได้เป็น ๓ ประเด็น กล่าวคือประเด็นที่ ๑ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ประเด็นที่ ๒ ปัญหาจากชุมชนหรือ วิถีวัฒนธรรม ประเด็นที่ ๓ ปัญหาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล ดังในตารางที่ ๔.๑๒ นี้

ตารางที่ ๔.๑๒ ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ	
ประเด็นที่ ๑ การบริหารกิจการคณะสงฆ์	
ปัญหา อุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
๑) บางโครงการของคณะสงฆ์ขาดการชี้แจง และมีการรวบอำนาจในการบริหารดำเนินการ	๑) ควรให้มีการประชุมบ่อยๆ ปรึกษาหารือกันเพื่อหาข้อการบริหารที่มีปัญหาต่างๆ ชี้แจง สอบถามความคิดเห็น และความเห็นชอบ เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ
๒) คณะสงฆ์ยังร่วมมือกันไม่ดีพอ ต่างคนต่างทำงาน มักขอใบอนุญาตให้ผู้อื่น และบางท่านทำงานไม่ตรงประเด็น ไม่เป็นไปตามกำหนดเวลา	๒) ควรมีการประสานงานในคณะสงฆ์ผู้เป็นพระสงฆ์สาธุการควรปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย ถ้าไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ควรให้ผู้อื่นรับหน้าที่แทน
ประเด็นที่ ๑ การบริหารกิจการคณะสงฆ์	
ปัญหา อุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
๓) ด้านความรู้ของบรรพชิตที่มีอายุพรรษา หรือภิกษุที่ไม่ได้ศึกษาธรรมอย่างทีคณะสงฆ์กำหนดทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการวัด	๓) ควรมีการจัดอบรมให้ความรู้หลักการบริหารงานการบูรณาการกับพระสงฆ์สาธุการอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ
๔) ผู้บริหารคณะสงฆ์ พระผู้ใหญ่ปกครองไม่ค่อยมาดูแล ไม่ค่อยใกล้ชิดกับผู้บริหารระดับล่าง ทำให้การปฏิบัติตามนโยบายของคณะสงฆ์ทำได้ไม่ดีพอ จึงทำให้งานขาดประสิทธิภาพ	๔) ผู้บริหารคณะสงฆ์ ควรดูแลอย่างใกล้ชิดมีคณะผู้ประเมินดูแลและแนะนำติดตามประเมินผลการทำงานของแต่ละวัด

ประเด็นที่ ๒ ปัญหาจากชุมชน หรือ วิถีวัฒนธรรม	
ปัญหา อุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
๑) ขาดองค์ความรู้ในการดำเนินกิจกรรม ขับเคลื่อนวิถีวัฒนธรรม การดำเนินการส่วนใหญ่ เป็นการใช้อำนาจสั่งการ จึงทำให้โครงการต่างๆ ไม่ยั่งยืน ๒) ความเชื่อของแต่ละบุคคลหรือบางครั้ง สิ่งที่ชุมชนถือปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมา นำมาซึ่ง ความไม่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่สามารถ เปลี่ยนแปลงได้ และอาจไม่ได้รับความร่วมมือ จากผู้นำชุมชนเท่าที่ควร ๓) ในยุคปัจจุบันมีการรับวัฒนธรรมที่ หลากหลาย ทำให้วิถีวัฒนธรรมในชุมชน เปลี่ยนไป	๑) มีองค์ความรู้ แผนการดำเนินการ ประจำปี และสามารถดำเนินการตามแผนที่ได้รับ การปรับปรุงเห็นชอบจากชุมชนแล้ว มอบหมาย ดำเนินการ ตามวาระที่รับผิดชอบ ๒) ปรับทัศนคติทางความคิด และ ความถูกต้อง เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ๓) ร่วมมือกับหน่วยราชการจัดประเพณี เพื่ อ น ร ัก ษ์ วั ต น ธรรม และ สื บ ท อ ด พระพุทธศาสนา
ประเด็นที่ ๓ การบริหารตามหลักธรรมาภิบาล	
ปัญหา อุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
๑) ขาดการตรวจสอบงบประมาณ คือขาด ความโปร่งใส ๒) บางครั้งความถูกต้องก็อาจนำมาซึ่ง ความขัดแย้ง	๑) ต้องยึดหลักปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลอย่างเคร่งครัดไม่เห็นแก่ตัว ๒) ความสามัคคี และ ความมีส่วนร่วมเป็น สิ่งสำคัญ
ประเด็นที่ ๓ การบริหารตามหลักธรรมาภิบาล	
ปัญหา อุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
๓) ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนด นโยบายในการแสดงความคิดเห็นการบริหาร ส่วนใหญ่จะทำตามเจ้าคณะท้องถิ่น ผู้น้อยไม่มี โอกาสเสนอความคิดเห็น ทำให้การดำเนินการ ตามนโยบายไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ขาด การเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารที่ดี	๓) ควรให้คณะสงฆ์มีส่วนร่วมในการ กำหนดนโยบายต่างๆ ตลอดจนการรับรู้ปัญหา การแก้ไขปัญหาดังกล่าว และให้มีการเชื่อมโยง ข้อมูลข่าวสารที่ดีด้วยความรวดเร็วฉับไว

๔.๑.๕ สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก

สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก แบ่งออกเป็น ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านการศาสนศึกษา ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔) ด้านการเผยแผ่ ๕) ด้านการสาธารณูปการ และ ๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ มีรายละเอียด ดังนี้

๑) ด้านการปกครอง

หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการปกครอง มีรายละเอียด ดังนี้

คุณลักษณะด้านการปกครอง

คุณลักษณะด้านการปกครองของคณะสงฆ์ภาค ๓ นั้นมีการปกครองที่สอดคล้องปฏิบัติ ตามหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ มาบังคับใช้ในงานปกครองวัดให้มีความสงบเรียบร้อย^{๖๒} มีการปกครองแบบยึดหยุ่น ประนีประนอม ระหว่างผู้ปกครองซึ่งเป็นเจ้าคณะ พระสังฆาธิการในระดับชั้นต่างๆ จนถึงเจ้าอาวาสกับผู้ถูกปกครอง ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร ศิษย์วัด ผู้ที่มีส่วนได้เสียกับกิจกรรมของวัด เป็นต้น^{๖๓}

ยกตัวอย่างการปกครองแบบยึดหยุ่นที่ปรากฏชัดและเห็นได้ง่าย เช่น เจ้าอาวาสจะกำหนดให้พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดได้ทำวัตรสวดมนต์ทุกเช้าเย็น เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน ในบางครั้งพระภิกษุสามเณรบางรูปหรือศิษย์วัดอาจไม่ปฏิบัติตามระเบียบของวัด เจ้าอาวาสจะกล่าวตักเตือนและให้โอกาสในการแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรม โดยให้จดรายชื่อผู้ที่ร่วมกิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ ผู้ที่ขาดการเข้าทำวัตรสวดมนต์ อนึ่งการทำวัตรสวดมนต์ของพระภิกษุสามเณรสามารถสร้างแรงศรัทธาต่อประชาชน ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมนัดได้เป็นอย่างดี^{๖๔}

อย่างไรก็ตาม แม้การปกครองของเจ้าอาวาสยึดหลักความเมตตาธรรม เน้นการสงเคราะห์ ส่งเสริมให้พระภิกษุและประชาชนในการปกครองให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย^{๖๕} หากมีการทำผิดพระวินัยเกิดขึ้นจะมีการซักถาม สอบถาม สืบหาความจริงก่อนที่จะลงโทษทางวินัย บางกรณีเปิดโอกาสให้ผู้ที่ถูกทำผิดได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม^{๖๖} หากมิได้ปฏิบัติตามจะมีขั้นตอน กระบวนการ ในการสอบสวน คัดโทษ และลงโทษ เป็นลำดับขั้นไป การปกครองต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ^{๖๗}

ศูนย์กลางอำนาจในการปกครอง

พระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส เป็นผู้ปกครองวัด มีอำนาจและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยจะเห็นได้ว่าเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้นำสงฆ์ ผู้มีหน้าที่บริหารปกครองวัดและอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนและชุมชนมากที่สุด พระพุทธศาสนาจะเจริญก็เพราะความเลื่อมใสของประชาชนต่อเจ้าอาวาสวัด เจ้าอาวาสวัดจึงเป็นตัวจักรสำคัญในความเจริญของพระพุทธศาสนาและการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งนี้ พระสงฆ์โดยเฉพาะพระสังฆาธิการในปัจจุบันจึงมี

^{๖๒}สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๖๓}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, วัดธรรมามูลวรวิหาร จังหวัดชัยนาท, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๖๔}สัมภาษณ์ พระราชสุวัฒนภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๖๕}สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๖๖}สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๖๗}สัมภาษณ์ พระสุธีวรภรณ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

บทบาทยิ่งขึ้นกว่าในอดีต แต่ต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการของศาสนิกชน โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาจิตใจคนให้สูงขึ้น และพัฒนาวัตถุให้มีความพอเหมาะแก่การใช้สอย^{๖๘} จึงทำให้การปกครองในบางวัดเป็นแบบเบ็ดเสร็จโดยเจ้าอาวาสหรือคณะกรรมการของวัดที่มีบทบาท และบางวัดคณะกรรมการวัดมีบทบาทในการปกครองวัดมากกว่าเจ้าอาวาส^{๖๙}

ภาระหน้าที่ การพัฒนาศักยภาพ และการส่งเสริมองค์ความรู้

แม้เจ้าอาวาสจะเป็นตัวจักรสำคัญ แต่มีการแบ่งงานกันชัดเจน^{๗๐} โดยผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นผู้ให้การช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานบริหารร่วมกับคณะกรรมการของวัด ภิกษุเจ้าอาวาสหรือ เจ้าคณะปกครองมีการสอดส่องดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในวัด ให้เกิดการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในการปกครองของคณะสงฆ์ของไทย^{๗๑} กำหนดบทบาทของพระสังฆาธิการไว้ ๖ ด้าน คือด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งพระสังฆาธิการได้ร่วมกันทำวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อให้ก่งล้อแห่งธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้หมุนไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด^{๗๒} โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมของวัด ในการให้บริการแก่ชุมชนด้านศาสนา และวัฒนธรรมรวมถึงกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชนต่างๆ

การร่วมกับหลายฝ่ายทำงานทั้ง ๖ ด้านนั้น ทำให้หลายหน่วยงานมีส่วนในการพัฒนาพระสังฆาธิการ ขณะเดียวกันพระสังฆาธิการเองก็มีความตื่นตัวมาก ต่างไขว่คว้าหาความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อยกระดับให้มีสมรรถนะมากยิ่งขึ้น เพื่อให้รู้เท่าทันความรู้และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่รุดหน้าไปมาก^{๗๓} สำหรับหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบโดยตรง ต่างก็มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาพระสังฆาธิการ เพื่อให้เป็นกลไกหนึ่งที่มีความสำคัญในการเป็นผู้นำในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและสติปัญญาของประชาชน มีความสามารถในการอบรมประชาชนให้มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการดำรงชีวิต อันเป็นการสร้างเสริมความศรัทธาให้กับญาติโยม^{๗๔}

ปัจจุบันการพัฒนาพระสังฆาธิการมีการพัฒนาอยู่บ้างตามศักยภาพของพระสังฆาธิการ แต่ไม่ใช่เชิงนโยบาย ส่วนใหญ่ที่เน้นเรื่องการศึกษามาเป็นหลักที่จะทำให้พระสังฆาธิการตื่นตัวในเรื่องการเรียนรู้การจัดการศึกษา ดังนั้น จะเห็นได้ว่าปัจจุบันพระสังฆาธิการมีความรู้มีวุฒิการศึกษามากขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์^{๗๕} ส่วนศักยภาพของพระสังฆาธิการที่แบ่งตามการบริหารคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านนั้น ต้องแบ่งออกเป็น ๒ คือ ๑) การพัฒนาคณะ คือ การพัฒนาคณะให้มีความรู้ความเข้าใจ จะมีการปลูกจิตสำนึกให้พระสังฆาธิการจะต้องมีความรับผิดชอบในการบริหารคณะสงฆ์ ๒) การพัฒนางาน คือ การพัฒนางานต้องทำควบคู่กับการพัฒนาคณะ โดยจะต้องพัฒนางาน

^{๖๘} สัมภาษณ์ พระครูอนุยุตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๖๙} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๗๑} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๗๓} สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ,ดร. เจ้าคณะอำเภอนานนคม จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๗๕} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ต่างๆ จะต้องมียุติประสงค์ในการพัฒนางานจะได้มีการวางแผนและรูปแบบในการทำงาน โดยเฉพาะการพัฒนางานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน^{๗๖} สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นไปพร้อมๆ กับที่เจ้าอาวาสได้รับการศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่องในลักษณะของการอบรมหลักสูตรระยะสั้น นำความรู้มาพัฒนางานปกครองของวัด^{๗๗} กล่าวได้ว่าพระสังฆาธิการรู้อัตลักษณ์ของตนเอง ว่ามีความถนัดความรู้ความสามารถอย่างไร เข้าใจการหาทีมงานหรือผู้ช่วยมาช่วยงานของตนเอง เพื่อเสริมงานของตนให้ครบในการบริหารคณะสงฆ์^{๗๘}

ความเชื่อมโยงกับพันธกิจด้านอื่นๆ

จากด้านการปกครองเชื่อมโยงสู่พันธกิจด้านอื่นๆ เพราะการประพฤติปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ก็ต้องอาศัยการปกครองและการศาสนศึกษา การศึกษาจะทำให้พระสงฆ์สามเณรเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมโดยถ่องแท้ เมื่อเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วก็จะนำมาประพฤติปฏิบัติ และจะมาสั่งสอนประชาชนก็จะทำให้ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจโดยถ่องแท้^{๗๙} เช่นกันเมื่อนำไปประพฤติก็เกิดความเจริญรุ่งเรือง อีกทั้งงานด้านการศึกษาจะส่งผลไปถึงงานด้านการเผยแผ่อีกส่วนหนึ่ง เพราะว่าเป็นการเผยแผ่ที่มั่นคงเพราะว่าผู้ที่จะรู้จะรู้ติดตัวไปตลอด^{๘๐}

การนุ่งห่ม

การปกครองคณะสงฆ์ภายในวัดในอีกกรณีหนึ่งที่ผู้เข้ามาเที่ยวชมวัดสามารถสังเกตได้ง่ายคือ การนุ่งห่มของพระภิกษุสามเณรที่มีลักษณะเรียบร้อยเหมาะสมกับสมณะสาธูป^{๘๑} ซึ่งตามพระธรรมวินัยพระภิกษุในบริเวณวัดมีต้องครองจีวรสามารถเดินอยู่ในบริเวณวัดได้ไม่ผิดธรรมวินัย แต่วัดที่พัฒนาแล้วการปกครองคณะสงฆ์เจ้าอาวาสนิยมให้พระภิกษุสามเณรครองจีวรให้เป็นปริมนทลก่อนออกกุฏิ ทั้งนี้เพราะวัดมักมีประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยวเดินเข้ามาเที่ยวชมภายในบริเวณวัด เมื่อพบเห็นพระภิกษุสามเณรมีปกติในการนุ่งห่มที่เรียบร้อย สามารถสร้างแรงศรัทธาต่อผู้มาเยือนได้^{๘๒}

ปัญหาและอุปสรรคด้านการปกครอง

ปัญหาและอุปสรรคด้านการปกครองที่สำคัญมี ๒ ประเด็น คือ

๑) เรื่องคนและเรื่องงาน ถือได้ว่าเรื่องของจิตใจของแต่ละบุคคลที่เป็นอุปสรรคอย่างสำคัญ ผลอโผล่ปล่อยให้อำนาจความเกียจคร้าน^{๘๓} บางครั้งทำงานตามสบายๆ ไม่มีกฎเกณฑ์ ขาดการเอาใจใส่ในหน้าที่^{๘๔} และความคิดที่มุ่งหวัง คาดหวัง ในการบริหารงานเข้ามาครอบงำจิตใจ ทำให้ตกอยู่ในห้วงของกิเลสมารร้ายทั้งหลาย^{๘๕} ทำให้เจ้าอาวาสบางรูปขาดวิสัยทัศน์ ขาดเป้าหมายในการบริหาร

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระราชสุวฒนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๗๙} สัมภาษณ์ พระครูอุทิศตฤณการ, เจ้าคณะอำเภอมะนัง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๘๐} สัมภาษณ์ พระครูอุทิศตฤณการ, เจ้าคณะอำเภอนาทม จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๘๑} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๘๒} สัมภาษณ์ พระครูวิฑูรย์คุณ, เจ้าคณะอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมะนัง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๘๔} สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๘๕} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, กรุงเทพมหานคร, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

จัดการ ไม่มีการประชุม ปรีกษา วางแผน และกำหนดวัตถุประสงค์อย่างเป็นรูปธรรม เป็นการบริหารจัดการจัดการวัดตามความเคยชินที่เคย ปฏิบัติมา ขาดการประสานงานระหว่างวัด บ้าน และชุมชน^{๘๖} การปฏิบัติงานขาดความต่อเนื่อง ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจมีศักยภาพพร้อมเสียสละ ทั้งพระภิกษุที่มักจะลาสิกขาบ่อย^{๘๗} สามเณรตลอดจนคฤหัสถ์ที่มาช่วยในการดูแลบริหารจัดการและขับเคลื่อน^{๘๘} อีกทั้งเรื่องขาดศักยภาพในเรื่องการปกครองคนลงไปตามลำดับ^{๘๙} ข้อสำคัญพระสงฆ์ขาดจิตสำนึกในการทำงาน ขาดคุณสมบัติหลายอย่างทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคอย่างมาก^{๙๐}

นอกจากนี้แล้ว แม้พระสังฆาธิการส่วนหนึ่งสามารถนำเทคโนโลยีมาใช้ในการติดต่อสื่อสารงาน^{๙๑} แต่บางท่านยังขาดความรู้ความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ในการติดต่อประสานงาน ก่อให้เกิดความล่าช้าบ้าง^{๙๒} สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่า แม้พระสังฆาธิการจะเข้าใจภาระบทบาท หน้าที่ชัดเจน มีทั้งตัวบทกฎหมาย การประชุมจากเจ้าคณะผู้ปกครอง แต่การนำไปปฏิบัตินั้นอาจยังไม่ทั้งหมดครบ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ แต่ก็ยังมีมากกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์^{๙๓}

๒) เรื่องงบประมาณ

การขาดงบประมาณเป็นอีกปัญหาหนึ่ง ส่วนใหญ่คณะสงฆ์ไม่มีงบประมาณในการบริหารงานของเจ้าอาวาสต้องหางบประมาณเอง^{๙๔} หรือขาดงบประมาณในการสนับสนุน^{๙๕} หรืองบประมาณมีไม่เพียงพอทั่วถึงทุกจังหวัด^{๙๖}

กล่าวโดยสรุป สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการปกครอง มีการปกครองที่สอดคล้องปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ แต่เป็นการปกครองแบบยึดหยุ่น ประนีประนอม ยึดหลักความเมตตาธรรม แต่หากมีการทำผิดพระวินัยเกิดขึ้นจะมีการซักถาม สอบถาม สืบหา คาดโทษ และลงโทษ เป็นลำดับขั้นไป ใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นศูนย์กลางอำนาจในการปกครอง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นผู้ให้การช่วยเหลือแบ่งเบา

^{๘๖} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๘๗} สัมภาษณ์ พระราชสุพัฒน์นาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

^{๘๘} สัมภาษณ์ พระราชสุพัฒน์นาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ สัมภาษณ์ พระสุธีวรภรณ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และสัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๘๙} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๙๐} สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๙๑} สัมภาษณ์ พระครูวิฑูรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๙๒} สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๙๓} สัมภาษณ์ พระครูวิฑูรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๙๔} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอดสิงห์ จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูอุปถิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๙๕} สัมภาษณ์ พระครูอุปถิตปริยัตยาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๙๖} สัมภาษณ์ พระครูอนุกตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอดสิงห์ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ภาระงานบริหารร่วมกับคณะกรรมการของวัดในการปฏิบัติพันธกิจทั้ง ๖ ด้าน การร่วมกับหลายฝ่ายทำงานทั้ง ๖ ด้านนั้น เท่ากับเป็นการพัฒนาคนควบคู่ไปกับการพัฒนางาน กล่าวคือการพัฒนา ศักยภาพพระสงฆ์การไปในขณะเดียวกัน เมื่อเกิดความรู้ความเข้าใจ่องแท่งส่งผลไปถึงงานด้านอื่นๆ ด้วย เช่นงานด้านศาสนศึกษา งานด้านการเผยแผ่

แม้พระสงฆ์การจะมีความรู้เพิ่มมากขึ้น แต่ยังปรากฏให้เห็นว่าเรื่องศักยภาพ ทักษะที่จำเป็นในยุคปัจจุบัน การขาดวิสัยทัศน์และเป้าหมายที่ชัดเจน รวมทั้งความเกียจคร้าน จำนวนภิกษุที่มักจะลาสิกขาบ่อยยังเป็นปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน อีกทั้งเรื่องงบประมาณที่ส่วนใหญ่คณะสงฆ์ไม่มีงบประมาณมาช่วย หรืองบประมาณมีไม่เพียงพอทั่วถึง

๒) ด้านการศาสนศึกษา

สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการศาสนศึกษา มีรายละเอียด ดังนี้

การส่งเสริมการศึกษา

คณะสงฆ์ ภาค ๓ มีการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัด มีการจัดพระภิกษุภายในวัดทำหน้าที่เป็นครูสอนธรรมและบาลีอย่างต่อเนื่อง^{๙๗} บางวัดจัดให้มีการอบรมพระปริยัติธรรมแก่ประชาชนทั่วไป มีตารางการอบรม ปฏิทินการศึกษา เป็นไปอย่างมีระเบียบอยู่ในระดับที่ดี^{๙๘}

ส่วนทางด้านกายภาพนั้น วัดใหญ่ๆ จะมีการสร้างอาคารเรียน^{๙๙} รวมทั้งการใช้อาคารสถานที่เพื่อส่งเสริมการศึกษา เช่น จัดป้ายแสดงพุทธประวัติ ป้ายแสดงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีอาคารเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์โดยเฉพาะ อาคารรองรับการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในวันสำคัญ^{๑๐๐}

จำนวนผู้เรียนพระปริยัติธรรมและการศึกษาสายสามัญ

แม้คณะสงฆ์ภาค ๓ จะได้ส่งเสริมการศึกษาของภิกษุสามเณรอย่างมีนัยสำคัญและต่อเนื่อง แต่กลับปรากฏให้เห็นชัดเจนในปัจจุบันว่าจำนวนผู้เรียนพระปริยัติธรรมได้ลดลง^{๑๐๑} ส่งผลให้ภิกษุสามเณรไม่สามารถแสดงหลักธรรมอันลึกซึ้ง รวมถึงวิเคราะห์หลักคำสอนที่มาจากภาษาบาลีไปสู่ประชาชนได้ ในขณะที่การศึกษาสายสามัญของพระภิกษุสามเณรยังคงมีจำนวนมาก และมีผู้จบการศึกษาจำนวนมากทุกปี^{๑๐๒}

การบังคับนโยบายด้านการศาสนศึกษา

แม้คณะสงฆ์ ภาค ๓ จะมีการส่งเสริมการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แต่ไม่ได้มีการใช้นโยบายในการบังคับ ดังนั้น เมื่อบรรพชาอุปสมบทมาแล้วควรกำหนดว่าจะต้องมีการศึกษาพระธรรมวินัยและ

^{๙๗} สัมภาษณ์ พระสุธีวรารณ, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๙๘} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๙๙} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และสัมภาษณ์ พระราชสุพัฒนานกรณ, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ต้องให้ได้ภายในกำหนดกี่ปี^{๑๐๓} เมื่อไม่ได้บังคับจึงทำให้เกิดบางกรณีที่เมื่ออุปสมบทเข้ามาแล้วไม่ได้ศึกษาพระธรรมวินัย^{๑๐๔} แต่กลับมุ่งหมายอย่างอื่น ยกตัวอย่างเช่น การมุ่งหมายในการศึกษาทางโลกเพียงอย่างเดียว เช่น มัธยม มหาวิทยาลัย^{๑๐๕} การมุ่งหมายทางลาภสักการะ โดยการเป็นพระเกจิอาจารย์เพียงอย่างเดียว เช่น การเรียนสักยันต์ การปลุกเสก การดูหมอ การเสกน้ำมันต์^{๑๐๖} สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้พระภิกษุสามเณรผิดเพี้ยนไปในภายภาคหน้า รวมทั้งการทำให้พระภิกษุสามเณรที่จะบรรพชาอุปสมบทเข้ามาใหม่ เข้าใจผิดไปโดยคิดว่าการเรียนแบบพระเกจิอาจารย์เป็นการศึกษาพระธรรมวินัย^{๑๐๗}

การบังคับนโยบายที่ชัดเจน เช่น พระภิกษุสามเณรที่บรรพชาอุปสมบทเข้ามาแล้วต้องมีการศึกษาทางพระธรรมวินัยด้านใดด้านหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นนักธรรม นักธรรมหรือบาลี นักธรรมและบาลีควบคู่กันไป^{๑๐๘} ถ้านักธรรมก็ต้องศึกษานักธรรมชั้นเอกเป็นอย่างน้อย ส่วนบาลีนั้นอาจจะบังคับให้เรียนอย่างน้อย ป.ธ.๓ เพื่อที่จะให้มีความรู้ทางด้านพระธรรมวินัยบ้างแต่การศึกษาบาลียังไม่มากพอ อย่างน้อยต้องมีการศึกษาทางด้านนักธรรมชั้นเอกเป็นพื้นฐาน^{๑๐๙}

การแก้ปัญหาคความโปร่งใส

ในปัจจุบันบางครั้งมีการสอบไม่โปร่งใส ส่งผลให้ได้บุคลากรที่ไม่มีคุณภาพ เพื่อแก้ปัญหาคความโปร่งใส การวางนโยบายคณะสงฆ์ต้องแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ ๑ บังคับพระภิกษุสามเณรให้มีการเรียนพระธรรมวินัย กลุ่มที่ ๒ ต้องมีมาตรการการเรียนการสอนในสำนักเรียนให้เข้มงวด กลุ่มที่ ๓ ผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดการสอบคือแม่กองธรรมสนามหลวง แม่กองบาลีสนามหลวงจะต้องมีมาตรการการสอบที่เข้มงวดรัดกุม^{๑๑๐} และเป็นเจ้าภาพในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว^{๑๑๑}

ถ้ามีการจัดการศึกษาได้ดีพร้อมทั้งสามกลุ่ม คือ ๑) ผู้เรียนมีการบังคับโดยเป็นระเบียบของมติมหาเถรสมาคม ๒) สำนักเรียนมีการจัดการศึกษาดี ๓) การสอบมีการเข้มงวดที่ดี มีการวางนโยบายในการศึกษาทางโลกควบคู่กับการศึกษาทางธรรม เช่น ถ้ารูปใดจะศึกษาทางโลกจะต้องศึกษานักธรรมควบคู่กันไป หรือสอบให้นัคนักธรรมชั้นเอกภายใน ๓-๕ ปี ไม่ให้มุ่งเน้นการศึกษาทางโลกเพียงอย่างเดียว ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้โดยความร่วมมือของสามกลุ่มข้างต้น จะทำให้การศึกษาของพระภิกษุสามเณรมีศักยภาพที่ดี^{๑๑๒}

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ พระครูอนุตตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณกร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ พระครูวิฐฐชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอมะเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอดงสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ พระครูอุปกิจปรีธิตยาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ปรียัติควบคู่ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดปฏิเวธ

ในขณะเดียวกัน แม้การศึกษาจะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาพระภิกษุสามเณร แต่การศึกษาปรียัติที่ตื้นตันต้องควบคู่ไปกับการปฏิบัติ^{๑๑๓} ดังนั้นทั้งปรียัติ ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดปฏิเวธ พระภิกษุสามเณรต้องไม่ละทิ้งหน้าที่นี้ ในการสอนหลักธรรมแก่ประชาชนทั่วไป เช่น การอบรมวิปัสสนา การบวชเณร ภาคฤดูร้อน การเทศนาในวันสำคัญ การออกเผยแผ่อบรมธรรมแก่ประชาชน^{๑๑๔}

นอกจากนี้แล้ว ปัญหาอุปสรรคด้านการศาสนศึกษายังมีประเด็นต่างๆ คือ

๑) ขาดบุคลากรและพระสังฆาธิการที่มีความรู้ความสามารถในภาษาบาลี^{๑๑๕} ในการสอนพระปรียัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี^{๑๑๖} ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากขาดการยกย่องเชิดชูเกียรติพระปรียัติธรรม เปรียญธรรมประโยคต่างๆ และครูพระสอนธรรมและบาลีให้มีขวัญและกำลังใจ^{๑๑๗}

๒) งบประมาณสนับสนุนในการศึกษาจากทางภาครัฐและเอกชนมีไม่เพียงพอ^{๑๑๘}

๓) ขาดการส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนและนักเรียนเรียนธรรมศึกษาอย่างทั่วถึง^{๑๑๙}

๔) ขาดแหล่งความรู้ข้อมูลข่าวสารด้านเทคโนโลยีภายในวัด^{๑๒๐}

จากปัญหาอุปสรรคด้านการศาสนศึกษาดังกล่าว จึงควรจัดให้มีการให้ขวัญและกำลังใจแก่ผู้สอนและผู้เรียนนักระรมและบาลี^{๑๒๑} ฝึกอบรมพระสังฆาธิการให้มีความรู้ความสามารถในการเทคนิควิธีการ เผยแผ่ธรรม^{๑๒๒} ตลอดจนมีการจัดทำระบบข้อมูลข่าวสารรวมทั้งนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอน ธรรมอย่างเป็นระบบ^{๑๒๓}

กล่าวโดยสรุป คณะสงฆ์ ภาค ๓ มีการส่งเสริมการศึกษาพระปรียัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีอย่างต่อเนื่อง แต่ในปัจจุบันจำนวนพระภิกษุสามเณรที่เรียนกลับลดลง ในขณะการศึกษาสายสามัญของพระภิกษุสามเณรยังคงมีจำนวนมากและมีผู้จบการศึกษาจำนวนมากทุกปี ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากการไม่ได้ใช้นโยบายในการบังคับ เช่น การกำหนดว่าต้องมีการศึกษาพระธรรมวินัยให้ได้ภายในกี่ปีเมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้ว มาตรการการเรียนการสอนในสำนักเรียนให้เข้มงวดรัดกุม นอกจากนี้แล้วปัญหาอุปสรรคด้านการศาสนศึกษายังมีประเด็นต่างๆ เช่น ขาดบุคลากรและพระสังฆาธิการที่มีความรู้ความสามารถในภาษาบาลี การสอนพระปรียัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ พระสุธีวรารักษ์, รักษาการเจ้าคณะ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ พระครูศรีโยธม, เจ้าคณะอำเภอดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙. และ สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปรียัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปรียัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปรียัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

งบประมาณสนับสนุนจากทางภาครัฐและเอกชน การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนและนักเรียนเรียน
ธรรมศึกษาอย่างทั่วถึง แหล่งความรู้ข้อมูลข่าวสารด้านเทคโนโลยีภายในวัด

๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์

สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีรายละเอียด ดังนี้

การสร้างโรงเรียนไว้ในวัด

การศึกษาสงเคราะห์เป็นหนึ่งในหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่จะต้องทำหน้าที่ตามบทบาท
ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์^{๑๒๔} ในทางด้านกายภาพนั้น คณะสงฆ์ ภาค ๓ จัดให้มีการสร้างโรงเรียน
ไว้ในวัด สะท้อนความผูกพันระหว่างวัดกับโรงเรียน^{๑๒๕} โดยทั้งโรงเรียนและวัดได้มีโอกาสทำ
กิจกรรมร่วมกัน เช่น จัดให้มีการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน มีการศึกษาพระพุทธศาสนาใน
วันอาทิตย์ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามาเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา^{๑๒๖} ใน
ลักษณะของการสงเคราะห์ชุมชนทางการศึกษา^{๑๒๗} รวมไปถึงการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนก
สามัญแผนกธรรมบาลี เปิดโอกาสให้ประชาชนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ได้ส่งบุตรหลานเข้ามาบวช
เรียน^{๑๒๘} ตั้งแต่อนุบาลจนถึงปริญญาเอก^{๑๒๙} แต่การศึกษาสงเคราะห์นี้ต้องได้รับความร่วมมือจาก
ภาครัฐบาลและเอกชนในเรื่องสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภคต่างๆ ในการก่อสร้างโรงเรียน^{๑๓๐}

การจัดตั้งกองทุน การมอบทุน และอุปการะทางการศึกษา

กฎหมายเถรสมาคมได้วางรูปแบบเรื่องการจัดตั้งกองทุน มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๗ คือ มีการ
ตั้งทุน แจกทุน และเพิ่มทุน สำหรับเป็นทุนให้แก่ พระภิกษุ-สามเณร นักเรียน และประชาชน
ถือว่าเป็นหนึ่งในนโยบายการบริหารงานที่มุ่งเน้นให้พระสังฆาธิการมีความเสียสละในการสงเคราะห์
ด้านปัจจัยแก่เด็กนักเรียนผู้ยากไร้^{๑๓๑} เรียนดี ได้มีโอกาสทางการศึกษา จึงมีการจัดตั้งกองทุนการศึกษา
สงเคราะห์ไว้ประจำวัด^{๑๓๒} โดยลักษณะของการดำเนินการทั่วไปนั้น จะนำปัจจัยที่ภิกษุสามเณรได้รับ
ญาติโยมไปเปิดบัญชีฝากประจำ เมื่อถึงหนึ่งปีจะนำเงินมาฝากเพิ่มและเบิกเฉพาะดอกเบี้ยออกมาแจก
ทุน บางวัดมีญาติโยมเป็นเจ้าของภาพช่วยแจกทุนบ้าง^{๑๓๓}

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ พระสุธีวรารักษ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙. และสัมภาษณ์
พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ พระครูอนุกตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมะนัง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙
และ สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมะนัง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณการ, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ในกรณีที่ ผลการศึกษาของเยาวชนหรือพุทธศาสนิกชนอยู่ในเกณฑ์ที่ดีนั้น เจ้าอาวาสจะมอบทุนการศึกษา^{๑๓๕} หรือจัดอบรมระยะสั้นให้ประชาชนได้เข้ามาอบรมคุณธรรมศึกษาธรรมวินัย^{๑๓๖} และมอบเงินรางวัลเป็นทุนการศึกษา^{๑๓๗} ตลอดจนจัดตั้งกองทุนการศึกษา^{๑๓๘} ในกรณีผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ บางครั้งจะมอบอุปกรณ์ทางการศึกษา^{๑๓๙} ทำให้มีโอกาสด้านการศึกษาและช่วยลดภาระด้านค่าครองชีพ^{๑๔๐} แบ่งเบาภาระ^{๑๔๑} และเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต และประเทศชาติต่อไป^{๑๔๒}

การสร้างบุคลากรในการศึกษา

การสร้างบุคลากรในการศึกษาในรุ่นต่อไป ต้องทำควบคู่ไปกับการตั้งศูนย์การศึกษาในการอบรมครูพระหรือครูสอนหนังสือให้มีศักยภาพ^{๑๔๓} รวมทั้งเป็นการยกระดับของบุคคลให้มีคุณภาพมากขึ้นให้เป็นผู้มีความสำคัญต่อสังคมต่อไป^{๑๔๔}

ปัญหาอุปสรรคด้านการศึกษาสงเคราะห์

ปัญหาอุปสรรคด้านการศึกษาสงเคราะห์ที่ใหญ่ที่สุดและมีความจำเป็นมากที่สุดในการขับเคลื่อนภารกิจในด้านนี้คือ เรื่องงบประมาณหรือเงินทุนในการบริหารจัดการ^{๑๔๕} เพื่อใช้เป็นเช่นเงินเดือนครูอัตราจ้าง ในกรณีที่ครูประจำขาดแคลน^{๑๔๖} เงินเดือนนักรับการภารโรงทางสถานศึกษาเล็กๆ ต้องใช้เงินของสถานศึกษาตัวเอง^{๑๔๗} ทุนการศึกษา อุปกรณ์การศึกษา รวมถึงค่ารถในการเดินทางไปกลับโรงเรียนด้วย^{๑๔๘} สิ่งเหล่านี้ทำให้พระสงฆ์หาวิธีการต้องหาแนวร่วมระดมทุนให้สถานศึกษา เช่น ขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานของรัฐ และประชาชนทั่วไป ด้วยการรับบริจาคสิ่งของให้เป็นการช่วยเหลือเบื้องต้น เช่น ข้าวสาร อาหารแห้งเพื่อให้ยังชีพ^{๑๔๙} บริจาคปัจจัยให้การศึกษา และจัดหา

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, วัดธรรมามูลวรวิหาร, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ พระราชสุพัฒนามารณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิคุณ, เจ้าคณะอำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ พระราชสุพัฒนามารณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รัชการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระสุธีวรารณ์, รัชการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ พระครูอุปกิตปรีทยากรณ์, เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สมุดดินสอ อุปกรณ์คอมพิวเตอร์^{๑๕๐} การจัดผ้าป่าเพื่อซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอน อาหารกลางวัน พัฒนาการศึกษาด้านต่างๆ^{๑๕๑} การจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อบริหารสถานศึกษาให้คล่องตัว^{๑๕๒} หรือบางกรณีอยู่รอดต่อไป^{๑๕๓}

กล่าวโดยสรุป คณะสงฆ์ ภาค ๓ ได้มีการสร้างโรงเรียนไว้ภายในวัด เพื่อตอบสนองต่อหน้าที่บทบาทและความจำเป็นของแต่ละชุมชนในด้านการศึกษาสงเคราะห์ สร้างความผูกพันระหว่าง วัด โรงเรียน และบ้านผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน ในการศึกษาสงเคราะห์นั้น ได้มีการจัดตั้งกองทุน การมอบทุน ตลอดจนอุปกรณ์ทางการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณร นักเรียน และประชาชนทั่วไปที่เรียนดี ยากไร้ แต่ประเด็นปัญหาอุปสรรคหลักๆ ในการดำเนินการตามภารกิจคืองบประมาณหรือเงินทุนในการบริหารจัดการ

๔) ด้านการเผยแผ่

สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการเผยแผ่ มีรายละเอียด ดังนี้

หน้าที่ในการเผยแผ่

หน้าที่ในการเผยแผ่ของพระสงฆ์ คือจัดการเทศนา อบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดี^{๑๕๔} ด้วยการอบรมภิกษุสามเณร ให้มี สมณะสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาท ตลอดจนการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่างๆ^{๑๕๕} อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย^{๑๕๖} หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอน หรือแนะนำที่เป็นประโยชน์แนะนำ สั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจใน ศาสนพิธีและการปฏิบัติ^{๑๕๗} เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม^{๑๕๘} และให้ได้ยินได้ฟังเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระ ศาสนาโดยถูกต้อง หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธิธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น บำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยชอบ ^{๑๕๙} ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนา และอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น^{๑๖๐} ตลอดจนขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรม บาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้ ทั่วไป ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น^{๑๖๑}

^{๑๕๐} สัมภาษณ์ พระครูอุทิศตุฎการ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๕๑} สัมภาษณ์ พระครูอนุตตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอด่านช้าง จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๕๒} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๕๓} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๕๔} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๕๕} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, วัดธรรมามูลวรวิหาร, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๕๖} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๕๗} สัมภาษณ์ พระราชสุวัฒนภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๕๘} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๕๙} สัมภาษณ์ พระสุธีวรภรณ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๖๐} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๖๑} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรวิมลคุณ, เจ้าคณะอำเภอด่านช้าง จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

การแสดงธรรมเทศนาและการจาริกธรรม

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ ด้านการเผยแผ่มีการจัดให้มีการแสดงธรรมเทศนาในวันพระ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เข้าพรรษา ออกพรรษา และงานบุญประเพณีสำคัญตามท้องถิ่น เช่น งานบวชนาค งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานมงคลสมรส รวมถึงงานอวมงคลต่างๆ เป็นต้น^{๑๖๒} การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในลักษณะของการแสดงพระธรรมเทศนามีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมเป็นการเทศน์แหล่สำนวนภาคกลาง ที่ยังคงได้รับความนิยมจากประชาชนในท้องถิ่น^{๑๖๓}

ดังนั้น การส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดทั้งหมด “สามารถเทศน์ได้และเทศน์เป็น” จึงถือว่ามีความสำคัญของงานเผยแผ่อย่างมาก^{๑๖๔} เพราะศาสนาพุทธมีจุดเด่นที่คำสอนพระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกผู้นำคำสอนไปการเผยแผ่ ต้องมีความรู้ความสามารถและเข้าใจในหลักการเผยแผ่แล้วนำไปปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดี จึงได้จัดทำโครงการอบรมพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้นเพื่อให้ความรู้และเทคนิคเพิ่มเติมแก่สงฆ์^{๑๖๕} ทั้งนี้จะต้องพัฒนาพระสงฆ์ให้การให้นำเอาสื่อเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการเผยแผ่ให้มากยิ่งขึ้น ทั้งสื่อวิทยุโทรทัศน์อินเทอร์เน็ตหรือเว็บไซต์ต่างๆ ที่ทำเป็นสื่อแบบการ์ตูนนิทานแฝงคติธรรมละครชีวิตจริง การเทศน์หรือการบรรยายต่างๆ ที่สร้างสรรค์ทันสมัย เพื่อช่วยในการเผยแผ่ให้ดำรงอยู่และคนรุ่นหลังได้ศึกษาปฏิบัติสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยาวนานต่อไป^{๑๖๖}

สำหรับการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรออกเผยแผ่ธรรม อบรมศีลธรรมแก่ครูและนักเรียนในสถานศึกษาต่างๆ ยังคงมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง^{๑๖๗} นำไปสู่การจัดกิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนาที่เกิดการร่วมมือระหว่างสถานศึกษา สถานที่ราชการ เอกชน กับวัด^{๑๖๘}

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะของการจัดปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคณะสงฆ์ภาค ๓ ถือว่าเป็นลักษณะเด่นที่ได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากคณะสงฆ์^{๑๖๙} กล่าวคือมีวัดรองรับการปฏิบัติกรรมฐานทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ในระดับประเทศ ได้แก่ วัดอัมพวันและวัดพุทธทอง ตั้งอยู่ที่จังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น^{๑๗๐} นอกจากนี้แล้ว ยังมีวัดอื่นๆ ได้แก่ วัดข่อยสังฆาราม วัด

^{๑๖๒} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๖๓} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, วัดธรรมามูลวรวิหาร, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๖๔} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๖๕} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๖๖} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๖๗} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๖๘} สัมภาษณ์ พระราชสุวัฒนภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙. สัมภาษณ์ พระสุธีวรารักษ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และสัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๖๙} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๗๐} สัมภาษณ์ พระครูอนุกตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ระดับ วัดราชบุรณราชวรวิหาร วัดดอนตะโหนด วัดสิงห์สุทธาวาส วัดกุฎีทอง และวัดพระนอนจักรสีห์วรวิหาร จังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น^{๑๗๑}

โครงการหมู่บ้านศีล ๕

โครงการที่สำคัญโครงการหนึ่งในการเผยแผ่คือ โครงการหมู่บ้านศีล ๕ ที่มีการอบรมแก่ประชาชน ขับเคลื่อนด้วยความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ให้เกิดการปฏิบัติตามหลักการของศีล ๕^{๑๗๒} เพื่อให้ประชาชนได้มีความสุขในการดำรงชีวิตมีความสุขทั้งด้านร่างกายจิตใจ งดเว้นสิ่งมีเมาอันเป็นอบายมุข โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมลดละเลิกอบายมุขของมีนเมาภายในวัด และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา^{๑๗๓}

ห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์

แม้การเผยแผ่ด้วยการเปิดให้บริการห้องสมุดนั้นจะปรากฏให้เห็นตามวัดใหญ่ๆ ในคณะสงฆ์ภาค ๓ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนวัดนั้น กล่าวได้ว่า การจัดห้องสมุดบริการโดยนำหนังสือธรรมะและหนังสืออื่นๆ มาบริการประชาชนยังมีจำนวนน้อย^{๑๗๔} สำหรับบรรยากาศการใช้บริการ โดยเฉพาะการอ่านหนังสือธรรมะ การมีหนังสือคอมพิวเตอร์ (e-book) ในสภาพปัจจุบันยังมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อการค้นคว้า อีกทั้งผู้เข้ารับบริการก็มีจำนวนน้อย^{๑๗๕} ส่วนการจัดให้มีพิพิธภัณฑ์ภายในวัดที่สนับสนุนการเรียนรู้วัฒนธรรมชาวพุทธและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมากมีจำนวนน้อย เน้นการอบรมวิปัสสนา หรือการสนทนาธรรมมากกว่า^{๑๗๖}

ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

แม้คณะสงฆ์ภาค ๓ จะปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย แต่เป็นเรื่องธรรมดาที่ยังคงพบกับปัญหา อุปสรรคในการเผยแผ่ ซึ่งได้มีข้อเสนอแนะในบางประเด็น ดังนี้

๑) สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้การเผยแผ่ในยุคปัจจุบันต้องปรับเปลี่ยนไปตามกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นควรมีการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย เช่น เป็นใคร มีสถานะจิตใจเป็นเช่นไร มีความต้องการและบริบทรอบตัวของกลุ่มเป้าหมายนั้นเป็นเช่นไร มีอะไรที่เป็นความพิเศษเฉพาะหรือไม่^{๑๗๗} ตลอดจนใช้จุดเด่นหรือข้อดีของเทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ทำงานในการเผยแผ่มากยิ่งขึ้น ทั้งสื่อวิทยุโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ตหรือเว็บไซต์ต่างๆ การผลิตสื่อการสอนแบบการ์ตูน นิทานแฝงคติธรรมละครชีวิตจริง^{๑๗๘} การเทศน์หรือการบรรยายต่างๆ ที่สร้างสรรค์ทันสมัย เพื่อช่วยในการเผยแผ่ให้ดำรงอยู่และคนรุ่นหลังได้ศึกษาปฏิบัติสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยาวนานต่อไป^{๑๗๙}

^{๑๗๑} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๗๒} สัมภาษณ์ พระครูอนุกตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอดอนตาล จังหวัดอุบลราชธานี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๗๓} สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอดอนตาล จังหวัดอุบลราชธานี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๗๔} สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๗๕} สัมภาษณ์ พระครูศรีชัยโตม, เจ้าคณะอำเภอดอนตาล จังหวัดอุบลราชธานี, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๗๖} สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๗๗} สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๗๘} สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอดอนตาล จังหวัดอุบลราชธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๗๙} สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๒) พระสงฆ์ เป็นสาวกผู้นำคำสอนไปเผยแผ่ ต้องมีความรู้ ความสามารถ และเข้าใจในหลักการเผยแผ่ นำไปปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดี^{๑๘๐} แต่บางท่านยังมีองค์ความรู้ที่ไม่ค่อยชัดเจน เช่น ในเรื่องพระไตรปิฎก ความลึกซึ้งในแก่นพุทธธรรม^{๑๘๑} บางท่านเพียงแต่จดจำ ลอกเลียนมาตามที่ได้ยินได้ฟังมาแบบผิดๆ คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา^{๑๘๒} อีกทั้งขาดการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบระเบียบ^{๑๘๓}

นอกจากนี้แล้ว การให้คุณค่าความสำคัญกับหลักพุทธธรรม คุณธรรม และจริยธรรม คนโดยทั่วไปมักเห็นว่าเป็นเรื่องนอกตัว^{๑๘๔} ไม่ใช่เรื่องของเรา เป็นเรื่องที่ปฏิบัติยากและ เขาใจยาก^{๑๘๕} พื้นฐานทางความคิดเช่นนี้เป็นอุปสรรคขวางกั้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นในการจัดโครงการอบรมพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้น ทั้งเรื่ององค์ความรู้ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เทคนิคในการเผยแผ่ธรรมเพิ่มเติม^{๑๘๖} ตลอดจนการกระตุ้นด้วยการสร้างบุคคลหรือเยาวชนต้นแบบอย่างต่อเนื่อง^{๑๘๗} เพื่อให้สังคมได้เห็นเบ้าหลอมเบื้องต้นที่ดีและถูกต้อง^{๑๘๘}

กล่าวโดยสรุป คณะสงฆ์ ภาค ๓ ส่วนใหญ่ได้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่อย่างเต็มกำลังความสามารถทั้งการแสดงธรรมเทศนา การจาริกธรรม และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โครงการหมู่บ้านศีล ๕ ห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์

ลักษณะเด่นที่สำคัญในด้านการเผยแผ่นี้ คือคณะสงฆ์ภาค ๓ ในคณะสงฆ์ไทย มีวัดรองรับการปฏิบัติกรรมฐานทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เช่น วัดอัมพวันและวัดพิบูลทอง ตั้งอยู่ที่จังหวัดสิงห์บุรี วัดเขาสมโขชน์ จังหวัดลพบุรี อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องธรรมดาที่ยังคงพบกับปัญหาอุปสรรค เช่น สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ภิกษุสามเณรบางท่านยังมีองค์ความรู้ที่ไม่ค่อยชัดเจน การให้คุณค่าความสำคัญกับหลักพุทธธรรม คุณธรรม และจริยธรรมโดยคนโดยทั่วไป สิ่งเหล่านี้ยังมีทางออกดังเห็นได้จากข้อเสนอแนะข้างต้น

๕) ด้านสาธารณูปการ

สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านสาธารณูปการ มีรายละเอียด ดังนี้

คุณลักษณะด้านสาธารณูปการ

คุณลักษณะด้านสาธารณูปการของวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ ส่วนใหญ่มีการจัดทำแผนผังแสดงเขตวัด ระบุ “เขตพุทธาวาส เขตธรรมาวาส เขตสังฆาวาส” ไว้อย่างชัดเจน^{๑๘๙} มีการแบ่งสัดส่วนของที่ดินประชาชนทั่วไปที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับที่ดินของพระภิกษุสามเณรภายในวัด

^{๑๘๐} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรคุณ, เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๘๑} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๘๒} สัมภาษณ์ พระครูศรีโยธม, เจ้าคณะอำเภอดุสิต จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๘๓} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๘๔} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๘๕} สัมภาษณ์ พระครูศรีโยธม, เจ้าคณะอำเภอดุสิต จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๘๖} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๘๗} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๘๘} สัมภาษณ์ พระครูอนุตตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๘๙} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดปิตุภูมิ, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

อย่างเหมาะสม^{๑๙๐} อีกทั้งอาคารเสนาสนะภายในวัดมีการจัดสร้างกุฏิสำหรับพระภิกษุ สามเณร แบ่งสัดส่วนเป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งเขตพุทธาวาสซึ่งเป็นเขตสำหรับทำสังฆกรรมของคณะสงฆ์ และเปิดให้ประชาชนได้เข้าไปกราบสักการะองค์พระประธาน^{๑๙๑}

คุณลักษณะด้านสาธารณูปการที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ มีการจัดทำกำแพงวัด ถนน และทางเท้าภายในวัด ให้สะดวกต่อการสัญจรไปมาของผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชม มีการสร้างสถานที่จอดรถไว้รองรับการท่องเที่ยว พร้อมจัดทำป้ายบอกความสำคัญของอาคารสถานที่ภายในวัด ป้ายที่ปรากฏชัดคือ ป้ายแสดงชื่อวัด ป้ายแสดงคติธรรม ป้ายแสดงข้อมูลสารสนเทศที่จำเป็นต่อการท่องเที่ยว ทางลาดเอียงสำหรับผู้สูงอายุ มีการจัดสร้างห้องน้ำห้องสุขาสาธารณะ ที่มีความสะอาดเพียงพอต่อการรองรับประชาชนที่เข้ามาท่องเที่ยวภายในวัด^{๑๙๒} และแบ่งสัดส่วนเป็นห้องสุขาชาย ห้องสุขาหญิงชัดเจน ควบคู่กับห้องสุขาสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ รองรับการท่องเที่ยวในระดับสากลอีกด้วย^{๑๙๓} สำหรับห้องสุขาแม้มีการก่อสร้างใหม่ให้เกิดการรองรับนักท่องเที่ยวผู้มาเยี่ยมชม แต่ยังคงจัดสร้างสิ่งปลูกสร้างให้มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะสถาปัตยกรรมเอกลักษณ์ของวัด ยังคงรักษาสภาพแวดล้อมให้คงเดิม เช่น สิ่งปลูกสร้าง กุฏิ ศาลา โบสถ์ เป็นต้น คงรักษาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมเดิมไว้^{๑๙๔} ลักษณะเด่นของด้านสาธารณูปการอีกประการหนึ่ง คือ การจัดบริเวณวัดให้สะอาด ร่มรื่น มีการปลูกต้นไม้ให้มากเพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียว สร้างความร่มรื่นให้ประชาชนได้ใช้ร่มเงาในการพักผ่อน^{๑๙๕}

อย่างไรก็ตาม ยังมีคุณลักษณะด้านสาธารณูปการที่ยังมีปัญหาของบางวัด เช่น การออกเอกสารสิทธิโฉนดที่ดินของวัด ที่ธรณีสงฆ์ของวัดที่ยังไม่ชัดเจน ทำให้เกิดปัญหาระหว่างพื้นที่วัดกับบ้านของประชาชน ทำให้เกิดการกระทบกระทั่งกัน จึงควรจัดขอบเขต แก้วไข ปรับปรุงให้มีแผนผังมีโฉนดหรือเอกสารสิทธิต่างๆ ให้ชัดเจน^{๑๙๖}

การกำหนดเป็นนโยบายในการสร้างสาธารณูปการ

พระสังฆาธิการควรกำหนดเป็นนโยบายของวัดในการสร้างสาธารณูปการ โดยคำนึงถึงว่าลักษณะของวัดเป็นอย่างไร เป็นต้นว่า วัดมุ่งเน้นการปฏิบัติธรรมก็ต้องคำนึงถึงศาลาปฏิบัติธรรม ที่อยู่อาศัยในการปฏิบัติธรรม ห้องครัว หรือบางวัดที่มีพระศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด ก็ต้องคำนึงถึงอุโบสถหรือวิหารที่ประดิษฐานพระศักดิ์สิทธิ์ของวัดนั้นๆ^{๑๙๗} ส่วนวัดที่เพิ่งสร้างใหม่ควรเน้นการสร้างศาลาเอนกประสงค์เป็นหลัก เพื่อที่จะให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ในศาลาเดียว เช่น การปฏิบัติธรรม การจัดงานบำเพ็ญบุญทางศาสนาต่างๆ การเรียนการสอนพระภิกษุสามเณร การจัดประชุมต่างๆ เป็น

^{๑๙๐} สัมภาษณ์ พระครูอนุตตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๙๑} สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๙๒} สัมภาษณ์ พระครูวิฑูรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๙๓} สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๙๔} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๙๕} สัมภาษณ์ พระราชสุวัฒนารณ, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๙๖} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

และ สัมภาษณ์ พระครูอุปัฏฐการปริยัตยาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๙๗} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ต้น^{๑๙๘} ทั้งนี้การสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ ก็ขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ของเจ้าอาวาส ซึ่งวัตถุประสงค์จะขึ้นอยู่กับโครงสร้างของวัด ดังนั้น ควรจัดแบ่งสาธารณูปการให้ชัดเจน เช่น เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรรมาวาส หอพระไตรปิฎก โรงเรียนพระปริยัติธรรม เป็นต้น^{๑๙๙} และการจัดสาธารณูปการภายในวัดก็ต้องจัดให้เหมาะสมกับกำลังความสามารถของเจ้าอาวาส เพื่อความสะดวกในการดูแลรักษาหรือการบูรณะซ่อมแซม^{๒๐๐} และที่สำคัญพระสังฆาธิการจะต้องคำนึงถึงศิลปวัฒนธรรมในสมัยก่อน จะต้องรักษาไว้ เช่น ศิลปะการสร้างอุโบสถ วิหารเจดีย์ จิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น^{๒๐๑} จะต้องอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นศิลปะให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาไม่ควรทำลายทั้งหมด แต่ควรคงไว้บ้าง ดังนั้น ในการสร้างสาธารณูปการต่างๆ จะต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยให้มาก สิ่งใดควรสร้างเพื่อใช้ประโยชน์ใช้สอย สิ่งใดควรสร้างหรืออนุรักษ์เพื่อการศึกษาเป็นศิลปะให้แก่ชนรุ่นหลัง^{๒๐๒}

การพัฒนาด้านสาธารณูปการ

พระสังฆาธิการจะต้องรู้จักในการพัฒนาในการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ ให้เหมาะสมกับลักษณะของวัด รวมถึงการปรับทัศนียภาพของวัดให้ร่มรื่น มีสถานพักผ่อนหย่อนใจให้กับประชาชนทั่วไปเมื่อเข้ามาในวัด เช่น ลานธรรมที่มีการแสดงธรรมและเกิดความร่มรื่นในสถานที่นั้นๆ^{๒๐๓} ต้องคำนึงถึงความสะดวกในการก่อสร้างหรือสิ่งก่อสร้างต่างๆ จะต้องไม่ให้สกปรก ดูสะอาด น่าใช้สอย รวมถึงการสัญจรภายในวัดก็ต้องมีความสะดวกสบาย เมื่อเดินเข้ามาในวัดต้องมีทางเดินที่ชัดเจน^{๒๐๔} ต้องไม่ปล่อยให้สภาพทรุดโทรม ไม่พร้อม ไม่เหมาะสม ไม่เป็นที่สัปปายะ ไม่สะอาด ไม่เป็นระเบียบ จำเป็นต้องมีการพัฒนาและทำการแก้ไข^{๒๐๕} นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยภายในวัด มีเวรยามในการรักษาความปลอดภัย ติดกล้องวงจรปิดเพื่อสวัสดิภาพของพระภิกษุสามเณรและผู้ที่อาศัยอยู่ในวัด ตลอดจนคำนึงถึงความปลอดภัยภายในวัด^{๒๐๖} เขตสังฆาวาสจัดเป็นที่อยู่สำหรับพระภิกษุสงฆ์ สามเณร โดยก่อสร้างในลักษณะของเรือนไทยโบราณสะท้อนเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของคนไทยภาคกลาง ถึงแม้จะมีการใช้วัสดุประเภทปูนแทนไม้แต่ก็มีการรักษารูปแบบดั้งเดิมของวัดไทยภาคกลางไว้ อีกทั้งพื้นที่อื่นๆ รอบวัดก็มีการปลูกสร้างอาคารในรูปแบบของเรือนไทยภาคกลาง เช่น ศาลาริมน้ำ วิหาร ห้องสมุดหอประชุม เป็นต้น^{๒๐๗}

ปัญหาอุปสรรคข้อเสนอแนะด้านสาธารณูปการ

ปัญหาอุปสรรคข้อเสนอแนะด้านสาธารณูปการที่สำคัญมี ๓ ประเด็น คือ

^{๑๙๘} สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๑๙๙} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๐๐} สัมภาษณ์ พระราชสุวัฒนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และสัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๐๑} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๐๒} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๒๐๓} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, วัดธรรมามูลวรวิหาร, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๐๔} สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอสว่างวีระ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๐๕} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๐๖} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๐๗} สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑) ด้านบุคลากร

ปัญหาการบริหารบุคคลเป็นปัญหามีอยู่ทุกวัดจะเห็นได้ว่า บุคลากรจะมาจากระบบอุปถัมภ์มากกว่าการเลือกสรรหา

ตามความรู้ความสามารถ^{๒๐๘} บางครั้งผู้บริหารมองว่าถ้าไม่ใช่พวกพ้องของตนเองจะไม่ค่อยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร จะคอยคัดค้าน เพราะเกรงว่าถ้าทำไปแล้ว จะไปเอาเงินมาจากไหน หรือทำไปจะเอาคนที่ไหนมาทำการก่อสร้าง เลยไม่ให้ความร่วมมือ คอยกีดกันไม่ให้โอกาสทำงาน ที่เหมาะสม^{๒๐๙} ในบางวัด พระสังฆาธิการมีปัญหาเรื่องสุขภาพ มีภาระหน้าที่มากไม่มีผู้ปฏิบัติหน้าที่แทน การประสานงานไม่ดี ทำให้การดำเนินงานสาธารณูปการมีข้อจำกัด และการทำงานการสาธารณูปการ ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์เป็นต้น^{๒๑๐} ดังนั้น ในกรณีเช่นนี้พระสังฆาธิการควรปรึกษากับผู้รู้ โดยเฉพาะทางด้านเจ้าหน้าที่ในชุมชนที่มีความรู้ความเข้าใจ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์การ บริหารส่วนตำบล นักวิชาการท้องถิ่น^{๒๑๑} นำผู้มีความรู้ในชุมชนมาจัดตั้งเป็นคณะกรรมการเป็นผู้สนับสนุนเพื่อหาคนมาช่วยทำงาน ในขณะเดียวกันพระสังฆาธิการที่เป็นผู้บริหารจะได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการ^{๒๑๒} นอกจากนั้น ปรึกษาพระสังฆาธิการในคณะสงฆ์ภาค ๕ ด้วยกันที่บางรูปก่อนบวชมีความรู้ มีประสบการณ์ เช่น เคยทำงานในด้านช่างตามความถนัดมาก่อน จะเป็นการง่ายสำหรับการวางแผนการก่อสร้าง^{๒๑๓}

๒) ด้านเงินงบประมาณ

การก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ จำเป็นต้องมีเงินงบประมาณส่วนหนึ่ง^{๒๑๔} ต้องอาศัยการสนับสนุนจากผู้มีจิตศรัทธาช่วยทำบุญบริจาค^{๒๑๕} การหาเงินทุนของวัดจะเป็นในรูปแบบการขอรับบริจาคเป็นอิฐ หิน ปูน ทราย กระเบื้องปูพื้น กระเบื้องมุงหลังคาเป็นต้น^{๒๑๖} ส่วนการจัดหาเงินทุนมาสนับสนุนการก่อสร้าง พระสังฆาธิการได้รับการสนับสนุนจากลูกหลานในชุมชน จะเน้นกิจกรรมในวันหยุดประจำปี

^{๒๐๘} สัมภาษณ์ พระครูอุทิศปริยัตยาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูอุทิศศุภการ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๐๙} สัมภาษณ์ พระสุธีวราภรณ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.และ สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๑๐} สัมภาษณ์ พระสุธีวราภรณ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๑๑} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๒๑๒} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙. และ สัมภาษณ์ พระครูอุทิศศุภการ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๑๓} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, วัดธรรมามูลวรวิหาร, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๑๔} สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๑๕} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๑๖} สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

และเทศกาลสำคัญ^{๒๑๗} เช่น เทศกาลปีใหม่ เทศกาลสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา งานทอดกฐิน และทอดผ้าป่า ลูกหลานจะระดมทุนมาสนับสนุน^{๒๑๘}

การใช้เงินทุนในการก่อสร้าง ต้องมีการวางแผน พิจารณาให้ดี ให้เหมาะสม รอบคอบ รัดกุม ไม่ใช่แบบบางที่เงินทุนหมดไม่มีเงินทุนทำต่อ ไม่มีผู้ให้การสนับสนุน ไม่สามารถหาทุนมาดำเนินการก่อสร้างต่อได้^{๒๑๙} หรือบางครั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงผู้บริหาร การทำงานไม่มีความต่อเนื่อง เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกัน เงินทุนที่จะทำต่อก็ไม่เป็นไปตามเป้า^{๒๒๐} ฉะนั้น การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ควรสร้างให้มีความพอเหมาะพอควร กับสังคมในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ถ้าชุมชนเล็ก การก่อสร้างก็ควรจะเล็ก แต่ถ้าชุมชนใหญ่ ก็ควรก่อสร้างใหญ่ ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อสร้าง ถ้าเป็นบุคคลอื่นมาให้การสนับสนุนวัด จะเป็นการทอดกฐินหรือทอดผ้าป่าสามัคคี ควรดำเนินนโยบายการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด

๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์

การบูรณปฏิสังขรณ์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาก่อนว่าถ้าจะทำการบูรณะ แล้วคุ้มค่ากับการเงินหรือไม่^{๒๒๑} บางครั้งศาลา อาคาร เสื่อมสภาพแล้วก็ไม่สามารถทำการบูรณะได้ ควรจะให้มีการก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อทดแทนของเก่า ถ้าเสนาสนะเป็นของเก่าแก่ที่ยังคงใช้งานได้พอจะซ่อมแซมบูรณะได้ก็ควรจะมีการรักษาไว้เพื่อให้อยู่คู่กับวัดและรักษาศิลปวัฒนธรรมไทยเอาไว้^{๒๒๒}

การใช้วัสดุอุปกรณ์ต้องให้คุ้มค่ากับการลงทุน ไม่ใช่ว่าทำงานไปแล้วพองานไม่ได้ตามวัตถุประสงค์เกิดความผิดพลาดบางอย่าง ทำแล้วก็ทุบทิ้ง ทำให้เสียวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างไปโดยเปล่าประโยชน์^{๒๒๓} นอกจากนั้น การควบคุมวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง คือ สร้างแล้วไม่สานต่อ สร้างแล้วทิ้งไม่ดำเนินการแบบต่อเนื่อง หรือสร้างสิ่งนี้อยู่แต่ไปทำอีกสิ่งหนึ่ง บางทีงบประมาณที่ตั้งไว้เกิดบานปลาย เพราะไม่สร้างให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์^{๒๒๔} ทำให้เกิดความเสียหายและล่าช้า^{๒๒๕}

กล่าวโดยสรุป สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านสาธารณูปการของวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ ส่วนใหญ่มีการจัดทำแผนผังแสดงเขตวัด ระบุเขตพุทธาวาส เขตธรรมาวาส เขตสังฆาวาสอย่างชัดเจน มีกำแพง ถนน ทางเท้าภายในวัด ห้องน้ำ ตลอดจนป้ายแสดงชื่อวัด คติธรรม ข้อมูลสารสนเทศที่จำเป็น และบริเวณวัดให้สะอาด ร่มรื่น รองรับประชาชนที่เข้ามาอย่างรักตามยังมีปัญหาของบางวัด เช่น การออกเอกสารสิทธิ โฉนดที่ดิน เขตของวัด ที่ธรณีสงฆ์ที่ยังไม่ชัดเจน เป็นต้น

^{๒๑๗} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๑๘} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙
 สัมภาษณ์ พระครูอุปกิจปริยัตยาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙
 และ สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๑๙} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรคุณ, เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๒๐} สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมะนัง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๒๑} สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๒๒} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรคุณ, เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๒๓} สัมภาษณ์ พระครูอนุตตศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๒๔} สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๒๕} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรคุณ, เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

การจัดสาธารณูปการภายในวัดต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ศิลปวัฒนธรรม เช่น บางอย่างถ้ายังอยู่ในสภาพที่ดีควรอนุรักษ์ไว้ อีกทั้งต้องจัดให้เหมาะสมกับกำลังความสามารถของเจ้าอาวาส เพื่อความสะดวกในการดูแลรักษาหรือการบูรณะซ่อมแซม ความปลอดภัยภายในวัด

ปัญหาอุปสรรคข้อเสนอนี้สำคัญคือ ๑) ปัญหาการบริหารบุคคล ในกรณีเช่นนี้พระสังฆาธิการควรมีคณะกรรมการที่เป็นผู้ให้ความรู้ การหาคนมาช่วยทำงานทั้งในชุมชนและนอกชุมชน หรือแม้กระทั่งปรึกษาพระสังฆาธิการในคณะสงฆ์ภาค ๕ ด้วยกันที่มีความรู้ มีประสบการณ์ ๒) ด้านเงินงบประมาณที่อาศัยการสนับสนุนจากบุคคลที่หลายกลุ่ม ต้องมีการวางแผน พิจารณาให้ดี ให้เหมาะสมรอบคอบ รัดกุม คุ่มค่า ๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ต้องให้คุ้มค่างับการลงทุน ทั้งเรื่องประโยชน์ใช้สอย ไม่ใช่ทำแล้วไม่พอใจทุบทิ้งสร้างใหม่ หรือสร้างแล้วไม่สานต่อทุกๆ ที่งานนั้นๆ ยังไม่เสร็จ

๖) ด้านการสาธารณะสงเคราะห์

สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ มีรายละเอียด ดังนี้

คุณลักษณะด้านการสาธารณะสงเคราะห์

ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ เป็นภารกิจสำคัญของพระสงฆ์ในการทำงานช่วยเหลือชาวบ้านหรือคนทั่วไป เป็นหน้าที่หลักของเจ้าอาวาสตามมาตรา ๓๗ แห่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ข้อ ๔ บัญญัติไว้ว่า “ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล”^{๒๒๖} ความหมายของข้อนี้ คือ ให้วัดกับบ้านต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ชาวบ้านช่วยกันทำนุบำรุงวัด^{๒๒๗} บางคนถึงจะยากจนหาเข้ากินค่า อาศัยกระท่อมที่ชำรุดทรุดโทรมเป็นที่พำนักอาศัย แต่ด้วยแรงศรัทธามีเงินเพียงเล็กน้อยก็บริจาคสมทบสร้างกุฏิ วิหาร ถาวรวัตถุในวัดเพื่อความผาสุก ทางวัดจึงมีหน้าที่ต้องอำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้านบ้างในทางที่ชอบ เช่น กิจการหน่วยอบรมประจำตำบล จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น^{๒๒๘}

การสงเคราะห์ประชาชน

คณะสงฆ์ภาค ๓ ส่วนใหญ่มีลักษณะของการใช้หลักธรรมสงเคราะห์ประชาชน เช่น การแนะนำให้ประชาชน พระภิกษุ สามเณร ได้ปฏิบัติตนให้เหมาะสม งดเว้นสิ่งของมีนเมาที่เป็นอบายมุข การจัดงานภายในวัดหรือนอกบริเวณวัด วัดจะแนะนำให้ประชาชนงดหรือลดจำนวนสิ่งที่เป็นอบายมุข^{๒๒๙} สำหรับวัดที่มีพื้นที่มาก พอจะแบ่งที่ดินให้หน่วยงานราชการเข้ามาใช้ประโยชน์ เช่น สร้างศูนย์สาธารณูปการบริการประชาชน การเปิดพื้นที่ว่างเปล่าให้ประชาชนได้เข้ามาทำประโยชน์ในที่ดินของวัด เป็นต้น^{๒๓๐} รวมถึงการสงเคราะห์ทางอาชีพแก่ภิกษุ สามเณร ที่ต้องการลาสิกขาให้มี

^{๒๒๖} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๒๒๗} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, วัดธรรมามูลวรวิหาร, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๒๘} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ สัมภาษณ์ พระครูอนุกตาศาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๒๙} สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี, เจ้าคณะภาค ๓, วัดบพิตรพิมุข, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๒๓๐} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, วัดธรรมามูลวรวิหาร, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

อาชีพนีความมั่นคงในการดำรงชีวิต^{๒๓๑} ส่วนศิษย์วัดและประชาชนจัดให้มีการอบรมอาสีพระยะสั้น หากเป็นวัดที่มีพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจะจัดพื้นที่ให้ประชาชนได้เข้ามาประกอบอาสีพ^{๒๓๒}

การสงเคราะห์ประชาชนผู้ประสบความเดือดร้อน และผู้เดินทางมาพึ่งพาวัด จะจัดสถานที่ให้ได้พึ่งพิงในระยะสั้น เป็นการจัดสถานที่ให้ประชาชนได้เข้าพักพิง เช่น ศาลาการเปรียญ รองรับประชาชนที่ได้รับภัยพิบัติต่างๆ เช่น อุทกภัย อัคคีภัย เป็นต้น ได้เข้ามาพักพิงในช่วงระยะเวลานั้นๆ^{๒๓๓} หรือในกรณีที่ประชาชนมักประสบกับปัญหาด้านอุทกภัยเป็นประจำเกือบทุกปี^{๒๓๔} วัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ จึงมักมีศาลาการเปรียญขนาดใหญ่อยู่สูงกว่าระดับน้ำ สามารถรองรับสงเคราะห์ประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนได้^{๒๓๕}

สำหรับผู้เดินทางสัญจรไม่มีที่พักพิง พักภายในวัด ๑-๒ คืน ^{๒๓๖} วัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ มีการจัดสถานที่รองรับผู้เดินทางสัญจรให้เข้าพักในระยะสั้นไม่เกิน ๑ สัปดาห์^{๒๓๗} ส่วนมากเป็นพ่อค้ารถเร่ที่ใช้ศาลาภายในวัดเป็นที่พักจำหน่ายสินค้า เพื่อลดภาระค่าใช้จ่าย^{๒๓๘} การทำงานด้านการสงเคราะห์ประชาชนของวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ จึงเป็นรูปแบบการสงเคราะห์ที่ประชาชนได้เข้ามาเรียนรู้ตามหลักเมตตาธรรม^{๒๓๙}

กระนั้นก็ตาม พระสังฆาธิการต้องมีการช่วยเหลือ โดยไม่ควรเป็นการให้เปล่าควรให้มีโอกาสเข้ามาตอบแทนวัดหรือเข้ามาช่วยเหลือในวัด^{๒๔๐} เพื่อให้เห็นคุณค่าสิ่งที่ได้รับ ไม่ว่าจะเป็นๆ นั้น จะทุกข์จากสาเหตุใด เช่น ทุกข์ไม่มีที่อยู่อาศัย ทุกข์ไม่มีงานทำไม่มีที่ทำมาหากิน ทุกข์เพราะไม่มีเงินใช้^{๒๔๑} การสาธารณสงเคราะห์ด้วยการส่งเสริมหลักสัมมาอาชีวะ คือการให้ประชาชนมีงานทำ จะได้มีเงินใช้

^{๒๓๑} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๓๒} สัมภาษณ์ พระราชสุวฒนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๓๓} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๓๔} สัมภาษณ์ พระสุธีวรภรณ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๓๕} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรวิมุตติคุณ, เจ้าคณะอำเภอด่านซ้ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอมอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๓๖} สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต, เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๓๗} สัมภาษณ์ พระครูอนุกตยาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอด่านซ้าย จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙. และ สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๓๘} สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ, เจ้าคณะอำเภอด่านซ้าย จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙. และ สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๓๙} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอด่านซ้าย จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๔๐} สัมภาษณ์ พระครูอุปัฏฐกปริยัตยาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอมอเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

^{๒๔๑} สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ, เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ สัมภาษณ์ พระครูอุปัฏฐกปริยัตยาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุภการ, เจ้าคณะอำเภอมอเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

เพื่อจะได้นำเงินไปหาที่อยู่อาศัยต่อไป^{๒๔๒} ทั้งนี้ต้องศึกษาและสอบถามความต้องการเสียก่อน เพื่อจะแก้ไขปัญหาดังตรงประเด็นตรงความต้องการ จึงเป็นการแก้ไขปัญหาดังตรงจุดประสงค์^{๒๔๓}

การเจ็บไข้ได้ป่วย

พระสงฆ์นั้นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านในเรื่องต่างๆ มาแต่ไหนแต่ไร รวมทั้งเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย วัดเป็นสถานที่สำคัญเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นโรงเรียน เป็นโรงพยาบาล เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม^{๒๔๔} ขณะนี้ทั่วโลกกำลังพูดถึงการสาธารณสุขเบื้องต้น หรือการสาธารณสุขมูลฐานว่าเป็นของดีและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมทุกสังคม การสาธารณสุขมูลฐานย่ำที่การพัฒนา การช่วยเหลือตัวเองของบุคคล ครอบครัว และชุมชน^{๒๔๕} บ้านกับวัดต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน พระภิกษุและวัดจึงเป็นชุมชนกำลังและองค์กรที่จะช่วยพัฒนาประเทศ^{๒๔๖}

ปัญหาอุปสรรคข้อเสนอแนะด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์

ปัญหาอุปสรรคข้อเสนอแนะด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่สำคัญมี ๓ ประเด็น คือ

๑) เรื่องคน

ปัจจุบันวัดและคณะสงฆ์ขาดบุคลากรอันเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในการทำงานและรองรับการปฏิบัติงานในอนาคตเป็นจำนวนมาก^{๒๔๗} ตลอดจนการช่วยกันพัฒนาอาชีพที่เรียกกันว่าสามาชีพ ทั้งนี้เพื่อที่จะหารายได้มาพัฒนาครอบครัว หมู่บ้าน และสังคมที่ตนอาศัยอยู่^{๒๔๘} การขาดการปลูกฝังเรื่องการดูแลสุขภาพสาธารณสุขสมบัติแก่ประชาชน มุ่งการดำเนินงานเพื่อส่วนรวมในส่วนที่เป็นสาธารณะที่เป็นวัด^{๒๔๙} เช่น การสร้างถนนหนทาง การขุดลอกคูคลอง การสร้างฌาปนสถาน การสร้างระบบประปาและระบบไฟฟ้าหรือเครื่องกำเนิดไฟฟ้าเป็นต้น ซึ่งเน้นที่การก่อสร้างของใหม่เป็นหลัก จึงหลงลืมการปลูกฝังเรื่องการดูแลสุขภาพสาธารณสุขสมบัติเหล่านั้น^{๒๕๐}

๒) เรื่องเงินงบประมาณ เงินงบประมาณเป็นปัญหาหลักๆ ที่ได้รับข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระสังฆาธิการโดยส่วนใหญ่ในเรื่องนี้ แม้ว่าจะมีการรายงานให้สำนักงานพระพุทธศาสนารับทราบปัญหามาโดยตลอด^{๒๕๑} โดยทั่วไปแล้ว แต่ละวัดจะดำเนินการตามศักยภาพของตนเอง^{๒๕๒} เช่น การจัดอบรม

^{๒๔๒}สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙
สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูวิฑูรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

^{๒๔๓}สัมภาษณ์ พระครูวิฑูรชัยกิจ, เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙
สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙. และ สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๔๔}สัมภาษณ์ พระราชสุวฒนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๔๕}สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๔๖}สัมภาษณ์ พระสุธีวรภรณ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๔๗}สัมภาษณ์ พระครูอุทิศปริยัตยาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอนองพหุยา จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๔๘}สัมภาษณ์ พระครูอุทิศสุภากร, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๔๙}สัมภาษณ์ พระราชสุวฒนาภรณ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๕๐}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี, รองเจ้าคณะภาค ๓, วัดธรรมามูลวรวิหาร จังหวัดชัยนาท, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๕๑}สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

วิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น^{๒๕๓} บางโครงการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชน ในขณะที่บางโครงการไม่ได้รับเลย^{๒๕๔} สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาที่จะทำให้เกิดความต่อเนื่องของโครงการได้^{๒๕๕}

๓) เรื่องการประสานงาน

การขาดการประสานงานหรือการประสานงานที่ไม่ดี ไม่เป็นระบบ หรือทิศทางเดียวกัน ทำให้การทำงานกับภาครัฐและภาคเอกชนกลายเป็นปัญหา^{๒๕๖} ไม่ก้าวหน้าเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง^{๒๕๗} อีกทั้งขาดการทำงานเป็นทีม^{๒๕๘} แม้หน่วยงานหรือองค์กรภาครัฐจะเป็นเจ้าภาพหลักในการดำเนินงานในชุมชน แต่ความร่วมมือที่ดีจากศาสนจักรจะช่วยให้โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะพระสงฆ์เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนในพื้นที่^{๒๕๙}

กล่าวโดยสรุป ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ เป็นภารกิจสำคัญของพระสงฆ์ในการทำงานช่วยเหลือชาวบ้านหรือคนทั่วไป เป็นหน้าที่หลักของเจ้าอาวาสที่ “ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล” ดังนั้น ลักษณะการสงเคราะห์จึงมีตั้งแต่การใช้หลักธรรมสงเคราะห์ประชาชน การสร้างศูนย์สาธารณสุขบริการประชาชน การอบรมอาชีพพระยะสัน การสงเคราะห์ประชาชนผู้ประสบความเดือดร้อนโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านอุทกภัย

ส่วนปัญหาอุปสรรคข้อเสนอนี้สำคัญมี ๓ ประเด็น คือ ๑) เรื่องคน ที่วัดและคณะสงฆ์ขาดบุคลากรอันเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในการทำงานและรองรับการปฏิบัติงาน ๒) เรื่องเงินงบประมาณ ที่แต่ละวัดจะต้องดำเนินการตามศักยภาพของตนเอง บางโครงการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชน ในขณะที่บางโครงการไม่ได้รับ สิ่งเหล่านี้ส่งผลถึงความต่อเนื่องของโครงการ ๓) เรื่องการประสานงาน การขาดการประสานงานหรือการประสานงานที่ไม่ดี ไม่เป็นระบบ หรือทิศทางเดียวกัน ทำให้การทำงานกับภาครัฐและภาคเอกชนกลายเป็นปัญหา ไม่ก้าวหน้าเป็นรูปธรรมและต่อเนื่องในการทำงานเป็นทีม

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ มีหลักการและโครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ เป็นไปตามกฎระเบียบข้อบังคับ ตลอดจนสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๖๑-พ.ศ. ๒๕๖๔ กระนั้นก็ตามในการดำเนินการตามภารกิจทั้ง ๖ ด้าน ส่วนใหญ่จะเป็นไปด้วยดี มีความราบรื่น มีความสำเร็จในภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายตามลำดับ แต่เป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่ยังคงปรากฏให้เห็นสิ่งที่เป็นปัญหาอุปสรรค

^{๒๕๒} สัมภาษณ์ พระสุธีวรารักษ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๕๓} สัมภาษณ์ พระราชสุวัฒนารักษ์, รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๕๔} สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมมานูวัตร, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๕๕} สัมภาษณ์ พระสุธีวรารักษ์, รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๕๖} สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙. และ สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิกุล, เจ้าคณะอำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๕๗} สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม, เจ้าคณะอำเภอดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๕๘} สัมภาษณ์ พระครูอนุกตสาสนกิจ, เจ้าคณะอำเภอดสิงห์ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ

สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

^{๒๕๙} สัมภาษณ์ พระครูภูมิตรรณคุณ, เจ้าคณะอำเภอดพัฒนาคิม จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ และ สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร, เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ซึ่งจำเป็นที่จะต้องใช้อธิบายแนะ อีกทั้งการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส ภาวะคุกคาม มาช่วยในการเพิ่มขีดความสามารถทั้งเรื่องของศักยภาพคน หาแหล่งเงินทุนอื่นๆ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงวิธีการในการทำงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและโอกาสในการบรรลุเป้าหมายของงานตามภารกิจทั้ง ๖ ด้านต่อไป

๔.๑.๖ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓

สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ มีทั้งส่วนที่เป็น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ดังรายละเอียดในตารางที่ ๔.๑๓-๔.๑๘ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๓ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการปกครอง

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	ภาวะคุกคาม (Threats)
๑. ยึดหลักพระธรรมวินัยและกฎหมาย	๑. เป็นการปกครองแบบเบ็ดเสร็จ รวมศูนย์อำนาจ ไม่มีการประชุม วางแผน และกำหนดวัตถุประสงค์อย่างเป็นรูปธรรม	๑. แบ่งกระจายอำนาจในรูปคณะกรรมการ พร้อมทั้งคัดเลือกคนมีศักยภาพให้เหมาะสมกับตำแหน่งนั้นๆ	๑. การใช้คำสั่งเพียงอย่างเดียว โดยไม่ฟังเสียงสะท้อนจากบุคคลรอบข้าง
๒. การปกครองใช้หลักเมตตาธรรม มีการประนีประนอม ยืดหยุ่นผ่อนคลายเป็นพิเศษ	๒. พระสังฆาธิการบางรูปขาดเป้าหมายในการบริหารจัดการ	๒. วางระบบขั้นตอนกระบวนการ ในการบริหารงานคณะสงฆ์ให้ชัดเจน	๒. ความคุ้นชินที่ไม่ปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานแบบเดิมๆ
๓. พระสังฆาธิการส่วนใหญ่เข้าใจพันธกิจ บทบาทหน้าที่ อัตลักษณ์ ตลอดจนความถนัด ความรู้ความสามารถของตนเอง	๓. พระสังฆาธิการบางรูปขาดวิสัยทัศน์ มีศักยภาพไม่เพียงพอ มีความรู้ความสามารถที่ไม่ตรงกับงาน	๓. ให้การอบรมพัฒนาศักยภาพ และส่งเสริมองค์ความรู้ตามภารกิจงาน ๖ ด้านอย่างต่อเนื่อง	๓. ความเกียจคร้าน ความล้าช้า ขาดการเอาใจใส่
๔. มีงบประมาณจากภาครัฐและเอกชน	๔. งบประมาณไม่เพียงพอ	๔. ขยายการทำงานร่วมกันระหว่างวัดกับมูลนิธิ องค์กรอื่นๆ และญาติโยม ในการสนับสนุน	๔. ประสิทธิภาพของการประสานงานระหว่างมูลนิธิ องค์กรอื่นๆ และญาติโยม

ตารางที่ ๔.๑๔ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการศาสนศึกษา

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	ภาวะคุกคาม (Threats)
๑. มีการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และแผนกบาลี รวมถึงแผนกสามัญ แก่พระภิกษุสามเณรควบคู่ไปกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปฏิเวธ	๑. จำนวนผู้เรียนแผนกธรรมและบาลีลดลงต่อเนื่อง ทำให้บางรูปวิเคราะห์หลักคำสอนหรือแสดงหลักธรรมที่ลึกซึ้งไม่ได้ รวมทั้งเรื่องความโปร่งใสในการสอบ	๑. วางนโยบายในการศึกษาให้ชัดเจนว่าเมื่อจบมาแล้วควรมีการศึกษาพระธรรมวินัย นักธรรมและบาลีควบคู่กันไป และต้องมีมาตรการในสำนักเรียนให้เข้มงวดและโปร่งใส	๑. บางรูปเมื่ออุปสมบทเข้ามาแล้วไม่ได้ศึกษาพระธรรมวินัย แต่มุ่งหมายอย่างอื่นแทน เช่น ลาภสักการะ
๒. มีการจัดพระภิกษุทำหน้าที่เป็นครูสอนธรรมและบาลี ให้แก่พระภิกษุสามเณร รวมถึงจัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน	๒. ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถและขาดการส่งเสริมสนับสนุนให้เรียนอย่างทั่วถึง อีกทั้งขาดการจัดทำระบบข้อมูลและองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างเป็นระบบ	๒. ฝึกอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถในเทคนิควิธีการสอน จัดทำระบบข้อมูลและฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการทางเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างเป็นระบบ	๒. ขาดการให้กำลังใจแก่ผู้สอนและผู้เรียน รวมทั้งงบประมาณสนับสนุนจากทางภาครัฐและเอกชนมีไม่เพียงพอ
๓. มีการจัดอาคารและบริเวณโดยรอบสถานที่เพื่อใช้ในการส่งเสริมการศึกษา	๓. การดูแลรักษาให้อาคารสถานที่ที่มีความเป็นสัปปายะอยู่เสมอ	๓. หาความร่วมมือประสานงานจากทั้งผู้สอน ผู้เรียน จิตอาสา และประชาชนทั่วไป	๓. ความต่อเนื่องและยั่งยืนของการทำนุบำรุงรักษาอาคารสถานที่

ตารางที่ ๔.๑๕ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการ
บริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านศึกษาสงเคราะห์

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	ภาวะคุกคาม (Threats)
๑. สร้างโรงเรียนไว้ภายในวัด สะท้อนความผูกพันระหว่างวัดกับโรงเรียน ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์	๑. ขาดการกระจายภาระหน้าที่ไปยังบุคลากรที่จะมาดำเนินการในด้านนี้ส่วนใหญ่เป็นหน้าที่เจ้าอาวาส	๑. วัดมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานการศึกษาด้วยการหาความร่วมมือจากภาครัฐบาลและเอกชนในเรื่องงบประมาณ สิ่งก่อสร้าง และการสาธารณูปโภค	๑. ระบบการทำงานแบบรวมศูนย์กลางอำนาจไปที่เจ้าอาวาส
๒. จัดตั้งกองทุน การมอบทุน และอุปกรณ์ทางการศึกษา	๒. เรื่องงบประมาณหรือเงินทุนในการบริหารจัดการ	๒. จัดผ้าป่า รับบริจาคสิ่งของ และเพิ่มช่องทางในการหาแนวร่วมระดมทุน	๒. การลดค่าใช้จ่ายพร้อมกับการหาเงินทุนให้พอเพียงกับภาระค่าใช้จ่ายเพื่อให้สถานศึกษาอยู่รอด
๓. สร้างบุคลากรในการศึกษาในรุ่นต่อไปให้มีศักยภาพและยกระดับให้มีคุณภาพมากขึ้น	๓. ขาดการส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติตามภาระหน้าที่ให้มีประสิทธิภาพ	๓. การขยายโอกาสทางการศึกษาและการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา	๓. การสร้างความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของการทำงานนี้ให้มากขึ้น

ตารางที่ ๔.๑๖ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการ
บริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	ภาวะคุกคาม (Threats)
๑. มีการดำเนินงานได้แก่ (๑) จัดแสดงธรรมเทศนาในเทศกาลและงานพิธีต่างๆ จุดเด่นคือ มีการเทศน์แหล่สำนวนภาคกลาง (๒) อบรมการทำวัตรสวดมนต์และสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม (๓) เปิดอบรมศีลธรรมแก่ครูและนักเรียน (๔) ส่งเสริมให้ภิกษุ “สามารถเทศน์ได้และเทศน์เป็น”	๑. สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจะอาศัยการเผยแผ่หรือการเทศน์แบบเก่าไม่ได้ อีกทั้งขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแก่นพุทธธรรมและขาดการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบระเบียบ	๑. ปรับวิธีการในการเผยแผ่ให้สร้างสรรค์ทันสมัย เหมาะกับกลุ่มเป้าหมายและสอดคล้องกับสภาพสังคมยุคใหม่ ด้วยการหาแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ ใช้เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตหรือเว็บไซต์ต่างๆ	๑. ห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ ปรากฏให้เห็นตามวัดใหญ่ๆ และจำนวนยังน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนวัดทั้งหมด ตลอดจนการขาดทักษะการใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพและการไม่ชวนขยายให้เข้าถึงเทคโนโลยี
๒. จัดปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเป็นลักษณะเด่นในระดับประเทศและระดับจังหวัด	๒. การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไม่ได้กระจายครบทุกวัดในภาค ๓	๒. จัดโครงการอบรมองค์ความรู้ที่จำเป็นในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและเทคนิคในการเผยแผ่	๒. ความคิดที่เห็นว่าการปฏิบัติไม่ใช่เรื่องของเราและยาก ส่งผลให้ขาดความก้าวหน้าและต่อเนื่อง
๓. ขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านศีล ๕ ด้วยความร่วมมือกับองค์กรภาครัฐและเอกชน	๓. การประสานความร่วมมือระหว่างวัดกับองค์กรภาครัฐและเอกชน	๓. จัดโครงการอบรมพระนักเผยแผ่ สร้างบุคคลต้นแบบ และปรับปรุงการประสานความร่วมมือ	๓. ความเข้าใจในองค์กรของศีลแต่ละข้ออย่างลึกซึ้ง และการเอาตนเองขึ้นขวางการปฏิบัติงานตามหน้าที่

ตารางที่ ๔.๑๗ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการ
บริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านสาธารณูปการ

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	ภาวะคุกคาม (Threats)
๑. ส่วนใหญ่มีการจัดทำแผนผังแสดงเขตวัดระบุมณฑลพุทธาวาส เขตธรรมาวาส เขตสังฆาวาส	๑. การออกเอกสารสิทธิ์โฉนดที่ดินของวัดบางแห่ง ยังไม่ชัดเจนทำให้เกิดปัญหาการกระทบกระทั่งกัน	๑. ควรจัดขอบเขตแก้ไข ปรับปรุงให้มีแผนผัง มีโฉนดหรือเอกสารสิทธิ์ต่างๆ ให้ชัดเจน	๑. การปล่อยทิ้งไว้ไม่ดำเนินการตามภาระหน้าที่
๒. ส่วนใหญ่มีการสร้างกำแพงวัด ถนน ทางเท้า ที่จอดรถ ป้ายต่างๆ ทางลาดเอียงสำหรับผู้สูงอายุ ห้องสุขาที่แยกชาย หญิง คนพิการ อย่างเพียงพอ	๒. การใช้เงินงบประมาณไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และการดำเนินงานมีข้อจำกัด เช่น เจ้าอาวาสมีปัญหาเรื่องสุขภาพ มีภาระหน้าที่มากไม่มีผู้ปฏิบัติหน้าที่แทน	๒.ปรึกษากับผู้รู้ อาศัยการสนับสนุนจากบุคคลหลายกลุ่ม เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักวิชาการ และต้องมีการวางแผน พิจารณาให้เหมาะสม รอบคอบ รัดกุม คุ่มค่า	๒. การลงทุนอาจไม่คุ้มค่า ทั้งเรื่องประโยชน์ใช้สอย ขาดการวางแผนที่ดีจึงทุบทิ้งสร้างใหม่เมื่อไม่พอใจ หรือสร้างแล้วไม่สานต่อ
๓. การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ มีลักษณะสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของวัด	๓. วิสัยทัศน์ กำลังความสามารถของเจ้าอาวาส และการประสานงาน	๓. กำหนดเป็นนโยบายในการสร้างสาธารณูปการโดยคำนึงถึงว่าลักษณะของวัดเป็นอย่างไร	๓. บุคลากรจะมาจากระบบอุปถัมภ์มากกว่าการเลือกสรรหาตามความรู้ความสามารถ
๔. จัดบริเวณวัดให้สะอาด ร่มรื่น มีการปลูกต้นไม้เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวและใช้ร่มเงาที่พักผ่อน	๔. การปล่อยให้มีสภาพทรุดโทรม ไม่พร้อม ไม่เป็นที่สันทัด ไม่สะอาด ไม่เป็นระเบียบ	๔. การปรับทัศนียภาพให้มีสะดวกสบาย ร่มรื่น มีมุมธรรมะ มีความสันทัดอยู่เสมอ	๔. ความต่อเนื่องของการดูแลบำรุงรักษาและความปลอดภัยภายในวัด

ตารางที่ ๔.๑๘ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการ
บริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ด้านสาธารณสงเคราะห์

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	ภาวะคุกคาม (Threats)
๑. เน้นการใช้หลักธรรม สงเคราะห์ประชาชน โดยวัดทำห้หน้าที่ให้ ความ สะดวก ตาม สมควรในการบำเพ็ญ กุศล ในขณะที่ชาวบ้าน ช่วยกันทำนุบำรุงวัด หากเป็นวัดที่มีพื้นที่ มากจะจัดให้หน่วยงาน ราชการเข้ามาใช้ ประโยชน์ เช่นสร้าง ศูนย์สาธารณสุข วัด เป็นศูนย์กลางของ ชุมชนในการจัดอบรม อาชีพระยะสั้น จัดพื้นที่ ให้ประชาชนได้เข้ามา ประกอบอาชีพ จัดที่พัก พิงให้กับ ผู้ ประสบ อุทกภัยและอัคคีภัย	๑. วัดและคณะสงฆ์ ขาดบุคลากรอันเป็น ทรัพยากรที่มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพในการ ทำงานและรองรับการ ปฏิ บั ติ งาน เงิน งบประมาณสนับสนุน ไม่เพียงพอ อีกทั้งขาด การประสานงานที่ดี เป็นระบบ ต่อเนื่อง เป็นรูปธรรม และ ทำงานเป็นทีม	๑. จัดอบรมแบ่งหน้าที่ ตามความสามารถ เพิ่ม ศักยภาพในการทำงาน แ ล ะ เ พิ่ ม ชี วิต ความสามารถในการ ประสานงานให้มี คุ ณ ภาพ แ ล ะ ประสิทธิภาพ รวมทั้ง ปรับกระบวนการใน การทำงาน ตลอดจน เพิ่มเครือข่ายการ ทำงานร่วมกัน	๑. ขาดการปลูกฝัง เรื่องการดูแลรักษา สาธารณสมบัติ

จากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการ
บริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ทั้ง ๖ ด้าน ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ทำให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่
จะต้องนำหลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมไปใช้บูรณาการ กล่าวคือพัฒนาในส่วนของจุดแข็ง
ปรับปรุงในส่วนของจุดอ่อน เสริมสร้างในส่วนของโอกาส และป้องกันในส่วนของภาวะคุกคาม

๔.๒ หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓

หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓

๔.๒.๑ หลักนิติธรรมเชิงพุทธ การอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระบบระเบียบของคณะสงฆ์ ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นนิติบุคคล เมื่อเปรียบกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยและอำนาจศาล ทรงปกครองพุทธบริษัท ๔ ยึดหลักพระธรรมวินัยอันเป็นกฎหมายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันการละเมิดและการกระทำผิดในครั้งต่อไปของพระภิกษุ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยในกรณีที่พระภิกษุรูปนั้นๆ กระทำผิดที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธศาสนาของพระองค์มัวหมอง ทำให้พุทธศาสนิกชนขาดศรัทธาที่จะทำนุบำรุง และขาดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของพระองค์ จึงทรงบัญญัติข้อห้ามไว้เพื่อป้องกันพระภิกษุรูปอื่นที่จะละเมิดและกระทำผิดในอนาคตเช่นนั้นอีก พระองค์จะไม่ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นบังคับก่อนเหตุการณ์จะเกิดขึ้น จะบัญญัติพระวินัยเพื่อลงโทษพระภิกษุรูปนั้นๆ หลังกระทำผิดแล้ว เพื่อไม่ให้ภิกษุรูปอื่นยึดถือเป็นเยี่ยงอย่างในการกระทำผิดต่อไป หลักการของพระวินัย กล่าวคือ คีล ย่อมนำมาซึ่งบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกัน มีการปฏิบัติต่อกันอย่างมีแบบแผน มีความพร้อมเพียงกัน สามัคคีกัน การดำรงอยู่และการปฏิบัติกิจการคณะสงฆ์ต่างๆ เป็นไปอย่างมีกฎระเบียบถูกต้อง

หลักนิติธรรมเชิงพุทธเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ต้องยึดหลัก สารณียธรรม^{๒๖๐} ข้อที่ ๕ สีสสามัญญดา คือเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นผู้นำรังเกียจของหมู่คณะ การปฏิบัติตามพระวินัยเป็นเครื่องมือในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา โดยมีศีลและสิกขาบทครอบคลุมระบบการดำเนินงานทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิหน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้าสู่องค์กรสงฆ์ การดูแลสมาชิกใหม่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำกิจการคณะสงฆ์ พร้อมทั้งคุณสมบัติและหน้าที่ ที่กำหนดให้ และรวมถึงระเบียบปฏิบัติเพื่อให้สงฆ์ได้รู้กฎ กติกา แบบแผน ในการอยู่ร่วมกันในสังคมสงฆ์ซึ่งหมายถึงเป็นหลักนิติธรรมเชิงพุทธ

หลักนิติธรรมเชิงพุทธตามที่กล่าวมานี้สามารถนำมาใช้กับพระสังฆาธิการซึ่งเป็นผู้นำในคณะสงฆ์ได้ กล่าวคือพระสังฆาธิการควรนำแบบแผนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติเพื่อการบริหารงานคณะสงฆ์ของตน ทั้งพระสังฆาธิการและพระภิกษุ สามเณรต้องมีวินัย คือ คีล เพราะว่าพระวินัยย่อมเป็นบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน มีการปฏิบัติต่อกันอย่างปรกติสุข

๔.๒.๒ หลักคุณธรรมเชิงพุทธ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักคุณธรรมเชิงพุทธนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นผู้บริหารต้องเป็นผู้รู้เหตุรู้ผล รู้หลักความจริง รู้งาน รู้หน้าที่ ในการประกอบกิจการงานต่างๆ ให้สำเร็จไปด้วยดี ย่อมนำมาซึ่งความสำเร็จในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ดังนั้น พระสังฆาธิการเป็นผู้บริหารที่ดี ต้องเป็นผู้รู้ เหตุ ผล ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้วยหลักสัปปุริสธรรม ๗^{๒๖๑} ซึ่งเป็นคุณธรรมของผู้บริหาร คือ

^{๒๖๐}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

^{๒๖๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

๑) ธัมมัญญูตา รู้เหตุ รู้หลักการ รู้หลักความจริง รู้หลักเกณฑ์ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กติกา ที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินงาน กล่าวคือ พระสังฆาธิการจะต้องรู้จักเหตุที่กระทำ หลักการที่จะทำให้เกิดผลนั้น กติกาเหล่านี้ให้ชัดเจนเพื่อจะนำแนวทางในการปฏิบัติงานนั้นให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้

๒) อุตัญญูตา รู้จักผล ความหมาย ความมุ่งหมาย ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้ผลที่จะเกิดขึ้น เนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลักนั้น กล่าวคือ พระสังฆาธิการจะต้องรู้จักจุดหมายเข้าใจ วัตถุประสงค์ ขององค์กรสงฆ์ว่าจะไปทางไหนเพื่อประโยชน์อะไร สิ่งที่ดีที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะเกิดผลอะไรบ้าง

๓) อัตตัญญูตา รู้จักตน รู้ว่าตนเองนั้น โดยฐานะ ภาวะ ความรู้ความสามารถ ความถนัด และต้องรู้จักพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ ผู้บริหารที่ดั้นต้องสำรวจตัวเองว่ามีจุดอ่อน จุดแข็งอย่างไร แล้วพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้นให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างแท้จริงเพื่อสามารถนำพาองค์กรสงฆ์ไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้

๔) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ รู้ความพอดี กล่าวคือ พระสังฆาธิการต้องรู้จักขอบเขตความพอเหมาะพอดี ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์เรื่องนั้นๆ เช่น รู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่

๕) กาลัญญูตา รู้กาล รู้เวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ หรือกระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะกับเวลา และรู้คุณค่าของเวลา กล่าวคือ พระสังฆาธิการจะต้องเป็นผู้รู้จักเวลา หรือวางแผนให้เหมาะสมกับเวลาอย่างถูกต้อง

๖) ปริสสัญญูตา รู้จักชุมชน รู้จักสังคม รู้กิจริยาที่จะประพัตต่อชุมชนและสังคมนั้น เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ วัฒนธรรมของชุมชนและสังคมนี้ ว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เพื่อแก้ปัญหาอันนั้นๆ ได้ถูกต้องตรงจุด เป็นต้น

๗) บุคคลัญญูตา หรือ บุคคลปโรปรัญญูตา รู้จักบุคคล รู้ความแตกต่างของบุคคลว่า โดย อธยาศัย ความสามารถ คุณธรรม ฯลฯ ของใครเป็นอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติตนต่อบุคคลนั้นด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ จะใช้งาน ดำเนิน ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

ดังนั้น ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจในหลักสัปปริสธรรมทั้ง ๗ ประการ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่จะทำให้ภาคกิจทั้ง ๖ ด้านบรรลุเป้าหมาย ยกตัวอย่างเช่นในการใช้จ่ายงบประมาณ คณะสงฆ์ต้องมีเหตุผล เข้าใจความจำเป็น ความคุ้มค่า และจัดสรรงบประมาณไปพร้อมๆ กับการเข้าใจฐานะของตนเองในการดำเนินงาน ประสานงานกับทุกภาคส่วน เป็นต้น

ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้นจะต้องมีหลักธรรมประกอบในการทำให้เป็นที่ระลึกลึถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่ระลึกลึเคารพ และเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ความกลมกลืนเข้าหากัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเอกภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ สาราณียธรรม ๖

๑) เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิจริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือ กัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจา สุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้ม แจ่มใสต่อกัน

๔) สาธารณโกศล ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียวนำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วม ใช้สอย บริโภคทั่วกัน ข้อนี้ใช้อุปปฏิวัตโลกิ ก็ได้

๕) สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นผู้ร่ำรังเกียจของหมู่คณะ

๖) ภิภูสามัญญตา มีภิกขุสามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

ธรรม ๖ ประการนี้ มีคุณ คือ เป็น สารณียะ ทำให้เป็นที่ระลึกถึง เป็น ปยกรณ์ ทำให้เป็นที่รัก เป็น ครุกรณ์ ทำให้เป็นที่ระลึกเคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ความกลมกลืนเข้าหากัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเอกภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๒๖๒}

ในการบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้านั้น ทรงยึดหลักธัมมาธิปไตยเป็นสำคัญด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้บริหารเองต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักบริหาร และถือประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และหลักธรรมที่ช่วยให้อยู่ร่วมกันในองค์กรอย่างมีคุณธรรม คือ สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักพุทธธรรมที่ใช้เป็น “ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจ ในการสงเคราะห์ประชาชน และ สงเคราะห์บริษัท ผูกไมตรีเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ประกอบด้วยหลักธรรมย่อย ๔ หลักธรรม ดังนี้^{๒๖๓}

๑) ทาน คือ การให้ พระสังฆาธิการที่ดีมีคุณธรรมต้องมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้สิ่งของแก่เพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชา การให้จะช่วยในการผูกใจของบุคคลอื่นไว้

๒) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพไพเราะ พูดด้วยความจริงใจ พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักวจีสุจริต คือ พูดจริง พูดไพเราะอ่อนหวาน พูดคำให้สามัคคี พูดคำมีประโยชน์ พระสังฆาธิการที่ดีต้องรู้จักผูกใจคนด้วยคำพูดอ่อนหวาน คำพูดหยาบกระด้างผูกใจใครไม่ได้

๓) อตถจริยา คือ การประพฤติปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ เช่น การชวนช่วยช่วยเหลือ การเอาใจใส่ เป็นต้น พระสังฆาธิการจะต้องเป็นผู้ให้การสงเคราะห์หรือการประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เกื้อกูลผู้อื่น

๔) สมานัตตตา คือ การทำตนเสมอดันเสมอปลายถูกต้องตามกาลเทศะ เป็นผู้มีความสม่ำเสมอ เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติต่อภิกษุทั้งหลายแบบไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นมาจากสกุล พราหมณ์ ศูทร กษัตริย์ เป็นต้น พระสังฆาธิการต้องวางตนเสมอดันเสมอปลาย สม่ำเสมอ หรือวางตนพอดี เมื่อผู้บริหารไม่ทอดทิ้งผู้ร่วมงานทั้งหลาย และเสริมด้วยหลักพรหมวิหาร ๔ คือ เป็นธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ ผู้นำ ผู้บริหาร ใช้เป็นหลักในการควบคุมความประพฤติเชื่อว่าจะดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น และปฏิบัติต่อมนุษย์และสัตว์ได้อย่างเหมาะสม ประกอบด้วย

๑) เมตตา คือความรักความปรารถนาดี ต้องการช่วยเหลือคนให้มีความสุข สำเร็จ สมหวัง

^{๒๖๒}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

^{๒๖๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

๒) กรุณา คือความสงสาร ที่อยากให้คนอื่นพ้นทุกข์ สนใจที่จะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ ความเดือดร้อนให้กับทั้งมนุษย์และสัตว์

๓) มุทิตา คือความเบิกบานทางจิต พลอยยินดีเมื่อเห็นคนอื่น ได้ดี มีความสุข ไม่อิจฉา ริษยา^{๒๖๔}

๔) คือความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงและปฏิบัติไปด้วยความเที่ยงธรรม พรหมวิหาร ๔ ประการเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มียู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่ประสพ กล่าวคือ

ก. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มีย เมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ตั้งแต่ทุกคนๆ ที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นฐานประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มีย เมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

ข. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มีย กรุณา คือ ความพลอยรู้สึกโหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มีย กรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

ค. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เราก็มีย มุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็มีย ย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไป นั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุน แต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดี ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ก็จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั่น เสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมือ อย่างไรก็ตาม ปิโย เท่านั้นไม่พอ ปิโย นั้นได้จากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

ง. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มีย อุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้องทำให้เสียหลัก เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้นผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างหยุดการขวนขวาย

^{๒๖๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖.

ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคนหรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกาที่ขอบธรรม^{๒๖๕}

หลักธรรมตามที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นหลักคุณธรรมเชิงพุทธที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เพื่อเป็นแบบอย่าง แบบแผนสำหรับผู้บริหารองค์กรทั่วไปได้นำไปปรับใช้กับการบริหารองค์กรของตน พระสังฆาธิการผู้เป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ต้องนำมาประยุกต์ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ย่อมสามารถนำพาองค์กรสงฆ์ให้บรรลุถึงจุดหมายตามที่ตั้งไว้

๔.๒.๓ หลักความโปร่งใสเชิงพุทธ ความโปร่งใส หมายถึง การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารอย่างตรงไปตรงมา เป็นประโยชน์ ทันท่วงที และครบถ้วนสมบูรณ์ ดังกล่าวนี ในหัวข้อว่า หลักความโปร่งใสในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จึงเป็นการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารการคณะสงฆ์ในรูปแบบการจัดประชุมพระสังฆาธิการ หลักธรรมที่ใช้สำหรับการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคน ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยเฉพาะหลัก อปรีหานิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับการปกครองที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของหมู่ คณะ องค์กร หน่วยงานต่างๆ คณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองจะต้องนำหลักอปรีหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับใช้ในการปกครอง เพื่อป้องกันมิให้การบริหารหมู่คณะเสื่อมถอย แต่กลับเสริมให้เจริญเพียงส่วนเดียว สามารถนำไปใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ มีทั้งหมด ๗ ประการคือ

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการงานต่างๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหาลักษณะร่วมกันโดยสม่ำเสมอ พระสังฆาธิการต้อง

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการประชุมและการทำกิจกรรมทั้งหลายที่พึงกระทำร่วมกัน

๓) ไม่บัญญัติ หรือลบล้างข้อบัญญัติต่างๆ เป็นการไม่เพิกถอน ไม่เพิ่มเติม ไม่ละเมิดหรือวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติไว้ และไม่เหยียบย่ำลบล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนุญ

๔) ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์ยาวนาน ดังนั้นเราต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มามาก

๕) ไม่ข่มเหงสตรี เป็นการให้เกียรติและคุ้มครองสตรี มิให้มีการกดขี่ข่มเหงรังแก

๖) เคารพบูชาสักการะเจดีย์ คือการให้ความเคารพ ศาสนสถาน ปุชนียสถาน อนุสาวรีย์ อันเป็นเครื่องเตือนความจำ ปลุกเร้าให้เราทำความดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานที่สำคัญเหล่านั้นตามประเพณีที่ดำรง

๗) ให้การอารักขาพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ทรงศีล เป็นการจัดการให้ความอารักขา บำรุงคุ้มครอง อันขอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

^{๒๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔),

หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือยุแยงให้แตกสามัคคี^{๒๖๖}

หลักความโปร่งใสเชิงพุทธตามหลักอปริหานิยธรรมดังกล่าวนี้ เริ่มต้นที่การหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์เพื่อปรึกษาหารือในกิจการอย่างสม่ำเสมอ โดยเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมรับรู้ ข้อมูล ข่าวสาร อย่างตรงไป ตรงมา ทันเหตุการณ์ และครบถ้วนสมบูรณ์ งานประชุมจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เป็นส่วนที่จะทำให้งานบริหารกิจการคณะสงฆ์ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะมีการปรึกษาหารือ ให้ข้อมูล เปิดรับ ความคิดเห็น วางแผนร่วมกัน นำไปสู่การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งเป็นผลจากการร่วมกันประชุม พระสังฆาธิการควรนำหลักการประชุมนี้นมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ คือการมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และเป็นการปฏิบัติตามข้อกำหนดของมหาเถรสมาคมที่กำหนดว่าต้องมีการประชุมพระสังฆาธิการในระดับต่างๆ อย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง เพื่อพบปะปรึกษาหารือกิจการงานร่วมกันดังกล่าวนี้ เป็นไปตามที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงความสำคัญของการประชุมไว้ในมหาปรินิพพานสูตร หัวข้อธรรมว่า อปริหานิยธรรม คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญ เพียงฝ่ายเดียว โดยเริ่มต้นที่การหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง ตรงไปตรงมา ทันเหตุการณ์ ครบถ้วนสมบูรณ์ และเป็นประโยชน์ต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์

๔.๒.๔. หลักความมีส่วนร่วมเชิงพุทธ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักความมีส่วนร่วมเชิงพุทธนั้นจำเป็นจะต้องอาศัยความสามัคคีในการประกอบกิจการงานต่างๆ ให้สำเร็จไปด้วยดี ดังนั้นแนวทางแห่งความสามัคคีและความร่วมมือในเชิงพุทธย่อมนำมาซึ่งความสำเร็จในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อันเป็นคุณธรรมที่ทำให้เกิดความพร้อมเพรียง คือ ให้พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจของสงฆ์ เป็นต้น พระพุทธเจ้าได้วางหลักความมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงขององค์กรพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่สำคัญคือ อปริหานิยธรรม ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมขององค์กร ๗ ประการ คือ

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยัง หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์พึงทำ

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่บัญญัติสิ่งที่เรามีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่เราบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในสิกขาบทที่ บัญญัติไว้

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาภิกษุผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง

^{๒๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยัง ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาก่อให้เกิดภพใหม่ ที่เกิดขึ้นแล้ว

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยัง เป็นผู้มุ่งหวังเสนาสนะป่า

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุตั้ง สติมั่นไว้ในภายในว่า ‘ทำอย่างไร เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงามที่ยังไม่มา ขอให้มา และ ท่านที่มาแล้ว พึงอยู่อย่างผาสุก’

ภิกษุทั้งหลายภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ ภิกษุยังมีอธิปัตติธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอธิปัตติธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่”^{๒๖๗}

พระพุทธเจ้าให้สาวกมีส่วนร่วมในกิจกรรมของการบริหารองค์การของพระองค์ด้วยเสมอ ในหลักอธิปัตติธรรม ๗ ประการ พระสาวกต้องมาพร้อมกันประชุม เลิกประชุมพร้อมกัน ไม่ล้มล้างสิ่งที่พระองค์บัญญัติไว้แล้วถือปฏิบัติมั่นในสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ สักการะ เคารพ นับถือ บูชา ภิกษุผู้เป็นใหญ่ในคณะ ไม่ตกอยู่ภายในอำนาจแห่งตัณหา มุ่งหวังเสนาสนะสงัด หวังการมาของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลดี นี่คือการมีส่วนร่วมของความพร้อมเพรียงในองค์กรเชิงพุทธ ย่อมเป็นไปเพื่อความสามัคคี หลักความมีส่วนร่วมเชิงพุทธตามที่กล่าวมานี้สามารถนำมาใช้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้ กล่าวคือ ถ้าพระสังฆาธิการนำหลักอธิปัตติธรรม ๗ ประการใน ๔ ข้อแรกมาประยุกต์ใช้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ก็นับว่าเป็นการเพียงพอสำหรับการทำให้สมาชิกในองค์กรสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมได้เป็นอย่างดี

๔.๒.๕ หลักความรับผิดชอบเชิงพุทธ ในพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วยพุทธบริษัทสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เพื่อให้บุคลากรในพระพุทธศาสนามีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน หลักความรับผิดชอบเชิงพุทธโดยใช้หลัก สาราณียธรรม^{๒๖๘} ข้อที่ ๕ สีสสามัญญตา คือเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นผู้นำรังเกียจของหมู่คณะ และข้อที่ ๖. ทิฏฐิสามัญญตา มีทิฏฐิงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จประโยชน์ หรือขจัดปัญหาได้ หลักสาราณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา ที่มีการกล่าวถึง การช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่ประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง และเป็นคุณธรรมที่ทำให้รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ทำให้เข้าใจคนอื่นมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีในการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี พระสังฆาธิการผู้มีความรับผิดชอบในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ควรนำมาปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดผลดีแก่เพื่อนร่วมงานและการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เจริญมั่นคงถาวรต่อไป

หลักสัปปริสธรรม ซึ่งเป็นธรรมของสัตบุรุษสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม ในหมู่คน เนื่องจากองค์ธรรมแต่ละข้อแสดงถึงการรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น ยอมรับในเหตุและผล รู้กาลเทศะการ

^{๒๖๗}อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๓/๓๗-๓๘.

^{๒๖๘}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

วางตนให้เหมาะสม หากพระสังฆาธิการนำหลักสัปปริสธรรมมาใช้ในการบริหาร ในการปฏิบัติต่อผู้อื่น คณะสงฆ์นั้นย่อมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายขยายความสัปปริสธรรม ๗ ไว้ว่า^{๒๖๙}

๑) ธัมมัญญูตา รู้จักเหตุ รู้หลักความจริง หลักการ หลักเกณฑ์ กฎแห่งธรรมดากฎเกณฑ์แห่งเหตุผลและหลักการที่จะทำให้เกิดผลนั้น เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าหลักการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้น

๒) อัตถัญญูตา รู้จักผล ความหมาย ความมุ่งหมาย ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้ผลที่จะเกิดขึ้นเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลักนั้น เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาสิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร สิ่งที่ดีคนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะเกิดผลอะไรบ้าง

๓) อัตตัญญูตา รู้จักตน รู้ว่าตนเองนั้น โดยฐานะ ภาวะ เพศ ความรู้ความสามารถ ความถนัด คุณธรรม ฯลฯ เป็นอย่างไร แล้วจึงประพฤติตนให้เหมาะสมกับสิ่งที่ตนมี รวมทั้งรู้ที่จะปรับปรุงแก้ไขต่อไปอีกด้วย

๔) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณในความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์

๕) กาลัญญูตา รู้กาล รู้เวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจหรือกระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะกับเวลา

๖) ปริสฺสัญญูตา รู้จักชุมชน รู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ประชุมที่จะประพฤติดต่อชุมชนนั้น เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗) ปุคคลัญญูตา หรือ ปุคคลปรปรัญญูตา รู้จักบุคคล รู้ความแตกต่างของบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ คุณธรรม ฯลฯ ของใครเป็นอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติตนต่อบุคคลนั้นด้วยดีว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้งาน ดำเนิน ยกล่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

หลักความรับผิดชอบเชิงพุทธตามหลักสัปปริสธรรม คือ ต้องรู้หลักและรู้เหตุ หมายถึง รู้กฎระเบียบ วิธีการ รวมทั้งรู้หน้าที่ของตนเองและรู้จักค้นคว้าเพื่อศึกษาในส่วนที่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ โดยนำมาปฏิบัติเพื่อให้งานประสบความสำเร็จ, รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล หมายความว่า รู้ความมุ่งหมายของงานและตั้งวัตถุประสงค์ของการทำงานเอาไว้อย่างชัดเจน, รู้ฐานะ กำลังความสามารถของตน แสวงหาสิ่งที่ขาดหายไป พยายามชวนชวนนำมาใช้ในการบริหารงานได้, รู้จักความพอเหมาะพอดี รู้จักการจัดสรรงานให้ตรงกับความรู้ความสามารถและเหมาะสมกับผู้ปฏิบัติงาน, รู้จักกาล รู้จักเวลา รู้ว่าควรทำงานอะไร เว้นจากงานหรือกิจกรรมใดๆ ที่ไม่จำเป็น จึงเหมาะสมกับทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด, รู้จักชุมชนในการวางแผนจะต้องอาศัยศรัทธาจากพุทธบริษัทสี่ รับทราบปัญหา และหาวิธีการแก้ไขให้ดีขึ้น เพื่อสามารถวางแผนการในการทำงานได้อย่างถูกต้อง, รู้จักบุคคลทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กรเพื่อให้มีส่วนช่วยในการทำงานลุล่วงไปได้ด้วยดีและนำมาซึ่งประโยชน์สูงสุดแก่คณะสงฆ์ คุณธรรมทั้ง ๗ ประการนี้เรียกว่า สัปปริสธรรม เป็นหลักธรรมสำหรับสัตบุรุษหรือนัก

^{๒๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

บริหารงานผู้มีความรับผิดชอบที่ต้องนำมาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งถือเป็นธรรมขั้นพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาอันเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานให้เจริญก้าวหน้าได้

หลักอปริหานิยธรรม คือ หลักปฏิบัติร่วมกันรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมเสียนำไปสู่ความสุขความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันโดยส่วนเดียว ๗ ประการ

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการงานต่างๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกันโดยสม่ำเสมอ

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการประชุมและการทำกิจกรรมทั้งหลายที่พึงกระทำร่วมกัน

๓) ไม่บัญญัติ หรือลบล้างข้อบัญญัติต่างๆ เป็นการไม่เพิกถอน ไม่เพิ่มเติม ไม่ละเมิดหรือวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติไว้ และไม่เหยียบย่ำลบล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนุญ

๔) ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์ยาวนาน ดังนั้นเราต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มามาก

๕) ไม่ข่มเหงสตรี เป็นการให้เกียรติและคุ้มครองสตรี มิให้มีการกดขี่ข่มเหงรังแก

๖) เคารพบูชาสักการะเจดีย์ คือการให้ความเคารพ ศาสนสถาน ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ อันเป็นเครื่องเตือนความจำ ปลุกเร้าให้เราทำความดี และเป็นที่รวมใจของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานที่สำคัญเหล่านั้นตามประเพณีที่งดงาม

๗) ให้การอารักขาพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ทรงศีล เป็นการจัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธฺิ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะการใช้การเกลี้ยกล่อมหรือยุแยงให้แตกสามัคคี^{๒๗๐}

หลักอริยบท ๔ หมายถึงคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่ มุ่งหมาย หากขยายความหมายจะเห็นได้ว่า^{๒๗๑}

๑) ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒) วิริยะ หมายถึง ความเพียร ความขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓) จิตตะ หมายถึง ความคิด การตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

^{๒๗๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๑-๒๑๒.

^{๒๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๐.

๔) วิมังสา หมายถึง ความไตร่ตรอง การหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จำเป็นต้องใช้อิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมในการปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุจุดหมายโดยมีความรับผิดชอบของผู้บริหาร กล่าวคือพระสังฆาธิการต้องมีฉันทะ ความพอใจที่จะทำภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ประสบความสำเร็จ วิริยะ มีความเพียร แม้จะพบเจอกับปัญหาอุปสรรค ก็ต้องมุ่งมั่น พินฉ่า เข้มแข็ง อดทน ไปให้ถึงเป้าหมายของงานนั้นๆ ให้ได้ รวมทั้งจิตตะและวิมังสาที่ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาใจใส่ไม่ทอดธุระในเรื่องนั้นๆ ใคร่ครวญ ไตร่ตรอง ใช้ปัญญาพิจารณาหาหนทางที่จะบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้บรรลุตามจุดหมาย การที่คณะสงฆ์ภาค ๓ หากแต่ละรูปมีหลักอิทธิบาท ๔ เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ เปรียบเหมือนแต่ละท่านมียานพาหนะเป็นเครื่องมือสำหรับเกื้อกูล อนุเคราะห์ ทำประโยชน์ ให้ทั้งบ้าน วัด และโรงเรียน

๔.๒.๖ หลักความคุ้มค่าเชิงพุทธ พระพุทธเจ้าตรัสสอนชาวพุทธทั้งหลายให้ใช้ปัจจัย ๔ อย่างคุ้มค่าเพื่อเป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ รักษาสิ่งแวดล้อมและรักษาศรัทธาของผู้ถวายด้วย ในหลักสัปปริสธรรมทั้ง ๗ ประการ พระสังฆาธิการเป็นผู้บริหารที่ดีต้องเป็นผู้รู้ เหตุ ผล ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้วยหลักสัปปริสธรรม ๗^{๒๗๒} ซึ่งเป็นคุณธรรมในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เกิดความคุ้มค่าในด้านต่างๆ คือ

๑) ธัมมัญญตา รู้เหตุ รู้หลักการ รู้หลักความจริง รู้หลักเกณฑ์ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กติกา ที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินงาน กล่าวคือ พระสังฆาธิการจะต้องรู้จักเหตุที่กระทำ หลักการที่จะทำให้เกิดผลนั้น หลักความจริง รู้หลักเกณฑ์ รู้งาน รู้หน้าที่ เหล่านี้ให้ชัดเจนเพื่อจะได้บริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างประหยัด ใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างคุ้มค่าเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวมและองค์กรสงฆ์

๒) อัตถัญญตา รู้จักผล ความหมาย ความมุ่งหมาย ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้ผลที่จะเกิดขึ้น เนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลักนั้น กล่าวคือ พระสังฆาธิการจะต้องรู้จักจุดหมายเข้าใจวัตถุประสงค์ ขององค์กรสงฆ์ว่าจะไปทางไหนเพื่อประโยชน์อะไร สิ่งที่ดินกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะเกิดผลอะไรบ้าง เกิดความคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่อย่างไร

๓) อตตัญญตา รู้จักตน รู้ว่าตนเองนั้น โดยฐานะ ภาวะ ความรู้ความสามารถ ความถนัด และต้องรู้จักพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ พระสังฆาธิการเป็นผู้บริหารที่ดีนั้นต้องสำรวจตัวเองว่ามีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร แล้วพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้นให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างแท้จริงเพื่อใช้ความรู้ความสามารถของตนให้คุ้มค่าจะสามารถนำพาองค์กรสงฆ์ไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้

๔) มัตตัญญตา รู้จักประมาณ รู้ความพอดี กล่าวคือ พระสังฆาธิการต้องรู้จักขอบเขตความพอเหมาะพอดี ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์เรื่องนั้นๆ เช่น รู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ ให้คุ้มค่า

๕) กาลัญญตา รู้กาล รู้เวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจหรือกระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะกับเวลา

^{๒๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

และรู้คุณค่าของเวลา กล่าวคือ พระสังฆาธิการจะต้องเป็นผู้รู้จักเวลา หรือวางแผนให้เหมาะสมกับเวลาอย่างถูกต้องใช้เวลาให้คุ้มค่า

๖) ปริสัญญูตา รู้จักชุมชน รู้จักสังคม รู้กิจริยาที่จะประพัตต่อชุมชนและสังคมนั้น เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ วัฒนธรรมของชุมชนและสังคมนั้น ว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ได้ถูกต้องตรงจุด เพื่อประหยัดทรัพยากรในการบริหารจัดการเป็นต้น

๗) ปุคคลัญญูตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญูตา รู้จักบุคคล รู้ความแตกต่างของบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ คุณธรรม ฯลฯ ของใครเป็นอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติตนต่อบุคคลนั้นด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ จะใช้งาน ดำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เพื่อสรรหาบุคคลให้ตรงกับงาน เกิดความคุ้มค่าในการบริหารจัดการ ถูกต้อง ถูกวิธี ถูกกับงาน เป็นต้น

ดังนั้น ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในหลักความคุ้มค่าจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจในหลักสัปปริสธรรมทั้ง ๗ ประการ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่จะทำให้ภารกิจทั้ง ๖ ด้านบรรลุเป้าหมาย ยกตัวอย่างเช่นในการใช้จ่ายงบประมาณ คณะสงฆ์ต้องมีเหตุผล เข้าใจความจำเป็น ความคุ้มค่า และจัดสรรงบประมาณไปพร้อมๆ กับการเข้าใจฐานะของตนเองในการดำเนินงาน ประสานงานกับทุกภาคส่วน เพื่อประหยัดทรัพยากรและใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด เป็นต้น

ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธตามหลักธรรมดังกล่าวมาเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ช่วยให้เกิดการทำงานที่ก่อให้เกิดความสุขของหน่วยงานหรือองค์กรสงฆ์ ต้องการบริหารงานในยุคโลกวิวัฒน์ พระสังฆาธิการและคณะสงฆ์ต้องอิงอาศัยหลักการในการทำงานประสานเข้ากับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ประกอบเข้ากับองค์ความรู้ใหม่ในปัจจุบันเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการพัฒนาพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญก้าวหน้า และสามารถติดตามสถานการณ์ข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึงกัน ดังนั้น พระสังฆาธิการจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ฝึกฝนกระบวนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล วางโครงสร้างที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรมของนักบริหารนักปกครอง รับฟังเสียงข้างมากจากคณะสงฆ์ และจะต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งในกิจการงานทั้งระบบ มีความสามารถในการจัดระเบียบของการทำงานให้มีความเชื่อมโยงกันอย่างมีประสิทธิภาพ มีเครือข่ายในการทำงานอย่างครอบคลุมโดยเฉพาะจะต้องมุ่งไปที่การบริหารการปกครองคนเป็นสำคัญ เพราะคนมักจะทำอะไรเปลี่ยนแปลงไปได้ทั้งในทางที่ดีและไม่ดี การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้องย่อมสามารถทำอะไรๆ ได้ถูกต้องได้โครงสร้างในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาจะเป็นการให้การศึกษาแก่คนที่อยู่ในระบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

องค์ประกอบของหลักธรรมสำหรับพระสังฆาธิการผู้เป็นหัวหน้าฝ่ายการบริหารหรือผู้บริหารงานทุกระดับที่พึงนำมาใช้ในการปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีนั้น จะต้องมีประสิทธิภาพสูง คือ “หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ” ซึ่งสงเคราะห์เข้าในหลักปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบได้แก่ ความถูกต้อง ความเหมาะสม ความสมบูรณ์และความยุติธรรม ควรนำมาใช้เป็นคุณลักษณะของทุกคนในการบำบัตทุกขบารุงเพื่อประโยชน์แก่คณะสงฆ์และประชาชนโดยส่วนรวม ให้สำเร็จลุล่วงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ควบคู่กันไป อันเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดความถูกต้อง ซึ่งหมายความว่าถึงหลักปฏิบัติที่ถูกต้องในทางวิชาการและถูกต้องตามธรรม หมายถึงไม่ทำผิดพระธรรม

วินัยหรือกฎหมายบ้านเมืองและกฎระเบียบต่างๆ ในสังคมนั้น ในด้านของความเหมาะสมคือรู้จักพิจารณาปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์ บุคคล เวลา และสถานที่เพื่อไม่ให้เสียหลักการ เกื้อหนุนในส่วนที่ดีมากกว่าส่วนที่เสียเกิดความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรและในส่วนของความบริสุทธิ์ คือ การปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ ด้วยเจตนาความคิดที่บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ตัณหา โลภ โกรธ หลง และความเห็นแก่ตัวเพื่อประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง อันจะทำให้การปฏิบัติงานเป็นไปด้วยความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมเพื่อแสดงความบริสุทธิ์โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

ปัจจุบันการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากและเป็นไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและความเจริญก้าวหน้าด้านการสื่อสาร เทคโนโลยีที่ทันสมัยที่สามารถถ่ายโอนแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วทำให้สภาพแวดล้อมในการบริหารกิจการคณะสงฆ์เปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อให้สามารถเข้าสู่ยุคโลกาวิวัฒน์ได้ ระบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ผ่านมาไม่สอดคล้องเท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจึงจำเป็นต้องเรียนรู้คำว่า “ประสิทธิภาพ” ซึ่งเป็นผลวัดความสำเร็จหรือผลจากการบริหารงานของผู้ปกครองหรือพระสงฆ์ว่ามีประสิทธิภาพ และสร้างความพึงพอใจโดยชอบธรรมแก่ประชาชนโดยส่วนรวมมาน้อยเพียงใด และคำว่า “ประสิทธิผล” คือผลผลิตของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของแต่ละภคานั้นๆ ให้ประสบความสำเร็จเหนือความคาดหวังอย่างถูกต้อง เหมาะสม บริสุทธิ์ และยุติธรรม อำนวยประโยชน์สุขได้นั่นเอง

ดังนั้น การปรับเปลี่ยนบทบาทของคณะสงฆ์โดยการนำหลักบริหารการจัดการบ้านเมืองที่ดี (Good governance) หรือหลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์เชิงพุทธมาใช้ในการบริหารงานจึงมีความจำเป็นสำหรับการพัฒนาคณะสงฆ์เพราะหลักการดังกล่าวให้ความเป็นธรรมกับทุกคนสามารถตรวจสอบการบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อย่างเป็นระบบ ระเบียบ พร้อมทั้งจะเปิดโอกาสให้แก่พุทธบริษัทหรือประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ โดยมาสามารถที่จะยื่นข้อเสนอเรียกร้องความชอบธรรมจากการรวมตัวของประชาชน เพื่อเข้ามามีบทบาทในการติดตาม ประเมินผลตรวจสอบการดำเนินการและการบริหารการจัดการที่ดี เพื่อให้เกิดความโปร่งใส ในการปฏิบัติงานของทุกภาคส่วนที่จะส่งผลให้ภาพพจน์ขององค์กรคณะสงฆ์โดยรวมดีขึ้น และสามารถเติบโตอย่างเข้มแข็งในยุคปัจจุบันที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพื่อช่วยให้การการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีพัฒนาการอย่างรวดเร็วและยั่งยืน สามารถสร้างความสงบสุขให้แก่สังคม

๔.๓ การบริหารจัดการคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่บูรณาการด้วยหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธเพื่อ การบริหารจัดการคณะสงฆ์ภาค ๓

จากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ในบทที่ ๓ นั้น เมื่อนำหลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมมาใช้บูรณาการการบริหารจัดการคณะสงฆ์ กล่าวคือพัฒนาในส่วนของจุดแข็ง ปรับปรุงในส่วนของจุดอ่อน เสริมสร้างในส่วนของโอกาส และป้องกันในส่วนของภาวะคุกคาม ตามภารกิจทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์ นั้น ทำให้ผู้วิจัยนำเสนอ ดังในตารางที่ ๔.๑๙-๔.๒๔ นี้

ตารางที่ ๔.๑๙ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านการปกครอง

จุดแข็ง	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อพัฒนา	
๑. ยึดหลักพระธรรมวินัยและกฎหมาย	หลักนิติธรรม ยอมรับและประพฤติตามหลักพระธรรมวินัยและกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม	สาราณียธรรม มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัยและการยึดหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายเป็นสิ่งที่จำเป็น
๒. การปกครองใช้หลักเมตตาธรรม มีการประนีประนอม ยืดหยุ่นผ่อนคลาย	หลักคุณธรรม ยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม มีเมตตาไปพร้อมกับมีปัญญา ส่งเสริมสนับสนุนให้พัฒนาไปพร้อมกับความเป็นอยู่โดยศานติ	พรหมวิหาร มีความเมตตา กรุณาในการอยู่ร่วมกัน ทั้งเป็นประโยชน์และเกื้อกูลในการปกครอง
๓. พระสงฆ์สนใจการส่วนใหญ่ เข้าใจพันธกิจ บทบาทหน้าที่ อัตลักษณ์ ตลอดจนความถนัด ความรู้ความสามารถของตนเอง	หลักความรับผิดชอบ มีความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ใส่ใจและกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา ปรับปรุงข้อบกพร่อง	สัปปริสธรรม เป็นผู้รู้เข้าใจในเหตุ ในผล ในตนเอง ทำให้ใช้วิชาความรู้ตามกาลและกลุ่มชนอย่างเหมาะสม
๔. มีงบประมาณจากภาครัฐ และเอกชน	หลักนิติธรรมและหลักความคุ้มค่า ใช้เงินตามกฎหมายพัสดุอย่างประหยัดและความคุ้มค่า	สัปปริสธรรม รู้จักใช้เงินในการปกครองอย่างประหยัดและคุ้มค่า
จุดอ่อน	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อปรับปรุง	
๑. เป็นการปกครองแบบเบ็ดเสร็จ รวมศูนย์อำนาจ ไม่มีการประชุม วางแผน และ	หลักความโปร่งใส สร้างความไว้วางใจ ปรับปรุงกลไกการทำงาน พร้อมเปิดเผย	อปริหานิยธรรม มีความสามัคคี มีส่วนร่วม ประชุมปรึกษาหารือ วางแผน ที่

กำหนดวัตถุประสงค์อย่างเป็นรูปธรรม	ข้อมูล ตรวจสอบได้	จะปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย
๒. พระสังฆาธิการบางรูปขาดเป้าหมายในการบริหารจัดการ	หลักความรับผิดชอบ ตั้งใจปฏิบัติตามหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างเต็มกำลัง	สารณียธรรม มีความเห็นชอบร่วมกัน ความพอใจ พากเพียร เอาใจใส่ ปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย
๓. พระสังฆาธิการบางรูปขาดวิสัยทัศน์ มีศักยภาพไม่เพียงพอ มีความรู้ความสามารถที่ไม่ตรงกับงาน	หลักความโปร่งใส เลือกคนที่เหมาะกับงาน ตรวจสอบได้	สัปปุริสธรรม เสริมสร้างศักยภาพให้เหมาะสมกับภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
๔. งบประมาณไม่เพียงพอ	หลักความคุ้มค่า ใช้เงินอย่างประหยัดและความคุ้มค่า	สัปปุริสธรรม ใช้เงินในการบริหารการปกครองอย่างประหยัดและคุ้มค่า
โอกาส	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อเสริมสร้าง	
๑. แบ่งกระจายอำนาจในรูปคณะกรรมการ พร้อมทั้งคัดเลือกคนมีศักยภาพให้เหมาะสมกับตำแหน่งนั้นๆ	หลักความโปร่งใส กระจายการทำงานในรูปแบบคณะกรรมการ หาคคนให้เหมาะกับภาระหน้าที่ในงานนั้นๆ	สัปปุริสธรรม เข้าใจและประเมินศักยภาพของแต่ละบุคคลได้ ด้วยการทำงานเป็นทีม พร้อมกันอดช่องโหว่
๒. วางระบบขั้นตอนกระบวนการในการบริหารงาน คณะสงฆ์ให้ชัดเจน	หลักความโปร่งใส ปรับปรุงระบบกลไกการทำงานให้มีกระบวนการทำงานที่โปร่งใส เปิดเผยข้อมูล	อปรีหานิยธรรม ปรึกษาหารือ ให้ข้อมูล เปิดรับความคิดเห็น วางแผนร่วมกัน นำไปสู่การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน
๓. ให้การอบรม พัฒนา ศักยภาพ และส่งเสริมองค์ความรู้ตามภารกิจงาน ๖ ด้านอย่างต่อเนื่อง	หลักความคุ้มค่า อบรม พัฒนาศักยภาพ เพื่อให้มีประสิทธิภาพอย่างสูงสุดในภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย	อิทธิบาท ความพอใจ ความพากเพียร ความเอาใจใส่ วางแผนงาน ที่จะปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย
๔. ขยายการทำงานร่วมกันระหว่างวัดกับมูลนิธิ องค์กรอื่นๆ และญาติโยมในการสนับสนุน	หลักความมีส่วนร่วม การประสานกับองค์กรอื่นเพื่อประสบความสำเร็จในการขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กัน	สัปปุริสธรรม รู้เขารู้เรา รุ้งานรู้หน้าที่ รู้ความมุ่งหมาย ประโยชน์ที่ประสงค์ จึงทำให้การทำงานประสานกับผู้อื่นด้วยความเข้าใจและบรรลุเป้าหมายตามภารกิจ

ภาวะคุกคาม	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อป้องกัน	
๑. การใช้คำสั่งเพียงอย่างเดียวโดยไม่ฟังเสียงสะท้อนจากบุคคลรอบข้าง	หลักคุณธรรมและหลักความมีส่วนร่วม ยึดถือหลักความถูกต้องดีงาม ในขณะเดียวกันกระจายอำนาจ ในการทำงานร่วมกันไปสู่ จุดหมายที่พึงปรารถนาและถูกต้อง	สังคหวัตถุ การทำความเข้าใจกับผู้ออก คำสั่ง ผู้รับคำสั่ง แล้วแบ่งปัน สะท้อนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกัน
๒. ความคั่งชินที่ทำให้ไม่ ปรับเปลี่ยนวิธีการ การทำงาน แบบเดิมๆ	หลักความโปร่งใส และหลัก ความคุ้มค่า ปรับปรุงระบบและกลไกการ ทำงาน เปิดเผยข้อมูล และออก จากความคั่งชินแบบเดิมๆ	สัปปริสธรรม สรรหาบุคคลให้ตรงกับงาน ถูกต้องถูกวิธี พัฒนางานที่ทำอยู่ ให้เจริญก้าวหน้าสอดคล้องไป ตามผู้คนและยุคสมัยของสังคม
๓. ความเกียจคร้าน ความล้าช้า ขาดการเอาใจใส่	หลักความรับผิดชอบและหลัก ความคุ้มค่า มีความรับผิดชอบในหน้าที่และ ตั้งใจปฏิบัติภารกิจอย่างดียิ่ง ไม่ให้เกิดข้อบกพร่อง	อิทธิบาท ทำให้มีความขยัน เพียรใส่ใจใน งานที่ปฏิบัติ ไม่ก่อให้เกิดความ เกียจคร้าน ความมีน้ำใจ แบ่งปันให้กัน ก่อให้เกิดความ ร่วมมือ
๔. ประสิทธิภาพของการ ประสานงานระหว่างมูลนิธิ องค์กรอื่นๆ และญาติโยม	หลักความมีส่วนร่วม ประสานงานกับองค์กรอื่นเพื่อ การขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กัน เน้นคุณภาพ และไม่ใช้ระบบ อุปถัมภ์	อปปริหานิยธรรม ปรึกษาหารือกิจการงานต่างๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกัน และกัน ขวนขวายร่วมมือ ระหว่างองค์กรทั้งภาครัฐและ เอกชน

ตารางที่ ๔.๒๐ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านการศาสนศึกษา

จุดแข็ง	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อพัฒนา	
๑. มีการส่งเสริมการศึกษาพระ ปริยัติธรรม แผนกธรรม และ แผนกบาลี รวมถึงแผนกสามัญ แก่พระภิกษุสามเณร ควบคู่ไป กับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปฏิเวธ	หลักนิติธรรมและหลักคุณธรรม ให้องค์ความรู้ตามเกณฑ์และ ปฏิบัติหน้าที่เล่าเรียนด้วยความ ขยัน อุตุน มีระเบียบวินัย เพื่อ พัฒนาตน	อิทธิบาท เห็นคุณค่าในพุทธธรรม ก่อให้เกิดความอดทน บากบั่น มุ่งมั่น เพียรศึกษาจนสำเร็จผล

๒. มีการจัดพระภิกษุทำหน้าที่เป็นครูสอนธรรมและบาลีให้แก่พระภิกษุสามเณรรวมถึงจัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน	หลักความรับผิดชอบ มีความรับผิดชอบตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ใส่ใจและกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา ปรับปรุงข้อบกพร่อง	สราณียธรรม ช่วยเหลือกิจธุระพระศาสนา ออกไปทำงานรับใช้สังคมด้วยการสั่งสอน แบ่งปันความรู้ที่ตนมี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์
๓. มีการจัดอาคารและบริเวณโดยรอบสถานที่เพื่อใช้ในการส่งเสริมการศึกษา	หลักความคุ้มค่า จัดภูมิทัศน์และอาคารสถานที่อย่างมีประสิทธิภาพ	สังคหวัตถุ ให้พื้นที่บริเวณโดยรอบเพื่อส่งเสริมการศึกษา
จุดอ่อน	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อปรับปรุง	
๑. จำนวนผู้เรียนแผนกธรรมและบาลีลดลงต่อเนื่อง ทำให้บางรูปวิเคราะห้หลักคำสอนหรือแสดงหลักธรรมที่ลึกซึ้งไม่ได้ รวมทั้งเรื่องความโปร่งใสในการสอบ	หลักคุณธรรม ตั้งคณะกรรมการสนับสนุนการศึกษาตามเกณฑ์ความสามารถของแต่ละคน โดยไม่ลำเอียง	สัปปุริสธรรม ส่งเสริม สนับสนุนการศึกษาตามเหตุ ตามผล และสมควรแก่ธรรม
๒. ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถและขาดการส่งเสริมสนับสนุนให้เรียนอย่างทั่วถึง อีกทั้งขาดการจัดทำระบบข้อมูลและองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างเป็นระบบ	หลักคุณธรรม ตั้งคณะกรรมการสนับสนุนการศึกษาตามเกณฑ์ความสามารถของแต่ละคน โดยไม่ลำเอียง รวมทั้งหาคนที่เหมาะสมกับตำแหน่งงาน	สัปปุริสธรรม เข้าใจในบริบทของแต่ละชุมชน จึงหาวิธีการบริหารจัดการที่เหมาะสม สรรหาบุคคลให้ตรงกับงาน
๓. การดูแลรักษาให้อาคารสถานที่มีความเป็นสัปปายะอยู่เสมอ	หลักความรับผิดชอบ จัดอาคารสถานที่เพื่อแบ่งปันให้ทุกคนมาใช้ประโยชน์ เกื้อกูล	สังคหวัตถุ ให้พื้นที่ใช้สอย โดยการแบ่งปันเฉลี่ยเจือจาน ให้ประชาชนได้ร่วมใช้ประโยชน์ร่วมกัน
โอกาส	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อเสริมสร้าง	
๑. วางนโยบายในการศึกษาให้ชัดเจนว่า เมื่อจบขมาแล้วควรมีการศึกษา พระธรรมวินัยนักธรรมและบาลีควบคู่กันไป และต้องมีมาตรการในสำนักเรียนให้เข้มงวดและโปร่งใส	หลักนิติธรรมและหลักความโปร่งใส กำหนด กฎ เกณฑ์ ว่าคนที่มาบวชแล้ว ควรได้รับการศึกษาอย่างไร ในการบริหารต้องชี้แจงตรวจสอบได้ในทุกขั้นตอน	อิทธิบาท การศึกษาต้องใช้ความอดทน บากบั่น มุ่งมั่น พินฉ่า เอาใจใส่ ไม่ทอดธุระ เพียรศึกษาจนสำเร็จผล

๒. ฝึกอบรมพระสังฆาธิการให้มีความรู้ความสามารถในเทคนิควิธีการสอน จัดทำระบบข้อมูล และฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการทางเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างเป็นระบบ	หลักความรับผิดชอบ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มกำลัง	พรหมวิหาร ให้ความช่วยเหลือ อนุเคราะห์ แบ่งปันตามกำลังความสามารถ ที่จะปฏิบัติภารกิจให้บรรลุ เป้าหมายร่วมกัน
๓. หาความร่วมมือประสานงานจากทั้งผู้สอน ผู้เรียน จิตอาสา และประชาชน	หลักความมีส่วนร่วม ขยายเครือข่ายการประสานงานกับผู้อื่น	อปริหานิยธรรม ชวนชวนปรึกษาหารือ ให้ข้อมูลข่าวสาร วางแผนร่วมกัน หาความร่วมมือกันปฏิบัติงาน ระหว่างองค์กรรัฐและเอกชน
ภาวะคุกคาม	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อป้องกัน	
๑. บางรูปเมื่ออุปสมบทเข้ามาแล้วไม่ได้ศึกษาพระธรรมวินัย แต่มุ่งหมายอย่างอื่นแทน เช่น ลาภสักการะ	หลักนิติธรรม บังคับใช้กฎหมายในการมาบวช เพื่อไม่ให้แสวงหาลาภสักการะ	สราณียธรรม ปฏิบัติตามหลักพระวินัย มีความประพฤติสุจริตดีงาม ไม่ทำตนเป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ
๒. ขาดการให้กำลังใจแก่ผู้สอนและผู้เรียน รวมทั้งงบประมาณสนับสนุนจากทางภาครัฐและเอกชนมีไม่เพียงพอ	หลักความคุ้มค่า ใช้เงินที่มีอย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด	พรหมวิหาร ให้ความช่วยเหลือ อนุเคราะห์ แบ่งปันตามกำลังความสามารถ
๓. ความต่อเนื่องและยั่งยืนของการทำนุบำรุงรักษาอาคารสถานที่	หลักความรับผิดชอบ รู้จักทำนุบำรุงอาคารสถานที่อยู่เสมอ	สัปปุริสธรรม ปฏิบัติหน้าที่ ตามความมุ่งหมายให้ชัดเจนถูกต้องตรงกับวัตถุประสงค์ ในการปฏิบัติงาน และใช้พื้นที่บริเวณโดยรอบเพื่อส่งเสริมการศึกษาอย่างคุ้มค่า และบรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้

ตารางที่ ๔.๒๑ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านการศึกษาระดับ

จุดแข็ง	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อพัฒนา	
๑. สร้างโรงเรียนไว้ภายในวัด สะท้อนความผูกพันระหว่างวัด กับโรงเรียน ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น โรงเรียน พระพุทธศาสนา วันอาทิตย์	หลักนิติธรรม ปฏิบัติการกิจให้สอดคล้องตาม กฎระเบียบของมหาเถรสมาคม	สัปปุริสธรรม ปฏิบัติการกิจตามบริบทให้เกิด ประสิทธิผลสูงสุด
๒. จัดตั้งกองทุน การมอบทุน และอุปกรณ์ทางการศึกษา	หลักความคุ้มค่า บริหารจัดการใช้เงินเพื่อให้เป็น ประโยชน์สูงสุด	สาราณียธรรม การแบ่งปันที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน
๓. สร้างบุคลากรในการศึกษา ในรุ่นต่อไปให้มีศักยภาพและ ยกระดับให้มีคุณภาพมากขึ้น	หลักคุณธรรม ส่งเสริมสนับสนุนให้พัฒนา ตนเองไปพร้อมๆ กัน	สังคหัตถ์ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และ ประโยชน์ท่าน
จุดอ่อน	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อปรับปรุง	
๑. ขาดการกระจายภาระหน้าที่ ไป ยัง บุ ค ล า ก ร ที่ จ ะ ม า ดำเนินการในด้านนี้ ส่วนใหญ่ เป็นหน้าที่เจ้าอาวาส	หลักความร่วมมือร่วมและหลัก ความโปร่งใส ตั้งกรรมการบริหาร และ ปรับปรุงกลไกการทำงาน	อิทธิบาท ความพอใจ พากเพียร เอาใจใส่ ที่จะปฏิบัติการกิจให้บรรลุ เป้าหมาย
๒. เรื่องงบประมาณหรือเงินทุน ในการบริหารจัดการ	หลักความคุ้มค่า บริหารจัดการใช้เงินเพื่อให้เป็น ประโยชน์สูงสุด	สาราณียธรรม การแบ่งปันที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน
๓. ขาดการส่งเสริมสนับสนุน การปฏิบัติตามภาระหน้าที่ให้มี ประสิทธิภาพ	หลักความรับผิดชอบ ทำงานเต็มกำลังความสามารถ	สัปปุริสธรรม ปฏิบัติภาระหน้าที่ที่ได้รับ มอบหมาย ให้เกิดประสิทธิผล
โอกาส	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อเสริมสร้าง	
๑. วัดมีส่วนร่วมในการพัฒนา สถานการศึกษาด้วยการหา ความร่วมมือจากภาครัฐบาล และเอกชนในเรื่องงบประมาณ สิ่ง ก่อ ส รั ้าง แ ล ะ ก าร สาธารณูปโภค	หลักความร่วมมือร่วมและหลัก ความคุ้มค่า กระจายการทำงานในรูปแบบ ค ณ ะ ก ร ร ม ก าร บ ริ ห าร ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ สูงสุด	สัปปุริสธรรม เข้าใจและประเมินศักยภาพของ แต่ละบุคคลได้ ด้วยการทำงาน เป็นทีม พร้อมกันอุดช่องโหว่ใน การใช้ทรัพยากร

๒. จัดผ้าป่า รับบริจาคสิ่งของ และเพิ่มช่องทางในการหาแนวร่วมระดมทุน	หลักความร่วมมือร่วมและหลักความคุ้มค่า แบ่งปันสิ่งต่างๆ เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด	สาธารณิยธรรม การแบ่งปันที่เกิดประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน
๓. การขยายโอกาสทางการศึกษาและการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา	หลักความรับผิดชอบและหลักความคุ้มค่า อบรม พัฒนาศักยภาพ เกิดประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อให้คุ้มค่า	สาธารณิยธรรม การแบ่งปันที่เกิดประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน
ภาวะคุกคาม	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อป้องกัน	
๑. ระบบการทำงานแบบรวมศูนย์กลางอำนาจไปที่เจ้าอาวาส	หลักนิติธรรม ใช้กฎ ระเบียบ คำสั่ง ตามภารกิจงาน	สัปปุริสธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามครองลงครองธรรม
๒. การลดค่าใช้จ่าย พร้อมกับการหาเงินทุนให้พอเพียงกับภาระค่าใช้จ่าย เพื่อให้สถานศึกษาอยู่รอด	หลักความคุ้มค่า ใช้น้อย เกิดประโยชน์มากที่สุด	สาธารณิยธรรม การแบ่งปันที่เกิดประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน
๓. การสร้างความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการทำงานนี้มากขึ้น	หลักความรับผิดชอบและหลักความคุ้มค่า มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง ปฏิบัติภารกิจหน้าที่อย่างดียิ่ง ไม่ให้บกพร่อง คุ้มค่า	อปริหานิยธรรม ปรึกษาหารือกิจการงานต่างๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ขวนขวายร่วมมือกันทำงาน

ตารางที่ ๔.๒๒ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จุดแข็ง	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อพัฒนา	
๑. มีการดำเนินงาน ได้แก่ (๑) จัดแสดงธรรมเทศนาในเทศกาล และงานพิธีต่างๆ จุดเด่นคือ มีการเทศน์แหล่สำนวนภาคกลาง (๒) อบรมการทำวัตรสวดมนต์ และสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม (๓) เปิดอบรมศีลธรรมแก่ครูและนักเรียน	หลักคุณธรรม ปฏิบัติหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเอง	อิทธิบาท การมีความรัก ความเอาใจใส่ในหน้าที่ เมื่อมีปัญหา อุปสรรค รู้จักใช้ความอดทนอดกลั้น

(๔) ส่งเสริมให้ภิกษุ “สามารถเทศน์ได้และเทศน์เป็น”		
๒. จัดปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเป็นลักษณะเด่นในระดับประเทศและระดับจังหวัด	หลักคุณธรรม ปฏิบัติหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเอง	สังคหวัตถุ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน
๓. ขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านศีล ๕ ด้วยความร่วมมือกับองค์กรภาครัฐและเอกชน	หลักความมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนโครงการ	สังคหวัตถุ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน
จุดอ่อน	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อปรับปรุง	
๑. สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจะอาศัยการเผยแพร่หรือการเทศน์แบบเก่าไม่ได้ ทั้งขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแก่นพุทธธรรมและการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบระเบียบ	หลักความรับผิดชอบ ปรับปรุงวิธีการการทำงานเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป	สัปปุริสธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามครองลงครองธรรม
๒. การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไม่ได้กระจายครบทุกวัดในภาค ๓	หลักความมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน	สังคหวัตถุ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน
๓. การประสานความร่วมมือระหว่างวัดกับองค์กรภาครัฐและเอกชน	หลักความมีส่วนร่วม ขยายเครือข่ายการประสานงานกับผู้อื่น	อปริหานิยธรรม ชวนชวนปรึกษาหารือ ให้ข้อมูลข่าวสาร วางแผนร่วมกันหาความร่วมมือกันปฏิบัติงานระหว่างองค์กรรัฐและเอกชน
โอกาส	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อเสริมสร้าง	
๑. ปรับวิธีการในการเผยแพร่ให้สร้างสรรค์ทันสมัย เหมาะกับกลุ่มเป้าหมายและสอดคล้องกับสภาพสังคมยุคใหม่ ด้วยการหาแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ ใช้เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตหรือเว็บไซต์ต่างๆ	หลักความมีส่วนร่วมและระบบคุณธรรม ปรับวิธีการในการทำงานและการเข้าถึงข้อมูล หากคนให้เหมาะกับภาระหน้าที่ในงานนั้นๆ	สัปปุริสธรรม เข้าใจและประเมินศักยภาพของแต่ละบุคคลได้ ด้วยการทำงานเป็นทีม พร้อมกันอดทนอดกลั้นของกันและกัน
๒. จัดโครงการอบรมองค์ความรู้ที่จำเป็นในการปฏิบัติ	หลักความรับผิดชอบ อบรม พัฒนาศักยภาพ เทคนิค	อิทธิบาท ความพอใจ พากเพียร เอาใจใส่

วิปัสสนากรรมฐานและเทคนิคในการเผยแผ่	ให้สอดคล้องกับภาระงาน	ที่จะปฏิบัติการกิจให้บรรลุเป้าหมาย
๓. จัดโครงการอบรมพระนักเผยแผ่ สร้างบุคคลต้นแบบ และ ปรับปรุงการประสานความร่วมมือ	หลักความรับผิดชอบและหลักความมีส่วนร่วม อบรม พัฒนาศักยภาพ ให้มีประสิทธิภาพ พร้อมขยายเครือข่ายประสานงานกับผู้อื่น	อิทธิบาท ความพอใจ พากเพียร เอาใจใส่ ที่จะปฏิบัติการกิจให้บรรลุเป้าหมาย
ภาวะคุกคาม	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อป้องกัน	
๑. ห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ปรากฏให้เห็นตามวัดใหญ่ๆ และจำนวนยังน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนวัดทั้งหมด ตลอดจนการขาดทักษะการใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพและการไม่ชวนชวนให้เข้าถึงเทคโนโลยี	หลักคุณธรรม ปรับปรุงวิธีคิด ขยายโอกาสและวิธีการในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลใหม่ๆ ตามยุคสมัย	สัปปริยธรรม เข้าใจและประเมินศักยภาพของแต่ละบุคคลได้ ด้วยการทำงานเป็นทีม พร้อมกับอุดหนุนโห่ของกันและกัน
๒. ความคิดที่เห็นว่าการปฏิบัติไม่ใช่เรื่องของเราและยากส่งผลให้ขาดความก้าวหน้าและต่อเนื่อง	หลักคุณธรรม ปรับปรุงวิธีคิด เพราะความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมมีความจำเป็นอย่างมาก	อิทธิบาท มีความพอใจ พากเพียร ไม่ทอดทิ้งธุระ เพื่อใคร่ครวญธรรมให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติ
๓. ความเข้าใจในองค์คุณของศีลแต่ละข้ออย่างลึกซึ้ง และการเอาตนเองขึ้นขวางการปฏิบัติงานตามหน้าที่	หลักคุณธรรม ปรับปรุงวิธีคิด มีความเห็นถูกต้องว่าศีลเป็นอารมณ์ของสมาธิ และปัญญา	สาราณียธรรม มีความเห็นชอบ ไม่ทอดทิ้งธุระ เพื่อใคร่ครวญธรรมให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติ

ตารางที่ ๔.๒๓ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านสาธารณูปการ

จุดแข็ง	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อพัฒนา	
๑. ส่วนใหญ่มีการจัดทำแผนผังแสดงเขตวัด ระบุเขตพุทธาวาส เขตธรรมาวาส เขตสังฆาวาส	หลักนิติธรรม ยอมรับและประพฤติตามหลักพระธรรมวินัยและกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม	สังคหวัตถุ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน
๒. ส่วนใหญ่มีการสร้างกำแพงวัด ถนน ทางเท้า ที่จอดรถ ป้ายต่างๆ ทางลาดเอียงสำหรับ	หลักความมีส่วนร่วม ทุกคนมีส่วนร่วมในการใช้ และรักษาถาวรวัตถุ	สังคหวัตถุ การให้ทาน แบ่งปัน เกื้อกูลเพื่อประโยชน์ตน และประโยชน์

ผู้สูงอายุ ห้องสุขาที่แยกชาย หญิง คนพิการ อย่างเพียงพอ		ท่าน
๓. การก่อสร้างและ บูรณปฏิสังขรณ์ มีลักษณะ สอดคล้องกับสถาปัตยกรรมที่ เป็นเอกลักษณ์ของวัด	หลักความรับผิดชอบ การตระหนักในสิทธิหน้าที่และ ความเห็นอันเป็นเอกลักษณ์	สังคหวัตถุ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และ ประโยชน์ท่าน
๔. จัดบริเวณวัดให้สะอาด ร่ม รื่น มีการปลูกต้นไม้เพื่อเพิ่ม พื้นที่สีเขียวและใช้ร่มเงา พักผ่อน	หลักความมีส่วนร่วม ทุกคนมีส่วนร่วมในการใช้ และ รักษาภูมิทัศน์	สังคหวัตถุ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และ ประโยชน์ท่าน
จุดอ่อน	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อปรับปรุง	
๑. การออกเอกสารสิทธิโฉนด ที่ดินของวัดบางแห่ง ยังไม่ ชัดเจน ทำให้เกิดปัญหาการ กระทบกระทั่งกัน	หลักนิติธรรม ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง	สังคหวัตถุ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และ ประโยชน์ท่าน
๒. การใช้เงินงบประมาณไม่ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และ การดำเนินงานมีข้อจำกัด เช่น เจ้าอาวาสมี ปัญหาเรื่องสุขภาพ มีภาระหน้าที่มากไม่มีผู้ปฏิบัติ หน้าที่แทน	หลักความคุ้มค่าและความ รับผิดชอบ บริหารจัดการใช้เงินเพื่อให้เป็น ประโยชน์สูงสุด รับผิดชอบต่องาน ที่ได้รับ มอบหมายให้เกิด ประสิทธิภาพ	สัปปุริสธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามเหตุผล ตนเอง งบประมาณ และชุมชน
๓. วิสัยทัศน์ กำลัง ความสามารถของเจ้าอาวาส และการประสานงาน	หลักคุณธรรมและหลักความมี ส่วนร่วม เลือกคนที่เหมาะกับ งาน พร้อมขยายเครือข่ายการ ประสานงานกับผู้อื่น	สัปปุริสธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามครองลง ครองธรรม
๔. การปล่อยให้มีสภาพทรุด โทรม ไม่พร้อม ไม่เป็นที่สัปปา ยะ ไม่สะอาด ไม่เป็นระเบียบ	หลักความมีส่วนร่วม ช่วยกันดูแลสถานที่ให้มีสภาพ เหมาะสม	อิทธิบาท ตระหนักในหน้าที่
โอกาส	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อเสริมสร้าง	
๑. ควรจัดขอบเขต แก้วไข ปรับปรุงให้มีแผนผัง มีโฉนด หรือเอกสารสิทธิต่างๆ ให้ ชัดเจน	หลักนิติธรรม ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง	สัปปุริสธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามครองลง ครองธรรม

๒. ปรึกษากับผู้รู้ อาศัยการสนับสนุนจากบุคคลหลายกลุ่ม เช่น กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน นักวิชาการ และต้องมีการวางแผน พิจารณา ให้เหมาะสม รอบคอบ รัดกุม คุ่มค่า	หลักความมีส่วนร่วมและหลักความโปร่งใส ขยายการประสานงาน ปรับปรุงกลไกการทำงานให้เหมาะสม	อธิปไตยธรรม ชวนขยายปรึกษาหารือ ให้ข้อมูลข่าวสาร วางแผนร่วมกัน หาความร่วมมือกันปฏิบัติงานระหว่างองค์กรรัฐและเอกชน
๓. กำหนดเป็นนโยบายในการสร้างสาธารณูปการโดยคำนึงถึงว่าลักษณะของวัดเป็นอย่างไร	หลักความรับผิดชอบ ความสำนึกในความรับผิดชอบของวัด	สัปปริสธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามเหตุผลตนเอง งบประมาณ และชุมชน
๔. การปรับทัศนียภาพให้มีสะดวกสบาย ร่มรื่น มีมุมธรรมะ มีความสัปปายะอยู่เสมอ	หลักความคุ้มค่า ใช้เงินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด	สังคหัตถ์ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน
ภาวะคุกคาม	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อป้องกัน	
๑. การปล่อยทิ้งไว้ไม่ดำเนินการตามภาระหน้าที่	หลักนิติธรรม ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง	สัปปริสธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามธรรม
๒. การลงทุนอาจไม่คุ้มค่า ทั้งเรื่องประโยชน์ใช้สอย ขาดการวางแผนที่ดีจึงทุบทิ้งสร้างใหม่เมื่อไม่พอใจ หรือสร้างแล้วไม่สานต่อ	หลักความคุ้มค่า ใช้เงินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด	สังคหัตถ์ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน
๓. บุคลากรจะมาจากระบบอุปถัมภ์มากกว่าการเลือกสรรหาตามความรู้ความสามารถ	หลักคุณธรรม เลือกคนที่เหมาะกับงาน ไม่ใช่เลือกเพราะเป็นพรรคพวก	สัปปริสธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามครองครองธรรม
๔. ความต่อเนื่องของการดูแลบำรุงรักษา และความปลอดภัยภายในวัด	หลักความคุ้มค่า ใช้เงินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด	สังคหัตถ์ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน

ตารางที่ ๔.๒๔ หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ใช้บูรณาการในด้านสาธารณสงเคราะห์

จุดแข็ง	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อพัฒนา	
๑. เน้น การใช้หลักธรรมสงเคราะห์ประชาชน โดยวัดทำหน้าที่ให้ความสะดวกตาม	หลักคุณธรรม หลักความมีส่วนร่วม และหลักความรับผิดชอบต่อความสำนึกในหน้าที่ของวัด	สังคหัตถ์ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน

สมควรในการบำเพ็ญกุศล ในขณะที่ชาวบ้านช่วยกันทำนุบำรุงวัด หากเป็นวัดที่มีพื้นที่มากจะจัดให้หน่วยงานราชการเข้ามาใช้ประโยชน์ เช่นสร้างศูนย์สาธารณสุข วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการจัดอบรมอาชีพระยะสั้น จัดพื้นที่ให้ประชาชนได้เข้ามาประกอบอาชีพ จัดที่พักพิงให้กับผู้ประสบอุทกภัยและอัคคีภัย	เปิดโอกาสให้คนทุกคนได้ประโยชน์ มีความรับผิดชอบ และเลือกคนที่เหมาะกับงาน	
จุดอ่อน	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อปรับปรุง	
๑. วัดและคณะสงฆ์ขาดบุคลากรอันเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพมีประสิทธิภาพในการทำงาน และรองรับการปฏิบัติงาน เงินงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ อีกทั้งขาดการประสานงานที่ดี เป็นระบบต่อเนื่อง เป็นรูปธรรม และทำงานเป็นทีม	หลักคุณธรรม หลักความรับผิดชอบต่อหลักความคุ้มค่า หลักความมีส่วนร่วม มีความสำนึกในหน้าที่ เลือกคนที่เหมาะกับงาน มีความรับผิดชอบต่อใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด พร้อมเปิดโอกาสให้คนทุกคนได้ร่วมแบ่งปัน	สัปปุริสธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามเหตุผลตนเอง งบประมาณ และชุมชนที่จะปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย
โอกาส	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อเสริมสร้าง	
๑. จัดอบรมแบ่งหน้าที่ตามความสามารถ เพิ่มศักยภาพในการทำงาน และเพิ่มขีดความสามารถในการประสานงานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ รวมทั้งปรับกระบวนการในการทำงานตลอดจนเพิ่มเครือข่ายการทำงานร่วมกัน	หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบต่อหลักความคุ้มค่า แบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามความถนัดและเหมาะสมกับภาระงาน ใช้ใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด	สัปปุริสธรรม เข้าใจและประเมินศักยภาพของแต่ละบุคคลได้ ด้วยการทำงานเป็นทีม และปฏิบัติตามครองครองครองธรรม
ภาวะคุกคาม	หลักธรรมาภิบาล	หลักพุทธธรรม
	ที่ใช้บูรณาการเพื่อป้องกัน	

๑. ขาดการปลูกฝังเรื่องการดูแลรักษาสาธารณสมบัติ	หลักความร่วมมือร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักนิติธรรม ชี้ให้เห็นประโยชน์ของสาธารณสมบัติ และการร่วมกันรับผิดชอบ หรืออาจต้องให้กฎในการบังคับ ควบคุม สั่งการ	สังคหวัตถุ การให้ที่เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน
--	---	---

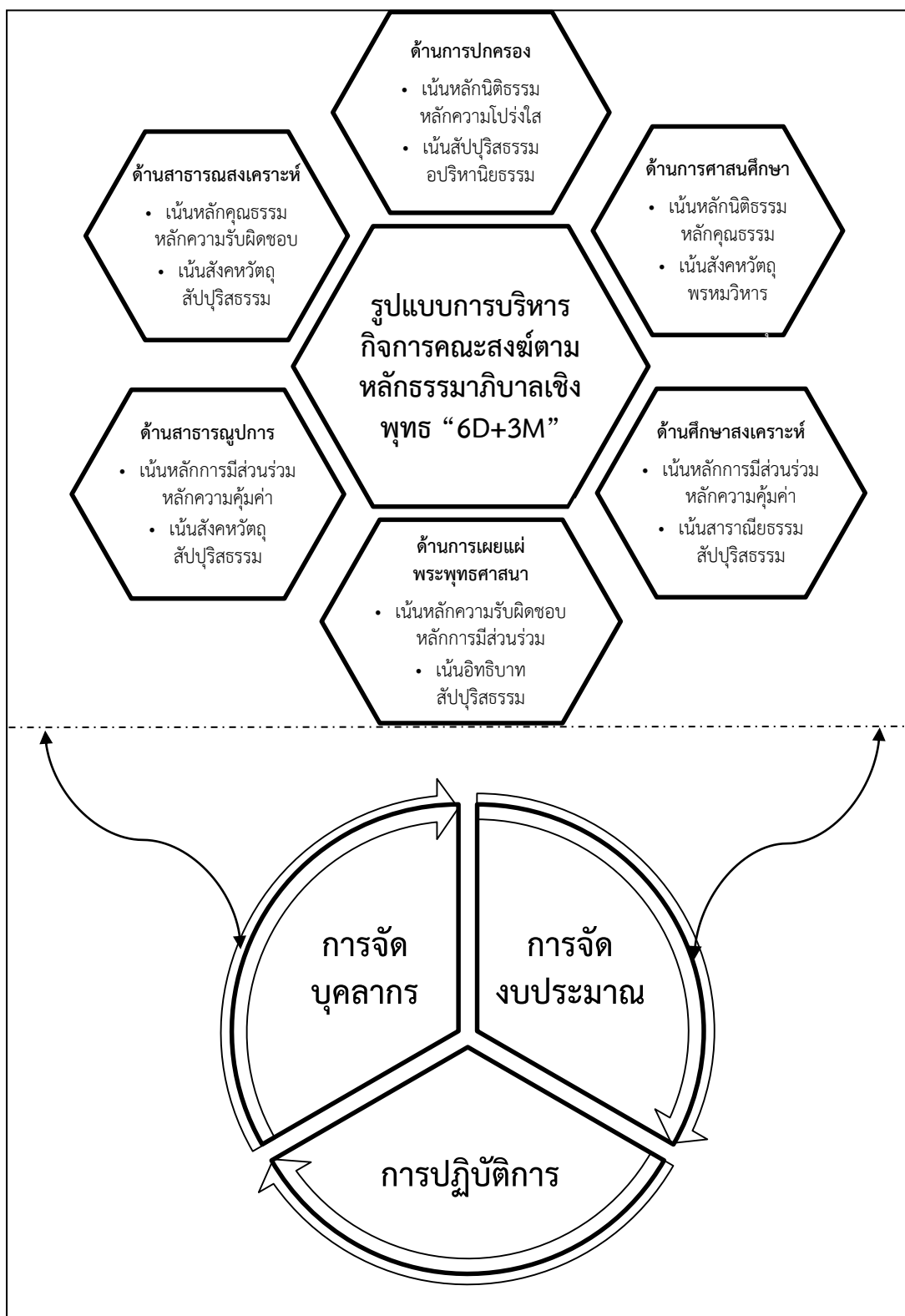
จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ นั้นมีทั้งจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม ซึ่งจำเป็นต้องใช้หลักธรรมาภิบาลทั้ง ๖ ข้อ กล่าวคือ ๑) หลักนิติธรรม ๒) หลักคุณธรรม ๓) หลักความโปร่งใส ๔) หลักความมีส่วนร่วม ๕) หลักความรับผิดชอบ และ ๖) หลักความคุ้มค่า ตลอดจนนำหลักพุทธธรรม ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ๑) พรหมวิหาร ๒) อิทธิบาท ๓) สังคหวัตถุ ๔) สาราณียธรรม ๕) สปัจริยธรรม และ ๖) อปริหานิยธรรม เพื่อใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพ และศักยภาพในการกิจทั้ง ๖ ด้านตามที่ได้รับมอบหมายในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓

๔.๔ รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓

ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้น มีความจำเป็นที่จะต้องใช้หลักธรรมทั้ง ๖ หลักธรรม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่จะทำให้ภารกิจทั้ง ๖ ด้านบรรลุเป้าหมาย ผนวกกับกระบวนการการบริหารงาน ๖ ขั้นตอน คือ การวางแผน การจัดบุคคลากร การจัดงบประมาณ การดำเนินงาน การกำกับติดตามผล และการประเมินผล ซึ่งผู้วิจัยได้รวมการวางแผน การดำเนินงาน การกำกับติดตามผล และการประเมินผลเข้าด้วยกัน เนื่องจากในการวางแผน ต้องมีการวางแผนเพื่อใช้ในการดำเนินงานพร้อมทั้งการลงมือปฏิบัติการ รวมถึงต้องมีการกำกับ ติดตาม ประสานงาน จนกระทั่งประเมินผลการทำงานตามภารกิจด้านนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากยังไม่บรรลุเป้าหมายตามการวางแผน ต้องปรับการดำเนินงานเป็นลำดับขั้นไปอีกด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะเรียกกระบวนการทั้งหมดนี้ว่า “การปฏิบัติการ” ดังนั้นกระบวนการการบริหารงานในรูปแบบนี้ จึงเหลือ ๓ ขั้นตอน คือ ๑) การจัดบุคคลากร ๒) การจัดงบประมาณ และ ๓) การปฏิบัติการ นอกจากนี้แล้วรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธนั้น ยังสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓

รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธนี้ เรียกว่า “6D+3M” ซึ่งในการบริหารกิจการคณะสงฆ์สามารถนำไปใช้เพื่อพัฒนา ปรับปรุง เสริมสร้าง ป้องกัน ให้การบริหารงานกิจการคณะสงฆ์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยน้ำหนักในการนำไปใช้นั้นแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์การบริหารงานแต่ละด้าน โดยการเสริมจุดแข็ง ปรับปรุง จุดด้อย เสริมสร้างโอกาส และป้องกันภาวะคุกคาม ที่สภาพการบริหารงานเผชิญอยู่ ซึ่งความมีประสิทธิภาพและศักยภาพที่สูงสุดของการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์นั้น ควรบริหารให้ครบทั้ง “6D” คือ ๖ ด้านตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ กอปรทั้งการคำนึงถึง “3M” หมายถึง ๑) การจัดบุคคลากร (Man) ๒) การจัดงบประมาณ (Money) และ ๓) การปฏิบัติการ (Management) รายละเอียด มีดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔.๒ รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ “6D+3M”



จากรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ “6D+3M” เมื่อผู้วิจัยนำไปสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ จำนวน ๙ รูป (ภาคผนวก ค) ส่วนใหญ่ “มีความเห็นชอบเป็นประโยชน์แก่คณะสงฆ์ภาค ๓ นำมาเป็นแนวทางปฏิบัติและพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายตามแผนยุทธศาสตร์ได้” โดยพระสังฆาธิการที่สะท้อนประเด็นนี้ที่เห็นเด่นชัดที่สุดคือ พระราชปัญญาโสภณ ให้ความเห็นว่า “ขออนุโมทนาเห็นสมควรที่ท่านผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องการบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นประโยชน์แก่คณะสงฆ์เพื่อพัฒนาคณะสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น งานวิจัยนี้จึงเป็นประโยชน์แก่ผู้บริหารและพระสังฆาธิการตลอดถึงผู้เกี่ยวข้อง กับคณะสงฆ์ ในการวางแผนและพัฒนาคณะสงฆ์ต่อไป”^{๒๗๓}

และพระศรีปริยัตโยดม ป.ธ.๙, ดร. ให้ความคิดเห็นของท่านผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องการบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นประโยชน์แก่คณะสงฆ์เพื่อพัฒนาคณะสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น นอกจากการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมและหลักธรรมาภิบาลแล้ว ยังต้องยึดหลักกิจวัตรของภิกษุ ๑๐ ประการ มาเป็นหลักสำคัญในการปกครอง เพราะว่าการปฏิบัติกิจวัตรสมบูรณ์แล้วจะทำให้เกิดศรัทธาแก่ตนเอง ในการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในตนเอง และเกิดศรัทธาแก่เพื่อนสหพรหมจารี ทำให้เกิดความเคารพยำเกรง ก่อให้เกิดภาวะผู้นำตามธรรมชาติ เกิดศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน มีความเคารพเลื่อมใสศรัทธา ทำให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินการในกิจการคณะสงฆ์ ให้บรรลุผลสำเร็จโดยความเรียบร้อย^{๒๗๔}

เช่นเดียวกับที่พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ, ดร. ได้ให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า “เห็นว่าการงานวิจัยนี้ยังประโยชน์ตนและส่วนรวมได้อย่างดีให้ความรู้หลักและวิธีการอย่างสมบูรณ์สำเร็จชัดเจน คือ ๑) แบบอย่าง ๒) แบบแผน ๓) แบบฉบับ อยู่บนพื้นฐานในการดำเนินชีวิตบนรูปแบบของการพัฒนา ปรับปรุง สร้างเสริมและป้องกันอย่างครบรอบ การบริหารและการจัดการกิจหน้าที่ต่างๆ ต้องอาศัยธรรมวินัย หลักธรรมต่างๆ ทั้งอธิบา ๔ สัมปยุตธรรม ๗ สังคหวัตถุ ๔ หรือคตธรรม คติชีวิต ศรัทธา ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แบบอย่างของพระพุทธเจ้าประเสริฐสุด พระธรรมเป็นแบบแผนที่ชัดเจนในศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ มีหลักการ หลักฐานดีด้วย แบบอย่าง แบบแผน จึงทำให้เกิดการกระทำอย่างถูกต้องบริสุทธิ์ ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ที่ชาวพุทธกระทำจนทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามการทำงานทุกอย่างย่อมมีปัญหา แต่อย่าทำตนให้เป็นปัญหา ทำผิดแก้ไขไม่แก้ตัว นี่คือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธอย่างแท้จริง”^{๒๗๕}

^{๒๗๓}สนทนากลุ่ม พระราชปัญญาโสภณ, เลขาเจ้าคณะภาค ๓ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗๔}สนทนากลุ่ม พระศรีปริยัตโยดม, ป.ธ.๙, ดร., เจ้าคณะอำเภอพรหมบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระนอนจักรสีห์วรวิหาร จังหวัดสิงห์บุรี, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗๕}สนทนากลุ่ม พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอบางระจัน เจ้าอาวาสวัดห้วยเจริญสุข จังหวัดสิงห์บุรี, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ในส่วนของหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธและหลักพุทธธรรมในแต่ละด้านนั้น พระครูสถิตธรรมาลังการ, ดร. ได้ความเห็นที่น่าสนใจ ดังนี้^{๒๗๖}

๑) ด้านการปกครอง หลักธรรมาภิบาลสามารถนำมาใช้ได้ทุกข้อแต่สำหรับข้อสุดท้ายคือหลักความคุ้มค่านั้น หากเน้นด้านการปกครองอย่ามองถึงความคุ้มค่า เพราะไม่ใช่การลงทุนเพื่อหวังกำไร แต่เป็นการดำเนินงานให้มีความสงบ เรียบร้อย คณะสงฆ์มีความไว้วางใจกันบนหลักของธรรมาภิบาล

๒) ด้านการศึกษา ถ้าจะให้ครอบคลุมต้องยกหลักธรรมาภิบาลมาทุกข้อ เพิ่มอธิปไตย ๔ และสัปปริสธรรม

๓) ด้านศึกษาสงเคราะห์ เน้นหลักการมีส่วนร่วม ควรเพิ่มหลักความโปร่งใส หลักคุณธรรม ส่วนหลักธรรมที่ระบุไว้นั้นเหมาะสม

๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรยกหลักธรรมาภิบาลมาทั้งหมดร่วมด้วยหลักธรรมที่มีอยู่แล้วเหมาะสม

๕) ด้านสาธารณูปการ ควรยกเอาหลักธรรมาภิบาลทั้งหมดมาเป็นหลักในการบริหารด้วยสังคหัตถ์ สัปปริสธรรม

๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ ให้เน้นหลักธรรมาภิบาลทั้งหมด เป็นหลักในการบริหารด้วยสังคหัตถ์ และสัปปริสธรรมร่วมด้วย

อย่างไรก็ตาม จากที่กล่าวมาทั้งหมดพระครูสถิตธรรมาลังการ, ดร. ได้เมตตากล่าวสรุปว่า “ในหลักธรรมาภิบาลร่วมกับหลักธรรมที่ยกมาร่วมด้วยถือว่าเหมาะสมและสามารถปฏิบัติได้จริง”

พระครูภาวนาวรานุรักษ์, วิ., ดร. ได้ให้ข้อคิดเห็นเฉพาะด้านการปกครอง โดยกล่าวดังนี้^{๒๗๗}

๑) จุดแข็ง มีหลักธรรมคำสอนที่เป็นสังฆธรรม นำมาศึกษาปฏิบัติตามได้ หลักธรรมาภิบาล มีกฎหมาย พ.ร.บ.คณะสงฆ์ กฎระเบียบ คำสั่ง มติมหาเถรสมาคมเป็นกรอบปฏิบัติ ส่วนหลักพุทธธรรมควรมีมีศรัทธาและผลด้วย

๒) จุดอ่อน ปัญหาในปัจจุบันคือรู้ไม่รอบ หลักธรรมาภิบาลรู้ไม่ทั่ว หลักพุทธธรรม รู้ไม่จริง รู้ไม่จบ (อวิชชา)

๓) โอกาส เร่งเรียนรู้และปฏิบัติอย่างเห็นผล หลักธรรมาภิบาลต้องรู้ให้จริง ทำให้จริง และยุติธรรม หลักพุทธธรรมต้องอาศัยอินทรีย์ ๕ พละ ๕

๔) ภาวะคุกคาม สิ่งที่ควรระมัดระวังคือการใช้อำนาจปกครองโดยไม่ฟังเรื่องผู้ได้ปกครอง สะท้อนหลักธรรมาภิบาลที่ขาดความร่วมมือ ปฏิบัติการบีบบังคับข่มขู่ ส่วนหลักพุทธธรรมมีสภาพที่สะท้อนว่าขาดสังคหัตถ์ธรรม

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธในงานวิจัยนี้ เรียกว่า “6D+3M” เป็นรูปแบบที่คณะสงฆ์ภาค ๓ ส่วนใหญ่มีความเห็นชอบที่จะใช้ในทาง

^{๒๗๖} สทนากลุ่ม พระครูสถิตธรรมาลังการ, ดร., เจ้าคณะตำบลบางระจัน เจ้าอาวาสวัดประดิษฐ์ จังหวัดสิงห์บุรี, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗๗} สทนากลุ่ม พระครูภาวนาวรานุรักษ์, วิ., ดร., เจ้าอาวาสวัดราชบุรณาราม จังหวัดสิงห์บุรี, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ปฏิบัติและพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายตามแผนยุทธศาสตร์ เนื่องจากเป็นประโยชน์ตนและส่วนรวม มีหลักและวิธีการอย่างสมบูรณ์ คือ ๑) แบบอย่าง ๒) แบบแผน ๓) แบบฉบับ อยู่บนพื้นฐานในการดำเนินชีวิตบนรูปแบบของการพัฒนาตาม SWAT Analysis และหลักธรรมต่างๆ ทั้งหมดคือ พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ สาราณียธรรม ๖ สัมปยุตธรรม ๗ และอปริหานิยธรรม ๗ โดยมีพระธรรมเป็นแบบแผนที่ชัดเจนในศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ อย่างไรก็ตาม แม้บางท่านจะมีความคิดเห็นที่แตกต่าง แต่ความแตกต่างนั้น เมื่อพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า ยังอยู่ในกรอบแนวคิดของหลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมที่ต้องการประยุกต์ใช้หลักการหรือหลักพุทธธรรมต่างๆ เพิ่มเติมขึ้น ในประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้น ไม่ว่าจะให้หลักการใดหรือหลักพุทธธรรมใดเป็นพิเศษ เป็นเฉพาะ ดังปรากฏตามแผนภูมิที่ผู้วิจัยใช้คำว่า “เน้น” นั้นหมายความว่าให้การให้น้ำหนักกับหลักการและหลักพุทธธรรมนั้นๆ เป็นพิเศษ แต่ไม่ได้หมายถึงว่า ไม่มีหลักการหรือมิได้ใช้หลักธรรมตามที่พระสังฆาธิการที่เมตตากรุณามาแสดงความคิดเห็นในการสนทนากลุ่มในครั้งนี้แต่ประการใด

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากผลการวิจัยการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่ผ่านมาข้างต้น ผู้วิจัยสามารถแสดงองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ดังนี้

ผู้วิจัยได้องค์ความรู้ใหม่เชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ โดยพระสังฆาธิการที่ต้องการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ให้มีความเหมาะสมตามบริบทพื้นที่ ทั้งสภาพแวดล้อม ปัจจัยสนับสนุนการจัดการกิจการคณะสงฆ์อื่นๆ มีรูปแบบกระบวนการบริหารกิจการคณะสงฆ์อย่างเป็นกระบวนการ เริ่มต้นจากพระสังฆาธิการ ผู้เป็นเจ้าอาวาสและผู้สนับสนุน ต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจ ในกิจของคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน แล้วนำกระบวนการด้านต่างๆ มาประยุกต์ใช้ความรู้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมาภิบาล เป้าหมายงานคณะสงฆ์ มาปรับปรุงวิธีการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เหมาะสมตามบริบทพื้นที่ที่สามารถดำเนินการได้ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๖ รูปแบบ ดังนี้

๑) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านการปกครอง เน้นหลักนิติธรรม และความโปร่งใส กล่าวคือ พระสังฆาธิการ มีการนำหลักพระธรรมวินัยมาอบรมสั่งสอนพระลูกวัด และพระสงฆ์ตามชั้นปกครองกับหลักกฎหมาย กฎหมายคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม มีเมตตาไปพร้อมกับมีปัญญาส่งเสริมสนับสนุน อบรมพัฒนาศักยภาพ เพื่อให้มีประสิทธิภาพในการหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย มีความรับผิดชอบตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย กระจายการทำงานในรูปแบบคณะกรรมการ หากคนให้เหมาะกับภาระหน้าที่ในงานนั้นๆ สร้างความไว้วางใจ ปรับปรุงกลไกการทำงานพร้อมเปิดเผยข้อมูลตรวจสอบได้ บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นหลักสัมปยุตธรรม อปริหานิยธรรม พร้อมกับหลักสาราณียธรรม พรหมวิหาร อิทธิบาท และสังคหวัตถุ มาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของวัด ด้วยความรู้กฎระเบียบ วิธีการ รู้หน้าที่ของตนเอง รวมทั้งรู้ความมุ่งหมายของงาน โดยการตั้งวัตถุประสงค์ของการทำงานไว้อย่างชัดเจน รู้จักความเหมาะสมความพอดี รู้จักการจัดบุคคลให้เหมาะสมกับงาน รู้จักการเวลา รู้ว่าควรทำงานอะไร เว้นจากงานหรือกิจกรรมใดๆ ที่ไม่จำเป็น รู้จักชุมชนในการวางแผนจะต้องอาศัยศรัทธาจากพุทธบริษัทสี่ รับทราบปัญหา และหาวิธีการ

แก้ไขให้ดีขึ้น เพื่อสามารถวางแผนการในการทำงานได้อย่างถูกต้อง รู้จักบุคคลทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กรเพื่อให้มีส่วนช่วยในการทำงานลุล่วงไปได้ด้วยดีและนำมาซึ่งประโยชน์สูงสุดแก่คณะสงฆ์ เพื่อให้การบริหารกิจการของคณะสงฆ์ดำเนินการไปด้วยดี ปฏิบัติภารกิจบรรลุเป้าหมาย

๒) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธด้านการศาสนศึกษา เน้นหลักนิติธรรม และหลักคุณธรรม กล่าวคือ พระสังฆาธิการ เป็นผู้รับภาระหลักในการบริหารกิจการด้านศาสนศึกษารับนโยบายด้านการศึกษาคณะสงฆ์ มาปรับจัดทำแผนการจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนในเขตปกครองในด้านพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และแผนกบาลีรวมถึงแผนกสามัญ ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดปฏิเวธ มีการจัดพระภิกษุทำหน้าที่เป็นครูสอนธรรมและบาลีให้แก่พระภิกษุสามเณร รวมถึงการจัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน นักเรียน มีการฝึกอบรมพระสังฆาธิการ และพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความสามารถในเทคนิควิธีการสอน จัดทำระบบข้อมูลและฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ ทางเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างเป็นระบบ เพื่อนำมาใช้ให้ทันยุคสมัย รวมทั้งการให้กำลังใจแก่ผู้สอนและผู้เรียน ช่วยเหลือ อนุเคราะห์ ตามกำลังความสามารถ และการทำนุบำรุงรักษาอาคารสถานที่เรียนให้มีความสะอาดปลอดภัย บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นหลักสังคหวัตถุ พรหมวิหาร พร้อมกับหลักสัปปริสธรรม อิทธิบาท สาราณียธรรม และอธิปัตติยธรรม มาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการศาสนศึกษา ด้วยการในการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร ประชาชน ผู้กตัญญู เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูล การให้ช่วยเหลือในการผูกใจของบุคคลไว้ และประสานหมุนเวียนไว้ในสามัคคี ขวนขวายช่วยเหลือเอาใจใส่ วางตนเสมอต้นเสมอปลายไม่ทอดทิ้งผู้ร่วมงาน ด้วยความเมตตากรุณา คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุข ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ ให้เขามีความสุขความเจริญตลอดไป เป็นการพัฒนาด้านการศาสนศึกษาให้ได้ดี ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เป็นการปรับประยุกต์วิธีการจัดการศึกษาวิธีการสอนให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน

๓) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านการศึกษา สงเคราะห์ เน้นหลักการมีส่วนร่วม และหลักความคุ้มค่า วัดสร้างโรงเรียนไว้ภายในวัดสะท้อนความผูกพันระหว่างวัด บ้าน โรงเรียน ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สอนธรรมศึกษาแก่เด็กนักเรียน วัดมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาด้วยการหาความร่วมมือจากภาครัฐ และเอกชนในเรื่องงบประมาณ สิ่งก่อสร้าง และสาธารณูปโภค เช่นการจัดผ้าป่า รับบริจาคสิ่งของ อุปกรณ์การศึกษามอบให้โรงเรียน และจัดตั้งทุนการศึกษามอบแก่เด็กนักเรียนเป็นประจำทุกปี เพื่อสร้างบุคลากรในการศึกษาในรุ่นต่อไป ให้มีศักยภาพและยกระดับให้มีคุณภาพมากขึ้น บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นหลักสาราณียธรรม และหลักสัปปริสธรรม พร้อมกับหลักสังคหวัตถุ อิทธิบาท และอธิปัตติยธรรม มาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลด้านการศึกษาอื่นๆ ที่นอกจากการจัดการศึกษานักธรรม บาลี แก่พระสงฆ์และประชาชน และเพื่อพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ให้ยั่งยืนเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรตลอดไป

๔) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เน้นหลักความรับผิดชอบ และหลักการมีส่วนร่วม พระสังฆาธิการบริหารจัดการวัดให้เป็นสถานที่เผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา มีการสร้างถาวรวัตถุที่มีความเป็นสัปปายะเหมาะสม มีการจัดแสดงพระธรรมเทศนาในเทศกาลและงานพิธีต่างๆ ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณร

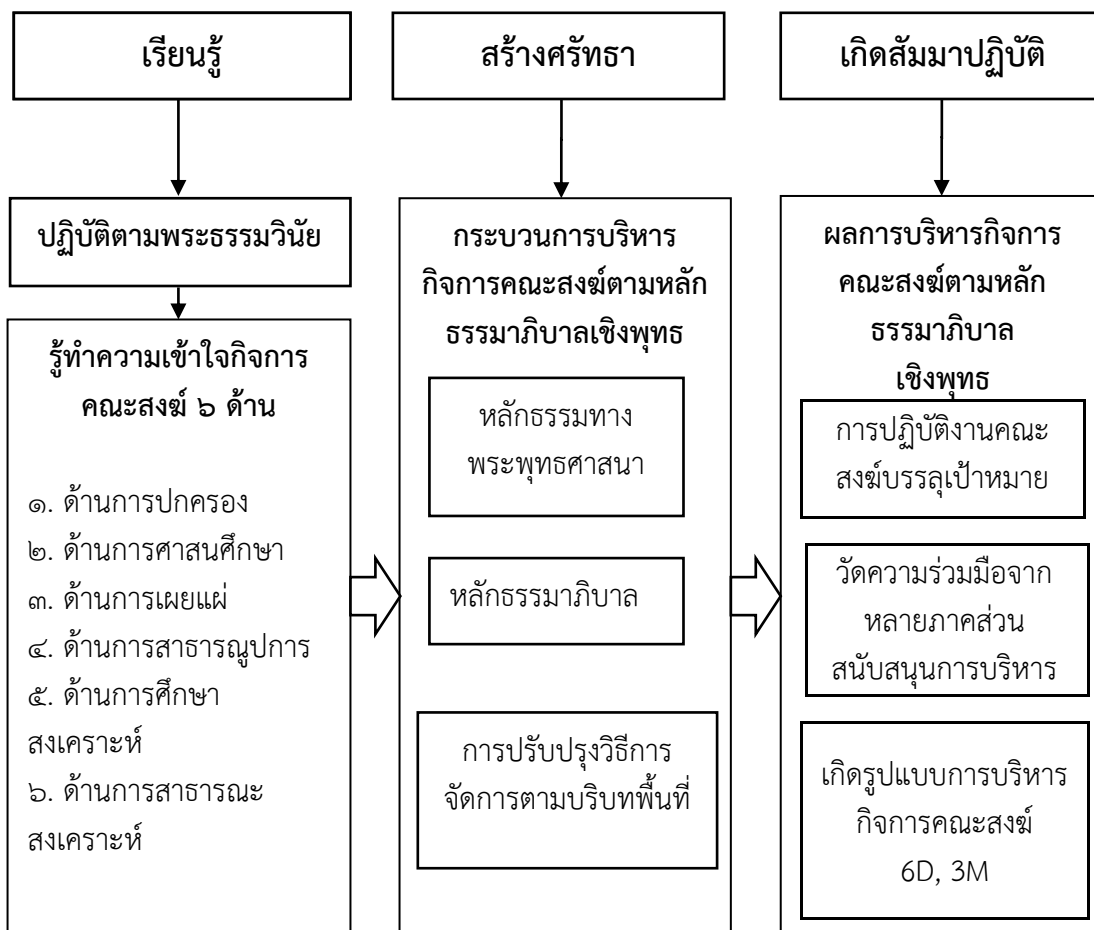
แสดงพระธรรมเทศนาเผยแผ่หลักธรรมคำสอน จุดเด่นคือ มีการเทศน์แหล่สำนวนภาคกลาง และมีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเป็นที่รู้จักทั่วไป เช่น วัดอัมพวัน วัดประดู่ วัดราษฎร์บำรุงหนองสี วัดสิงห์สุทธาวาส จังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น พร้อมทั้งร่วมขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านศีลห้า โดยความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน จัดโครงการอบรมพระนักเผยแผ่ เพื่อพัฒนาศักยภาพ เทคนิค ให้สอดคล้องกับยุคสมัย โดยใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ พร้อมขยายเครือข่ายประสานงานกับผู้อื่นได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ จัดพระภิกษุสามเณรออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาภายในโรงเรียน และจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนา ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงานวัฒนธรรม โรงเรียน จัดเป็นศูนย์อบรมคุณธรรมแก่ประชาชน องค์การบริหารส่วนตำบล การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์ และประเพณีไทยโดยจัดงานเผยแผ่ร่วมกับหน่วยงานของรัฐ บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นหลักอิทธิบาท และหลักสัปปริยธรรม พร้อมกับหลักสังคหวัตถุ และสารานิยธรรม มาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยทำงานในการเผยแผ่ด้วยความรัก เอาใจใส่ในหน้าที่ ชยัน อดทน ใฝ่ครวญตรววจตรวหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่เราทำ วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีการ และวิธีการแก้ไขปรับปรุง ไม่ทอดธุระในเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีความมั่นใจในการที่จะเผชิญหน้ากับปัญหา และอุปสรรคในการทำงาน ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ย่อมเอาชนะปัญหา อุปสรรคในการทำงานได้ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ประสพผลสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

๕) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านสาธารณูปการ เน้นหลักการมีส่วนร่วม และหลักความคุ้มค่า เป็นการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ใช้สถานที่ภายในวัดเป็นที่สงเคราะห์ประชาชน เช่น เป็นสถานที่สำหรับจัดประชุม เป็นศูนย์สงเคราะห์ผู้ประสบภัยฉุกเฉิน สงเคราะห์ผู้เดินทาง เป็นต้น การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์มีลักษณะสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของวัด จัดบริเวณวัดให้สะอาดร่มรื่น ปลูกต้นไม้เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวและใช้ร่มเงาบังพักผ่อน มีห้องน้ำห้องสุขาแยกชาย หญิง คนพิการอย่างเพียงพอ ปรับทัศนียภาพให้มีความสะอาด ความสะอาดสบายร่มรื่น มีความสัปปายะอยู่เสมอ การสงเคราะห์ด้วยสาธารณูปการ วัดไม่สามารถจัดหางบประมาณสนับสนุนได้เพียงพอ จึงอาศัยการใช้สถานที่ ทรัพยากรที่มีอยู่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้ประสบปัญหาเฉพาะหน้า รวมถึงการจัดสรรที่ดินของวัดให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน สำหรับวัดที่มีงบประมาณสนับสนุนจาก ผู้ที่ศรัทธาในวัดจะมีการบริหารจัดการเงินสนับสนุนที่ได้จากประชาชนมาก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนสถานของสงฆ์ภายในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร เพื่อให้เกิดการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานสำคัญภายในวัด เมื่อมีงบประมาณจากผู้มีจิตศรัทธาเพียงพอ จะมีการนำเงินไปสร้างสาธารณูปการแก่ชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการเข้ามาเยี่ยมชมวัดหรือสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน โดยการใช้เงินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นหลักสังคหวัตถุ และหลักสัปปริยธรรม พร้อมกับหลักอิทธิบาท และหลักอปริหานิยธรรม มาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านสาธารณูปการ ด้วยการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร ประชาชน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูล การให้ช่วยเหลือในการผูกใจของบุคคลไว้ และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี การชวนชวนช่วยเหลือเอาใจใส่ วางตนเสมอต้นเสมอปลายไม่ทอดทิ้ง

ประชาชนผู้เดือนร้อนประสบภัย เข้าใจและปฏิบัติตามเหตุผล ตนเอง งบประมาณ และชุมชน ที่จะปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย รับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายให้เกิดประสิทธิภาพ และบริหารจัดการใช้งบประมาณอย่างประหยัดและคุ้มค่า ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๖) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ด้านสาธารณสงเคราะห์ เน้นหลักคุณธรรม และหลักความรับผิดชอบต่อ เน้นหลักธรรมสงเคราะห์ประชาชน โดยวัดทำหน้าที่ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ภายในวัดให้เกิดการสงเคราะห์ประชาชนและพระสงฆ์ ในขณะที่ประชาชนช่วยกันทำนุบำรุงวัด หากเป็นวัดที่มีพื้นที่มากจะจัดให้หน่วยงานราชการเข้ามาใช้ประโยชน์ เช่น การประชุมของหน่วยงานภาครัฐให้เข้ามาใช้สถานที่เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายของภาครัฐ การสร้างสาธารณสุข เป็นต้น วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการจัดอบรมอาชีพระยะสั้น จัดพื้นที่ให้ประชาชนได้เข้ามาประกอบอาชีพ จัดที่พักพิงให้กับผู้ประสบอุทกภัยและอัคคีภัยรวมถึงการใช้อำนาจหน้าที่ในฐานะเจ้าอาวาส สงเคราะห์ประชาชนในชุมชนให้ได้รับการบรรเทาความเดือดร้อนเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์ หรือช่วยเหลือเกื้อกูลอุดหนุนกิจกรรมของภาครัฐหรือเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ ลักษณะการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เกิดการสาธารณสงเคราะห์ โดยพระสังฆาธิการจะบริหารจัดการเน้นสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างวัดกับประชาชนเพื่อให้วัดได้เกื้อกูลประชาชน และประชาชนได้เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมของวัด เป็นลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพราะการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัย ๔ จากประชาชนที่ถวาย และประชาชนก็อาศัยพระสงฆ์ซึ่งเป็นแกนกลางในการดำรงชีวิตของประชาชนให้เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมที่เป็นสาธารณะ มีการจัดอบรมแบ่งหน้าที่ตามความสามารถในการทำงานและเพิ่มขีดความสามารถในการประสานงานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ รวมทั้งปรับกระบวนการในการทำงานตลอดจนเพิ่มเครือข่ายการทำงานร่วมกัน บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นหลักสังคหวัตถุ และหลักสัปปริสธรรม มาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้วยการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร ประชาชน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูล การให้จะช่วยในการผูกใจของบุคคลไว้ และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี การชวนช่วยช่วยเหลือเอาใจใส่ วางตนเสมอต้นเสมอปลายไม่ทอดทิ้งประชาชนผู้เดือนร้อนประสบภัย เข้าใจและปฏิบัติตามเหตุผล ตนเอง งบประมาณ และชุมชน เข้าใจและประเมินศักยภาพของแต่ละบุคคลได้ ด้วยการทำงานเป็นทีม จะปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย รับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายให้เกิดประสิทธิภาพ และบริหารจัดการใช้งบประมาณอย่างประหยัดและคุ้มค่า ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

แผนภาพที่ ๔.๓ องค์ความรู้ในภาพรวมทั้ง ๖ ด้าน



บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีจุดประสงค์ในการวิจัย ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๒) เพื่อศึกษาสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ และ ๓) เพื่อเสนอรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ผู้วิจัยขอเสนอในหัวข้อดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) กล่าวคือ ใช้วิธีการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาด้วยการสำรวจ การวิจัยเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม โดยมุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักธรรมาภิบาล และหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

กลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) กลุ่มตัวอย่างสำหรับงานวิจัยเชิงปริมาณ คือ พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ระดับเจ้าอาวาสจำนวน ๓๐๓ รูป ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบง่ายที่ผู้สมัครใจในการให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ๒) กลุ่มตัวอย่างสำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพ คือ (๑) พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ระดับเจ้าคณะอำเภอ จำนวน ๑๒ รูป ใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบง่ายและพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ ระดับเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด จำนวน ๔ รูป ใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง รวมเป็นจำนวน ๑๘ รูป เป็นผู้ให้ข้อมูลเพื่อสะท้อนสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสนทนากลุ่ม และ (๒) พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ จำนวน ๙ รูป ใช้การคัดเลือกแบบง่าย เป็นผู้ให้ข้อคิดเห็นและคำแนะนำ เพื่อให้ (ร่าง) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธมีคุณภาพ เหมาะสมกับการนำไปใช้งานในสภาพปฏิบัติงานจริงของคณะสงฆ์ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสนทนากลุ่ม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑) แบบสอบถาม (Questionnaires) ที่พัฒนาขึ้นตามกรอบของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ แบ่งเป็น ๓ ตอน กล่าวคือ ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานะภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่อสภาพการบริหารกิจการคณะ

สงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ สอดคล้องตามหลักธรรมาภิบาล ๖ ด้าน คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า เป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Likert Rating Scale) ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามที่เกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเพิ่มเติม เป็นส่วนของคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Questions)

๒) แนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured In-depth Interview) เพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินการที่แต่ละคำถามและลำดับคำถามนั้นยืดหยุ่นได้ พัฒนาขึ้นจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางการบริหาร หลักธรรมาภิบาล ตลอดจนหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ สอดคล้องกับปัญหาการบริหารงานของคณะสงฆ์ภาค ๓

การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) วิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้ค่าสถิติ คือ (๑) วิเคราะห์ค่าเฉลี่ย (Mean: $\bar{X}$) และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: SD)

๒) วิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยในการเก็บข้อมูลเพื่อนำมาประมวลผลเรียบเรียง จัดระบบ วิเคราะห์ สรุปและเขียนรายงานการวิจัย ใช้การพรรณนา การเล่าเรื่อง วิเคราะห์สังเคราะห์ เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของข้อมูล (Descriptive Methods)

งานวิจัยนี้ สรุปผลการวิจัย ได้ดังต่อไปนี้

๑) แนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์

งานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษา ๑) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร ๒) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๓) แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล ๔) หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ดังนี้

คำว่า “บริหาร” มาจากภาษาบาลีว่า “ปริหาร” แปลว่า รอบ นำไปโดยรอบ อ้อมหนี หลีกหนี หลบหนี ดังในประโยคภาษาบาลีว่า “ปญฺห ปริหริต สมฺตโต” แปลว่า ผู้สามารถเพื่อการ อ้อมหนี หลีกหนี หลบหนี ปัญหา หรือแปลว่า ผู้สามารถบริหารปัญหา และนำปัญหาไปโดยรอบ ในภาษาอังกฤษตรงกับคำว่า Administer และ Administration แปลความหมายคือ การปกครอง ดำเนินการ อำนาจการ จัดการ จัดให้ วาง ส่งเสริม และบำรุง ดังนั้น การบริหาร (Administration) หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คน ขึ้นไป นำทั้งศาสตร์และศิลป์ มาใช้ในการทำงานร่วมกันตามกระบวนการหรือขั้นตอนการบริหาร ส่วนใหญ่จะประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบริหารงานบุคคลหรือการบังคับบัญชา (Staffing or Commanding) การอำนวยการ (Directing) การประสานงานหรือการกำกับดูแล (Coordinating or Controlling) การรายงาน (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting) แต่ละคนมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบสอดคล้องกับแต่ละตำแหน่ง เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร

การบริหารกิจการคณะสงฆ์เกิดขึ้นภายหลังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา เกิดพระปัญจวัคคีย์และทรงบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบทเพื่อประโยชน์ของสงฆ์ในการอยู่ร่วมกันด้วยดี ในประเทศไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดการปฏิรูปการปกครององค์กรสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๒๑) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ด้วยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ต่อมาได้พัฒนาจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้มีรูปแบบคล้ายกับการ

ปกครองของรัฐอย่างต่อเนื่องมาจนถึงการบริหารองค์กรสงฆ์ในปัจจุบันที่เรียกว่า “มหาเถรสมาคม” ทำหน้าที่เทียบได้กับคณะรัฐมนตรี-คณะรัฐบาลผู้บริหารประเทศ โดยมีสมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง มีสมเด็จพระราชาคณะทุกรูป เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง (ปัจจุบัน มีจำนวน ๘ รูป) และพระราชาคณะที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง มีจำนวนไม่เกิน ๑๒ รูป รวมกรรมการมหาเถรสมาคม มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๑ รูป ขณะที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ทำหน้าที่เป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคม เพื่อบริหารงาน ออกนโยบาย และแผนปฏิบัติการประจำปีกำกับและสั่งการการทำงานกิจการพระพุทธศาสนาผ่านช่องทางของหน่วยงานปกครองใน ระดับต่าง ๆ ของทางคณะสงฆ์ คือ ๑) คณะใหญ่ ๒) คณะสงฆ์ภาค ๓) คณะสงฆ์จังหวัด ๔) คณะสงฆ์อำเภอ ๕) คณะสงฆ์ตำบล ๖) คณะสงฆ์วัด ตามลำดับ นอกจากนี้แล้ว กำหนดให้มีการทำงานด้วย คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของมหาเถรสมาคม ๖ ฝ่ายหรือ ๖ ด้าน กล่าวคือ ด้านการปกครอง ด้าน การศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ดำเนินการเพื่อประพฤติ ปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ตามภารกิจด้านนั้นๆ

ในส่วนแนวคิดเรื่องธรรมาภิบาล (Good Governance) นั้น ได้เข้ามาสู่ประเทศไทย ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ตามความหมายแล้ว ธรรมาภิบาล หมายถึง ระบบโครงสร้าง และกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของ ประเทศเพื่อที่ภาคต่างๆ ของสังคมจะพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข มีประสิทธิภาพ มีระบบที่ ยุติธรรม มีกระบวนการกฎหมายที่อิสระ ระบบราชการมีฝ่ายนิติบัญญัติและสื่อที่มีความโปร่งใส รับผิดชอบและตรวจสอบ โดยในงานวิจัยนี้ได้กำหนดให้หลักธรรมาภิบาลเป็นกลไก เครื่องมือที่ใช้ใน การบริหารกิจการคณะสงฆ์มีประกอบด้วย ๑) หลักนิติธรรม หมายถึง การตรากฎหมาย กฎข้อบังคับ ต่างๆ ให้เป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม มิใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของตัวบุคคล ๒) หลัก คุณธรรม หมายถึง การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจ ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย มีคุณธรรม ๓) หลักความโปร่งใส หมายถึง กลไกการทำงานที่มีความโปร่งใส เปิดเผยข้อมูล และ ตรวจสอบได้ ๔) หลักความมีส่วนร่วม หมายถึงการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอ ความเห็นในการตัดสินใจ ไม่ว่าด้วยการแจ้งความเห็น การไต่สวนสาธารณะการแสดงประชามติ หรือ อื่นๆ ๕) หลักความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึงการตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อ สังคมและการใส่ใจและกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา เคารพในความเห็นที่แตกต่าง กล้าที่จะยอมรับผลจากการ กระทำของตน และ ๖) หลักความคุ้มค่า หมายถึงการบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดเพื่อให้ เป็นประโยชน์สูงสุด มีความประหยัด ใช้ของอย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์ มีคุณภาพ

หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วย

๑) พรหมวิหาร หมายถึง เป็นธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ ผู้นำ ผู้บริหาร ใช้เป็นหลักใน การควบคุมความประพฤติเชื่อว่าจะดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น และปฏิบัติต่อมนุษย์และสัตว์ได้อย่าง เหมาะสม ประกอบด้วย (๑) เมตตา คือความรักความปรารถนาดี ต้องการช่วยเหลือคนให้มีความสุข สำเร็จ สมหวัง(๒) กรุณา คือความสงสาร ที่อยากให้คนอื่นพ้นทุกข์ สนใจที่จะปลดเปลื้อง บำบัดความ ทุกข์ ความเดือดร้อนให้กับทั้งมนุษย์และสัตว์ (๓) มุทิตา คือความเบิกบานทางจิต พลอยยินดีเมื่อเห็น คนอื่น ได้ดี มีความสุข ไม่อิจฉา ริษยา (๔) อุเบกขา คือความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงและปฏิบัติ ไปด้วยความเที่ยงธรรม

๒) อิทธิบาท หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย (๑) ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ ความต้องการที่จะทำ (๒) วิริยะ หมายถึง ความเพียร ความขยัน อดทน เอาธุระไม่ท้อถอย (๓) จิตตะ หมายถึง ความคิด การตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด (๔) วิมังสา หมายถึง ความไตร่ตรอง การหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น

๓) สังคหวัตถุ หมายถึง ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวในการสงเคราะห์ ประกอบด้วย (๑) ทาน คือ การเสียสละ การให้ในสิ่งที่เป็ประโยชน์ คือ อามิสทาน (การให้สิ่งของ) และธรรมทาน (การให้ธรรม) (๒) ปิยวาจา คือ การพูดโดยยึดถือหลักวจีสุจริต คือพูดจริง พูดไพเราะ อ่อนหวาน พูดคำให้สามัคคี พูดคำมีประโยชน์ (๓) อตถจริยา คือ การประพฤติปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ เช่น การชวนช่วยช่วยเหลือ การเอาใจใส่ (๔) สมานัตตตา คือ การทำตนเสมอต้นเสมอปลายถูกต้องตามกาลเทศะ เป็นผู้มีความสม่ำเสมอ

๔) สารณียธรรม ๖ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย (๑) เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือ กัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง (๒) เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็ประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจา สุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง (๓) เมตตา मनกรรม ตั้งเมตตา मनกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็ประโยชน์ แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้ม แจ่มใสต่อกัน (๔) สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียวนำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วม ใช้สอย บริโภคทั่วกัน ข้อนี้ใช้อุปปฏิวัตโลกิ ก็ได้ (๕) สีลสามัญญตา มีศีลบริสุทธิ์เสมอ กับกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบ วินัย ไม่ทำตนให้เป็นผู้นำรังเกียจของหมู่คณะ (๖) ทิฐิสามัญญตา มีทิฐิงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

๕) สัมปฐิธรรม เป็นธรรม ๗ ประการ ของสัตบุรุษสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม ประกอบด้วย (๑) ฌัมมัญญตา รู้จักเหตุที่กระทำ (๒) อตถัญญตา รู้จักผล (๓) อตตัญญตา รู้จักตนว่าเป็นอย่างไร (๔) มัตตัญญตา รู้จักประมาณในความพอดี (๕) กาลัญญตา รู้กาล รู้เวลาอันเหมาะสม (๖) ปริสัญญตา รู้จักชุมชนรู้กิจที่ประพฤติดต่อกับชุมชนนั้น (๗) ปุคคลัญญตา รู้ความแตกต่างของบุคคล

๖) อปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับการปกครองที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของหมู่ คณะ ประกอบด้วย (๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการงานต่างๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหามากมาย ร่วมกันโดยสม่ำเสมอ (๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการประชุมและการทำกิจกรรมทั้งหลายที่พึงกระทำร่วมกัน (๓) ไม่บัญญัติ หรือลัทธิลัทธิข้อบัญญัติต่างๆ เป็นการไม่เพิกถอน ไม่เพิ่มเติม ไม่ละเมิดหรือวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็น

ธรรมนูญ (๔) ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์ยาวนาน ดังนั้นเราต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มามาก (๕) ไม่ข่มเหงสตรี เป็นการให้เกียรติและคุ้มครองสตรี มิให้มีการกดขี่ข่มเหงรังแก (๖) เคารพบูชาสักการะเจดีย์ คือการให้ความเคารพ ศาสนสถาน ปูนียสถาน อนุสาวรีย์ อันเป็นเครื่องเตือนความจำ ปลุกเร้าให้เราทำความดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชา อันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานที่สำคัญเหล่านั้นตามประเพณีที่ดั้งเดิม (๗) ให้การอารักขาพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ทรงศีล เป็นการจัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรม บริสุทธ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

ดังนั้น ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจหลักธรรมทั้ง ๖ หลักธรรมดังกล่าวข้างต้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่จะทำให้งานกิจการทั้ง ๖ ด้านบรรลุเป้าหมาย

๒) สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๓ ประกอบด้วย ๔ จังหวัดคือ ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี เป็นไปตามหลักการใหญ่ของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ กล่าวคือสอดคล้องตาม ๑) หลักพระธรรมวินัย และ ๒) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ มติ มหาเถรสมาคม ๓) จารัต ประเพณี เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ เก็บรวบรวมโดยใช้แบบสอบถามพระสังฆาธิการในภาค ๓ จำนวน ๓๐๓ รูป ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ภาพรวมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ในทุกประเด็นคำถามหรือภารกิจนั้นอยู่ในระดับที่ดีมาก มีปัญหาและอุปสรรคในระดับที่น้อยมาก (มากกว่า ๔.๐ ทุกข้อ) อย่างไรก็ตามใน ตอนที่ ๓ ของแบบสอบถามได้มีบางท่านที่ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงอย่างที่สุด ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกเพิ่มเติมจากพระสังฆาธิการในภาค ๓ จำนวน ๑๘ รูป พบว่า ในภารกิจทั้ง ๖ ด้านกล่าวคือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านการศึกษา ศาสนศึกษา ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔) ด้านการเผยแผ่ ๕) ด้านการสาธารณูปการ และ ๖) ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ มีทั้งจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้แล้วในบทที่ ๓

๓) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ

จากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคาม (SWOT Analysis) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ภาค ๓ ดังกล่าวข้างต้นนั้น เมื่อนำหลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมมาใช้บูรณาการการบริหารกิจการคณะสงฆ์ กล่าวคือพัฒนาในส่วนของจุดแข็ง ปรับปรุงในส่วนของจุดอ่อน เสริมสร้างในส่วนของโอกาส และป้องกันในส่วนของภาวะคุกคาม ตามภารกิจทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์ นั้น ทำให้ผู้วิจัยได้รูปแบบจากงานวิจัยนี้ เรียกว่า “6D+3M” โดย “6D” หมายถึง ภารกิจทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์ ซึ่งเน้นหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธและหลักพุทธธรรมที่แตกต่างกันไปตามภาระหน้าที่ในภารกิจด้านนั้นๆ และ “3M” หมายถึง ๑) การจัดบุคคลากร (Man) ๒) การจัดงบประมาณ (Money) และ ๓) การปฏิบัติการ (Management)

เมื่อผู้วิจัยนำ (ร่าง) รูปแบบไปขอความคิดเห็น คำแนะนำ ข้อเสนอแนะด้วยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครองทางคณะสงฆ์ภาค ๓ จำนวน ๙ รูป ส่วนใหญ่ “มีความเห็นชอบเป็นประโยชน์แก่คณะสงฆ์ภาค ๓ นำมาเป็นแนวทางปฏิบัติและพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายได้” ตลอดจนเป็น ๑) แบบอย่าง ๒) แบบแผน และ ๓) แบบฉบับ อยู่บนพื้นฐานในการดำเนินชีวิตบนรูปแบบของการพัฒนา ปรับปรุง สร้างเสริมและป้องกันอย่างครบรอบ

๕.๒ อภิปรายผล

จากผลการศึกษา มีประเด็นที่น่าสนใจมาอภิปรายผล ดังนี้

๑) จากการวิเคราะห์ผลการศึกษารื่องสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่ได้จากแบบสอบถามในงานวิจัยนี้พบว่าพระสังฆาธิการ จำนวน ๓๐๓ รูป ได้สะท้อนภาพรวมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่ตนเองปฏิบัติอยู่นั้นว่าอยู่ในระดับที่ดีมาก (มากกว่า ๔.๐ ทุกข้อ) ในทางตรงกันข้าม หากทุกอย่างอยู่ในระดับที่ดีมากอย่างทีกล่าวนั้น ปัญหาและอุปสรรคที่ต้องอยู่ในระดับที่น้อยมาก แต่เมื่อพิจารณาผลจากตอนที่ ๓ ของแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น ยังปรากฏให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคอยู่ในระดับที่ต้องพัฒนา ปรับปรุง แก้ไขต่อไป ทั้งนี้สอดคล้องกับ พระครูสังฆรักษ์ทรงพรณ ชยทตโต เรื่อง การประยุกต์ใช้หลัก ธรรมาภิบาลในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) คือ แนวทางในการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการปกครองคณะสงฆ์เกิดจากแนวคิดที่สอดคล้องกันของธรรมาภิบาลและหลักการของพระพุทธศาสนา คือ ธรรมาภิบาลมีหลักคุณธรรมเป็นองค์ประกอบ และหลักการของพระพุทธศาสนาก็ใช้ระบบคุณธรรมเป็นเครื่องนำ เมื่อวิเคราะห์โดยภาพรวมจึงพบแนวทางในการนำธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ได้ครบทุกองค์ประกอบ แม้หลักธรรมาภิบาลจะรับต้นแบบมาจากประเทศตะวันตก แต่ด้วยคุณสมบัติเฉพาะที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สามารถวิวัฒนาการไปตามรูปแบบของการปกครองฝ่ายบ้านเมืองได้ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องตามพระธรรมวินัยพระพุทธเจ้าทรงเข้าใจถึง ความจำเป็นต่อการปรับเปลี่ยนวิธีการและรูปแบบของการปกครอง เพื่อให้มีความสอดคล้องกับปัญหา สภาพแวดล้อม และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา จึงทรงอนุญาตให้สามารถปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามกฎเกณฑ์ของบ้านเมืองได้ หากแต่การอนุวัติรนี้จะต้องไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย เช่น อาจจะปรับรูปแบบของการพิจารณาคดี หรือรูปแบบของการนุ่งห่มให้สอดคล้องตามวัฒนธรรมได้ เพื่อไม่ให้เป็นการก่อเหิน ในเวลาเข้าสู่สังคม เช่น เมื่อเวลาไปแสดงธรรมเทศนา เป็นต้น พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) สามารถนำธรรมาภิบาล ทั้ง ๖ ด้าน มาประยุกต์ใช้ได้จริงกับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันดังนี้

(๑) ด้านหลักนิติธรรม ได้ปกครองคณะสงฆ์โดยยึดพระธรรมวินัยเป็นธรรมนุญสูงสุดในการปกครอง อิงอาศัย พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบต่างๆ ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวเนื่องพระธรรมวินัยมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานในองค์กรคณะสงฆ์และมีระเบียบปฏิบัติที่บัญญัติขึ้นบังคับใช้ในการภายใน โดยไม่ขัดกับพระธรรมวินัยที่เป็นธรรมนุญสูงสุด เพื่อรักษาหมู่คณะให้มีข้อปฏิบัติที่เป็นไปในทางเดียวกัน ภายใต้กฎระเบียบเดียวกัน ไม่มีผู้ใดอยู่เหนือกฎ และหากมีการละเมิดกฎที่บัญญัติไว้ผู้กระทำต้องได้รับโทษ เว้นไว้แต่การกระทำนั้นเกิดขึ้นก่อนที่จะมีการบัญญัติเป็นกฎเพื่อปฏิบัติร่วมกัน

(๒) ด้านหลักคุณธรรม ได้ปกครองคณะสงฆ์ในลักษณะการปกครองโดยธรรม ถือธรรม คือความถูกต้องเป็นใหญ่ ตามคติทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ธรรมาธิปไตย โดยพื้นฐานจากคุณสมบัติภายในของผู้ปกครองที่ต้องมีธรรมะประจำใจ แล้วจึงนำธรรมะมาใช้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา พร้อมรณรงค์ให้มีการนำหลักคุณธรรมไปเผยแผ่อย่างกว้างขวาง

(๓) ด้านหลักความโปร่งใส ได้ปกครองคณะสงฆ์ด้วยความเปิดเผย ตรงไปตรงมาโดยอาศัยการจัดประชุมพระสังฆาธิการตามมติเถรสมาคม และการจัดประชุมเพิ่มเติมเป็นการภายในเขตปกครองคณะสงฆ์ เพื่อสร้างเวทีสำหรับการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการปกครองอย่างครบถ้วน สมบูรณ์ ทันการณ์ มีความชัดเจน และถือเป็นโอกาสในการมอบนโยบาย แนวทางปฏิบัติงาน ระดมความคิด และเสริมสร้างความสามัคคีได้

(๔) ด้านหลักการมีส่วนร่วม ได้ปกครองคณะสงฆ์โดยเปิดโอกาสให้พระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถตั้งใจทำงาน และมีคุณสมบัติเหมาะสม เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองคณะสงฆ์ โดยแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการผู้ปกครองในระดับต่างๆ และเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการบริหารงานเฉพาะกิจ ในรูปแบบของการทำงานเป็นทีม ทุกคนในทีมมีอิสระในการร่วมแสดงความคิดเห็น กำหนดวิธีปฏิบัติงาน ดำเนินงานตามขั้นตอน จนถึงการสรุป ประเมินผล ตลอดจนการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงานได้

(๕) ด้านหลักความรับผิดชอบ ได้ปกครองคณะสงฆ์ด้วยสำนึกรับผิดชอบต่อปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเขตปกครอง มีความกระตือรือร้นในการระงับอธิกรณ์ให้ยุติลง ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่ มีการวินิจฉัยความผิดและลงโทษแก่พระภิกษุที่ประพฤติล่วงละเมิดวินัยหรือประพฤติตนไม่สมควรแก่สมณสาธูป ด้วยความเที่ยงธรรม สุจริต เอาใจใส่ ไม่ทอดทิ้งปัญหา โดยอาศัยมาตรการทางวินัยเป็นเบื้องต้น และหากเป็นกรณีความผิดที่มีโทษทางอาญาแผ่นดินรวมอยู่ด้วย ก็จะมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ของทางฝ่ายบ้านเมืองรับไปดำเนินการต่อ

(๖) ด้านหลักความคุ้มค่า ได้ปกครองคณะสงฆ์โดยการใช้คนให้เหมาะสมกับงานตามความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในการทำงานของบุคลากร บนพื้นฐานความตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นทรัพยากรทางการจัดการที่มีคุณค่ามากที่สุด มุ่งผลสำเร็จของการทำงานให้คุ้มค่ากับเวลาที่สูญเสียไป โดยเลือกใช้บุคลากรให้เหมาะสมกับงานนั้นๆ บ้านเมืองได้^๑

กล่าวโดยสรุป หลักธรรมาภิบาลสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ได้ครบทุกองค์ประกอบ เนื่องจากพระพุทธศาสนามีคุณสมบัติเฉพาะที่สามารถวิวัฒนาการไปตามรูปแบบของการปกครองฝ่ายบ้านเมืองได้ และยังสามารถคล้องกับ พระมหาพุทธีวงศ์ นฤๅณญ์ เรื่อง การบริหารงานของวัดตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่า หลักธรรมาภิบาลเป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่ดี อันมีแนวคิดมาจากสังคมตะวันตก เป็นแนวคิดการบริหารจัดการองค์การอันก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน เพราะเป็นหลักของการบริหารจัดการที่ใช้ระบบคุณธรรมนำหน้า หลักธรรมาภิบาลนี้เมื่อได้ศึกษาเทียบเคียงตามหลัก

^๑ พระครูสังฆรักษ์ทรงพรณ ชยทนต์, “การประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ พุสสธมโม)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

พระพุทธศาสนาจะเห็นว่าตรงกับหลักทศพิธราชธรรม ที่พระพุทธองค์ได้ทรงสอนให้ปกครองบ้านเมือง ได้ใช้ในการปกครอง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นหลักธรรมาภิบาลในเชิงพุทธ คณะสงฆ์ไทยได้บริหารองค์การ คณะสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล ทั้ง ๖ ด้าน อันได้แก่

(๑) หลักนิติธรรม คณะสงฆ์ได้ยึดหลักพระธรรมวินัย และพ.ร.บ.คณะสงฆ์เป็นหลักในการปกครอง

(๒) หลักคุณธรรม คณะสงฆ์ได้มีการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในหมู่พระภิกษุสามเณร ตลอดถึงประชาชนโดยทั่วไปในรูปแบบต่างๆ เช่น จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ให้การสนับสนุนโรงเรียนวิสุทธิพุทธ เป็นต้น

(๓) ความโปร่งใส คณะสงฆ์ได้มีกฎระเบียบที่รัดกุมเกี่ยวกับการดูแลศาสนสมบัติกลาง และศาสนสมบัติของวัดตามกฎระเบียบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติอย่างเคร่งครัด

(๔) หลักการมีส่วนร่วม คณะสงฆ์ได้จัดรูปแบบการปกครองแบบมีส่วนร่วมเพื่อเปิดโอกาสให้พระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถเข้าดำรงตำแหน่งเป็นผู้ปกครองในระดับต่างๆ

(๕) หลักความรับผิดชอบ งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันเป็นภารกิจหลักของคณะสงฆ์ จะต้องดำเนินการให้เกิดเป็นรูปธรรม

(๖) หลักความคุ้มค่า คณะสงฆ์ได้ทำการบริหารทุกองค์การให้เกิดประโยชน์อันสูงสุด เช่น สถานที่ใดที่ไม่ได้มีการใช้สอยก็แบ่งให้ประชาชนเช่าเพื่ออยู่อาศัย หรือสร้างอาคารพาณิชย์ สร้างโรงเรียน สถานพยาบาล เป็นต้น^๒

โดยสรุป ธรรมาภิบาลเป็นการปกครองที่ดีเมื่อนำไปบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับ พระปลัดสุชินชยันต์ เพ็ชรนิล เรื่อง การบริหารจัดการวัดตามหลักพุทธธรรมาภิบาลแนวพุทธ ศึกษาวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ คือ ๑.ระดับการบริหารจัดการวัดตามหลักพุทธธรรมาภิบาลแนวพุทธ ศึกษาวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์และประชาชนการบริหารจัดการวัดตามหลักพุทธธรรมาภิบาลแนวพุทธ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ๒. ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์และประชาชน ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก^๓ จะเห็นได้ว่าเมื่อองค์กรสงฆ์นำหลักธรรมาภิบาลมาบริหารควบคู่กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์แล้วได้ประสิทธิผลมาก ซึ่งยังสอดคล้องกับประยุทธ์ อารโณ เรื่อง การบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๗ คือ พระสังฆาธิการมีระดับการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่ามีการใช้หลักนิติธรรมในการปกครองคณะสงฆ์อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านหลักคุณธรรม

^๒พระมหาพุทธิวงศ์ ภูษณญฺญ, “การบริหารงานของวัดตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางเกร็ง จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า บทคัดย่อ.

^๓พระปลัดสุชินชยันต์ เพ็ชรนิล, “การบริหารจัดการวัดตามหลักพุทธธรรมาภิบาลแนวพุทธ ศึกษาวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยปทุมธานี, ๒๕๕๕), หน้าบทคัดย่อ.

หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่าอยู่ในระดับปานกลาง^๔

และเมื่อผู้วิจัยได้ดำเนินการสนทนากลุ่ม ปรากฏว่ามีเพียง ๕ จาก ๙ รูปเท่านั้นที่ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมภายหลังจากที่ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ให้ความเห็นชอบกับ (ร่าง) รูปแบบฯ ในวันนั้นกระนั้นก็ตาม แม้ในหลักการการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ต้องสอดคล้องตาม ๑) หลักพระธรรมวินัย ๒) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ มติ มหาเถรสมาคม และ ๓) จาริต ประเพณี สิ่งเหล่านี้มีผลต่อระบบและมุมมองทางความคิดที่ได้รับการหล่อหลอมกล่อมเกลอย่างแน่นนอน ซึ่งแน่นนอนโดยหลักการแล้วส่วนใหญ่ระบบและมุมมองทางความคิดเช่นนี้ ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ แต่บางอย่างอาจทำให้ปิดกั้นการพัฒนา ปรับปรุงเพื่อให้ทันต่อระบบสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่แผนยุทธศาสตร์ชาติต้องการขับเคลื่อนให้เป็นไทยแลนด์ ๔.๐ จาริต ประเพณี เช่นนี้ (รวมถึงความรู้ ทักษะ และทัศนคติ) อาจต้องปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยไม่ทิ้งคนรุ่นเก่าแต่เดินไปพร้อมๆ เคียงข้างกับคนรุ่นใหม่และคนรุ่นต่อไปที่จะเติบโตตามมา หากไม่แล้วการขับเคลื่อนงานพระพุทธศาสนาตามภารกิจทั้ง ๖ ด้าน อาจเป็นเพียงแค่การบริหารงานอย่างผิวเผิน มิได้หยั่งลึกลงลึก ซึ่งเรื่องนี้จะทำให้ขัดแย้งกับหลักการพระธรรมวินัยที่ทรงเน้นเรื่องการปลูกฝังลงลึกที่ใจเป็นสำคัญ ดังที่กล่าวว่า “ใจเป็นหัวหน้า ใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ”

๒) หากการปรับตัวเปลี่ยนแปลงการบริหารกิจการคณะสงฆ์สามารถปฏิบัติได้ดังได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า การเชื่อมโยง การได้รับความร่วมมือกับกองงาน คณะ องค์การต่างๆ จะดีขึ้น โดยเฉพาะเรื่องงบประมาณที่มีักจะเป็นปัญหาอยู่นั้น อาจต้องปรับวิธีคิดและทักษะการหาแหล่งทุน ซึ่งแหล่งทุนงบประมาณนี้ ต้องขยายกระบวนการคิดพิจารณาว่า ไม่จำเป็นจะต้องเป็นตัวเงินเท่านั้น อาจเป็นแหล่งบุคลากรหรือสิ่งของที่สามารถปรับใช้ เชื่อมโยงให้ทันต่อเหตุการณ์และความจำเป็นของการปฏิบัติภารกิจทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์ ดังนั้นการเปิดวิสัยทัศน์จึงเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญ ในประเด็นเช่นนี้จึงต้องกลับมาพิจารณาเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งการพัฒนาที่สำคัญนั้นประกอบด้วย ๔ ประการ คือ ๑) การสร้างวิสัยทัศน์ (Vision) ๒) การศึกษา (Education) ๓) การอบรม (Training) และ ๔) การดูงาน (Study Tour)^๕

อย่างไรก็ตาม ในภาระหน้าที่ที่คณะสงฆ์ในปัจจุบันได้ปฏิบัติอยู่นั้น พบว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้ง ๔ ประการข้างต้นมีการปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำ หากเป็นเช่นนี้แล้ว การมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะต่อยอดภารกิจงานทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์ว่า จะสามารถพัฒนาให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปด้วยวิธีการเช่นไร เช่น อาจเชิญชวนให้ไปศึกษาดูงานหรืออบรมกับนักบวชที่มีวิถีชีวิตแตกต่างจากคณะสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อออกจากความคุ้นชินเดิมๆ ขยายโอกาสมุมมองทางความคิด วิสัยทัศน์ให้มีมุมมองที่ทั้งกว้างและลึก

^๔ประยุทธ์ อารโธ, “การบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๗”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^๕พระมหาธุดิ รุ่งชัยวิฑูร, “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, วารสารบัณฑิตศึกษา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗): ๖๕.

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาการระบุถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)^๖ ที่กล่าวว่า ปัญหาของประเทศนั้น “ส่วนหนึ่งเป็นผลพวงจากปัญหาการบริหารจัดการภาครัฐที่ประสิทธิภาพต่ำ ขาดความ โปร่งใส และขาดความรับผิดชอบ และการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาที่ขาดความต่อเนื่อง ในขณะที่ การบังคับใช้กฎหมายยังขาดประสิทธิผล และกฎระเบียบต่างๆ ล้าสมัยไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง ธรรมชาติ และการบริหารจัดการประเทศยังไม่บรรลุเป้าหมาย” ยิ่งเป็นการเน้นให้เห็นถึงความ จำเป็นที่จะต้องปฏิรูปภารกิจหน้าที่ตามหลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรม เน้นหลักอิทธิบาท สังคหวัตถุ และสัปปุริสธรรมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป โดยต้องไม่ลืมว่า ธรรมาภิบาลเป็นทั้ง “กระบวนการ และเป้าหมาย ส่วนการบริหารจัดการที่ดีนั้น เป็นเรื่องของความถูกต้องดีงาม เป็นเรื่องที่ทำให้เกิดพลัง เกิดความรับผิดชอบ เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลในการทำงาน”^๗ เกิดการพัฒนาอย่างสมดุล ลดความ เหลื่อมล้ำของสังคม

๓) หลักธรรมาภิบาลทั้ง ๖ ข้อ นั้น ต่างมีส่วนสำคัญคำจูน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เพื่อการ ทำงานที่เป็นระบบ กระบวนการ โดยในรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิง พุทธที่ได้จากงานวิจัยนี้คือ “6D+3M” นั้น หากพิจารณาตามหลักการการบริหารแล้ว รูปแบบที่ได้นี้ ไม่ได้มีความแตกต่างมากนัก แต่นัยสำคัญของรูปแบบนี้คือการบูรณาการของหลักธรรมาภิบาลทั้ง ๖ ข้อ และหลักพุทธธรรมดังได้กล่าวแล้ว เพื่อการนำรูปแบบนี้ไปปฏิบัติให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ปิดช่องว่าง ของปัญหาให้ทุกอย่างเป็นไปตาม “6D” คือหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความ มีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบต่อสังคม หลักความคุ้มค่า ในทุกกระบวนการของ “3M” กล่าวคือ การจัด บุคคลากร การจัดงบประมาณ และการปฏิบัติการ นอกจากนี้แล้วในแต่ละกระบวนการของ “6D+3M” นั้นในทางปฏิบัติสามารถนำหลักการของวงจรเดมมิง (Deming Cycle: PDCA) กล่าวคือ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Doing) การตรวจสอบการปฏิบัติการ (Check) และ การปรับปรุงประเมินผล (Act) มาใช้ควบคู่กันไป จะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลอีกทางหนึ่ง

๔) หลักพุทธธรรม ที่ในงานวิจัยนี้เน้นหลัก พรหมวิหาร เป็นหลักความประพฤติที่ ประเสริฐบริสุทธิ์ เป็นธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติจึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมด จด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งผู้ ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตา กรุณา และย่อมรักษารัษฎธรรมไว้ได้ ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์ แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วย สาราณียธรรม สังคหวัตถุ และการปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรม สังคหวัตถุจำต้องพิจารณาถึงหลักสัปปุริสธรรม อปริหานิยธรรม ด้วยความมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ตามหลักการของหลักอิทธิบาทอีกด้วย

^๖สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๙), หน้า ๘.

^๗“คุณภาพคือความอยู่รอด: หลักธรรมาภิบาล”, มติชนออนไลน์, ฉบับวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๑, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://www.matichon.co.th/article/news_1129515 [๑๕ กันยายน ๒๕๖๑].

๑) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

(๒) คณะสงฆ์ภาค ๓ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสังฆาธิการ ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาสขึ้นไป รวมถึงระดับรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ควรมีแผนการปฏิบัติการหรือแผนการดำเนินงานในการพัฒนาบุคลากรให้ออกจากความคุ้นเคยเดิมๆ ด้วยวิธีการเดิมๆ ให้สามารถปรับตนเองให้มีความเข้าใจ เข้าถึง พร้อมนำหลักธรรมมาภิบาลและหลักพุทธธรรมมาบูรณาการ ปรับใช้กับหมวดงานที่ตนเองรับผิดชอบ โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนและครอบคลุม มิเช่นนั้นการนำรูปแบบที่ได้จากงานวิจัยนี้มาลงมือปฏิบัติจะไม่สามารถบรรลุผลได้ เนื่องจาก “M” แรกคือ การจัดบุคคลากร (Man) นั้นจะเป็นตัวชีวิตตัวหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างสูงที่สุดที่ใช้ในการขับเคลื่อน “M” อีก ๒ ตัว กล่าวคือการจัดงบประมาณ (Money) และการปฏิบัติการ (Management) ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

(๓) สภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่ได้จากงานวิจัยนี้ จัดได้ว่าเป็นตัวแทนของสภาพการบริหารฯ ของคณะสงฆ์ภาคอื่นๆ ดังนั้น สามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นตัวช่วยเพื่อการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาหรือนำไปปรับใช้ในการปฏิบัติงาน ทำหน้าที่ ตามภารกิจ ทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์ ให้เกิดการบริหารงานที่เหมาะสม ทันสมัย ลดช่องว่างในการทำงานตามหลัก ธรรมาภิบาล ทั้ง ๖ ข้อ ด้วยการเสริมจุดแข็ง ปรับปรุงจุดด้อย เสริมสร้างโอกาส และป้องกันภาวะคุกคาม

๒) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ในงานวิจัยนี้ แม้ข้อมูลที่ได้จะอึดอัดและมีความครบถ้วนตามกระบวนการวิจัยก็จริง แต่เห็นได้ชัดเจนว่าบริบทวัฒนธรรมมีผลอย่างยิ่งในการให้ข้อมูลหรือตอบคำถาม บางครั้งอาจตอบหรือไม่ตอบด้วยความเกรงใจ ซึ่งผู้วิจัยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของคณะสงฆ์ภาค ๓ ที่ถูกหล่อหลอมกลมเกลียวมาจากบริบทวัฒนธรรมแบบนี้เช่นเดียวกัน ทำให้ตั้งข้อสังเกตว่ามุมมองทางความคิด อาจมีการแทรกแซงของระบบบริบทวัฒนธรรมเหล่านี้ หากเปลี่ยนผู้วิจัยเช่นเป็นฆราวาสชายหรือหญิง จะมีผลการวิจัยที่แตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร นอกจากนี้แล้วงานวิจัยครั้งต่อไปอาจกำหนดกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูลหลักให้แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม เช่น พระลูกวัดที่ถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการบริหารจัดการคณะสงฆ์จะมีมุมมองทางความคิดที่แตกต่างจากพระสังฆาธิการอย่างไรบ้าง หรืออีกกรณีหนึ่งเน้นเฉพาะพระสังฆาธิการระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น เช่น เจ้าอาวาสทุกวัดในเขตปกครองตำบล อำเภอ จังหวัดนั้นๆ เป็นต้น

(๒) การวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเปรียบเทียบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล เชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาคต่างๆ ของเขตปกครองคณะสงฆ์ หรือตามเขตภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก ว่าจะมีสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกันอย่างไร ผลที่ได้จากการทำวิจัยจะแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

(๓) การวิจัยครั้งต่อไป ควรจัดทำคู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล เชิงพุทธพร้อมด้วยตัวชี้วัดหรือเกณฑ์การประเมินการทำงานในภารกิจทั้ง ๖ ด้านที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มีศักยภาพมากยิ่งขึ้นและอย่างยั่งยืน

(๔) งานวิจัยนี้ มีระยะเวลาดำเนินการค่อนข้างนาน อีกทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลหลักมีห้วงระยะเวลาดำเนินการยาวนาน กระนั้นก็ตามที่กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสขึ้นไปนั้น ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่ง มีเพียง ๒ รูปเท่านั้นที่เลื่อนขึ้นจากการที่ดำรงตำแหน่ง “รักษาราชการ” เป็นตำแหน่งนั้นๆ อย่างบริบูรณ์ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าหากการวิจัยครั้งต่อไปผู้วิจัยลงมือเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดภายในระยะเวลาที่กำหนด เช่น ภายในปีงบประมาณนั้นๆ เท่านั้น จะมีผลการวิจัยเป็นอย่างไร แตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมการศาสนา. การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

_____. พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

กรรมการมหาเถรสมาคม. แฉลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๘๖ ฉบับพิเศษ. กรุงเทพมหานคร: มหาเถรสมาคม, ๒๕๔๑.

กฤษ เพิ่มทันจิตต์. หลักการและแนวทางการบริหารงานยุคใหม่ ภายใต้ภูมิทัศน์การแข่งขันใหม่ ข้อสังเกตเชิงวิจารณ์ ภายใต้กรอบคุณค่าทางสังคมและพุทธธรรมและแนวทางการบริหารแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๙.

กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา มหาเถรสมาคม. แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ปี ๒๕๖๐-๒๕๖๑. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, ๒๕๖๐.

คณะสงฆ์จังหวัดชัยนาท. แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๖๑-๒๕๖๔. ชัยนาท: คณะสงฆ์จังหวัดชัยนาท, ๒๕๖๑.

คณะสงฆ์จังหวัดลพบุรี. แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๖๑-๒๕๖๔. ลพบุรี: คณะสงฆ์จังหวัดลพบุรี, ๒๕๖๑.

คณะสงฆ์จังหวัดสิงห์บุรี. แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๖๑-๒๕๖๔. สิงห์บุรี: คณะสงฆ์จังหวัดสิงห์บุรี, ๒๕๖๑.

คณะสงฆ์จังหวัดอุทัยธานี. แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาจังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๖๑-๒๕๖๔. อุทัยธานี: คณะสงฆ์จังหวัดอุทัยธานี, ๒๕๖๑.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

เฉลิมพล โสมอินทร์. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุตรไพศาล, ๒๕๔๖.

ชัยวัฒน์ สุวิชัย. ธรรมาภิบาลกับคอรัปชั่นในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๖.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **หลักธรรมาภิบาลกับการปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สายธาร, ๒๕๔๑.

ไชยวัฒน์ คำชู. **การบริหารการปกครองที่โปร่งใสด้วยจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.

เด่น ชะเนติยง. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๓๓.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สหายบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๓.

ธีรยุทธ บุญมี. **ธรรมรัฐแห่งชาติ ยุทธศาสตร์กฎหมายประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สารธาร, ๒๕๔๑.

ธีรฤติ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เณลิมจิระรัตน์. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: อักษรปริทรรศน์, ๒๕๓๔.

นฤมล ทับจุมพล. **แนวคิดและวาทกรรมว่าด้วยธรรมรัฐแห่งชาติในการจัดการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

นิตย สัมมาพันธ์. **การบริหารเชิงพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๒๙.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๔๒.

บุญศรี พานะจิตต์. **ความสำเร็จในการปฏิบัตการกิจของวัด**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟฟิก จำกัด, ๒๕๔๕.

_____. **โครงการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟฟิก จำกัด, ๒๕๔๕.

บุษบง ชัยเจริญวัฒนะ. **ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖.

บุษบง ชัยเจริญวัฒนา และบุญมี ลี. **รายงานการวิจัยตัวชี้วัดธรรมาภิบาล**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๔.

ประกอบ กรรณสูตร. **สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒.

ประพันธ์ โพธิ์วรรณ. **หลักการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ส่งเสริมการปฏิรูปการศึกษา**. นครปฐม: สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา, ๒๕๔๔.

ประเวศ วะสี. **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกพื้นเศรษฐกิจสังคม**. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พงษ์ศักดิ์ ปัญจพรผล. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๒.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). **การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

_____. **เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำวัดที่ชาวพุทธควรรู้.**

พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาสถาบันสันถวธรรม, ๒๕๕๓.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย กิตฺติทินฺโน). **วัดจะช่วยชาวบ้านได้อย่างไรในการแสวงหาเส้นทางในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย.** กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน กรมการศาสนา, ๒๕๒๖.

พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญฺโญ). **การพัฒนาพระสังฆาธิการ ภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลด์คิมทอง, ๒๕๔๓.

_____. **นิติศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

_____. **ผู้นำ,** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔.

_____. **มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

พระพรหมกวี. **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์.** กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **ธรรมานุญชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

_____. **นิติศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๘.

_____. **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙.

_____. **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: จรูญการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พระพุทธรธรรม (ทองย้อย กิตฺติทินฺโน). **ธรรมนูญนิพนธ์: ๑๐๐ ปี พระพุทธรธรรม (ทองย้อย กิตฺติทินฺโน).** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

พระมหาสมทรง สิรินธโร และคณะ. **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๒๕.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺโล). **การบริหารวัด.** ราชบุรี : วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม, ๒๕๔๘.

_____. **หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชัยมงคลพรีนติ้ง, ๒๕๔๘.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ). **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พฤทธิสาณ ชุมพล. **คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ภัทรพร สิริกาญจน์. **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียนสวนโณ ในการพัฒนาชุมชน.** สถาบันไทยคดีศึกษา: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มานพ พลไพรินทร์. คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๔๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

ราชประชาสมาสัย, สถาบัน. ธรรมาภิบาลบันดาลสุข. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๙.

วิรัช วิรัชนิการวรรณ. การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น: สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย. กรุงเทพมหานคร: โพรเพซ, ๒๕๔๕.

วิโรจน์ สารรัตนะ. การบริหารหลักการทฤษฎีและประเด็นทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๒.

ศจี อนันต์นพคุณ. กลวิธีการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ. สงขลา: ชลบุตรกราฟฟิค, ๒๕๔๒.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และอื่นๆ. ทฤษฎีองค์การ: ฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๕.

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน. หลักธรรมาภิบาลกับการพัฒนาข้าราชการ. กรุงเทพมหานคร: หจก.ไอเดียร์สแควร์, ๒๕๔๕.

สมคิด บางโม. การบริหาร. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวโกวาท (ฉบับประชาชน). พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. วินัยมุข เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. วินัยมุข เล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมหมาย ปฐมวิชยวัฒน์. หลักการปกครองที่ดีกับสถานะแวดล้อมของระบบควบคุมภายใน. ม.ป.ท. ๒๕๔๔.

สิรภาพ เหล่าลาภะ. พุทธศาสตร์การเมือง. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๕.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. การใช้สถิติในการวิจัยอย่างถูกต้องและได้มาตรฐานสากล. กรุงเทพมหานคร: เพื่องฟ้า พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๕.

สุดจิต นิमितกุล. กระทรวงมหาดไทยกับการบริหารจัดการที่ดี. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๓.

สุดาภรณ์ อรุณดี. ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัย. เลย: รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๕๑.

สุทธิพร บุญส่ง. คุณธรรมจริยธรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ทริบเพิ้ล กรุป, ๒๕๕๐.

สุนทร ณ รังสี. สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์รัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐.

สุรพงษ์ ปนาทกุล. หลักทฤษฎีและการปฏิบัติการบริหารการศึกษา. ลพบุรี: สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๒.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๕๖.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๙.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **กฎหมายเถรสมาคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

_____. **วัดพัฒนา ๒๕๕๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา. **คู่มือพระสังฆาธิการและพระวินยาธิการ**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.

อานันท์ ปันยารชุน. **มummองนายอานันท์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๒.

(๒) บทความ

ดิช นัท อัมม. “คุณูปการแห่งพระพุทธศาสนาที่มีต่อธรรมาภิบาลและการพัฒนา”. **พุทธจักร**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๘ (สิงหาคม ๒๕๕๐): ๖๓.

ประเวศ วะสี. “ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม: สังคมสันติประชาธรรม”.

รวมบทความ ๒๐ ปี ปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังการณ. รวบรวมโดยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โอเพ่นบุ๊ก, ๒๕๕๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). “พระพุทธศาสนากับธรรมาภิบาล”. **พุทธจักร**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๘ (สิงหาคม ๒๕๕๐): ๖.

พระมหาธฤติ รุ่งชัยวิฑูร. “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”.

วารสารบัณฑิตศึกษา. มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๓): ๖๕.

(๓) รายงานการวิจัย

บุษบง ชัยเจริญวัฒน์. **รายงานการวิจัยตัวชี้วัดธรรมาภิบาล**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖.

อรพินท์ สฟโชคชัย. “สังคมเสถียรภาพและกลไกประชารัฐที่ดี”. **รายงานที่ดีอาร์ไอ ฉบับที่ ๒๐**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย, ๒๕๔๑.

(๔) วิทยานิพนธ์

ชนิดา ศิลปะวุฒิ. “การบริหารจัดการที่ดี: กรณีศึกษาลำดับมาตรฐานงบประมาณ สำนักงบประมาณ”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ชาติชาย นรเศรษฐาภรณ์. “ธรรมาภิบาลในความหมายภาครัฐเอกชน และประชาชน: กรณีโครงการไฟฟ้าพลังความร้อนถ่านหินหินกรูด”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

- โชติ บดีรัฐ. “การบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๔.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี. “การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง. “รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- ประยุทธ์ อารโย. “การบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๗”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๕).
- พระครูปลัดอภิชาติ สุวณฺโณโชโต (ทรงกิจวิศุการ). “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- พระครูปลัดอาทิตย์ อตฺถเวที (ของดี). “การศึกษาแนวคิดและการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต): ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพน ษยทตฺโต. “การประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ฝุสฺสธมฺโม)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระปลัดสุชินยันต์ เพ็ชรนิล. “การบริหารจัดการวัดตามหลักพุทธธรรมาภิบาลแนวพุทธ ศึกษาวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๓”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยปทุมธานี, ๒๕๕๕.
- พระมหาไชว์ ทสฺสนิโย (ผลเจริญ). “การบริหารการปกครองคณะสงฆ์ไทยตามหลักธรรมาภิบาล”. **วิทยานิพนธ์การจัดการดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๓.
- พระมหาพุทธวิมส์ นนฺทญฺญ (สุวรรณรัตน์). “การบริหารวัดตามหลักธรรมาภิบาล: ศึกษากรณีวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหาสุรศักดิ์ สุรสกโก. “การบริหารกิจการคณะสงฆ์วัดแคนอก อ.เมือง จ.สุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระระพิน พุทธิสารโ (ด้วงลอย). “การจัดองค์กรบริหารสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดเชิงพุทธ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม. “การบริหารองค์การตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

อารยา กอบความดี. “การบริหารวัดตามหลักธรรมาภิบาล: กรณีศึกษาวัดสามพรานจังหวัดนครปฐม”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

อุทัย สติมั่น. “กระบวนการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

(๕) สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระครูภัทรธรรมคุณ ดร. เจ้าคณะอำเภอฟังนาคนิคม จังหวัดลพบุรี. ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์. เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท. ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูวิชิตวุฒิคุณ. เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี. ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูวิธานปริยัติคุณ. เจ้าคณะอำเภอมือง จังหวัดสิงห์บุรี. ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูวิฑูรชัยกิจ ดร. เจ้าคณะอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท. ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูวิริยโสภิต. เจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี. ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูศรีชโยดม. เจ้าคณะอำเภอดสิงห์ จังหวัดชัยนาท. ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูสุตคุณากร. เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี. ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูอนุยุตศาสนกิจ. เจ้าคณะอำเภอดำรง จังหวัดลพบุรี. ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูอุทิตศุการ. เจ้าคณะอำเภอมือง จังหวัดอุทัยธานี. ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูอุทัยสิทธิคุณ. เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี. ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระครูอุปถิตปริยัตยาภรณ์. เจ้าคณะอำเภอนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี. ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ.วิ., รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี. ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี. เจ้าคณะภาค ๓. วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร. ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี. รองเจ้าคณะภาค ๓. วัดธรรมามูลวรวิหาร จังหวัดชัยนาท. ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระราชสุวัฒนาภรณ์. รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี. ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระสุธีวรภรณ์. รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท. ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระอุทัยธรรมานุวัตร. รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี. ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

(๗) สนทนากลุ่ม

สนทนากลุ่ม พระครูภาวนาวรรณรักษ์, วิ., ดร. เจ้าอาวาสวัดราษฎร์บำรุงหนองลี จังหวัดสิงห์บุรี. ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สนทนากลุ่ม พระครูสถิตธรรมาลังการ, ดร. เจ้าคณะตำบลบางระจัน เจ้าอาวาสวัดประดับ จังหวัดสิงห์บุรี. ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สนทนากลุ่ม พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ, ดร. รองเจ้าคณะอำเภอบางระจัน เจ้าอาวาสวัดห้วยเจริญสุข จังหวัดสิงห์บุรี. ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สนทนากลุ่ม พระศรีปริยัตโยดม ป.ธ.๙, ดร. เจ้าคณะอำเภอบรมบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระนอนจักรสีห์วรวิหาร จังหวัดสิงห์บุรี

สนทนากลุ่ม พระราชปัญญาโสภณ. เลขาเจ้าคณะภาค ๓ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร.
๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

(๘) สารนิเทศจาก “World Wide Web (www)”

คณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา มหาเถรสมาคม. การขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการ
พระพุทธศาสนา.[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.buddhism4.com/web/index.php/9-1/4-2017-10-21-19-13-40> [๖ สิงหาคม ๒๕๖๑].

“คุณภาพคือความอยู่รอด: หลักธรรมาภิบาล”, **มติชนออนไลน์**, ฉบับวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๑, [ออนไลน์]
แหล่งที่มา: https://www.matichon.co.th/article/news_1129515 [๑๕ กันยายน ๒๕๖๑].

ปฏิทินศาสนา ๒๕๖๐. “ภาค ๓”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.sangkhatikan.com> [๓๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **การบริหารวัดด้วยธรรมาภิบาล**. ปาฐกถาธรรมวันที่ ๒๑
กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.watprayoon.com/main.php>
[๑ สิงหาคม ๒๕๖๑].

มหาเถรสมาคม. “**เกี่ยวกับมหาเถรสมาคม**”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://mahathera.onab.go.th/index.php?url=about> [๔ สิงหาคม ๒๕๖๐].

ราชกิจจานุเบกษา. “**พระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๖๑**”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา:
<http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2561/A/050/T1.PDF> [๔ สิงหาคม ๒๕๖๑].

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. “**การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ**”. [ออนไลน์]
แหล่งที่มา: https://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=153 [๑ สิงหาคม ๒๕๖๐].

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือในการวิจัย



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓.๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๔

วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร

ด้วย พระครูโพธิกิตติคุณ (สุพลโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิต เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทิตย์ อาภากร, ดร. และ ผศ.ดร.โคณิษฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ เพื่อ นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเพื่อความถูกต้องของเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์


(พระมหาดนายพัชร ภูมิกรปญโญ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

พระครูโพธิกิตติคุณ (สุพลโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕


19 ต.ค ๕9



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓,๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๔

วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, รศ.

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนินนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทิตย์ อาภากรโร, ดร. และ ผศ.ดร.โคนิญฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ เพื่อ นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเพื่อความถูกต้องของเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, รศ.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓,๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๔

วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, จร.

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโย) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณภินิหาร เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทิตย์ อาภากร, ดร. และ ผศ.ดร.โคนิญฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ เพื่อ นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเพื่อความถูกต้องของเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาดนัยพัชร คมภิธรปณฺเณ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโย) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

(พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน,ดร.)

รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓,๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๔

วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทิตย์ อาภาโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเพื่อความถูกต้องของเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

ธรรมาจารย์
พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ)
๑๗-๑-๒๕๕๙

อินทร์
(พระมหาณัฏฐ์ คมกัปปโณ, ดร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕



บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓.๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๔

วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร รศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนินนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทิตย์ อาภากร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิฐ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ เพื่อ นำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเพื่อความถูกต้องของเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมหาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

พระมหาสุทิตย์

(พระมหาสุทิตย์พัชร คุมภีรโณ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) โทร ๐๘๕-๕๒๑๙๕๖๕

พระมหาสุทิตย์

สุรพล สุธะพรหม

๑๕ ต.ค. ๕๕

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระธรรมปริยัติโมลี เจ้าคณะภาค ๓

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
 นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
 พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
 วิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
 เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
 ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ) ได้
 ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
 ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://eds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระราชปริยัติสุธี รองเจ้าคณะภาค ๓

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิกิตติคุณ (สุพลโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารจัดการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิกิตติคุณ (สุพลโณ) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุรณ์ รุฑพิมฺโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จิณฉวี
พระครูโพธิกิตติคุณ (สุพลโณ)
๒๑ พ.ค. ๒๕๕๙

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิกิตติคุณ (สุพลโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระราชสุวณารณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
พระมหาสุหิตย์ อาภากรโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ)
๑๕ พฤศจิกายน ๕๙

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๐

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูวิธานปริยัติคุณ เจ้าคณะอำเภอมืองสิงห์บุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญฺโญ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
พระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญฺโญ) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญฺโญ)
นิตฺย ๒๐๑๖๒๒-๐๖๘๐
วัด ๕ มจรจันทบุรี ๕๕

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมปุน วัฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญฺโญ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูวิจิตรคุณ เจ้าคณะอำเภอกำแพงแสน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทย
นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
พระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

16 พ.ย. ๕๙

(พระมหาสมปूरณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๐

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) โทร ๐๘๔-๔๒๑๙๔๖๔

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูวิริยโสภิต เจ้าคณะอำเภอบางระจัน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิกิตติคุณ (สุพลโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิกิตติคุณ (สุพลโณ) ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมปnun วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทศ: ๕๕๕๕/๕๕๕

เจ้าคณะ: ๕๕๕๕ มจร.๕๕๕

วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนุวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๙๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิกิตติคุณ (สุพลโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๕๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระภิกษุสงฆ์ รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ) ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมปุน ฐิตนิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาสมปุน ฐิตนิกโร, ดร.
๑๗ พ.ย. ๕๕

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

สำเนาส่ง: พระธรรมปริยัติโมลี พระราชปริยัติสุธี พระเทพเสนาบดี พระราชสุวณารณ์ พระสุธีวรารณ์ พระ
อุทัยธรรมานุวัตร พระครูอนุศาสนกิจ พระครูสุตคุณาการ พระครูภัทรธรรมคุณ พระครูวิชิตคุณ พระครู
วิธานปริยัติคุณ พระครูวิริยโสภิต พระครูวิธชัยกิจ พระครูวิจิตรชัยวัฒน์

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูภัทรธรรมคุณ เจ้าคณะอำเภอดอนจาน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุหิตย์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิจ ตรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูบุญตศานกิจ เจ้าคณะอำเภอท่าเรือ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปณโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
พระมหาสุทนต์ อาภาภโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปณโณ) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓ พ.ย. ๕๙

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปณโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูสุตคุณากร เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทย
 นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
 พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
 วิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
 เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
 ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) ได้
 ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
 ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมปурณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๙๙-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระสุธีวรารักษ์ รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
 นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
 พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
 วิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
 เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
 ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ) ได้
 ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
 ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ)
 ๖ ม.ค. ๕๙
 ๑๕.๕๐ น.

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน: พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูศรีชโยดม เจ้าคณะอำเภอดลิ่ง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุหิตย์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ) ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ)

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญไธ) โทร ๐๘๕-๙๑๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูวิสุทธิชัยกิจ เจ้าคณะอำเภอสรรพยา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
พระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระครูโพธิจิตตคุณ
๒ พ.ย. ๕๙
๑๖.๓๐๙

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูวิจิตรชัยวัฒน์ เจ้าคณะอำเภอนมโหรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
 นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
 พระมหาสุหิตย์ อาภากรโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
 วิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
 เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
 ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ) ได้
 ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
 ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ)
 นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุบุญโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระอุทัยธรรมานุวัตร รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ)
(พระอุทัยธรรมานุวัตร)
๒๕ พ.ย. ๕๙

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ ภูตผิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุปญโญ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔

www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูอุทิศคุณการ เจ้าคณะอำเภอมืองอุทัยธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทนต์ อากาศโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระครูอุทิศคุณการ
๒๕ พ.ค. ๕๙

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมปूरณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิจิตตคุณ (สุพลโณ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๔

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูอุปกิจปริยัตยาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอนองชาหย่าง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิกิตติคุณ (สุปญโญ) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎี
นิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มี
พระมหาสุหิตย์ อาภากรโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิญ์ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์
เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์
ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิกิตติคุณ (สุปญโญ) ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ
พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิกิตติคุณ (สุปญโญ) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๓๘



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูอุทัยสิทธิคุณ เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโพธิกิตติคุณ (สุบุญโล) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๒๑๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓” มีพระมหาสุทัศน์ อาภากรโร, ดร. และ ผศ.ดร.โกนิญ ศรีทอง เป็นคณะกรรมการควบคุม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูโพธิกิตติคุณ (สุบุญโล) ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูโพธิกิตติคุณ (สุบุญโล))
๒๕ พ.ย. ๒๕๕๙

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร.๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระครูโพธิกิตติคุณ (สุบุญโล) โทร ๐๘๕-๔๒๑๙๕๖๕

ภาคผนวก ค

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก

ระดับเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค ระดับเจ้าคณะจังหวัดหรือรองเจ้าคณะจังหวัด

ลำดับ	ชื่อ ฉายา	ตำแหน่ง
๑	พระธรรมปริยัติโมลี	เจ้าคณะภาค ๓ วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพมหานคร
๒	พระราชปรียัติสุธี	รองเจ้าคณะภาค ๓ วัดธรรมามูลวรวิหาร จ.ชัยนาท
๓	พระราชสุวัฒนาภรณ์	รองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี วัดพิบูลทอง จ.สิงห์บุรี
๔	พระภาวนาสมณคุณ	รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี วัดเขาสมโภชน์ จ.ลพบุรี
๕	พระสุธีวรภรณ์	รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท วัดพระบรมธาตุวรวิหาร จ.ชัยนาท
๖	พระอุทัยธรรมานวัตร	รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี วัดหนองขุนชาติ จ.อุทัยธานี

ระดับเจ้าคณะอำเภอ

ลำดับ	ชื่อ ฉายา	ตำแหน่ง
๑	พระครูอนุยุตตศาสนกิจ	เจ้าคณะอำเภอท่าม่วง วัดยวด จ.ลพบุรี
๒	พระครูสุตคุณากร	เจ้าคณะอำเภอบ้านหมี่ วัดมหาสอน จ.ลพบุรี
๓	พระครูภัทรธรรมคุณ ดร.	เจ้าคณะอำเภอพัฒนานิคม วัดพัฒนาธรรมาราม จ.ลพบุรี
๔	พระครูวิชิตวุฒิกุล	เจ้าคณะอำเภอค่ายบางระจัน วัดโพธิ์เก้าต้น จ.สิงห์บุรี
๕	พระครูวิธานปริยัติคุณ	เจ้าคณะอำเภอเมือง วัดแจ้งพรหมนคร จ.สิงห์บุรี
๖	พระครูวิริยโสภิต	เจ้าคณะอำเภอบางระจัน วัดพระปรารักษ์ จ.สิงห์บุรี
๗	พระครูวิธูรชัยกิจ ดร.	เจ้าคณะอำเภอสรรพยา วัดตะกู จ.ชัยนาท
๘	พระครูวิจิตรชัยวัฒน์	เจ้าคณะอำเภอมโนรมย์ วัดธรรมขันธุ์ จ.ชัยนาท
๙	พระครูศรีชโยดม	เจ้าคณะอำเภอวัดสิงห์ วัดท่านจัน จ.ชัยนาท
๑๐	พระครูอุทิตศุภการ	เจ้าคณะอำเภอเมืองอุทัยธานี วัดอมฤตวาริ จ.อุทัยธานี
๑๑	พระครูอุทัยสุทธิคุณ	เจ้าคณะอำเภอบ้านไร่ วัดทัพคล้าย จ.อุทัยธานี
๑๒	พระครูอุปกิจปริยัตยาภรณ์	เจ้าคณะอำเภอหนองขาหย่าง วัดหลุมเข้า จ.อุทัยธานี

ภาคผนวก ง
รายชื่อผู้ให้สนทนากลุ่ม

รายชื่อผู้ให้สนทนากลุ่ม

ระดับเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส เลขานุการเจ้าคณะภาค เลขานุการ
เจ้าคณะจังหวัด และระดับเลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัด

ลำดับ	ชื่อ ฉายา	ตำแหน่ง
๑	พระราชปัญญาโสภณ	เลขานุการเจ้าคณะภาค ๓ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบพิตรพิมุข
๒	พระศรีปริยัติโยดม ป.ธ.๙, ดร.	เจ้าคณะอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี
๓	พระครูนาครดิตถ์คณาภิรักษ์	เจ้าคณะอำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี
๔	พระครูสุวรรณวิโรจน์	เจ้าคณะอำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี
๕	พระครูอนุกุลกัลป์ยานกิจ, ดร.	รองเจ้าคณะอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี
๖	พระครูสถิตธรรมมาลังการ, ดร.	เจ้าคณะตำบลบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี
๗	พระครูภาวนาวราวัณรักษ์, ดร.	เจ้าอาวาสวัดราษฎร์บำรุงหนองลี จังหวัดสิงห์บุรี
๘	พระมหาปิยะบุตร อธิปญโญ	เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี
๙	พระมหาเนตร ปญฺญาวุโธ	เลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี

ภาคผนวก จ
แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ของคณะสงฆ์ภาค ๓

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ของคณะสงฆ์ภาค ๓
๒. แบบสอบถามนี้แบ่งเป็น ๓ ตอน คือ
 - ตอนที่ ๑ สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม
 - ตอนที่ ๒ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ของคณะสงฆ์ภาค ๓
 - ตอนที่ ๓ ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์
๓. โปรดอ่านข้อความในแต่ละตอน และขีดเครื่องหมาย (✓) ในช่องที่ตรงกับความจริงของท่านมากที่สุด และโปรดทราบว่าคำตอบของท่านจะถูกสงวนเก็บไว้เป็นความลับจะถูกนำมาใช้เฉพาะเพื่อประโยชน์ทางการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อนานหรือหน่วยงานของท่านแต่ประการใด คำตอบมีค่าคะแนนดังนี้
 - ๕ หมายถึง ปฏิบัติในระดับมากที่สุด
 - ๔ หมายถึง ปฏิบัติในระดับมาก
 - ๓ หมายถึง ปฏิบัติในระดับปานกลาง
 - ๒ หมายถึง ปฏิบัติในระดับน้อย
 - ๑ หมายถึง ปฏิบัติในระดับน้อยที่สุด

ผู้วิจัยหวังอย่างยิ่งว่าจะได้รับความกรุณาจากท่านในการตอบแบบสอบถามด้วยดีและขอขอบพระคุณในการให้ความร่วมมือของท่านมา ณ โอกาสนี้

พระครูโพธิจิตตคุณ (กิตติพงษ์ สุปญฺโญ)
 นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ สถานะภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดขีดเครื่องหมายถูก (✓) ให้ตรงกับความเป็นจริงของท่านเพียงข้อเดียว

๑. อายุ

- ☐ น้อยกว่า ๓๐ ปี
- ☐ ๓๑ – ๔๕ ปี
- ☐ ๔๖ – ๖๐ ปี
- ☐ สูงกว่า ๖๐ ปีขึ้นไป

๒. พรรษา

- ☐ ต่ำกว่า ๑๐ พรรษา
- ☐ ๑๐ – ๒๐ พรรษา
- ☐ มากกว่า ๒๐ พรรษา ขึ้นไป

๓. ตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์พระสังฆาธิการระดับ

- ☐ เจ้าอาวาส
- ☐ เจ้าคณะตำบล
- ☐ เจ้าคณะอำเภอ
- ☐ รองเจ้าคณะอำเภอ

๔. วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ

- ☐ ต่ำกว่ามัธยมศึกษา
- ☐ มัธยมศึกษา
- ☐ อนุปริญญา หรือ ปริญญาตรี
- ☐ ปริญญาโท ขึ้นไป

๕. วุฒิการศึกษาทางธรรม

- ☐ ไม่มีวุฒิการศึกษาทางธรรม
- ☐ นักธรรมชั้นตรี
- ☐ นักธรรมชั้นโท
- ☐ นักธรรมชั้นเอก

๖. วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม

- ☐ ไม่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม
- ☐ ประโยคชั้น ๑ – ๒ – ๓
- ☐ ประโยคชั้น ๔ – ๕ – ๖
- ☐ ประโยคชั้น ๗ – ๘ – ๙

ตอนที่ ๒ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ

คำชี้แจง โปรดขีดเครื่องหมาย)√ (ลงในช่องว่างทางขวามือที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านเกี่ยวกับ
การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ของคณะสงฆ์ภาค ๓

ข้อ ที่	การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล	ระดับการปฏิบัติ				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปานกลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อยที่สุด (๑)
	หลักนิติธรรม					
๑	มีการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจ อย่างชัดเจน					
๒	ปฏิบัติต่อบรรพชิตด้วยความเท่าเทียมกัน					
๓	มีการลงโทษอย่างยุติธรรมตามโทसानุโทษ					
๔	จัดให้มีการอบรมหลักศีลธรรม และ พระธรรม วินัยแก่บรรพชิตอย่างสม่ำเสมอ					
๕	มีการวางกฎข้อบังคับให้บรรพชิตปฏิบัติตาม อย่างเคร่งครัด					
๖	มีการกำหนดให้บรรพชิตปฏิบัติตนเป็น แบบอย่างที่ดีแก่ทั้งบรรพชิตด้วยกันและแก่ ประชาชนภายนอก					
๗	จัดให้มีพระพี่เลี้ยงคอยดูแลพระภิกษุบวชใหม่ เพื่อชี้แนะความรู้พระธรรมวินัยที่ถูกต้อง					
	หลักคุณธรรม					
๘	ปฏิบัติต่อเพื่อนบรรพชิตด้วยไมตรีจิต					
๙	กล้าตัดสินใจแสดงความเห็นสิ่งถูกสิ่งผิด					
๑๐	ควบคุมดูแลบรรพชิตประพฤติตนในกรอบแห่ง พระธรรมวินัย					
๑๑	ส่งเสริมให้บรรพชิตทุกรูปเข้าร่วมอบรม ประชุมสัมมนาวิชาการในสถาบันต่างๆ					
๑๒	ส่งเสริมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์นำหลักธรรม เช่น เมตตาพรหมวิหารธรรมไปใช้แก้ไขปัญหาที่ เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน					
๑๓	แสดงความเอาใจใส่ รับผิดชอบต่อการดำเนิน งาน หรือ กิจการด้านต่างๆ ของคณะสงฆ์					

ข้อ ที่	การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล	ระดับการปฏิบัติ				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปานกลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อยที่สุด (๑)
๑๔	ส่งเสริมการอบรมเพิ่มพูนความรู้ และ การปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสม					
	หลักความโปร่งใส					
๑๕	แจ้งงบประมาณรายรับ-รายจ่ายประจำปีให้บรรพชิตทราบ					
๑๖	แต่งตั้งคณะกรรมการทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์เพื่อตรวจสอบการเงิน					
๑๗	แจ้งวัตถุประสงค์และจำนวนการเบิกจ่ายงบประมาณภายในวัดก่อนและหลังให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทราบ					
๑๘	มีการดำเนินการอย่างเคร่งครัดเมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น					
๑๙	แสดงความรับผิดชอบเมื่อดำเนินงานด้านงบประมาณผิดพลาด เช่นนำงบประมาณไปใช้ไม่ตรงกับจำนวนหรือวัตถุประสงค์ที่แจ้งไว้					
๒๐	ปรับปรุงระบบกลไกการบริหารงานเพื่อสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน					
๒๑	ปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องชอบธรรม					
	หลักการมีส่วนร่วม					
๒๒	เปิดโอกาสให้บรรพชิตมีส่วนร่วมในการวางกรอบนโยบายการปรับปรุงและพัฒนาวัด					
๒๓	เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปรับปรุงและพัฒนาวัด					
๒๔	เปิดโอกาสให้บรรพชิตปฏิบัติหน้าที่แทนในกรณีที่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้					
๒๕	เปิดโอกาสให้บรรพชิตและประชาชนร่วมตรวจสอบและติดตามผลสิ่งที่ได้ร่วมตัดสินใจไป					
๒๖	ให้บรรพชิตมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาภายในวัด					
๒๗	มีเครือข่ายเชื่อมโยงด้านข้อมูลข่าวสาร เพื่อสะดวกในการบริหารงาน					

ข้อ ที่	การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล	ระดับการปฏิบัติ				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปานกลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อยที่สุด (๑)
๒๘	ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดอบรมและ ปฏิบัติธรรม					
	หลักความรับผิดชอบ					
๒๙	เมื่อเกิดความผิดพลาดจากการปฏิบัติหน้าที่ กล้าที่จะยอมรับผิด					
๓๐	จัดให้มีการร่วมรับผิดชอบในการวิเคราะห์ สภาพปัจจุบันเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนา บริหารงาน					
๓๑	พัฒนางานของวัดให้สามารถปฏิบัติให้เกิดผล เป็นที่ประจักษ์ต่อสังคม					
๓๒	รับผิดชอบช่วยเหลือบรรพชิตที่มีปัญหา และ ช่วยแก้ไขอย่างเป็นระบบ					
๓๓	กำหนดหน้าที่แก่บรรพชิตให้เป็นผู้ดำเนินการ พัฒนาชุมชน					
๓๔	มีการจัดตั้งศูนย์ที่ปรึกษาแก้ไขปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรม ยาเสพติด และ ความยากจน					
๓๕	ระลึกถึงคำสอนที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย และรับผิดชอบต่อคำเทศนาของตนเอง					
	หลักความคุ้มค่า					
๓๖	ตรวจสอบคุณภาพ ความคุ้มค่า ความคงทนวัสดุ อุปกรณ์ที่จะทำการจัดซื้อก่อนทุกครั้ง					
๓๗	มีการใช้ศาสนสมบัติอย่างเกิดประโยชน์คุ้มค่า					
๓๘	สนับสนุนให้บรรพชิตพัฒนาการศึกษาอย่างมี ประสิทธิภาพ					
๓๙	เมื่อเริ่มปฏิบัติงานอย่างหนึ่งอย่างใด มีการ คำนึงถึงความคุ้มค่ากับงบประมาณที่ใช้จ่ายไป					
๔๐	มีการจัดงานอย่างเรียบง่ายประหยัด สามารถ เป็นแบบอย่างให้แก่พุทธศาสนิกชน					
๔๑	ส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนจัดงานอย่าง เรียบง่ายและประหยัด					

ภาคผนวก ฉ
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่องการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยฉบับนี้จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับเป็นข้อมูลและแนวทางสำหรับผู้วิจัย เพื่อที่ใช้เป็นรูปแบบการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค ๓ ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นสืบต่อไป

กรุณาให้สัมภาษณ์ตามความเป็นจริง เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ในทางวิชาการ ข้อมูลที่ได้จากการให้สัมภาษณ์นี้ จะนำไปวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวม ซึ่งการให้สัมภาษณ์ในครั้งนี้จะไม่มีผลเสียต่อผู้ให้สัมภาษณ์ ทั้งในตำแหน่งหน้าที่และการปฏิบัติงานแต่อย่างใด

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ และปัญหา อุปสรรค หรือข้อเสนอแนะ

ผู้ศึกษา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากทุกท่านในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

พระครูโพธิกิตติคุณ (กิตติพงษ์ สุบุญโญ)
นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

๑. ชื่อ – นามสกุลอายุ.....ปี.....พรรษา
๒. สัมภาษณ์ ณ วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
- สถานที่.....เวลา.....น.

ตอนที่ ๒ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ และปัญหา อุปสรรค หรือข้อเสนอแนะ

๑. ปัจจุบันท่านบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๖ ด้าน เช่น การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และ การสาธารณสงเคราะห์ โดยใช้หลักการอะไร (หลักพุทธธรรม หลักธรรมาภิบาล ใช้ความดี เต็มใจ เต็มใจ ใช้ความยืดหยุ่น เมตตา ฯลฯ)

๒. ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ท่านมีแนวทางปฏิบัติหรือสภาพการอย่างไร

๓. ปัจจุบันท่านใช้แนวคิด/หลักพุทธธรรมข้อใดเป็นหลักในการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ที่กำลังดำเนินการอยู่

๔. ท่านคิดว่าหลักธรรมาภิบาล ๖ ข้อจะช่วยสนับสนุนการบริหารกิจการคณะสงฆ์อย่างไร

๕. ท่านคิดว่ารูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ควรเป็นอย่างไร (ทั้งหลักพุทธธรรม และหลักธรรมาภิบาลสมัยใหม่)

๖. ท่านคิดว่าปัญหา และ อุปสรรคของการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยหลักๆ แล้วเป็นอย่างไร หรืออะไรบ้าง

๗. ท่านมีข้อเสนอแนะสำหรับการนำหลักพุทธธรรมหรือหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้ได้ดีหรือไม่

ข้อเสนอแนะ.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข

ภาพบรรยากาศในการดำเนินการวิจัย



สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติโมลี เจ้าคณะภาค ๓ วัดบพิตรพิมุข กรุงเทพฯ ๖ ธันวาคม ๒๕๕๙



สัมภาษณ์ พระราชปริยัติสุธี รองเจ้าคณะภาค ๓ วัดธรรมามูลวรวิหาร จังหวัดชัยนาท
๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.



สัมภาษณ์ พระครูอนุกตฺตศาสนกิจ เจ้าคณะอำเภอท่าม่วง วัดยวด จ.ลพบุรี ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.



สัมภาษณ์พระอุทัยธรรมมานวัตร รักษาการเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี วัดหนองขุนชาติ
จังหวัดอุทัยธานี ๒๔ พฤศจิกายน. ๒๕๕๙



สัมภาษณ์ พระภาวนาสมณคุณ รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี วัดเขาสมโภชน์
จังหวัดลพบุรี ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.



สัมภาษณ์ พระสุธีวรภรณ์ รักษาการเจ้าคณะจังหวัดชัยนาท วัดพระบรมธาตุวรวิหาร
จังหวัดชัยนาท ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.



สัมภาษณ์พระครูวิธานปริยัติคุณ, เจ้าคณะอำเภอเมืองสิงห์บุรี, วัดแจ้งพรหมนคร
จังหวัดสิงห์บุรี ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙



การสนทนากลุ่ม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ สกุล	พระครูโพธิกิตติคุณ (กิตติพงษ์ สุบุญโณ)
เกิด	กรกฎาคม ๒๕๑๖
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๕๒ พุทธศาสตรบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๔ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดโพธิ์สังฆาราม ตำบลโพสังโฆ อำเภอด่านช้าง ราชบุรี
ติดต่อ	Phosangkham@hotmail.com